

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”
CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ
XIV

2015

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A

XIV

Pe copertă:

Năsăudeanul Leonida Pop (1831-1908), fotografie din perioada 1867-1868, realizată la Pressburg (colecția Muzeului Grăniceresc Năsăudean).

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ” CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A

XIV

NĂSĂUD
2015

REFERENȚI DE SPECIALITATE:

Prof. Francesco Guida, Universitatea „Roma Tre”, Roma
Prof. Ardian Ndreca, Universitatea Pontificala „Urbaniana”, Roma
Prof. Jakov Kulič SJ, Institutul Pontifical Oriental, Roma
Prof. Nicolae Bocșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Toader Nicoară, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

COLEGIUL DE REDACȚIE:**Redactori coordonatori:**

Dan Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Mirela Popa-Andrei, Academia Română, Institutul de Istorie „George Bariț”,
Cluj-Napoca

Membri:

Aurelia Dan, Școala Gimnazială „Lucian Blaga”, Bistrița
Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Iuliu-Marius Morariu, Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă
Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud
Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Paul-Ersilian Roșca, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Cluj-Napoca
Claudia Septimia Sabău, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Floare Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Coperta: Marcela Tamaș
Tehnoredactare: Rodica Pop
Traducere texte: Andreea Sărmașiu
Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență se va adresa:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
E-mail: muzeu_gr@yahoo.com
România

Please send any mail to the following address:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
E-mail: muzeu_gr@yahoo.com
Romania

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
aparține exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

LISTA AUTORILOR

Mircea Gelu Buta	Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Călin Emilian Cira	Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca.
Silvius Ovidiu Chiş	Colegiul Naţional „Liviu Rebreanu”, Bistriţa
Alexandru Dărăban	Cluj-Napoca.
Dorin Dologa	Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Bistriţa-Năsăud.
Corneliu Gaiu	Complexul Muzeal Bistriţa-Năsăud.
Valentin Gălăţan	Năsăud.
Doru Măti	Liceul Teoretic „Solomon Haliţă” Sângeorz-Băi.
Iuliu-Marius Morariu	Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Bistriţa-Năsăud.
Dan Prahase	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Carmen Rontea	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Viorel Rus	Bistriţa
Ioan Seni	Despărţământul Astra Năsăud
Dan Lucian Vaida	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Florin Vlaşin	Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Bistriţa-Năsăud.

Cuprins

Lista autorilor.....	5
----------------------	---

I. ȚARA NĂSĂUDULUI – ISTORIE ȘI CULTURĂ

Doru MĂȚI

Aspecte ale Revoluției de la 1848–1849 în circularele vicarului Macedon Pop	13
---	----

<i>Aspects de la Révolution roumaine de 1848 – mémorandum du vicaire Macedon Pop .....</i>	<i>39</i>
--	-----------

Adrian ONOFREIU

Gimnaziul năsăudean – începuturi.....	41
---------------------------------------	----

<i>Les temps les plus anciens du Gymnase de Năsăud .....</i>	<i>56</i>
--	-----------

Marius-Nicolae POP

Societatea de lectură <i>Virtus Romana Rediviva</i>	57
---	----

<i>La société de lecture Virtus Romana Rediviva.....</i>	<i>66</i>
--	-----------

Adrian ONOFREIU

La cumpana veacurilor și a vremurilor. Leon Scridon sen. în apărarea averilor și a liceului grăniceresc din Năsăud.....	67
---	----

<i>Au tournant des âges et des époques. Leon Scridon sen. la défense des fortunes et du lycée</i>	
---	--

<i>Grăniceresc de Năsăud.....</i>	<i>85</i>
-----------------------------------	-----------

Dorin DOLOGA

Locuitori din Romuli participanți la Primul Război Mondial.....	87
---	----

<i>Les habitants de Romuli, participants à la Première Guerre Mondial.....</i>	<i>93</i>
--	-----------

Dorin DOLOGA

Locuitori din Salva participanți la Primul Război Mondial	97
---	----

<i>Les habitants de Salva, participants à la Première Guerre Mondial .....</i>	<i>107</i>
--	------------

Florin VLAȘIN

Locuitori din Coșbuc participanți la Primul Război Mondial.....	109
---	-----

<i>Les habitants de Năsăud, participants à la Première Guerre Mondial.....</i>	<i>116</i>
--	------------

Alexandru DĂRĂBAN

Sângeorzeni în detenție și muncă forțată în timpul prigoanei comuniste.....	117
---	-----

<i>Sângeorz-băi inhabitants – detention and forced labour during the communist oppression .....</i>	<i>130</i>
---	------------

Viorel RUS	
Preoți, pastori și presbiteri ai cultelor religioase în istoria comunei Rebra (fapte, activități, împliniri).....	131
<i>Priests, pastors and elders religious cults in the village history Rebra (facts, activities, accomplishments).....</i>	147

II. PERSONALITĂȚI DIN GRANIȚA NĂSĂUDEANĂ

Corneliu GAIU	
Ioan Lazăr – istoric al Daciei romane.....	157
<i>Ioan Lazăr – historien de la Dacie romaine .....</i>	162
Valentin GĂLĂȚAN	
Dumitru Nacu – reprezentant marcant al graniței năsăudene.....	167
<i>Dumitru Nacu – représentant marquant de la frontière de Năsăud .....</i>	182
Lazăr SÂNGEORZAN	
Preotul gr.-cat. Lazăr Sângeorzan – schiță autobiografică.....	195
<i>Lazăr Sângeorzan prêtre grec-catholique – autobiographie.....</i>	205

III. VARIA

Mircea Gelu BUTA	
Memoriile unui gimnazist năsăudean. Notarul Grigore Ilișiu (30 mai 1890 – 2 martie 1960).....	213
<i>The Memories of a scholar from Năsăud County. Notary Grigore Ilișiu (May 30, 1890 – March 2, 1960).....</i>	241
Silviu Ovidiu CHIȘ	
Clădirea de pe strada Dornei nr. 12 Bistrița – scurt istoric	259
<i>Historical study about the building on Dornei Street 12 Bistrița.....</i>	267
Dan Lucian VAIDA	
Contribuții privind cunoașterea unor fotografii cu valoare documentară.....	273
<i>Des contributions à la promotion de quelques photographies documentaires .....</i>	277
Iuliu-Marius MORARIU	
Balada lui Tănase Todoran ca formă de transmitere a memoriei și mesajului unui eveniment istoric prin folclor.....	283
<i>Tănase Todoran's ballad – the memory and the message of an historical event transmitted through folklore.....</i>	288
Carmen RONTEA	
Dumitru Nistor – poezii închinete Muzeului Grăniceresc Năsăudean	289
<i>Dumitru Nistor – des poèmes pour le Musée Grăniceresc de Năsăud.....</i>	292
Călin Emilian CIRA	
Fragmente din istoria catehezei în Episcopia Clujului între anii 1950–1958.....	297
<i>Aspects from the history of catechesis in the diocese of Cluj between 1950–1958 .....</i>	310

Ioan SENI

Astra Năsăudeană Redivia a împlinit un sfert de veac (1990–2015) – Fapte, Împliniri, Dezamăgiri, Speranțe.....	311
<i>Astra Năsăudeană Rediviva célèbre un quart de siècle (1990–2015) – Faits, Réalisations, Déceptions, Espoirs.....</i>	323

IV. RECENZII

Iuliu-Marius MORARIU

Alexandru Dărăban (ed.), <i>Solomon Haliță – Om al epocii sale</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015.....	327
---	-----

Carmen RONTEA

Alexandru Dușu, <i>Literatura comparată și istoria mentalităților</i> , Editura Univers, București, 1989.....	329
---	-----

I. ȚARA NĂSĂUDULUI – ISTORIE ȘI CULTURĂ

ASPECTE ALE REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 ÎN CIRCULARELE VICARULUI MACEDON POP

Doru MĂȚI

Revoluția europeană de la 1848-1849 reprezintă cel mai important eveniment al perioadei dintre Congresul de la Viena din 1815 și Primul Război Mondial (1914-1918). „Primăvara popoarelor” a găsit teren favorabil într-o Europă dominată de numeroase transformări politice, economice, sociale, culturale și demografice, de conservatorismul guvernelor aflate la putere, de nerecunoașterea aspirațiilor naționale ale milioane de oameni, de duritatea condițiilor sociale și de gravitatea unei majore crize economice care și-a făcut simțită prezența încă din anul 1845.

Deși prezintă un caracter general european, mișcarea revoluționară este diferită ca origini, cauze și desfășurare în funcție de contextul local. Dacă în Europa Occidentală exista un sistem politic bazat pe un grup de state constituționale liberale, în aparență cel puțin, regimul Europei Centrale este mai disparat. Din punct de vedere al cauzelor și revendicărilor, în Europa de Vest Revoluția prezintă un caracter mai mult social, pe când în răsărit mișcarea revoluționară capătă puternice accente naționale și liberale. Monarhia habsburgică, stat multinațional prin excelență, în ale cărei granițe coexistau germani, latini, slavi și maghiari, s-a confruntat cu o criză de proporții, a cărei forță motrice a reprezentat-o dorința țăranilor de a scăpa de robotă și de alte taxe federale¹.

În acest context, intelectualitatea românească din cadrul monarhiei habsburgice nu a rămas pasivă la evenimentele din primăvara anului 1848 din Europa Occidentală și din Europa Centrală. În zorii prăbușirii vechiului sistem renaște și speranța românilor de a-și realiza aspirațiile naționale, care au animat spiritul românesc vreme de mai bine de un veac. Pe pământul românesc, cea mai amplă mișcare pentru autodeterminare s-a declanșat în Transilvania a cărei populație, majoritar românească, se afla într-o situație mizeră, privată de drepturi, dar unde intelectualitatea laică și ecleziastică au ținut împreună un puternic și acut sentiment al conștiinței naționale².

¹ A.J.P. Taylor, *Monarhia Habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, București, Ed. Allfa, 2000, p. 53; în privința cauzelor revoluției din Imperiul Habsburgic vezi Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273-1918*, București, Ed. Teora, 2000, pp. 405-418; Erich Zollner, *Istoria Austriei*, vol. I, București, Ed. Enciclopedică, 1997, pp. 432-442.

² Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868*, vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1987, p. 307.

La fel ca și în restul lumii europene, purtătorii germenilor Revoluției au fost intelectualii, care sub influența noilor idei europene credeau în posibilitatea transformării societății. Liderii revoluției transilvănene se înscriu prin motivațiile și scopurile lor politico-naționale în generația europeană a anului 1848, o generație de intelectuali animați de lozincă „libertate, egalitate, fraternitate”, având ca scop transformarea radicală a lumii europene. Sub impactul noilor idei promovate de curentul romantic, intelectualii români au reușit să racordeze și să sincronizeze gândirea politică românească cu gândirea europeană, care se definește printr-o anumită doză de naționalism „[...] orice popor își are misiunea sa proprie, care va să contribuie la îndeplinirea misiunii obștești a umanității. Această misiune o constituie naționalitatea proprie”³.

Izvorâtă din matricea ideologică a marii revoluții franceze din anul 1789, Revoluția de la 1848–1849 și-a stabilit ca obiectiv principal emanciparea națională, reușind prin magnitudinea evenimentelor și prin consecințe să imprime un înalt grad de coeziune populară la nivelul mentalului colectiv⁴. Cu toate acestea, contextul și realitățile politico-economice ce caracterizau fiecare provincie românească în parte au imprimat mișcării revoluționare de la 1848 și anumite trăsături specifice, particulare.

Revoluția, declanșată în martie 1848 în Imperiul Habsburgic, generează un cutremur masiv la nivelul monarhiei multinaționale, ale cărei efecte cuprind în scurt timp și Transilvania. Ecoul mișcării revoluționare este perceput în mod diferit, în sensul că intelectualitatea este motivată și atașată implicațiilor politico-naționale ale acesteia, în timp ce marea masă a țărănimii zărește o oportunitate unică în a-și satisface nevoile sale de îmbunătățire a situației materiale prin desființarea serviciilor personale⁵.

Revoluția de la 1848–1849 din Transilvania, cauzată de profunde contradicții sociale și naționale, a avut ecou și nenumărate consecințe pe teritoriul Regimentului năsăudean. Cu toate că grănicerii erau oameni liberi și aveau o situație mult mai bună decât iobagii, ideile revoluționare au găsit și în regiunile de graniță un teren fertil de manifestare. Obligațiile multiple, economice și sociale, la care se adăugau și abuzurile autorităților militare, au contribuit la creșterea nemulțumirii populației de pe teritoriul Regimentului, în anii premergători declanșării revoluției. Anii 1848–1849 au reprezentat pentru Regimentul grăniceresc, dar și pentru Imperiul Habsburgic și pentru toate popoarele sale o perioadă a crizelor politice și a catastrofelor economice. Statutul de oameni liberi, pe care procesul de militarizare l-a imprimat adânc în mentalul colectiv al populației din ținutul năsăudean și spiritul luptător al românilor năsăudeni, s-a manifestat poate mai mult ca în alte zone ale Transilvaniei în contextul evenimentelor revoluționare de la 1848⁶. În acest

³ *Ibidem*, p. 153.

⁴ Nicolae Teșculă, *Românii ardeleni și propaganda imperială. Problema manualelor școlare*, în „Revista Bistriței”, Nr. XVI, 2002, pp. 219–225.

⁵ Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorie, mentalități, identități*, Iași, Ed. Polirom, 2013, p. 201.

⁶ Referitor la aspectele iobăgiei în zona Transilvaniei, vezi David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700–1848*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1989.

sens românii năsăudeni și-au revendicat drepturile și libertățile izvorâte din statutul de oameni liberi și, la fel ca în întreg teritoriul Transilvaniei, din acea conștiință națională care poartă amprenta latinității „[...] românii, o majoritate marginală puternic consolidată prin tradiții și limbă, care poartă pecetea grandorii romane”⁷.

Programul Revoluției maghiare cuprindea printre altele, după cum se cunoaște, și două puncte extrem de importante – prin consecințe – pentru istoria Transilvaniei: pe de o parte unirea Transilvaniei cu Ungaria, pe de altă parte supunerea miliției transilvane, atât cea de linie cât și militarii grăniceri, Ministerului de Război maghiar. În acest sens, la 7 aprilie 1848 Guvernul de la Viena a cedat în subordinea Pestei toate regimentele militare din Ungaria și Transilvania⁸.

Temele fundamentale ale Revoluției de la 1848–1849 în ținutul năsăudean au fost: speranța populației românești din Transilvania că a sosit timpul emancipării sale politice și economice; reticența autorităților maghiare față de acordarea imediată de drepturi românilor; situația specială a grănicerilor năsăudeni; declanșarea războiului civil în provincie; implicarea Regimentului de la Năsăud în confruntările cu armata revoluționară maghiară condusă de generalul Iosif Bem; distrugerile provocate satelor și locuitorilor români din zonă de către insurgenții maghiari; tratamentul brutal aplicat românilor civili de către forțele de ocupație maghiare etc.⁹.

Grănicerii năsăudeni s-au alăturat trup și suflet la mișcările conaționaliilor ardeleni, dând dovadă de solidaritate cu întreg neamul privitor la revendicarea și realizarea aspirațiilor naționale¹⁰. Ca mărturie despre greutățile populației românești din ținutul Năsăudului în timpul mișcării revoluționare stau următoarele cuvinte, cu care își începe memoriile Vasile Moldovan, prefectul legiunii a III-a: „[...] Minunat an a fost anul 1848! Fiecare săptămână, fiecare zi aducea faime despre întâmplări și evenimente unele mai surprinzătoare decât altele”¹¹.

În cadrul acțiunilor politice care vor avea loc în ținutul năsăudean locul central va fi ocupat de Macedon Pop, cel care va prelua funcția de Vicar după moartea ilustrului său înaintaș Ioan Marian, și o va ocupa între anii 1847–1858. Această perioadă va constitui deceniul de luptă al vieții lui Macedon Pop în planul afirmării naționale și patriotice a românilor din ținutul Năsăudului, sub aspect politic, social-economic și cultural spiritual, miezul acțiunilor dedicate

⁷ Ironim Marțian, *Viața religioasă năsăudeană*, în „Monografia orașului Năsăud (1245–2012)”, vol. II, Cluj-Napoca, 2013, p. 159.

⁸ Ioan Mureșan, *Nestor Șimon. Starea regimentului și evenimentele din anii 1848–1849*, în „Arhivele – mărturii ale trecutului, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale la 70 de ani”, Bistrița, 2007, p. 94–98.

⁹ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848–1849 în zona Regimentului grăniceresc năsăudean. Contribuții istorice și demografice*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2003, p. 14.

¹⁰ Liviu Maior, *1848–1849. Români și unguri*, Ed. Enciclopedică, București, 1998, pp. 219–250; vezi și Sorin Mitu, *Mobilizare politică și naționalism la Năsăud, în vara lui 1848*, în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), nr. 3, 2004, pp. 29–51.

¹¹ Virgil Șotropa, *Pagini memorabile din 1848*, în „A.S.”, nr. 3, 1925, p. 1.

scopului propus constituindu-l participarea în fruntea delegației grănicerești la Adunarea națională de la Blaj, din 3–5 mai 1848¹².

În perioada anterioară marilor evenimente ale anului 1848, teritoriul de astăzi al județului Bistrița-Năsăud cuprindea trei unități administrative: teritoriul Regimentului al II-lea grăniceresc cu sediul la Năsăud, Districtul sășesc Bistrița, care era parte a pământului regesc și satele de iobagi de pe teritoriul comitatelor învecinate. Dacă locuitorii acestora din urmă se aflau într-o stare de servitute, ceilalți erau liberi și beneficiau de anumite drepturi. Cu toate acestea, grănicerii din teritoriul celor 44 de comune militarizate de pe valea Someșului, Șieului și Budac erau nemulțumiți de tratamentul aplicat lor de către reprezentanții autorităților militare habsburgice. În acest context, dominat de o nemulțumire tot mai crescândă, zvonurile legate de evenimentele care dominau Europa și se apropiau tot mai mult au generat o stare de agitație, caracterizată prin conturarea unor sentimente de speranță într-un viitor mai bun. Elitele năsăudene au înțeles că în această atmosferă tensionată este mai bine să se păstreze calmul și să se acționeze cu moderație și prudență, această atitudine reieșind din circularile vicariale emise în primăvara anului 1848.

În calitate de lider spiritual, Vicarul Macedon Pop, simțind tensiunea și încărcătura atmosferei din teritoriul Regimentului, le transmite preoților să-și îndemne credincioșii la calm și la ascultare față de autorități. Conștientizând potențialul exploziv al situației, întâmplările critice în care ne aflăm, Vicarul face apel la sentimentul loialității față de Împăratul austriac, care prin instituțiile pe care le patronează poate soluționa toate aceste probleme, cu care se confruntă comunitățile grănicerești și populația românească în general: „[...] unde veți vedea că s-ar naște pro județe și vorbe care ar fi spre tulburarea și stricarea liniștii și păcii publice, să le aduceți aminte demândarea creștinilor de la începătoriul mântuirii dată, ca să dăm împăratului ce i se cuvine împăratului și iarăși cum că se cade să fim supuși puterilor mai înalte și în pace să aștepte hotărârea de la Gubernium [...] încredințându-se că după multă așteptare or avea mângâiere, ușurare și drepturile – ca fieștecare seminție, fără deosebirea nației, religiei”¹³.

Aspectul național menționat de către Macedon Pop în circulara sa din martie 1848 „[...] fieștecare seminție, fără deosebirea nației” evidențiază existența unui sentiment al identității comunitare a năsăudenilor, comunitate ce se definește atât prin etnicitate cât și prin apartenența la religia greco-catolică¹⁴.

În finalul circularii se reamintește preoților și credincioșilor că urmează ziua de naștere a Împăratului, care nimerindu-se în săptămâna mare de dinaintea sărbătorii pascale va fi sărbătorită în cea de-a treia zi de Paște. Apelul către credincioși de a fi prezenți la Biserică în acea zi indiferent de evenimentele care se petrec în țară „[...] cu solemnitatea acestei zile mari, dând adâncă venerare

¹² Ironim Marțian, *Prepozitul și vicarul capitular Macedon Pop*, în „Cuibul visurilor”, an III, nr. 1-2, 1998.

¹³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.S.J.BN.), fond Vicariatul Rodnei, reg. inv. 1561, f. 19.

¹⁴ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 203.

Înaltului Împărat cuvenită”¹⁵, relevă existența unui sentiment de respect, de fidelitate față de înalta autoritate habsburgică, o manifestare a mitului bunului împărat, care întotdeauna a susținut și sprijinit comunitatea românească din Transilvania și cu precădere din ținutul Năsăudului.

În lunile aprilie-mai 1848 printre grănicerii năsăudeni s-au răspândit proclamații și manifeste revoluționare, care exprimau starea de nemulțumire a românilor, și prin care se revendicau drepturile și libertățile naturale ale oamenilor. Dintre acestea se remarcă *Manifestul românilor transilvăneni* care prin revendicările sale inducea năsăudenilor speranțe și nădejdi de mai bine. Printre revendicările documentului se numără dreptul de a avea reprezentanți în Dietă, desființarea servituților, egalitatea românilor cu celelalte naționalități, libertatea limbii române, impozite proporționale cu averea etc. Manifestul cuprinde și un mesaj special adresat locuitorilor din teritoriul Regimentului „Regiment român! Eroi lăudați de Napoleon [...] uniți-vă cu frații voștri [...]”¹⁶.

Zvonurile privind interzicerea de către Guvern a Adunării de la Blaj, din duminica Thomii, în data de 18/30 aprilie 1848 sunt confirmate de circulara din 27 aprilie 1848, în care Macedon Pop transmite preoților solicitarea episcopului Ioan Lemeni de a nu permite reprezentanților țăranilor să participe la adunarea populară ce urma să se întrunească la Blaj „[...] niște proclamații anonime (fără nume) prin care vicarii și protopopii români se cheamă a se aduna pe Duminica Thomii, dimpreună cu doi preoți și doi oameni din fieștecăre sat în Blaj, spre a se consulta despre acelea, ce nația română ar avea a așterne la Dieta viitoare, lășându-se prin toată patria și înțelegând despre aceasta, Înaltul Guvernator Regal, a demandat Măriei Sale, Domnului Episcop, prin decret [...] aceasta să oprească”¹⁷.

Episcopul Lemeni, care înclina spre o colaborare cu autoritățile în Transilvania, speriat de avertismentele autorităților maghiare, îi scrie vicarului Macedon Pop, ordonându-i să transmită preoților și credincioșilor că Adunarea de la Blaj este interzisă. Dar că pot fi convocați vicari, protopopi și „laici mai inteligenți” pentru discutarea problemelor care produc nemulțumire și că nu permite adunarea mulțimii de oameni „a aduna, după îngăduința stărilor împrejur, pe vicari și protopopi și din mireni, cei mai cu inteligență în acest lucru, spre dobândirea scopului; iar ca atâtea mii nedepriși în acest obiect, să se adune, nici cum voiește, neputând nimeni bun, cum că o așa numeroasă mulțime va rămâne în marginile cuviinței”¹⁸.

Din circulară reiese că acele invitații de a participa la Marea Adunare Națională de la Blaj ar fi doar niște falsuri prin care se încearcă provocarea mulțimii și destabilizarea ordinii în Transilvania. Autorii acelor manifeste au

¹⁵ A.N.S.J.B.N., fond *Vicariatul Rodnei*, reg. inv. 1561, f. 19.

¹⁶ Dan Lucian Vaida, Claudia Septimia Peteanu, Ioan Seni, *Reper istorice din cele mai vechi timpuri până la desființarea Regimentului II de graniță*, în „Monografia orașului Năsăud 1245–2008”, vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Napoca Star, 2009, p. 160.

¹⁷ A.N.S.J.B.N., fond *Vicariatul Rodnei*, reg. inv. nr. 1560, f. 21. Publicată la Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2003, p. 45.

¹⁸ *Ibidem*, f. 21.

săvârșit o ilegalitate, și ca urmare populația trebuie să fie foarte atentă să nu cadă în plasa celor care încearcă prin orice mijloace să submineze autoritatea, ci să păstreze calmul și să dea dovadă de supunere și loialitate față de autoritățile austriece. Macedon Pop se referă la Adunarea de la Blaj, îndemnând la moderație și prudență, atrăgând atenția că „[...] de cumva, careva au căpătat de acest fel de scrisori, să le țină pentru sine, nici îndrăznind a face întrebuițare, sub pierderea deregătoriei sale [...]”¹⁹.

La Adunarea de la Blaj din 3–5 mai 1848 a participat și vicarul Macedon Pop, împreună cu câțiva preoți greco-catolici și laici din ținutul Năsăudului, fiind impresionat de menționarea grănicerilor printre categoriile de frunte ale națiunii române și îndemnul adresat lor de a se alătura luptei pentru realizarea dezideratelor revoluției. La 24 ianuarie 1848 Macedon Pop, într-o scrisoare adresată unui ofițer al Regimentului, îl informează pe acesta despre adunarea de la Blaj, arătând că aceasta a avut ca scop să exprime voința și să apere interesele întregii națiuni²⁰.

Revenind la Năsăud, vicarul îi informă pe grăniceri despre desfășurarea Adunării de la Blaj „[...] Congresul românilor s-a încheiat în cel mai bun rând și liniște, spre gloria eternă a poporului, măcar au fost la 50.000”, sfătuiindu-i să se abțină de la acțiuni care să contravină ordinelor date de autorități²¹.

Într-un context extrem de tensionat, ofițerii Regimentului năsăudean discutau despre problemele politice cu care se confrunta monarhia habsburgică, ceea ce îl determină pe comandantul sârb al regimentului să intervină și să le atragă atenția cu privire la preocupările lor. Iovich se arată îngrijorat de turnura evenimentelor și în acest sens le solicită subalternilor săi să fie extrem de precauți în afirmațiile lor, care ar putea avea un efect periculos în aceste momente nesigure. Solicită ca aceste discuții să aibă loc doar în cercurile ofițerești, pentru a nu se provoca panică în rândurile populației grănicerești, care ar putea fi stimulată de anumite declarații în acțiuni revendicative cu potențial periculos pentru stabilitatea situației. Le sugerează, în continuare, să mențină calmul și să însufle grănicerilor respectarea jurămintelor făcute față de monarhie și față de Împărat „[...] deși nu se poate interzice domnilor ofițeri și comandanți de companie, ca în cercuri private să aducă sentințe și deciziuni asupra referințelor politice, pentru că totuși trebuie acceptat, că nu vor obveni expresiuni de păreri, care câtu-și de puțin să poată sta în coliziune cu datorința jurată, cu toate acestea, dau sfatu ca aceste expresiuni să se facă totdeauna cu precauțiune și cu cugetare precumpănită, înaintea supușilor să se abțină peste tot de la acelea și să nu se lase a fi seduși, ca să învețe pe poporul grăniceresc, pentru una ori altă idee și lucru, din contră îi provoc, ca să aducă aminte poporului să-și îndeplinească datorințele sale ca grăniceri ca până acum și neschimbat, până când nu va sosi altă schimbare de la prea înaltul regim al statului, că ei, între toate împrejurările, se țin de împăratul și regele lor și cum

¹⁹ *Ibidem*, f. 21.

²⁰ Ioan Bureacă, *Ardealul cu ținutul Năsăudului și Bistriței în confruntările tragice ungaro-române din anii 1848–1849*, Bistrița, 2006, p. 18.

²¹ A.N.S.J.BN, Fond *Vicariatul Rodnei*, reg. inv. 1561, f. 21. Vezi și Iuliu Moisil, *op. cit.*, p. 162.

că ei, ca popor probat credincios totdeauna, se pot bucura de grația prea înaltă; peste tot însă, prin învățatură și exemplu, să se susțină spiritul cel bun al populației grănicere; cu deosebire, în cea din urmă privință, mă văd îndemnat a vă atrage atențiunea la urmările periculoase alor astfel de vorbiri, care ar putea provoca neliniștea și răscoala poporului, de aceea eu, ca comandant și amic, vă atrag atențiunea, ca prin simțământul patriotic, să nu vă demiteți la nici o expresiune prin care s-ar putea naște îngrijiri ori răscoală, fără mai mult, până când nu vă cheamă la acțiune, datorința și ordin mai înalt, să rămâneți indiferenți între toate relațiunile”²².

În înțelegere cu colonelul regimentului, vicarul Macedon Pop îi avertizează pe grăniceri să nu asculte zvonurile care circulau din partea multor instigatori, ci să-i denunțe autorităților militare, arătând pericolele la care se expuneau dar și planurile dușmanilor maghiari²³. Propaganda revoluționară maghiară l-a plasat pe Macedon Pop, dar și pe ceilalți preoți năsăudeni, într-o situație dificilă de multe ori, acuzându-i de trădare și acțiuni antimaghiare. Teritoriul grăniceresc era înțesat de spioni și de instigatori care urmăreau să creeze diversiuni prin care liderii locali să poată fi puși sub acuzare de către autorități, „[...] fiindcă oameni malițioși, pismoși și a tot rândul bun, îndemnători și ațâțători de popor spre neascultare pot fi, și, de nu și sunt pot veni din provincie, unde cu durere se află mulți [...] de cumva s-ar întâmpla ca și în acest ținut să se afle corifei din aceștia, minten fără întârziere să-i arătați jurisdicției militare”²⁴. De asemenea, Macedon Pop le impune preoților să-i sfătuiască pe oameni să rămână fideli stăpânirii austriece. Locuitorii din teritoriul regimentului erau la curent cu situația din țară obținând informații prin diferite mijloace. În acest sens amintim scrisoarea primită de către absolventul în teologie Alexandru Șotropa din localitatea Maieru, anonimă, găsită în pridvorul bisericii din Ilva-Mică. Alexandru Șotropa a primit această scrisoare cu scopul răspândirii conținutului ei printre grăniceri. Din text se desprinde apelul la respectarea jurământului depus față de împăratul austriac, dar și la unitate între români, în fața provocărilor din partea maghiarilor²⁵.

Susținător al programului revoluționar adoptat la Blaj, Macedon Pop a făcut cunoscut năsăudenilor prin circulara vicarială din 25 mai 1848 revendicările românilor: egalitatea națiunii române cu națiunile maghiară, săsească și secuiască; deputați aleși proporțional în Dietă; oficializarea limbii române; refuzul unirii Transilvaniei cu Ungaria. Existau de asemenea și câteva aspecte care îi interesau în mod direct pe grăniceri, și anume „unele îmbunătățiri” privind statutul acestora și câteva chestiuni legate de instituția bisericească²⁶.

Mișcările protestatare și revendicative din rândul grănicerilor năsăudeni l-au determinat pe Macedon Pop să solicite colonelului Alexandru Iovich și generalului Galbrun să permită întrunirea la Năsăud a unei adunări

²² Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 67.

²³ Iuliu Moisil, *op. cit.*, p. 163.

²⁴ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 95.

²⁵ Virgil Șotropa, *op. cit.*, pp. 5–7.

²⁶ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 204.

a reprezentanților fiecărei comune grănicerești, care să întocmească o petiție generală a năsăudenilor²⁷. Într-o primă fază generalul refuză să acorde permisiunea de a se întruni o adunare la Năsăud, aceasta fiind considerată „complot împotriva autorităților”²⁸. După o serie de discuții cu preoții Grigore Pop din Rebrisoara și Ioan Pop din Feldru, Macedon Pop solicită din nou permisiunea pentru convocarea adunării. De această dată solicitarea este încununată de succes, la 4 iulie 1848 vicarul comunicându-le preoților că generalul Anton Puchner, în înțelegere cu comisarul Nicolae Vay și guvernatorul Teleky, a aprobat convocarea adunării grănicerilor pentru data de 10 iulie 1848, la Năsăud.

Odată cu înrăutățirea situației și cu ivirea unei confruntări militare care se prefigura deosebit de violentă, Macedon Pop în înțelegere cu comandamentul militar al regimentului grăniceresc avertiza grănicerii să-și păstreze calmul și să nu dea crezare zvonurilor răspândite de către instigatorii infiltrați de către maghiari în ținutul Năsăudului. Grănicerii sunt, de asemenea, sfătuiți ca în cazul în care identifică un astfel de agent să-l predea imediat autorităților. Vicarul face apel la memoria colectivă a năsăudenilor, amintindu-le nenorocirile care s-au abătut asupra strămoșilor lor în vremurile trecute și cât au suferit aceștia de pe urma diferitelor invazii. De asemenea, le reamintește de perioada de liniște care s-a așternut asupra acestor meleaguri din momentul instaurării dominației habsburgice, o perioadă de acalmie, așa-zisa „pax habsburgică”, în timpul căreia ținutul năsăudean a reușit să prospere din toate punctele de vedere. În acest context, extrem de instabil, vicarul le cere preoților să le transmită oamenilor să fie foarte atenți, dar mai ales să fie alături de țară și de Împărat „[...] aduceți poporului aminte în biserică și cu tot prilejul datoriile către stăpânire, arătându-le relele urmări cari ar veni când unii și alții ar lăsa a-se înșela de nește oameni blăstemați. Aduceți-le aminte jurământul care l-au pus înaintea lui Dumnezeu și prin care ei s-au făgăduit a fi până la moarte ascultători, a apăra patria și tronul și cu primejdia vieții. Puneți-le înainte istoria timpurilor trecute, adică le spuneți câte bătăi, omoruri, jăfuiri, aprinderi și alte rele au fost în patria aceasta până a nu veni sub sceptrul părințesc al casei Austriei. Turci, tătari și alte ginți barbare veneau, omorau, aprindeau, pustiiuau, oameni cu miile în robie duceau; ba ce e mai mult, înșiși principii naționali cari au fost ocârmuitori dela despărțirea Ardealului de către Ungaria, se împărecheau, se certau și se băteau voind câte trei a fi. Iară dela anul 1696 de când popoarele acestei patrii au închinat-o domnitorilor din casa Austriei, este pace și liniște. Drept este și se cuvine ca noi să fim ascultători și credincioși supuși Înălțatului Împărat și celor puși de înălțimea sa, să rugăm pe Dumnezeu ca cu brațul său cel tare să-l sprijinească și ajute în contra potrivnicilor”²⁹.

Circulara din 6 iunie 1848 conține un mesaj proimperial determinat de pozițiile proprii ale vicarului și preoților din ținutul Năsăudului, care începeau

²⁷ A.N.S.J.BN., colecția *Iuliu Moșil*, f. 382.

²⁸ Virgil Șotropa, *Pagini memorabile din 1848*, în „A.S.”, Nr. 3, 1925, p. 8.

²⁹ A.N.S.J.BN., fond *Vicariatul Rodnei*, reg. inv. 1561, f. 22. Publicată la Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 47. Vezi și Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 6.

să se îndepărteze tot mai mult de linia promaghiară adoptată de Episcopul Lemeni. Lupta deschisă dintre cele două tabere ideologice, care au prins la mijloc preoțimea năsăudeană reiese din cuvintele lui Macedon Pop „[...] atunci iară au început a voma câte toate în contra preoților, care aci a se descrie omenia nu îngâduie. Și oare care-i cauza acestei înverșunări în contra nevinovaților preoți? [...] Am ajuns în mod nevinovat cu corabia între Scyllam et Charibdim. Aici stau oamenii și ne pun pe foc [...] Trebuie să buduluum în lumea largă, însă nu știm unde, că în toată Europa sunt mișcări politice. Poate în Africa meridională am avea loc”³⁰.

În legătură cu organizarea adunării de la Năsăud, vicarul i-a sfătuit pe preoți să le recomande oamenilor ca din delegație să facă parte preotul, pentru că acesta este familiarizat mai mult decât oricine cu problemele cu care se confruntă comunitatea locală. Grănicerii, primind aprobare din partea autorităților militare și civile de la Sibiu, s-au prezentat la Năsăud în data de 10 iulie 1848, câte doi delegați din fiecare dintre cele 44 de comune grănicerești³¹. Din totalul de 88 de delegați, un număr de 29 au fost preoți, iar restul au fost dascăli, subofițeri sau simpli grăniceri³².

Despre viitoarea adunare grănicerească a scris și „Gazeta Transilvaniei”: „Năsăud, 10 iulie. La rugarea a mai mulți preoți sub conducerea vicarului, făcută în numele tuturor grănicerilor din regimentul al II-lea românesc, a binevoit comandantul a mijloci la general comando, ca pe 10 iulie să vină în Năsăud doi deputați din fiecare sat, spre a-și descoperi gravaminde. Seara, în 9, au fost toți de față, mirenii și preoții cei mai inteligenți. Locul dezbaterii s-a ales țințirumul bisericii românești [...] Aceste toate printr-o suplică compusă în limba germană se vor așterne Majestății Sale prin deputați”³³.

Adunarea de la Năsăud și-a început lucrările la ora 8 dimineața, lucrări care s-au concretizat într-o petiție alcătuită din 19 puncte³⁴. Dintre cele mai importante revendicări se desprind cele privind menținerea naționalității, limbii și a religiei. Au cerut introducerea limbii române ca limbă de serviciu în regiment; primirea de către autorități a petițiilor în limba română; numirea în regiment doar a acelor ofițeri și funcționari străini care cunosc limba română, comunicarea și explicarea în limba română a Constituției pe care vor depune jurământul; schimbarea denumirii regimentului din „Zweites Walachen Grenz-Infanterie Regiment” în „Zweites Romanen Grenz Infanterie Regiment”. De asemenea, solicită, ca la o populație de peste 40.000 de locuitori ai districtului militar de graniță să aibă dreptul de a trimite doi reprezentanți în Dietă, urmărind prin aceasta participarea grănicerilor la viața politică a țării,

³⁰ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 209.

³¹ Ioan Bureacă, *op. cit.*, p. 19.

³² Peter Moldovan, *Pace și război. 1848–1849 în Transilvania centrală. Mișcările revoluționare și războiul civil*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 152.

³³ „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 58, p. 238.

³⁴ Ela Cosma (coordonator), Daniela Deteșan, Angela Stilcan-Colin, Tatiana Onilov, *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848–1849. Documente militare vol. I. Descrieri generale și militare*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, & Symphologic Publishing, Canada, 2012, pp. 36–63.

să li se recunoască condiția de oameni liberi, ștergerea titlului de iobag din tabelele de conscriere, suprimarea oricărui monopol, stoparea robotelor și a furnizării de lemne către ofițeri și funcționari, creșterea salariilor învățătorilor, plățirea preoților din casa statului, veniturile proventelor (cârciumărit, măcelărit) să intre în casele comunale, libera proprietate asupra pământului cu dreptul de transmitere în folosul exclusiv al grănicerilor, judecarea cauzelor civile de către primarii comunali; pădurile, pășunile și munții să rămână în proprietatea comună ca averi comunale și bisericesti și să fie administrate de către grăniceri sub controlul unei comisii administrative condusă de colonelul regimentului; veniturile fondului de mondire să se acorde ca ajutoare școlare fiilor de grăniceri³⁵.

Cu ocazia conferinței grănicerești s-a decis menținerea legăturilor cu monarhia habsburgică, după cum menționează și George Barițiu „[...] se ținuse la Năsăud adunare de popor în cauza uniunii, care era la ordinea zilei. În acea adunare s-a luat, între altele, de către bătrânii poporului, încă și decisiunea unanimă că ei voiesc să rămâie în strânsă și imediată legătură de până acuma către casa împărătească”³⁶.

Adunarea grănicerilor de la Năsăud se încheie cu redactarea unei petiții generale, care cuprinde o serie de revendicări de ordin național – politic, social – economic, juridico-administrativ și cultural. Petiția a fost redactată de către Macedon Pop și locotenentul Leontin Luchi. Cu înaintarea petiției către Împărat au fost delegați Vicarul, sergentul Ioan Botârla din Sântioana și caporalul Ioan Bota din Vărarea. Delegația, care urma să ducă petiția la Viena, nu a reușit să obțină pașapoartele necesare de la Sibiu, așa cum reiese din circulara emisă la 26 august 1848: „[...] în 17 a acesteia am pornit cu cei doi deputați aleși la Sibiu cu gândul că după dobândirea pasului să mergem cu rugămintea cunoscută la Înaltul Împărat; ci necăpătând pasul am fost siliți iarăși a-ne întoarce acasă, și ca mai bine Frățiile Voastre și poporul să se convingă despre aceasta, vă închid aici orânduiala Excelenței sale comando general ca să o cetiți în biserică și să spuneți ca să aștepte și să fie în pace, că Excelența Sa va mijloci slobozenie de-a merge. Eu încât am putut, vreme de un ceas am tot vorbit cu Excelența sa și m-am rugat în tot chipul cum am știut după puterea intelectuală. Mărturie îmi sunt generalii Gedeon și Schurter, obercomissar Fronius. Rugatus-a și deputatul Botârlă foarte frumos, cât mai mult nu se putea, ci Excelența sa și-a pus mâinile pe piept zicând cumcă nenicăcât stă în puterea lui de a-ne da pasul fără de-a dobândi întâiu licenție dela locurile mai înalte. Banii câți nu s-au cheltuit îs de față aici la mine, și de cumva nenicăcât vom dobândi slobozenie, care nu cred să se întâmple, se vor înturna îndărăt”³⁷. În fața refuzului autorităților, delegația s-a întors la Năsăud „[...] reîntorcând banii și despre cei șpesați dând socoteală”³⁸.

³⁵ Virgil Șotropa, *op. cit.*, pp. 162-163.

³⁶ Liviu Maior, *Habsburgi și Români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, Ed. Enciclopedică, 2006, p. 94.

³⁷ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 11.

³⁸ A.N.S.J.BN., colecția *Luliu Moisil*, f. 381.

În fața acestui refuz categoric, grănicerii au considerat că sunt victimele intervențiilor politice ale autorităților maghiare „[...] mergerea deputăției noastre la Măria Sa împăratul, a cărei trimitere am hotărât-o la 10 iulie [...] precum se vede, s-a împiedicat prin meșteșugurile ministerului unguresc”³⁹.

După modelul Adunării de la Năsăud, Regimentul I românesc de graniță a adresat autorităților solicitarea de a se aproba desfășurarea unei adunări la Orlat. Puchner propune aprobarea ținerii adunării din moment ce exista precedentul Năsăud. Scopul adunării era similar cu cel de la Năsăud, și anume elaborarea unei petiții care să cuprindă dorințele grănicerilor și care să fie înaintată Împăratului⁴⁰.

Pe parcursul lunilor iulie și august situația românilor s-a înrăutățit și a devenit din ce în ce mai confuză. În acest context național și politic extrem de complicat, Vicarul Macedon Pop încerca din răspuțeri să calmeze spiritele, asigurându-i pe năsăudeni că Împăratul nu i-a uitat „[...] cei mai mari ai națiunii române se ostensesc întru tot chipul a lucra pentru fericirea lor, și Maiestatea Sa Împăratul pe români în viitor îi va socoti ca și pe celelalte conlocuitoare nații, va înălța pe cei vrednici și învățați la cele mai înalte deregătorii⁴¹.

În circulara din 15 iulie 1848, vicarul reproșează unor preoți că ar instiga mulțimea la proteste și violență, sfătuindu-i totodată să înceteze această acțiune și să fie foarte atenți la ceea ce vorbesc „[...] Măria sa domnul colonel aduce vicariatului spre înștiințare prin nota prezidială din 14 c. Nr. 48 cumcă unii preoți din regiment n-ar înceta pe popor a-l injita și neodihni prin vorbe neînțelepte. Preoțimea din satele provinciale e neodihnită și prepusul cade despre o parte pe preoții din acest vicariat. Precum din începutul acestor mișcări, așa și acum frățește vă dojenesc, că acela care se știe vinovat, să încete. Luați bine de seamă și puneți în cumpănă la tot ce vorbiți. Timpurile sunt critice, iee bine de seamă fiecare ca să nu cadă în pericol. Multora le-a părut rău că au vorbit, la puțini că au tăcut – zicala unui înțelept din lumea vechie. Prepusul cade mai cu seamă pe preoții dela companiile de după târg; vinovatul se va ști, bage de seamă, fie înțelept, nu vorbească câte toate”⁴². În aceeași circulară Vicarul le reamintește grănicerilor năsăudeni că solicitările și revendicările lor au fost consemnate în cadrul adunării din 10 iulie 1848, moment în care reprezentanții lor și-au exprimat toate nemulțumirile. Acțiunea revendicativă trebuie să se desfășoare pe cale legală înaintând memoriile autorităților habsburgice și chiar împăratului care și de această dată va ține cont de problemele lor și le va soluționa. Precizează că abandonarea mijloacelor legale nu va face cinste grănicerilor, ba mai mult ar putea produce neplăceri și mai mari. Agitația și violența au darul de a produce haos iar actele lor vor determina autoritățile să ia măsuri dintre cele mai dure iar cei găsiți vinovați vor fi aspru pedepsiți. În această situație atât episcopul cât și Vicarul nu vor avea altă soluție decât să se delimiteze de acțiunile populației năsăudene.

³⁹ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 37, p. 304.

⁴⁰ Peter Moldovan, *op. cit.*, p. 156.

⁴¹ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 12.

⁴² A.N.S.J.BN., fond Vicariatul Rodnei, f. 26.

Se observă din cuprinsul acestei circulare atitudinea dură adoptată de către Macedon Pop, care din poziția sa de autoritate religioasă reprezintă interesele poporului, dar încearcă să facă acest lucru pe cale legală fără a stârni o eventuală vânătoare de vrăjitoare din partea autorităților „[...] Poporul din acest regiment și-a spus doririle sale prin deputați; aceste se vor așterne Maiestății care de bunăseamă le va face și da multe ușurări și concesiuni spre folosul lor. Acela dar care l-ar neodihni și abate dela calea cea bună și ascultare, l-ar aduce în prăpastie și stricare. Fericți făcătorii, mijlocitorii și îndemnătorii la pace, rând bun și ascultare, care vi-o comand cu acea adaugere că cu vorbe de acestea și ațățări nu folosește nici sieși nici poporului. De a vini careva în primejdie prin necumpătata vorbire, și Măria Sa D. Episcop și eu ne vom spăla mâinile”⁴³.

Nemulțumirea atinge punctul culminant când la mijlocul lunii iulie Ministerul de război maghiar, după ce a reușit să mobilizeze câteva companii secuiești, a ordonat ca un batalion al regimentului II năsăudean să plece la Szegedin spre a îndeplini serviciul de garnizoană, dar în realitate „[...] cu scopul tănuit deocamdată ca să lupte acolo contra sârbilor și croaților”⁴⁴.

La lucrările adunării de la Năsăud a participat și Grigore Moisil, care afirmă că „[...] în luna iulie a fost și în Năsăud adunarea grănicerilor, spre a acompune o suplică la împăratul despre greutățile ce-i apasă. La acea adunare am participat și eu. E de însemnat că la împrăștierea adunării, mai mulți veterani s-au declarat înaintea colonelului Iovich că fii lor nu s’or bate foștilor grăniceri din Banat, Slavonia și Croația pentru că între aceștia și revoluționarii unguri se începuse resbelul civil, și era vorba ca un batalion de ai noștri va merge în Ungaria contra sârbilor. Declarațiunea bătrânilor de mai sus a făcut o impresiune plăcută asupra colonelului de națiune sârb, și întorcându-să către mine, a zis să spun mulțumita sa bătrânilor, pentru acea loială declarațiune”. Astfel că în seara dinaintea plecării spre Ungaria, un grup de tineri din batalion a cântat pe strada principală doine jalnice⁴⁵.

Refuzul grănicerilor de a lupta contra sârbilor și croaților se înscrie în acea solidaritate grănicerească care se conturase de-a lungul timpului între oameni diferiți ca origine, dar care conștientizau că aparțin monarhiei și că luptă pentru același scop. Militarii năsăudeni au înțeles mecanismul politicilor maghiare față de diferitele națiuni din Imperiu, considerând că este nevoie să facă front comun împotriva acestora „[...] împotriva sârbilor nu putem merge, pentru că sunt asemenea supuși credincioși ai împăratului Ferdinand, ca și noi, care de la începutul regimentului nostru s-au oștit alături cu noi pentru întregimea monarhiei; așadar ca grăniceri, asupra grănicerilor, nu ne putem bate. Croații se oștesc pentru naționalitatea atacată de unguri, a noastră naționalitate este întocmai atacată de dâșii, că noi grănicerii nu avem ofițeri români, nici ceilalți români din provincie n-au deregători români cu limba lor. Din aceste pricini, nu ne putem bate cu croații, care tot acele interese au cu noi, ci stăm

⁴³ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 12.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁴⁵ Vicarul Grigore Moisil 1814–1891. *Autobiografie*, în „A.S.”, nr. 4, 1926, pp. 24–44.

lângă hotărârea adunării generale de la Blaj și poftim ca să se împlinească toate punctele acelea, nu numai pentru provinciali, ci și pentru grănicerii români, ca tot pământul de graniță română să fie proprietatea grănicerilor”⁴⁶.

La 22 iulie 1848 soldații din batalion s-au întrunit la Năsăud pe platoul de instrucție, unde vice-colonelul Carol Urban⁴⁷ le-a ordonat să rămână credincioși împăratului și să nu intre în luptă împotriva grănicerilor sârbi și croați „[...] li se expuse, în termenii cei mai pătrunzători și cu accentuarea urmărilor sinistre, ca nu cumva să asculte de asemenea ordin și în niciun chip să nu încerce de a sfărâma prin astfel de lupte legăturile de concordie care existau între trupele grănicerești”⁴⁸. Deși maghiarii au încercat prin diverse tertipuri să-i convingă pe soldații din batalionul năsăudean să depună jurământul pe steagul Ungariei, aceștia au refuzat rămânând neclintiți în fidelitatea lor față de monarhia austriacă⁴⁹. Demn de menționat este un episod al eforturilor susținute ale maghiarilor de a-i determina pe grănicerii năsăudeni să depună jurământ de fidelitate față de Ungaria, din care reiese statornicia extraordinară a militarilor față de jurămintele lor și respectul deosebit pentru liderul habsburgic, precum și tăria sentimentului onoarei militare. Astfel, reprezentanții batalionului grăniceresc românesc cantonat în apropierea Dejului, afirmă în fața ofițerilor superiori maghiari „[...] dacă este să li se ia jurământul ostășesc din nou, să nu se adauge nimic la cel vechi, căci batalionul este decis a-și vărsa sângele și a-și da viața numai pentru drepturile prea înaltei case împărătești”⁵⁰. După încheierea Revoluției aproape toți soldații care au făcut parte din acest batalion au revenit la Năsăud cu fruntea sus, dar mai ales cu onoarea nepătată⁵¹.

Mobilizarea batalionului I din cadrul Regimentului grăniceresc năsăudean și deplasarea acestuia în Ungaria spre a lupta în folosul maghiarilor și a susține politicile lor naționaliste provoacă un atac furibund din partea Vicarului. Vestea conform căreia soldații batalionului au fost arestați de către autoritățile maghiare a avut ca efect nemulțumirea profundă a năsăudenilor și exacerbarea atitudinilor antimaghiare care amenințau să răbufnească punând în pericol stabilitatea regiunii. În teritoriul regimentului se auzeau tot mai multe voci, care mânate de cel mai pur sentiment patriotic și naționalist, amenințau cu declanșarea unor violențe fără precedent. Referitor la impactul acestei vești asupra năsăudenilor, Macedon Pop scrie „[...] știrea oficială, că ministerul maghiar puse la arest întreg batalionul român scos la Ungaria, înverșună pe acest regiment numeros, lătit în 44 sate, în cea mai periculoasă măsură, cât propunerea unei răscoale se așteaptă de azi pe mâine”⁵². În conso-

⁴⁶ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁷ Ela Cosma, *Regimentele austriece, comandanții și efectivele lor în Transilvania (1848–1849)*, în „Biografii istorice transilvane VII. Armate, comandanți, conducători în Transilvania (1848–1849)”, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2013, pp. 307–366.

⁴⁸ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 214.

⁴⁹ Virgil Șotropa, *Pășaniile batalionului I năsăudean în anii 1848–1849*, în „A.S.”, nr. 14, 1931, pp. 379–386.

⁵⁰ George Barițiu, *Istoria regimentului alu II românesc granițariu transilvan*, Brașov, 1874, p. 37.

⁵¹ Ioan Mureșan, *op. cit.*, pp. 164–167.

⁵² „Gazeta de Transilvania”, 1848, nr. 75, p. 311.

nanță cu percepția generală a populației grănicerești năsăudene, Macedon Pop se lansează într-o ofensivă agresivă la adresa maghiarilor și a numeroaselor nelegiuiri săvârșite de către aceștia. Este un moment care denotă o atitudine naționalistă și patriotică, un moment în care crezurile și trăirile sale identitare răbufnesc într-o tiradă îndreptată împotriva unui dușman, care de fiecare dată când s-a ivit ocazia a produs neajunsuri poporului român. Sentimentul de nemulțumire al grănicerilor era atât de puternic încât l-au suspectat pe comandantul Iovich de trădare în favoarea ungarilor, ba chiar au existat unele voci care afirmau că și preoții s-ar afla în căldășie cu maghiarii. În acest moment Vicarul intervine în favoarea comandantului și al preoților, considerând pe baza unei analize logice că asemenea acțiuni sunt cu totul improbabile. Nu atât loialitatea și fidelitatea sa față de monarhia habsburgică, cât dragostea pentru conașionalii săi i-au inspirat această nuanță a discursului său „[...] Această supărătoare știre, ca fulgerul lățindu-se prin regiment, a pricinuit cea mai mare mâhnire și mișcare între grăniceri. În 13 septembrie, adunându-se aproape 500 de grăniceri din regiment, au întrebat de colonelul Iovich despre aflarea batalionului și încredințându-se că vestea lățită este adevărată, au compus și subscris o rugămintă la Maiestatea Sa împăratul, ca să se sloboadă feciorii noștri nevătămați din detențiunea aceea, care rugămintă, prin un curier, s-a transmis astă noapte (în 15 spre 16 septembrie) la Viena. Regimentul nostru este înverșunat peste măsură pe unguri. Țăranii din comitatele Solnocului, Dobâcei, Chioar vin într-una la Năsăud, jurând împăratului Ferdinand credință și că sunt gata a se oști pentru împăratul, însă nici decum pentru unguri, care vreau să-i recruteze după mandatul căpătat de la minister. Mi se pare că curierul mers a căpătat depeșa și în cauza țăranilor care au venit la Năsăud, dorind armarea pentru împăratul. Din cauza batjocurii a batalionului nostru prin unguri, înverșunându-să asupra lor, nu vor a avea între dânșii nici un ofițer din unguri, tocmai precum făcuseră secuii în aprilie și mai, căci alungară pe ofițerii neunguri. Precum din adunarea din 13 septembrie s-a putut vedea, regimentul a strigat să se care ungurii din regiment. Așa tocmiți fiind grănițerii noștri, nu vreau să știe de ministeriul unguresc, că ei sunt învățați din pruncia lor cu Împăratul, nu cu craiu, un cuvânt nu vreau să știe de supușnia sau suveranitatea ungarilor. Cuvântul constituție încă îi scândălește, ci nu e mira, că ei nici au auzit până acum de ea, nici li s-a vestit, ca să știe ce fel de creatură e aceea și poporul difident, de orice nouă auzire sau numire, se teme ca de amăgire. Vătămați sunt și asupra d-lui colonel, imputându-I că a vândut batalionul nostrum ungarilor, lăsându-I să iasă la Ungaria; însă despre dânșul, ca sârb, nu se poate socoti astfel de lucru și pe nedrept i se impută asta tocmai. Ba, poporul pierde cumpătul, învinovățind și pe preoțimea, că înțelegându-se cu colonelul, au dat batalionul pe seama ungarilor, batăr preoțimea s-a nevoit mult pentru ușurarea grănițerilor și nu merită învinovățire. Să poate presupune, dară, că ei sunt gata a lua represalie asupra ungarilor, care nu nainte de 3-4 zile nu o nădăjduim. Cine-i de vină că românii nu vreau să lupte pentru unguri? Că s-au înverșunat în contra lor? Românii, de bună samă, nu sunt de vină, că ei au fost răbdători până acum; ungurii sunt de vină pentru tiraniile lor, ei loru-și impute, cum

și-au săpat, așa vor mânca”⁵³. Acesta poate fi considerat un simptom al unui conflict cu caracter etnic mai mult decât unul politico-social care sta să înceapă și să capete proporții apocaliptice în întreaga Transilvanie și implicit în ținutul năsăudean.

Refuzul categoric de a depune jurământ pentru Ungaria își are rădăcinile în acea mentalitate populară, arhaică a onorării unui jurământ făcut cu mult timp în urmă și a cărui încălcare putea fi ușor considerată ca trădare. Binefacerile de care au beneficiat și de care beneficiază în continuare ținutul năsăudean de pe urma militarizării precum și promisiunea de a sluji doar monarhia imperială s-au imprimat atât de adânc în conștiința grănicerească încât au dat naștere unui foarte puternic sentiment de fidelitate și loialitate față de Împărat. La aceasta se adaugă și influența extraordinară a unui document elaborat în cursul lunii iulie 1848, care pune un accent deosebit pe sentimentul onoarei militare: „Soldați români grăniceri! Jurământul pe care voi l-ați depus pe numele împăratului și marele Principe al Transilvaniei să nu-l uitați [...]. În 30 mai 1848, Dieta Transilvaniei adunată la Cluj proclamă unirea, adică întruparea de tot și prefacerea Ardealului în Ungaria [...] prin urmare și Împăratul nost Ferdinand are să peară titula de mare principe al Ardealului, supt care titulă îi jurați voi credință. Acestea sunt niște fapte și împrejurări care pe cei nedeprinși în trebile politice îi poate ușor amăgi sau ameți. Voi, fraților, să nu alunecați întru nimica. Este adevărat că Dieta Ardealului, prin lucrarea sa din 30 mai, se desleagă pe sine de jurământul către marele Principe al Transilvaniei; același este într-o persoană și împărat al Austriei de cătră care nu vă poate despărți nimeni, căci el este tot Ferdinand I și pentru voi, care în adunarea generală a românilor ați protestat în contra Uniunii, e totodată și mare principe al Transilvaniei. Deci, voi, soldaților grăniceri români, mai înainte de a face un pas, să cereți a vi se arăta și a vi se desluși curat constituțiunea țării noastre, care să fie și românească, după pofta națiunii române declarată în adunarea generală, pe care voiți a jura cum jură toată armata monarhiei. Să vi se împărțasească și forma jurământului, prin ofițeri și preoți, înainte de a vă jura supt steag, ca nu cumva să fiți amăgiți [...]. Până când nu vi se vor împlini aceste drepte cereri, voi nu cumva să vă amăgiți a ieși din patria voastră numai la porunca vreunor străini. Pe voi astăzi vă îndatorește numai porunca Împăratului și numai la comanda acelora să vă supuneți cari vă vor arăta subscrierea adevărată a numelui Împăratului Ferdinand I [...]. Fiți tot bravi și eroi, însă cercetați foarte bine pentru cine și asupra căroră vă mână să vă vărsați sângele. Aveți iubire către națiunea română și încredere în numele Împăratului Ferdinand”⁵⁴.

În acest context extrem de complicat, vicarul Macedon Pop încerca cu toate forțele să calmeze spiritele, asigurându-i pe năsăudeni că Împăratul nu i-a uitat. În circulara din 15 iulie 1848, Vicarul reproșează unor preoți că ar instiga mulțimea la proteste și violență, sfătuindu-i totodată să înceteze această

⁵³ Sorin Mitu, *op. cit.*, pp. 216–217. Vezi și „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1848, nr. 37, p. 300.

⁵⁴ Sorin Mitu, *op. cit.*, pp. 211–212.

acțiune și să fie foarte atenți la ceea ce vorbesc. Din scrisoarea adresată de vicar contelui Francisc Beldi, prefectul din Dej, la 25 iulie 1848, reiese că nici propria sa persoană nu a scăpat de astfel de învinuiri, insinuări și calomnii⁵⁵. Macedon Pop a fost el însuși învinuit printr-o reclamație anonimă, că ar fi instigat populația românească din ținutul Năsăudului împotriva autorităților maghiare. Acestor acuzații Macedon Pop le răspunde public în „Gazeta Transilvaniei” din anul 1848 nr. 51, pagina 212, afirmând că toate acestea provin din ură, din dorința de a face rău, dar mai ales din lipsa de unitate de care dau dovadă românii în aceste vremuri⁵⁶.

În cursul verii anului 1848 mișcările țăranilor români și maghiari încep să capete conotații de ordin național. Întreaga Transilvanie se transformă în teatru de luptă între populația românească și cea maghiară, care sub influența liderilor naționaliști se înarmează și atacă comunitățile românești. Între acestea se remarcă virulentele acțiuni represive asupra populației românești săvârșite de către secui la Mihalț, Luna etc. Propaganda maghiară a indus ideea că românii au provocat nenumărate nelegiuiri și chiar violențe soldate cu victime din rândurile maghiarilor, ceea ce a generat o acțiune defensivă. În circulara din 1 septembrie 1848, Macedon Pop aduce la cunoștința populației grănicerești năsăudene existența unui act care infirmă toate zvonurile lansate de către maghiari. Acest act intitulat *Protocolul investigator* a fost realizat de către autoritățile militare, în urma unor investigații la fața locului și arată că violențele dintre locuitorii români din localitatea Mihalț și militarii secui au avut o cu totul altă desfășurare decât cea prezentată de către propaganda maghiară. Această acțiune de dezmințire este absolut necesară pentru ca populația să știe adevărul, și să nu fie indusă în eroare prin intermediul unor false informații. Cu toate acestea, în rândul populației năsăudene, și nu numai, este aproape cert că s-au cristalizat atitudini și sentimente de solidaritate cu cei aflați în necaz, sentimente care în timpul războiului civil s-au transformat în ură și dorință acută de răzbunare.

La 16 septembrie 1848, Vicarul răspunde unei somații adresată de superiorii săi, printr-o scrisoare către Episcopul Lemeni prin care îl informează despre situația din granița năsăudeană. Cu această ocazie, vicarul, deși conștient de poziția și atitudinea episcopului față de autoritățile maghiare, îi explică acestuia care ar fi principalele motive ale distanțării grănicerilor năsăudeni de poziția revoluționarilor maghiari. Năsăudenii s-au arătat extrem de nemulțumiți de încercările repetate și nu tocmai cinstite ale autorităților maghiare de a-i determina să abdice de la jurământul făcut Împăratului și să accepte trecerea în subordinea guvernului maghiar. Acest lucru era perceput în teritoriul grăniceresc ca un act de trădare, cu care ei nu puteau fi de acord în niciun context. Sentimentele de loialitate transmise prin naștere de către strămoșii lor nu pot fi vândute sau cumpărate, și ca atare grănicerii rămân fideli Imperiului dar dezvoltă și puternice sentimente de ură față de unguri. Aceste sentimente sunt

⁵⁵ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁶ A.N.S.J.BN., colecția *Luliu Moisiu*, ff. 382-384.

amplificate și de veștile despre tratamentul dur aplicat de către revoluționarii maghiari țăranilor români din diferite regiuni ale Transilvaniei. Macedon Pop păstrează în această scrisoare o notă diplomatică, cuviincioasă, însă exprimă cu fermitate și cu claritate o realitate care nu poate fi tăgăduită „[...] auzind militarii cum că ei nu mai stau sub sfatul oștesc de curte, ci sub ministeriu, s-au amărât, necăjit și întristat. Au început a clama în gura mare cum că episcopii și popii i-au vândut ungurilor, și clamă neîncetat; la care i-au adus, pe lângă sumuțarea făcută din partea unora, și scenele întâmplăte în vecinătate, cum sunt: execuția dusă în mai multe sate românești, de unguri; bătăile cele tiranice puse pe spatele țăranilor; banii storși cu puterea. Apoi, cetirea în Gazetă și jurnale despre intenția ungurilor de-a magyariza armadia și a introduce limba lor încă și în școalele elementare au pus capăt la toate și i-au adus la acea cugețare, poate dreaptă, cum că ei voiesc a se despărți de cătră Austria și națiunile conlocuitoare a le magyariza”⁵⁷. Îi aduce la cunoștință acestuia despre lucrările adunării de la Năsăud din 10 iulie 1848, dar și despre o a doua adunare care a avut loc tot la Năsăud, în data de 13–14 septembrie 1848. Cu ocazia acestei noi adunări, care s-a ținut la chemarea secretă a colonelului Urban, ce l-a înlocuit pe colonelul Iovich, a fost redactată o nouă petiție în care grănicerii năsăudeni au hotărât ruperea de ministerul de la Pesta, au protestat contra unirii Transilvaniei cu Ungaria și au cerut revocarea acesteia pe motiv că a fost decisă fără învoirea populației majoritare, au cerut constituirea unui guvern provizoriu alcătuit din români, unguri, sași și secui, în număr egal, alegerea unei diete alcătuită din reprezentanții tuturor națiunilor din Ardeal, proporțional cu numărul locuitorilor, să fie înarmate batalioanele II și III pentru a fi puse la dispoziția Ministerului de război din Viena, să fie înapoiate armele luate de la grăniceri pentru a înarma gărzile maghiare, regimentul să fie numit în germană Romanen Regimenten⁵⁸.

Procesul verbal al lucrărilor adunării din septembrie 1848 a fost trimis la 15 septembrie Împăratului Ferdinand, ministerelor din Viena și Pesta, comandamentelor militare din Sibiu, Lemberg și Cernăuți precum și comisarului Nicolae Vay. De asemenea, cu această ocazie a fost redezbătută și petiția adoptată la 10 iulie și predată unei delegații, alcătuită din sergentul Gavril Pop din Feldru, învățătorii Florian Porcius din Rodna și Vasile Nașcu din Feldru, care s-o înainteze Împăratului de la Viena⁵⁹. Petiția a fost înaintată Împăratului, personal, la 16 octombrie 1848, iar la 26 octombrie 1848 a sosit și răspunsul că „[...] după reluarea funcționării administrației centrale le vor satisface cererile”⁶⁰.

În toamna anului 1848 evenimentele se precipită, odată cu venirea la Năsăud a locotenent-colonelului Carol Urban, care va lua o serie de măsuri de apărare împotriva trupelor maghiare, care amenințau cu atacuri dinspre Cluj și Dej. Carol Urban a reprezentat instrumentul noii politici imperiale

⁵⁷ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 218.

⁵⁸ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁹ Florian Porcius. *Autobiografie*, în „A.S.”, nr. 8, 1928, p. 63.

⁶⁰ Ioan Bureacă, *op.cit.*, p. 21.

în ținutul Năsăudului, o nouă orientare politică ce viza ruperea relațiilor cu guvernul maghiar. Noua atitudine politică a Vienei față de revoluția maghiară trebuia implementată în toate colțurile Imperiului și ca urmare și teritoriul Regimentului trebuia să se conformeze. În acest sens Urban părăsește Năsăudul și se îndreaptă spre capitala Imperiului, unde pe parcursul lunii august 1848 se va familiariza cu noile linii de acțiune ale politicii imperiale. În legătură cu acest episod scrie și George Barițiu „[...] populația întreagă bărbătească din regimentul al II-lea intră în 1848 în acțiune belică numai toamna sub comanda vicecolonelului său Urban, căruia îi trecuse prin cap ca să meargă în acel an la Viena, de unde se reîntoarce cu oareșcare instrucțiuni confidențiale, pe temeiul cărora nu numai apucă comanda regimentului, ci provocă și pe românii provincialiști la jurământ sub drapelul imperial și la arme în contra insurgenților maghiari”⁶¹. După cea de-a doua adunare grănicerească, Năsăudul se transformă într-un adevărat centru militar, aici venind o mulțime de oameni de diferite naționalități (români, sași, chiar și unguri) și originari din diferite zone ale țării pentru a depune jurământ de credință Împăratului, să se înroleze, precum și să ceară protecție împotriva terorii declanșate de insurgenții maghiari. Astfel, au depus jurământul aproape 100.000 de oameni din peste 50 de localități ale comitatelor învecinate, din nordul Ardealului⁶². Dintre cei veniți să depună jurământ, 1.100 de tineri au fost înrolați și încartiruiți la Năsăud, Salva și Rebrîșoara, unde pe cheltuială proprie erau instruiți pentru a lua parte la luptele contra maghiarilor⁶³.

Acțiunea de recrutare întreprinsă la ordinul lui Urban reprezintă aplicarea instrucțiunilor primite în timpul șederii sale la Viena⁶⁴. De asemenea, tot ca o parte a noii orientări politice ale imperiului se găsește și protocolul elaborat la încheierea celei de-a doua adunări grănicerești care stipulează, printre altele și ruptura regimentului năsăudean de guvernul maghiar „[...] ne dezicem total de guvernul ungar și rugăm onoratul comandament de regiment ca, de acum înainte, să nu mai accepte porunci din partea acestuia, ba mai mult, să nu ducă la îndeplinire pe cele emise deja și anume aceasta din următoarele motive: aidoma unei puteri suverane, guvernul a cutezat în numele națiunii ungare de a trimite nu numai deputați la Paris, pentru a saluta republica franceză, ci și doi deputați la parlamentul din Frankfurt [...]. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a proclamat în ultima Dietă în mod brutal, fără a lua în considerare protestul poporului român [...] De aceea, noi protestăm solemn împotriva acestei uniuni [...]”⁶⁵.

Macedon Pop era foarte îngrijorat de situația din vicariat și mai ales de acțiunile de pedepsire ale românilor, inițiate de către gărzile maghiare.

⁶¹ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 215.

⁶² Ioan Bureacă, *op. cit.*, p. 23.

⁶³ Virgil Șotropa, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848-1849*, în „A.S.”, nr. 6, 1927, p. 1.

⁶⁴ Vasile Tutula, *Guberniul, Dieta și armata Transilvaniei la 1848. De la revoluție la război civil*, în „Biografii istorice transilvane VIII. Biografii pașoptiste. Omagiu dedicate istoricului Gelu Neamțu la împlinirea vârstei de 75 de ani”, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, & Symphologic Publishing, Canada, 2014, pp. 210-226.

⁶⁵ Sorin Mitu, *op. cit.*, p. 216.

Vicarul primește de la consistoriu o serie de tabele pentru veniturile parohiale și școlare, redactate în limba maghiară. Ca urmare, cere preoților întruniți la Năsăud să trimită toate actele înapoi, arătând că de multe ori „[...] preoții erau acuzați că țin cu maghiarii iar acest lucru ar fi dus la nenorocire”⁶⁶.

În contextul evoluțiilor politico-militare din Transilvania, în care se prefigura din ce în ce mai limpede o iminentă ofensivă a forțelor revoluționare maghiare asupra Năsăudului, plana un sentiment de frică amestecat cu o atitudine de ură și răzbunare. Era momentul în care toată suflarea năsăudeană sub directa îndrumare a autorităților ecleziastice și militare trebuia să se mobilizeze pentru a face față viitoarei urgii, care amenința să se năpustească asupra acestui liniștit colț de țară dintr-un moment în altul. La efortul de a clădi o defensivă cât mai bine organizată și consolidată participă și Vicarul Macedon Pop, care pe lângă haina preoțească va îmbrăca și straietele militantului pentru apărarea ființei naționale. În circulara din 24 noiembrie 1848, Vicarul face apel la locuitorii din teritoriul Regimentului să susțină din răspuțeri cauza poporului și să dea dovadă de dragoste de țară și de neam. Consideră că a sosit momentul în care participarea fiecăruia este esențială pentru supraviețuirea națiunii române și pentru conservarea statutului grăniceresc și al caracterului identitar pe care militarizarea l-a construit în ținutul năsăudean. Apelează la sentimentele patriotice și de loialitate pe care năsăudenii le-au moștenit de la strămoșii lor, considerând că este nevoie de acțiune imediată pentru a face față viitoarelor evenimente „[...] acuma dară e timpul în care să ne arătăm iubirea către nație și patriotismul care pe fiecare îl însuflețește; deci să arătăm cu fapta, nu numai cu gura [...]”⁶⁷.

În aceeași circulară, le reproșează preoților că nu depun suficiente eforturi pentru apărarea patriei, ceea ce a atras critici vii din partea populației, care considera că preoțimea încerca să se sustragă de la îndatoririle cerute de aceste nefaste evenimente. Trebuie să ia inițiativa și să arate poporului că nu este străină de ceea ce se întâmplă și mai ales că este aproape de oameni în aceste dificile timpuri. Preoții trebuie să reprezinte elementul de coeziune al frontului defensiv, pentru că în calitatea lor de păstori ai sufletelor sunt capabili să genereze și mai ales să stimuleze sentimentele patriotice ale comunității. Conștient că certându-i nu va obține rezultatul scontat, Macedon Pop se dă pe sine ca exemplu de participant activ la acțiunea de mobilizarea spirituală și materială a locuitorilor din teritoriul regimentului. Prin cuvintele sale, Vicarul încearcă să insuflă și să stimuleze acele trăiri pe care fiecare om ar trebui să le posede în acele momente dificile care ar putea să le răpească însăși rațiunea de a exista. Încercarea de revitalizare a sentimentelor naționaliste se amestecă într-o manieră deosebită cu încercarea și mai grea de a fundamenta o unitate indispensabilă efortului de supraviețuire în rândurile poporului grăniceresc năsăudean „[...] încă una, de apărare fiecare are lipsă, fiecare voiește a rămânea în casa sa nesmintit cu familia, fiecare se roagă lui Dumnezeu și dorește din

⁶⁶ Virgil Șotropa, *Pașini memorabile din 1848*, p. 19.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 20.

inimă a nu fi atacat de dușman; deci dar toți trebuie să conferim după putere pentru apărare. Eu de la începutul acestor mari mișcări, văzând necazul poporului, am trimis sluga noaptea la patru în toată săptămâna. Vin jalbe cum că fețele bisericești răzimați pe drepturile avute, nici batăr ies când se bate alarma. Eu vă sfătuiesc și îndemn ca fiecare, dacă nu în persoană, batăr prin servitori să ajute la purtarea greutăților, ca să se încredințeze poporul mai bine de-a noastră cătră dânsu iubire și patriotism [...]. Pentru aceste dar învingeri aduceți jertfa de mulțumită lui Dumnezeu într-o duminică sau altă zi, pregătind poporul mai înainte spre aceea ca să se adune cu toții, rugându-vă ca Dumnezeu și în viitor să ajute pe În. Împărat în potriva vrăjmașilor”⁶⁸.

În toamna anului 1848 au loc operațiunile militare ale năsăudenilor conduși de locotenent-colonelul Urban, care după câteva acțiuni ofensive este obligat în decembrie 1848 să se retragă spre Bucovina⁶⁹. În înaintarea lor spre ținutul năsăudean, trupele maghiare se dedau la o serie de acte de violență, persecuții, jafuri și crime împotriva populației românești⁷⁰.

După ocuparea Năsăudului la 2 ianuarie 1849, colonelul maghiar Ritzko publică o proclamație, în care arată că a reușit sa-i învingă pe românii rebeli și reliefează faptul că i-a tratat uman pe cei rămași: „[...] Năsăudul, cuibul tuturor crimelor și răutăților precum și satele care nu s-au împotrivit au rămas cruțate, și chiar și vinovaților li se garantează siguranța personală, dacă vor regreta faptele comise și vor întoarce la calea legală”⁷¹.

Odată cu retragerea lui Urban în Bucovina, a plecat și vicarul Macedon Pop, care „era foarte tare amenințat de maghiari”⁷². La plecare Macedon Pop a lăsat totul în casa vicarială, cu excepția bibliotecii sale și a unei mici sume de bani. A însoțit trupele lui Urban la Câmpulung, unde au staționat trei săptămâni, apoi a fost numit capelan castrens și, în această funcție, a însoțit

⁶⁸ *Ibidem*, p. 20.

⁶⁹ Ioan Bureacă, *Câteva aspecte particulare specifice evenimentelor din anii 1848–1849 în județul Bistrița-Năsăud*, în „File de Istorie”, nr. IV, 1976, pp. 336/348; Șanțeanu, Țara Năsăudului și revoluția din 1848, în „Plaiuri Năsăudene”, an I, nr. 2–3, Năsăud, 1943; Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, *Arhivele – mărturii ale trecutului. Nestor Șimon – Starea regimentului și evenimentele din anii 1848–1849*, Bistrița, 2007; Virgil Șotropa, *Pagini memorabile din 1848*, pp. 1–20; *Vicarul Grigore Moisil 1814–1891. Autobiografie*, pp. 24–44; Virgil Șotropa, *Răboaie din trecut*, în „A.S.”, nr. 4, 1926, pp. 94–99; Virgil Șotropa, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848–1849*, pp. 1–15; Ioan Pop, Liviu Moldovan, *Grănicerii năsăudeni la Reghin după revoluția de la 1848–1849. – Documente inedite*, în „A.S.”, Seria II, nr. 3, 1975, pp. 111–124; Florian Porcius. *Autobiografie*, pp. 62–69; Virgil Șotropa, *Adause la biografia lui Florian Porcius*, în „A.S.”, nr. 8, 1928, pp. 69–70; Iulian Marțian, *Jurnalul locotenentului Ioan Tomuța*, în „A.S.”, nr. 10, 1929, pp. 99–121; Iulian Marțian, *Raportul locotenentului Friedrich Storch de Arben din 1848–1849*, în „A.S.”, nr. 12, 1930, pp. 167–191; Ioan Șerban, *Din amintirile unui veteran*, în „A.S.”, nr. 13, 1930, pp. 361–365; Ela Cosma (coordonator), Daniela Deteșan, Angela Sticalin-Colin, Tatian Onilov, *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848–1849. Documente militare, vol. II, Corespondență și rapoarte militare*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, & Symphologic Publishing, Canada, 2013, p. 172.

⁷⁰ Ioan Șerban, *Din amintirile unui veteran*, pp. 361–365.

⁷¹ Virgil Șotropa, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848–1849*, pp. 10–11.

⁷² Iuliu Moisil, *Vicarul și prepozitul Macedon Pop 1809–1873*, în „A.S.”, nr. 18, 1936, p. 172; vezi și Lazăr Ureche, *Activitatea revoluționarilor transilvăneni refugiați în Bucovina (1848–1849)*, în „File de Istorie”, vol. IV, 1976, pp. 360–372.

regimentul la Cernăuți, Przemysl, Cracovia și Bochnia, până în luna noiembrie 1849, când s-a întors acasă, reluându-și atribuțiile vicariale⁷³. Din exil, de la Przemysl, Macedon Pop trimite o circulară datată 27 iulie 1849, prin care îi înștiințează pe preoții vicariatului că a fost numit preot al Regimentului (capelan castrens), și cu regret îi anunță că este nevoit să rămână în această funcție până la terminarea războiului, când se va putea întoarce la datorie „[...] neavând regimentul păstor sufletesc, domnul colonel Urban avură bună-tatea acest post a mi-l încredința, sunt dar silit, până la nădușirea acestui nefericit bel”⁷⁴. Pe perioada cât este nevoit să rămână alături de trupele regimentului administrarea vicariatului a lăsat-o în seama preotului din Rebrîșoara, Grigore Pop „[...] într-un vicariat se întâmplă, în privința spirituală, multe ca acestea, după putință, posibile să se ducă în deplinire, de lipsă a fi socotit, până la înturnarea mea, a denumi administrator pe fratele G. Pop, parohul Rebrîșoarei”⁷⁵. Conștient de amploarea evenimentelor revoluționare la nivelul întregii Transilvanii, vicarul se vede obligat să ia decizia numirii înlocuitorului său încălcând uzanțele în vigoare, neștiind nimic despre situația instituției episcopale la acel moment „[...] această numire ar trebui să fie după orânduiala Episcopului sau Consistoriului, ci, neștiind eu, oare aceste deregătorii mai sunt ori ba? [...] aveți dar bună-tatea aceasta, a mea hotărâre cu acea adăugare a o primi, cât că împrejurările, la aceasta m-au adus.”⁷⁶

La 5 august 1849, aflându-se la Przemysl, i-a solicitat într-o scrisoare comandantului Carol Urban să permită soldaților bătrâni și slăbiți, capilor de familie și celor ale căror case au fost arse și jefuite de unguri să se întoarcă acasă⁷⁷. Principala motivație care a stat la baza acestei solicitări a constituit-o nevoia imediată de forță de muncă în vederea satisfacerii activităților gospodărești de pe teritoriul regimentului „[...] fiindcă de vor lipsi aceste poteri multu tempu de la famelie și agricultură, atunci economia lor se va ruina de totu și asia nu vor fi în pusețiune a împlini obligamentele, ce jacu pe umerii poporului grănițierescu, fiindcă bine cunoscutu, cumcă împlinirea acelora e posibilă numai prelângă o stare înfloritoare a referințelor loru casnice”⁷⁸. Soldații care și-au satisfăcut serviciul militar timp de aproape trei decenii l-au rugat pe vicar să intervină în cauza lor pe lângă comandantul regimentului. În pledoaria sa, Macedon Pop a făcut o scurtă prezentare a faptelor de arme ale grănicerilor, reliefând curajul și înflăcărea cu care au luptat în momentele în care situația a impus-o „[...] e cunoscutu bine Ilustrității Voastre cum că acest regiment de graniță a fost cel dintâi în Transilvania care a denegatu statornicu a jura pre constituțiunea maghiară, a protestatu mai întâiu contra unirii Transilvaniei cu Ungaria cât și contra Ministeriului maghiar, și cum că batalionul mersu în

⁷³ A.N.S.J.BN., colecția Iuliu Moisil, ff. 384–385

⁷⁴ A.N.S.J.BN., fond Vicariatul Rodnei, reg. inv. 1560, f. 32.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 32.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 32.

⁷⁷ *Ibidem*, ff. 386–388.

⁷⁸ Macedon Pop, *Activitatea vicarilor foranei episcopoești greco-catolici din districtul Năsăudului*, Budapesta, 1875, pp. 62–63.

Ungaria a declarat public că nu voiesce a lupta contra Croaților, socii săi de arme”⁷⁹.

În mijlocul evenimentelor grănicerii și-au abandonat familiile și au plecat la luptă pentru o cauză dreaptă și nobilă, respectându-și până la capăt jurământul și obligațiile derivate din acesta. Pe parcursul lunilor cât a durat refugiul în Bucovina singurele lucruri care i-au motivat în continuarea luptei au fost gândul la familiile lor, care au rămas fără sprijin în fața hoardelor barbare ale insurgenților maghiari. Au fost animați de dorința de nestăvilire a revenirii la Năsăud pentru a putea lua parte la operațiunile de recucerire și de eliberare a teritoriilor natale, dar mai ales de răzbunare împotriva ungarilor, dușmanii lor cei mai înverșunați „[...] pre ei îi liniștește convingerea cum că au pățimit pentru cauza dreaptă și au ramas credincioși obligamintului lor, și numai una li apesa anima, că nu au avutu fericirea a lua parte la reocuparea patriei”⁸⁰. În rândurile grănicerilor exista ideea că tratamentul brutal aplicat de către unguri asupra celor rămași acasă s-ar datora refuzului trupelor Regimentului de a depune jurământul pe steagul Ungariei, și astfel de a acționa la comanda și pentru interesele acestora „[...] pentru aceea Năsăudul și teritoriulu grănițierescu după ocupare l-au depredatu, pre cei rămași acasă i-au apesatu forte, și în urma Năsăudu, diumetate Rebrișoara și Feldru le-au prefăcut în cenușă”⁸¹. Astfel că, acum când urgia se mai domolise, o parte a grănicerilor au nevoie să se întoarcă acasă pentru a-și pune ordine în gospodăria, iar o parte, cei mai bătrâni și răniții, se află în imposibilitate fizică de a-și mai satisface serviciul militar „[...] acești grănițeri de mult au fost scoși din sînul ostașilor și s-au begatu era numai cu privire la împrejurările monarhiei strămtorate, și asiadară dreptatea pretinde ca aceștia să se străpună iarăși în starea lor de mai înainte, și aceasta cu atât mai tare cu cât dâșii sunt cu totul debilitați și prin urmare nicum în stare a face strapatiile împreunate cu serviciul militar. Mai departe sunt necășiți și aceia, a căroru case au arsu și prin urmare pruncii le-au remasu pe stradă”⁸².

În toamna anului 1849 trupele maghiare înfrânte sunt silite să se retragă treptat din zonele ocupate. Focul revoluționar pierde din intensitate, făcând ca lucrurile să revină treptat la starea de dinainte de 1848. În acest moment, după grele încercări, instituțiile năsăudene încep să-și reia activitatea, însă cu mari deficiențe datorită pierderilor umane și materiale din perioada celor doi ani de lupte. Vicarul Macedon Pop, în circulara din 23 noiembrie 1849, [...] aduce la cunoștința preoțimii năsăudene faptul că a reintrat în funcție, reluându-și atribuțiile pe care timp de câteva luni le-a neglijat din motive obiective. Funcția deținută în exil, aceea de preot al regimentului, a fost preluată de către fratele său Anchidim Pop, pentru a-i oferi posibilitatea revenirii cât mai urgent la vicariat, unde îl aștepta o muncă titanică de recuperare și refacere. Circulara este extrem de importantă deoarece fixează momentul revenirii lui Macedon Pop

⁷⁹ *Ibidem.*, p. 61.

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 61-62.

⁸¹ *Ibidem*, p. 61.

⁸² *Ibidem*, p. 62.

în demnitatea de vicar la Năsăud „după orânduiala Înaltei General Comando din 19 octombrie, Zahl (nr) 977, s-au numit capelan castrens fratele Anchidim și prin urmare eu m-am întors la patrie, primind postul și oficiul vicarial, care spre înștiințare vi se aduce, cu cea adăugare ca lucrurile oficioase în viitor, încoace să se îndrepte”⁸³.

La întoarcerea la Năsăud, Macedon Pop a avut parte de o priveliște dezolantă, mărturie a jafurilor și devastărilor săvârșite de maghiari. A găsit biserica arsă, casa vicarială și grajdurile în ruină, mobila și biblioteca dispărute, grădina vicarială și casele locuitorilor distruse, oamenii încropindu-și în grabă colibe pentru a se putea adăposti. De asemenea, a fost distrusă și arhiva vicariatului pe care a ascuns-o în biserică, cu speranța că insurgenții nu vor devasta casa Domnului⁸⁴. Imaginea teritoriului Regimentului, atât de riguros organizat înainte de ocupația maghiară, i-a pricinuit vicarului o mare suferință. Distrugerile provocate de trupele de ocupație au amplificat sentimentele naționaliste antimaghiare ale populației năsăudene căreia, în acele momente, i s-a conturat extrem de limpede profilul hidos al dușmanului său de moarte. Impactul și amploarea distrugerilor din anii revoluției sunt zugrăvite de către vicar în paginile autobiografiei sale „[...] reîntorcându-mă cu începutul lui decembrie 1849, adecă mai la anulu, la casa în Năsăudu, am aflatu biserica arsă, casa vicarială, grajdurile și grădina într-o stare de totu ruinată, fără ușie, fără ferestre [...] ba într-o chilie am aflatu o groapă mare afundu săpată, pare-mi-se în sperare că vor afla bani. Din mobile, cu tote că numa în anulu precedente le-am fost gătitu tote noue, pentru tote cinci chiliele, n-am aflatu nici barem unu scaunu; grădina fără garduri și oltone deși puse numai în anulu precedente. Această stare vandalică osebitu însă biserica dearsă împreună cu totă comuna și colibuțiile făcute în pripă de bieții oameni pre grădini îndereptulu caseloru dearse, m-a mișcatu într-atât de am plânsu ca profetulu Ieremia pre ruinele Ierusalimului pustiitu de Nabucodonosoru”⁸⁵.

În aceste tragice împrejurări, vicarului Macedon Pop îi revine misiunea de a fi inițiatorul acțiunii de regenerare spirituală și materială a ținutului, grav afectat de evenimentele revoluționare. În perioada imediat următoare revenirii sale la vicariat, Macedon Pop este preocupat de repararea casei parohiale, a anexelor acesteia și în special a bisericii, pentru a putea oficia sfintele slujbe de care poporul atât de greu încercat avea neapărată nevoie „[...] casa să o punu într-o stare locuivera, mobiliele barem cele mai neaperatu de lipsă sa mi-le facu, clădirile economice să le reparediu, grădina s-o îngrădescu și în loculul oltoneloru celoru rupte și tăiate, parte de betie și tievi de pipa, parte pentru focu, se punu altele, cari tote pre încetulu le-am și isprăvitu.; osebitu însă casa o am pusu în stare cu totul nouă asia cătu numai când s-a edificat de nou a fost asia, grădina o am umplutu cu oltone de cele mai nobile și biserica fiindu de materia solidă o am acoperitu cu scânduri deocamdată, ca să avemu unde tiene

⁸³ A.N.S.J.BN, fond *Anton Coșbuc*, d. 269/ protocol circulare vicariale 1842/1858, f. 53.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 389.

⁸⁵ Macedon Pop, *op. cit.*, pp. 63–64.

cultulu divin⁸⁶. Printre altele, se preocupă îndeaproape de reluarea instrucției școlare în localitățile grănicerești, după cum reiese din finalul circularii din 18 decembrie 1849: „În unele sate s-au început școalele, în altele nu [...]. Vă dojenesc ca să băgați seamă de aceste națiunii atât de folositoare instituite”⁸⁷.

Situația postrevoluționară din ținutul Năsăudului poate fi zugrăvită în următoarele cuvinte: „[...] ungerii, în ura lor fără seamă ce întotdeauna au arătat-o contra românilor au aprins și satele Mocod, Rebrîșoara, Feldru, s.a, prefăcând totul în cenușă, jefuind, împușcând și ucizând oameni nevinovați”⁸⁸. Odată cu reocuparea scaunului vicarial, Macedon Pop a început o amplă operă de reconstrucție „[...] și cu toată autoritatea persoanei sale contribui la regenerarea și refacerea morală și materială a populației”⁸⁹.

Într-o primă fază din viitoarea acțiune de refacere a ținutului, vicarul consideră absolut necesar realizarea unui inventar al tuturor pagubelor pricinuite de evenimentele revoluționare. Macedon Pop solicită un astfel de document din partea tuturor parohiilor din teritoriul regimentului în circulara din 5 decembrie 1849 „[...] socot a fi bine și militarilor noștri folositor dacă pagubele cauzate de rebeli în acest regiment s-ar face publicului, prin organul unei foi, cunoscute. Ca aceasta să se poată duce în îndeplinire mi-i de lipsă a ști: câți bani au fost siliți a plăti; câte vite; răpita-u casele satelor și locuitorilor; câți bani, în florini și câte bancnote kosuthiene au dat spre ardere; lucrat-au la șanțurile dejene și borogavne. Toate acestea vin a se specifica cu numărul și se pot și din capetele satelor sau mai bine, din aceea care în timp asupririi insurgenților în acest District au fost în servire ca jude etc. Pagubele celelalte, precum pierderea bunului, răpirea veșmintelor și avuțiilor se vor arăta generatim”⁹⁰.

În aceeași circulară, Macedon Pop solicită din partea preoților și date despre botezuri, decese, în încercarea de a realiza un recensământ al populației năsăudene. Datele trebuie trimise în cel mai scurt timp la vicariat, unde vor fi centralizate și trimise mai departe „[...] le va trimite la vicariat, anume, prin cantori, cu care ocazie se vor trimite și protoalle botezaților etc. și a poruncilor, ca să văd ce au mai rămas. Însă bine iee seama fiecare, ca timpul venirii să fie strâns și mai acurat, de cum aud a se băga ă seamă cu trimiterea conșignației despre văduve, care măcar, după porunca ieșită, trebuie pe 30 noiembrie, totuși, încă cei mai mulți, nici voiesc a ști. De va veni imputare pentru întârziere de la locurile înalte, voi fi silit a-i arăta cu numele pe cei leneși și nebăgători de seamă”⁹¹.

Procesul de însănătoșire materială și spirituală a ținutului grăniceresc nu se poate desfășura cu șanse reale de reușită decât printr-o solidarizare exemplară de care năsăudenii au dat dovadă de fiecare dată când au

⁸⁶ *Ibidem*, p. 64.

⁸⁷ Ironim Marțian *Prepozitul și vicarul capitular Macedon Pop*, în „Cuibul visurilor”, an III, nr. 3-4, 1998.

⁸⁸ Iuliu Moisil, *op. cit.*, pp. 172-173.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 174.

⁹⁰ A.N.S.J.BN., fond Anton Coșbuc, d 269/protocol circularie vicariale 1842/1858, f. 54.

⁹¹ *Ibidem*, f. 54.

fost amenințați. Din moment ce războiul revoluționar a fost de departe unul dintre cele mai păgubitoare evenimente care s-au abătut asupra lor, este nevoie de o participare largă și activă la operațiunea de reconstrucție. Vicarul este conștient de puterea modelului, așa că în circulara din 27 decembrie 1849 face apel la preoțimea năsăudeană, care în viziunea sa trebuie să ia inițiativa, să mobilizeze masele și să stimuleze acțiunile caritabile „[...] toate satele din acest regiment fură amar cercate de insurgenți, însă nici unul ca Năsăudul; patimile care acești sărmani le-au suferit din ianuarie până în iunie nu se pot descrie [...] Cerându-li-se în duminica trecută înaintea poporului, cum că, statul, din multe cauze, nu poate ajuta tuturor, prin rezbelul civil păgubiți, nu rămâne altă dequire de acest vandalism, cercari puțini, și nu așa tare asupriți, și aceea, să întindă mână de ajutor celor rămași fără locuință, și oare cine trebuie să înceapă? Mi se pare că acea clasă de oameni, care predică”⁹².

După înfrângerea maghiarilor și încheierea Revoluției, din cele 105 rapoarte ale preoților greco-catolici din ținutul Năsăudului se conturează o parte din amploarea tragediei umane din zona regimentului de graniță. Relatările preoților, conținând de multe ori descrieri izvorâte din proprie experiență relevă dimensiunea atrocităților forțelor de ocupație maghiare care au administrat regiunea după retragerea armatelor imperiale. În funcție de situația geografică față de sediile armatelor maghiare, depinzând și de apropierea sau depărtarea de unele confruntări militare, satele năsăudene au fost mai mult sau mai puțin afectate. Chiar și acolo unde bisericile nu au fost vandalizate sau distruse, gospodăriile preoților au fost distruse și de multe ori viața lor a fost în pericol⁹³.

La 21 iunie 1850 Macedon Pop emite o circulară prin care prezintă situația arhivei vicariale și a daunelor suferite de aceasta în timpul revoluției „[...] în ziua în care rebelii au ocupat acest ținut, am cules și adunat toate scrisorile de arhiv vicarial țiitoare dimpreună cu toate protocoalele corespondințelor purtate de răposatul vicar Marian și de mine, și le-am depus în biserică, sperând că sanctitatea locului le va mântui de perire, – ci tare m-am înșelat!!! Înaintea vandalilor nemic a fost sănt!!! Ei au adunat toate arhivele în Năsăud aflătoare, le-au scos la uliță și ars. Ca prin minune au scăpat de această perire vreo patru protocoale din anii 1842, 1846, 1847 și 1848, din care am fost în stare să scot date. Adevărat de este vre un sat în privința spirituală năcăjit acesta (Parva), merită locul cel dintâi; și cauza nu e alta, fără că străbunii lor persecvați de tătari bagseamă s-au ascuns între nește munți mari”⁹⁴.

De o deosebită importanță pentru zona ținutului năsăudean, ce reprezintă unul dintre momentele cheie ale războiului civil din anii 1848–1849, îl constituie rănirea generalului Iosif Bem. În centrul acestui episod, de o importanță extraordinară pentru zona năsăudeană, este un grănicer pe nume Ștefan Echim, care a tras cu o pușcă reușind să-l rănească pe generalul Bem la mâna dreaptă. Răzburarea generalului va fi una extrem de dură, îndreptându-se nu

⁹² A.N.S.J.BN., fond *Vicariatul Rodnei*, reg. inv. 1561, f. 34.

⁹³ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 15.

⁹⁴ *Ibidem*, pp. 12–13.

numai împotriva atentatorului sau a soldaților, ci împotriva întregii populații, implicit împotriva femeilor și a copiilor. În urma acestui atentat eșuat, forțele de ocupație maghiare au înconjurat satul Șieut, declanșând o adevărată acțiune de exterminare a populației românești. Furia trupelor maghiare și amploarea acțiunii vindicative reiese din fragmentul următor: „[...] toți cei care au vrut să fugă, și acele persoane găsite acasă au fost împușcate, altele înjunghiate sau măcelărite, apoi s-a trecut la un jaf total al satului; tot șeptelul constând din 600 de boi și 1.000 de oi, vaci și cai a fost strâns și dus în turme în Secuime. Lucruri asemănătoare și mai mari au făcut trupele lăsate în Monor, în toate localitățile militare și în localitățile civile din împrejurimi. Ștefan Echim a fost împușcat primul. El a zăcut cinci zile în drum iar rudela sale n-au avut voie să-l înmormânteze. Fiecare sat numără 30 pînă la 50 de capete de nenorociți (omorîți)”⁹⁵.

În timpul ocupației maghiare, întregul district al Năsăudului și Bistriței a trebuit să plătească ca despăgubiri suma de 200.000 de florini monedă de argint, pentru cheltuielile de război⁹⁶.

Tabloul pierderile umane și a celor rămași în suferință în urma evenimentelor din anii 1848–1849, în localitățile aparținătoare Regimentului II de graniță năsăudean, se prezintă astfel: 546 de morți (uciși, împușcați etc.); 337 văduve, 552 orfani. În ceea ce privește pierderile materiale, financiare, a rechizițiilor, cauzate de maghiari, sumele sunt următoarele⁹⁷:

- suma de 9.086 florini și 80 de cruceri;
- 952 de vite rechiziționate;
- 26.663 mierțe de ovăs;
- 48.567 care de fân;
- 1.395 florini și 20 cruceri – valori luate de la biserici;
- 7.287 florini și 33 cruceri – bancute, comisioane;
- Alte jafuri evaluate la 2.177.306 florini;
- 1.280 de cai;
- 900 de vite;
- Lucrări efectuate la șanțuri strategice 7.419.

Neîndeplinirea promisiunilor făcute de Curtea vieneză în timpul Revoluției a produs o mare dezamăgire în rândul grănicerilor, fapt ce rezultă dintr-un document al vremii: „[...] Bietul român, nici acum după o epocă atât de sângeroasă nu se poate mângâia nici despre o parte. Așadară încă n-a venit timpul pentru dânsul. Doară altă generație va fi mai norocoasă [...]. Până atunci trebuie să răbdăm și să ne luptăm”⁹⁸.

Sfârșitul revoluției de la 1848–1849 nu a reușit să ducă la stabilizarea situației, așa cum ar fi dorit autoritățile habsburgice. În teritoriu exista o stare de nemulțumire a românilor a căror situație s-a înrăutățit în urma numeroaselor

⁹⁵ Teodor Tanco, *Soldați fără arme*, Cluj-Napoca, 2012, p. 8.

⁹⁶ Ioan Bureacă, *op. cit.*, p. 62.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 66.

⁹⁸ Iulian Marțian, *O scrisoare din 1849*, în „A.S.”, nr. 4, 1925, p. 90.

pierderi de vieți omenești, a distrugerilor și pagubelor materiale suferite în timpul revoluției. Pentru a potoli spiritele, autoritățile habsburgice au folosit tactica promisiunilor și concesiilor mărunte, combinată cu măsuri militare, cantonând trupe în diferite zone pentru a preveni declanșarea unor noi mișcări revoluționare.

**ASPECTS DE LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848 -
MÉMORANDUM DU VICAIRE MACEDON POP**

- Résumé -

La Révolution roumaine de 1848–1849 en Transylvanie, provoquée par de profondes contradictions sociales et nationales, a fait écho et a eu de conséquences sur le territoire du Régiment de frontière Năsăud. Les gardes-frontières de Năsăud ont rejoint les mouvements de la population roumaine de Transylvanie, en faisant preuve de solidarité envers toute la nation qui désirait la réalisation des aspirations nationales. Le rôle principal dans les actions politiques menées à Năsăud sera joué par le vicaire Macedon Pop (1847–1858), sa position lui permettant d'aider la population d'origine roumaine.

GIMNAZIUL NĂSĂUDEAN - ÎNCEPUTURI

Adrian ONOFREIU

Instituția de învățământ năsăudeană a aniversat recent 150 de ani de la înființare¹. Deși relativ bine cunoscut, trecutul acesteia, de la momentul inaugurării - 4 octombrie 1863 - oferă, celor preocupați de subiect, noi și nebanuite surprize.

Dacă gimnaziul a beneficiat de timpuriu de o scriere monografică considerată până azi de referință², cercetările ulterioare s-au concretizat într-o nouă lucrare de sinteză³, lansată la momentul aniversar ocazionat de serbarea celor 150 de ani de existență⁴.

Cu toate aceste realizări notabile, rămân încă multe aspecte necunoscute din trecutul instituției de învățământ năsăudene. Acest fapt se datorează mai ales concepției cu valoare perenă potrivit căreia s-a făcut cercetarea subiectului. Începând cu monografia realizată de Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, continuând cu „Arhiva Someșană” interbelică și apoi cu micromonografia din 1988, accentul a fost pus pe trăsăturile creionate încă din 1913, de exaltare a realizării deschiderii gimnaziului. Au fost obnubilate alte adevăruri decât cele convenabile stilului adoptat și au fost trecute sub tăcere fapte și atitudini ale „celorlalti”, în special, ale autorităților timpului.

În acest mod, deschiderea primei clase a gimnaziului, cât și evoluția lui în continuare, până la completarea celor opt și dobândirea dreptului de publicitate, în anul 1871, au fost prezentate doar ca realizări notabile ale efortului foștilor grăniceri. În același timp, deschiderea gimnaziului apărea ca un „dat”

¹ 4 octombrie 2013. Cu ocazia evenimentului a fost lansată monografia colegiului (vezi *infra*, nota 4), iar comunicările sesiunii științifice organizată în momentul aniversar au fost publicate în „Anuarul Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud. An școlar 2013-2014”, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2014.

² Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene, scrisă cu prilejul jubileului de 50 de ani de existență (1863-1913) a gimnaziului superior fundațional din Năsăud, Năsăud-Naszód, 1913*. Fragmente din această lucrare au fost publicate de Virgil Șotropa în „anuarul” gimnaziului; vezi prof. dr. Lazăr Ureche, *Academicianul Virgil Șotropa (1867-1954)*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2011, cap. VI - *Bibliografia operei lui Virgil Șotropa, „Istoria școalelor năsăudene”*, p. 163; revista „Transilvania”, din anul 1902; *Ibidem*, și nota 299, p. 149; „Arhiva Someșană”, *Ibidem*, p. 162.

³ Liceul „George Coșbuc” Năsăud (1863-1988) - micromonografie, Năsăud, 1988.

⁴ *Monografia Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud la 150 de ani de istorie (1863-2013)*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2013.

natural, ca expresie a străduințelor – de altfel meritorii – ale celor care întruchipau dezideratele populației foste militarizate.

De aceea, debutul existențial al instituției de învățământ născându-se apare din toate cercetările de până acum clar jalonat de direcțiile impuse încă din 1913.

Pentru a arăta și fața „cealaltă”, necunoscută, dar nu și neadevărată, a creării și evoluției gimnaziului, prezentăm în continuare un set de documente inedite referitoare la începuturile acestuia. Pluralul ne obligă să definim ca „începuturi” atât primul an de funcționare al instituției, care a debutat la 4 octombrie 1863, cât și anul 1871, când liceul a primit dreptul de publicitate și a organizat primul examen de maturitate, încheind astfel ciclul normal al celor opt ani de studiu.

În primul rând, documentele ne introduc în atmosfera din toamna anului 1863, când în ședința Comitetului fondurilor grănicerești din 28 septembrie, s-a decis deschiderea clasei a I-a gimnazială. Argumentul era reprezentat de prevederile din Învoirea încheiată de reprezentanții foștilor grăniceri în adunările din 26 și 29 septembrie, 5 și 6 octombrie 1861, 13 și 21 septembrie 1862, act care nu angaja cu nimic și autoritățile competente. Poate de aceea, desfășurarea în continuare a evenimentelor pe parcursul anului școlar 1863–1864 a fost ghidată de deviza „prin noi înșine”, în care autoritățile au fost puse în fața unui fapt împlinit.

Suntem martori în continuare, pe de o parte, la efortul Comitetului fondurilor școlare de a asigura susținerea materială a noii instituții, inclusiv prin plățirea salariilor celor patru profesori, cât și la organizarea procesului de învățământ, în cadrul celor cinci „sesiuni” / conferințe profesoriale, pe parcursul cărora s-au creionat direcțiile de acțiune, materializate în analiza situației la învățatură la sfârșitul celor două semestre, organizarea examenelor de sfârșit de an și substituirea – prin forțe proprii – a teologului Ioan Marte Lazăr, plecat pentru prepararea doctoratului la Viena.

Paralel, s-a încercat și obținerea acordului *de jure* – nu formal, cum se motiva la început – al autorităților pentru înființarea și desfășurarea activității noii instituții școlare. În acest sens, documentul Guvernului Transilvaniei, Nr. 15.694–1964 din 15 mai 1864 statuează, pe baza acordului Cancelariei Aulice, norme și principii clare privind organizarea instituției și modul ei de funcționare. Tot acest act obliga la întocmirea unui „Instrument fundațional despre toate veniturile lor consacrate spre scopuri instituționale și, școalele mai sus menționate astfel a le organiza pe temeiul legilor ce sustau, cât să li se poată da dreptul de publicitate”. Intrarea în normalitate s-a realizat prin publicarea concursului pentru posturile de la gimnaziu, din 18 iulie 1864. În acest mod, *pentru prima dată* s-a început în condiții legale activitatea de învățământ.

A doua oară, activitatea instituției a fost marcată prin obținerea concesiunii dreptului de publicitate și organizarea examenului de maturitate, în vara anului 1871. Deși *Instrumentul fundațional* a fost ratificat de monarh încă în anul 1865 și aprobat de Guvernul în 1871, dreptul de publicitate a fost unul

provizoriu. Starea de nesiguranță care decurgea din acest fapt s-a menținut până târziu, astfel că în 1880 profesorii cereau grabnica îndreptare a acestei situații.

Documentele pe care le publicăm reflectă modul sinuos al celor două debuturi ale gimnaziului năsăudean: cel de la înființare, din anul școlar 1863–1864 și cel de la dobândirea – chiar și în mod provizoriu, la început, în anul 1871 – a dreptului de publicitate.

În procesul de creare a instituției de învățământ năsăudene, politica și acțiunile duse în nume propriu de reprezentanții populației foste grănicere au reușit să convingă – nu fără dificultăți – autoritățile decidente de justetea cauzei lor. În acest mod gimnaziul și-a început parcursul, care în decursul timpului s-a dovedit unul de un real succes.

Documentele arată și aspecte mai puțin cunoscute sau convenabile pentru ceea ce a fost și s-a receptat de urmași din trecutul gimnaziului năsăudean. Dar acest fapt nu scade cu nimic din ceea ce acesta a reprezentat de-a lungul timpului. Dimpotrivă, servește la cunoașterea trecutului „necosmetizat”, așa cum a fost, *sine ira et studio*.

Documentele au fost sistematizate după criteriul cronologic. Singura abatere este cea referitoare la prezentarea conținutului celor patru „sesiuni/conferințe” profesionale, care au fost grupate în continuare, pe parcursul anului școlar 1863–1864, pentru a păstra unitatea temei la care se referă. Pentru a ușura identificarea și accesul acestora, am individualizat la sfârșitul fiecăruia sursa de proveniență. Intervențiile noastre în notele de subsol s-au mărginit la explicarea unor termeni și lărgirea ariei informaționale, în unele cazuri.

1.

„Protocol luat și scris în 28 septembrie în ședința membrilor Comitetului fondurilor grănițerești aflător cu locuința azi în Năsăud

De față au fost:

Reverendisimul domn vicar Grigore Moisil, ca președinte;

Domnul Florian Marian, jude cercual; Florian Porcius, asesor⁵ judecătoresc; Dimitrie Vaida, asesor la Comisiunea orfanală; Nicolae Beșan, proto-notar⁶; Avacom Bob Hangea, vice notar; Nestor Ganea, arhivar; Basiliu Mureșan, învățător; Cosma Anca, învățător; Ioan Lazăr, teolog absolut⁷; Leon Pavelea, teolog absolut și preot; Ioan Secuiu, învățător de cânt; Dr. Ștefan Pop, fizicul districtual⁸, ca pricepători de lucru.

După ce reverendisimul domn vicar Grigore Moisil, prin o cuvântare amăsurată⁹ scopului adunării, *adică despre deschiderea clasei prime*

⁵ Judecător.

⁶ Prim notar; notar șef al Districtului Năsăud.

⁷ Absolvent de studii teologice universitare.

⁸ Medicul șef al Districtului Năsăud.

⁹ Potrivită.

a *gimnaziului*, care, după știri private, însă sigure, se concede¹⁰ din partea Escelsului Guberniu Regiu, pe temeiul protocolului fundamental compus și scris prin Oficiolatul Districtual în 26 și 29 septembrie, 5 și 6 octombrie 1861, 13 și 21 septembrie 1862, prin reprezentanții legali în cauza destinării fondurilor de Montur și Provente, propune a se pune la cale dispozițiune, ca la 4 octombrie 1863, adică duminica venitoare, când e și de almintrea, ziua onomastică a Majestății Sale, a căruia numire și are să poarte în vecii vecilor, în sensul menționatului protocol fundamental.

Adunanția primește cu bucurie acea propunere și consultându-se, a ales trei membri care să se îngrijească de programa, după care să se observeze ordinul cel mai bun la acea festivitate, și adică, sub conducerea d-lui. Florian Marian, membrii Cosma Anca și Ioan Lazăr.

Tot una dată, s-a hotărât a se publica atât în tot districtul, prin juzii cercuali, cât și a se face arătare la Ordinariatul¹¹ din Gherla și la Inclitul Oficiolat Districtual.

În fine, luându-se în considerațiune că la o festivitate ca aceea vor fi necesare și niscai speze: precum, în 3 seara, iluminățiunea localului de școală, un transparent¹² nimerit, pulbere de pușcă pentru treascuri¹³ și un prânz pentru oaspeții externi, s-a votat a se scoate din interesele¹⁴ de întârzierea arenzii una sută florini, pe lângă chitanță, despre a cărui cheltuială să se aștearnă Comitetului, la mâna președintelui, socoteala documentată, cum se cade”.

(Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 892, f. 5).

2.

„Programa

Festivităților la deschiderea Gimnaziului din Năsăud, 4 octombrie 1863.

1. *În trei seara spre patru*: iluminarea, nu numai a părții din sus a opidului, ci și a părții din jos a Năsăudului. În special fruntariul școlilor tot, în a cărui o fereastră este pus un transparent¹⁵ cu inscripțiunea: „Fundatorilor Gimnaziului român din Năsăud, 4 octombrie 1863”, iar în alta icoana Împăratului, înfrumusețată cuvenit. Iar corul și banda națională vor executa Imnul popular și mai multe naționale, începând de la școală, mai încolo.

2. *În 4 dimineața*: Treascurile în zori de zi și banda cu Imnul popular și cântări naționale. La jumătate pe 9 ore se va da semn cu clopoțelul de la școală și junimea școlară, cu corpul profesoral, domnii reprezentanți ai comunelor, onoratul Oficiolat Districtual, vor binevoi a se aduna la școală, iar la $\frac{3}{4}$ pe 9 ore,

¹⁰ Se aprobă.

¹¹ Episcopia greco-catolică.

¹² Afiș.

¹³ Tunuri; aici destinate pentru a trage salve de salut la festivitate.

¹⁴ Dobânda.

¹⁵ Afiș.

în ordinea cea mai de sus, în corpore premergând, unul cu steagul național, altul cu chipul Împăratului, vor pleca la biserica românească.

La o Ectenie și la capătul Liturghiei câte două strofe din Imnul popular.

După liturghie, tot în același rând, cum au venit, împreună cu banda națională se vor reîntoarce în sala școalelor, destinată spre deschidere. Despre ordinea junimii scolastice se va îngriji corpul profesoral.

3. În școală:

a) Sfințirea chiliei¹⁶ pentru clasa gimnazială, apoi deschiderea gimnaziului prin capul Districtului, cu o cuvântare, în care să se expună începutul, fazele prin care au trecut fundațiunea gimnaziului până în prezent.

b) Prin o vorbire ținută de primul demnitar bisericesc, în care să se desfășoare foloasele spirituale a unui atare institut (Gimnaziu) din tot respectul, iar apoi, chemarea profesorilor.

c) Răspunsul, amăsurat¹⁷ acestei vorbiri din partea unuia din profesorii gimnaziali.

d) Cuvânt de mulțumire a unui elev, în numele școlarilor din I clasă gimnazială, către Împărat. Cântarea versurilor pentru sărbătoarea zilei, între vorbiri.

4. La 2 ore, ospățul comun în ospătăria cea mare.

5. Seara, bal, tot acolo.

6. În 5, la 8 ore, instalarea profesorilor.

Năsăud, 2 octombrie 1863".

(*Ibidem*, f. 7).

3/a.

„Protocolul

Sesiunilor lunare profesorale de la Gimnaziul român
din Năsăud, începând de la 4 octombrie 1863

Sesiunea a II-a

ținută în 1 noiembrie 1863, de la 4–6 ore după amiază¹⁸

De față fură D. vicar, profesorii gimnaziali Ioan Lazăr Marte, Leon Pavelea și Ioan Secuiu.

Nr. 1. Se ia mai întâi la pertractare purtarea morală a clasei, în genere și, după judecata D. profesori.

Se află purtarea morală a fi fost îndestulătoare, iar despre cei adnotați în protocolul de clasă se decide pentru prima dată a se admonia public și cu toată

¹⁶ Încăperii; aici, cu sensul de sală de clasă.

¹⁷ Potrivit.

¹⁸ Sesiunea I-a, din 5 octombrie a avut ca obiect împărțirea catedrelor la gimnaziu și stabilirea zilei de joi-zi de târg în Năsăud-ca zi liberă, pentru ca elevii „să-și poată cumpăra cele de lipsă pentru viptuale, iar de altă parte, să-și poată împlini alte lipse cu părinții lor”; textul, apud. *Monografia Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud la 150 de ani de istorie (1863–2013)*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2013, anexa nr. 1, pp. 516–517.

seriozitatea, spunându-li-se tot una dată că dacă se va afla cineva purtându-se rău, sub nici un pretext, nu va putea înconjura pedeapsa.

Nr. 2. Se face întrebare, cu ce succes s-au propus și învățat studiile prescrise?

Reverendisimul D. Vicar își arată îndestulirea cu progresul făcut din religione; profesorul Ioan Lazăr răspunde că e îndestulit cum se cade cu progresul făcut în limba latină, iar față cu matematica și limba germană, fiindcă acestea se dictează în școală, nefiind tipărite manuale anumite, și afară de aceea exemplarele venită târziu, nu poate da o judecată detaliată; din câte răspunsuri însă căpătără până acum, se vede a fi îndestulit cu tot respectul.

Profesorul Leon Pavelea zice că cu progresul din istoria naturală și geografie se află îndestulit, însă în privința limbii române observă cum că școlarii sunt foarte rău preparați în aceasta, însă sperează cum că, de aici înainte, căpătând școlarii un fundament mai solid, vor face destul așteptării.

Profesorul Ioan Secuiu își exprimă îndestulirea în tot respectul cu progresul făcut din când și limba maghiară.

Nr. 3. Profesorul Ioan Lazăr propune ca să se citească legile scolastice.

Se decretează că legile scolastice care tocmai le are decopiate profesorul Ioan Lazăr, să se revedeze și, dacă va fi de lipsă, să se îndrepteze și apoi, cât mai curând, să se citească, pentru ca nimeni să se mai poată excuza că cutare lege nu-i fu cunoscută.

Nr. 4. Lazăr întreabă că potu-se obliga rebrșorenii și sălvenii, sau alții din sate vecine, ca să vină în duminici și sărbători la misă, catehizare și înserat în Năsăud?

Profesorii se convoiesc în aceea că să vină totdeauna în Năsăud, căci rămânând acasă nu le are nimeni de grijă, nici aud vreo catehizare și așa se tâmpește tot simțul religios și moral.

Nr. 5. Profesorul Leon Pavelea propune ca gimnaziștii să înainteze în cânt, acest dar frumos al naturii să se dea încă o oră speciatim pe săptămână, din cânt.

Se decretează dar ca gimnaziștii să meargă totdeauna miercurea de la 11-12 ore la cânt cu preparanzii.

Mai încolo, se hotărăște să se facă un protocol pentru clasificățiune și altul pentru conferințele profesoriale.

Mai încolo, se decretează că profesorii să subștearnă Comisiunii fondurilor grănițerești un catalog despre toate cărțile și aparatele necesare.

În urmă, sesiunea profesorală își exprimă adâncă mâhnire și părere de rău pentru moartea laureatului poet Andrei Mureșanu și statorește că, cât mai curând, să se serbeze un „parastas” pentru sufletul acestui poet mare, iar tine-rimea îmbrăcată în doliu să asiste la acel parastas.

Și cu aceasta în urmă, se încheie ședința la 6 ore seara.

Năsăud, în 1 noiembrie 1863.

Gr. Moisil, vicar; Leon Pavelea, profesor”.

(A.N.S.J.BN. fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*,
registru inv. nr. 61/1863-1873, ff. 2-3).

3/b.

„Sesiunea III (extraordinară)
ținută în 10 noiembrie 1863 de la 11–12 ore

De față fură profesorii gimnaziali numiți.

Fiindcă profesorul Ioan Lazăr Marte voiește a studia mai încolo și a merge în Institutul Augustinian din Viena, unde a și căpătat loc pentru a depune Doctoratul din studiile teologice. Și așa, acum, după ce Comisiunea administratoare de fondurile scolastice grănițerești a aflat cu cale a se împărți studiile între profesorii rămași, așa cât totuși să nu fie o scădere în învățământ.

Reverendisimul D. Vicar propune ca studiile esențiale să le primească profesorul Leon Pavelea, iar în celelalte, încât îl va lăsa oficiul, va ajuta și dânsul.

Profesorul Leon Pavelea primește, așadar, cu toată învoirea: Limba latină, Limba germană, Limba română și Matematica.

D. Vicar primește asupra-și, pe lângă Religione, Istoria naturală și Geografia.

În privința Limbii maghiare și a Cântului, nu se face nici o schimbare.

Cu acestea, sesiunea se declară de închisă¹⁹.

Năsăud, în 10 noiembrie 1863.

G. Moisil, vicar; Leon Pavelea, profesor”.

(*Ibidem*, f. 3/v).

3/c.

„Sesiunea IV
ținută în 24 ianuarie 1864, de la 4–6 ore după amiază

De față fură Reverendisimul D. Vicar, Leon Pavelea și Ioan Secuiu.

Se ia mai întâi la dezbatere purtarea și progresul școlarilor făcut în studii.

Ce se ține de purtare, aceasta, după consensul comun, se află a fi fost foarte corespunzătoare, iar în privința progresului, corpul profesoral e mulțumit întru totul.

Se ia apoi la dezbatere finirea cursului întâi școlastic și ținerea examenelor semestriale.

Profesorul Leon Pavelea e de părere a se ține numai examene private, mai mult, numai cu aceia care sunt debili și care sunt în/sau aproape în clasa secundă, ca așa răspunzând elevul înaintea corpului profesoral, nici decât să se

---

¹⁹ Problema suplinirii lui Ioan Matre Lazăr s-a discutat și în ședința Comitetului grănițeresc din 7 octombrie 1863, când s-a motivat alegerea făcută prin următoarele: „Comitetul, având în considerare că gimnaziul s-a deschis numai în sperata concesiune mai înaltă, și că profesorii din astă cauză, nu se pot împega decât provizorminte, nu se pot invita alți profesori străini pentru ocuparea unui post, care poate fi precar, nesigur, și nici nu este speranță că vor urma unei așa chemări, apoi, neavând din mijlocul nostru alți indivizi disponibili și apți pentru împlinirea acestui post”; *Ibidem*, d. 88, f. 149.

plângă în contra cutăruiva profesor, cum că i-a făcut nedreptate în privința calificățiunii, după care D. Vicar propune a se ține în urmă și un examen public din cele mai esențiale studii, fiindcă publicul inteligent și fondatorii gimnaziului așteaptă cu sete a vedea progresul tinerilor din acest institut nou, și așadar în urmă corpul profesoral se convoiește în aceea și statorește ca în 12 februarie, încetând prelegerile, să se înceapă examenul privat din toate obiectele de învățământ, când totdeauna au să fie profesorii de față, terminându-se apoi acesta, în 24 februarie înainte de amiază să se țină examenul public din Religione, Limba latină, Limba maghiară și Limba germană, la care apoi, să se invite toți acei domni care voiesc și se interesează a lua parte.

Cu acesta apoi să se termine semestrul întâi, după care apoi se decretează trei zile de ferie, în care timp trebuie profesorii să gate informațiunile școlarilor pentru primul trimestru și așa, în 28 februarie, cu puteri reînnoite, să se înceapă apoi cursul al doilea școlastic.

Cu aceasta, sesiunea se termină.

Năsăud, 24 ianuarie 1864.

G. Moșil, vicar; Leon Pavelea, profesor”.

(*Ibidem*, f. 4).

3/d.

„Sesiunea V

ținută în 22 iunie 1864 de la 4–6 ore după amiază

De față fură: Reverendisimul D. Vicar și inspector școlar Grigore Moșil, profesorii Leon Pavelea și Ioan Secuiu.

Fiind sesiunile profesoriale din mai multe cauze și împrejurări amânate, dintre care una poate fi că nu obveniră obiecte urgente și demne de o specială dezbateră, aplanând și regulând toate altele, profesorii între sine, iar alta cum că Reverendisimul D. Vicar fu tare împiedicat prin multele agende precum și cu examenele de la școlile poporale, acum de prezent, veni la dezbateră mai întâi starea progresului, terminarea cursului al doilea și ținerea examenelor.

Reverendisimul D. Vicar propune cum că examenele să se țină în aceeași ordine, după cum s-au ținut în semestrul întâi, iar cursul școlastic propune a se fini cu 16 iulie inclusiv.

La această propunere și ceilalți profesori se convoiesc și așa se decretează: ca în 8 iulie terminându-se prelegerile să se înceapă examenele private, care înaintea alor toți profesorilor, să se țină cât se poate mai strict și apoi, acestea terminându-se în 16 iulie înainte de amiază, să se țină examenul public peste tot, ca așa publicul să se convingă despre starea progresului cu finea acestui an școlastic.

În 17 iulie să se țină Sfânta Liturghie și cu „Mărire întru Cel de Sus”, la care va asista toată junimea școlară, cu profesorii în frunte, îmbrăcați în veșminte sărbătorești, spre a aduce mulțumită profundă Atotpotentului Dumnezeu pentru progresul și puterile căpătate în decursul anului școlastic.

După Sfânta Liturghie vor merge cu toții în sala școalelor și acolo, prin un profesor, li se vor citi clasificațiunile, se vor da premii celor mai buni și se vor împărți testimonii aceluia, ce au dorit a le avea și așa, apoi se vor dimitte pe la ale sale, încheindu-se cu aceasta semestrul și respectiv anul școlar.

Începerea anului școlastic venitor, când se va începe și clasa a II-a gimnazială, li se va face cunoscută elevilor.

Năsăud, în 22 iunie 1864.

G. Moisil, vicar; Leon Pavelea, profesor”.

(*Ibidem*, ff. 4/v-5).

4.

„Protocol din 23 octombrie 1863

În ședința Comisiunii a Comitetului fondurilor școlare, respectiv a reprezentanților comunelor din Valea Rodnei și a comunelor Sântioana și Nușfalău²⁰, toate foste grănițere, și acum țenitoare de Districtul Năsăudului

În ființa de față

Reverendisimul d-l. vicar episcopesc Grigore Moisil, ca președinte;

Magnificineța Sa domnul vice-căpitan districtual Leontin Luchi și președinte judiciar;

Domnii Florian Porcius, asesor²¹ judiciar; Maxim Lica, asesor judiciar; Ioan Florian, fiscal²²; Dimitrie Vaida, asesor pupilar²³; Basiliu Nașcu, director la Administrația fondurilor; Petre Tanco, vice-director la Administrația fondurilor; Basiliu Petri, învățător de preparandie.

După încheierea acestui protocol și mai înainte de a părăsi membrii Comitetului sala, s-a motivat prin domnul președinte și chestiunea dacă și de unde ar fi a se plăti deocamdată domnilor profesori gimnaziali salariul aplicat²⁴ unor așa funcționari, prin deciderea reprezentanților celor 44 comune care au subscris protocolul pentru proiectata înființare a gimnaziului și a altor institute de învățământ?, fiindcă în sperata concesiune a Înalțului Guberniu, s-a deschis în 4 octombrie a.c. prima clasă gimnazială și s-au impiecat²⁵ la dânsa provizoriu domnii teologi absoluți Leon Pavelea și Ioan Marte Lazăr.

În urma acestui amendament s-au reșezat domnii membrii ai Comitetului și au rezolvat chestiunea în următorul mod:

Salariul aplicat de reprezentanții aceluia 44 comune care au subscris protocolul pentru proiectul de a se înființa aici în Năsăud gimnaziul, se va solva²⁶ domnilor teologi Ioan Marte Lazăr și Leon Pavelea, care s-au impiecat provizoriu ca profesori la înființata primă clasă gimnazială din Fondul școlastic

²⁰ Mărișelu.

²¹ Judecător.

²² Procuror.

²³ Judecător în cauze de tutelă.

²⁴ Stabilit, fixat.

²⁵ S-au numit.

²⁶ Plăți, achita.

și în suma stipulată în proiectul înființării gimnaziului, adică 600 florini salariu anual, pentru un așa profesor și deosebit, cortel²⁷ natural, sau în lipsa lui, ca relut²⁸, 10% din salariu”²⁹.

S-a citit și acest concluz și, primindu-se întru toată a lui cuprindere, s-a verificat de noi, subscrișii.

Grigore Moisil, vicar foraneu episcopesc și președintele Comitetului;
Ștefan Timoce, ca secretar”.

(A.N.S.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 892, f. 32).

5.

„Inclitului Oficiolat Districtual în Năsăud, 12 martie 1864

Comisia administrativă de fondurile grănițere a avut onoarea a încunoștița pe Inclitul Oficiolat Districtual prin notificarea din 1 octombrie 1863, nr. 301, că, în înțelesul protocolului fundațional din 26 și 22 septembrie și 5 și 6 octombrie 1861, 13 și 21 septembrie 1862, la punctul VI, alin. 4, pentru înființarea unui gimnaziu în Năsăud, și după concluzia Comitetului grănițeresc, luată în ședința din 24 septembrie 1863, despre care s-a așternut un extras din protocolul relativ, s-a deschis în ziua onomastică a Majestății Sale, în 4 octombrie 1863, în sperata concesiune și pentru a nu pierde din timp și, din una, alta circumstare momentoasă arătată, prima clasă gimnazială.

La acest institut și clasă s-au ales ca profesori domnii teologi Ioan Lazăr Marte și Leon Pavelea, care în astă calitate li s-au asemnat³⁰ de Comisiunea special aleasă din sânul Comitetului grănițeresc salariul stipulat în proiectul organizării gimnaziului și adică la unul, câte 600 florini pe an și deosebit, cortel³¹ natural, sau în lipsa lui, ca relut³², 10% din salariu, care sumă să fie solvată³³ din fondul școlar grănițeresc, precum s-a și urmat până acum.

Sperând Comisiunea administrativă de fonduri că această concesiune de a deschide gimnaziul va urma de la locurile mai înalte și că organizarea noului institut va căpăta înalta aprobare, a anticipat³⁴ profesorilor gimnaziali stipulatul salariu, fără de a cere aprobare a Înaltului Guberniu.

Ci, văzând acum Comisiunea că înalta concesiune pentru înființarea gimnaziului deschis nu mai vine și că nici despre organizațiune nu s-a primit

²⁷ Locuință.

²⁸ Echivalentul în bani al prețului chiriei.

²⁹ De fapt, acest text apare ca o continuare la protocol, în data de 25 octombrie 1863 și se încheie prin următoarele: „Iar Comisiunea administratoare a fondurilor este, în numele celor 44 comune din Districtul Năsăudului însărcinată, a încunoștița prin voia Inclitului Oficiolat Districtual pe Înaltul Regesc Gubern că, în sperata înaltă concesiune, s-a deschis preliminar, 1ma clasă gimnazială prin mijloacele noastre proprii, adică pe spesele din Fondul școlar grănițeresc (s.n.)”; *Ibidem*, d. 88, f. 141.

³⁰ S-a stabilit.

³¹ Locuință.

³² Echivalent în bani; sumă pentru plata chiriei.

³³ Plătită.

³⁴ Plătit.

nimic, se află dânsa necesitățile a cere de la Înalțul Guberniu Înalta aprobare de a putea solvi profesorilor gimnaziali salariul și, până la sosirea Înaltei concesiuni pentru deschiderea gimnaziului, pe spesele proprii a grănițerilor, recte din venitul cârciumăritului.

Administrația fondurilor școlare grănițerești,
Grigore Moisil, vicar, Timoce, secretar”.

(*Ibidem*, f. 11-12).

6.

„Nr. 15.694-1964

În numele Majestății Sale ces. reg. și apostolice reg. Marele Principe al Transilvaniei, Comitele Secuilor, prea grațiosul nostru domnitor.

Ilustrității Sale, căpitanului suprem Alexandru Bohățielu,
Năsăud

În urma grațiosului decret regal din 4 mai, nr. 829-1864, se face cunoscut Ilustrității Voastre cum că, în principiu, nu subversează nici o dificultate contra realizării laudabilei intențiuni a celor 44 comune din Districtul Năsăudului de a se ridica un gimnaziu inferior în Năsăud, și de a reorganiza Școala Normală Principală gr-cat. Din Năsăud și școlile triviale din Zagra, Telciu, Sângeorgiu, Borgo-Prund și Monor, a cărei aprobare prea înaltă s-a cerut, căci stă în voia acelor comune ca acele venituri care prin prea înalta scrisoare de mână din 27 august 1861 s-a conces lor cu drept de proprietate și prin învoirea lor împreunată din lunile lui septembrie și octombrie 1861 și din 13 și 21 septembrie 1862, l-a întrunit într-un bun comun, sub numele de Fond școlastic, să le consacre cu aprobarea prea înaltă spre astfel de scopuri comune; și așa, din punctul de vedere al dreptului de inspecțiunea regimului, numai acea dispozițiune devine necesară, ca acoperirea speșelor să fie asigurată și întemeierea respectiv transformarea acelor institute de învățământ, precum și direcțiunea lor, să se facă în înțelesul legilor se sustau.

În respectul 1^{imu}, întinde destulă siguranță conspectul despre veniturile Fondului școlastic d-to. 7 iulie 1863, după care acela și cu toate că, în înțelesul punctului 14 din prea venerata scrisoare de mână, are de a suporta și acele speze, care mai înainte, în înțelesul populațiunii din Valea Rodnei, se acoperau din fondurile de provente, se vede a fi destoinic spre suportarea speșelor în sumă totală de 9.790 florini.

Deci, luând în considerațiune acea legătură, cum că la școalele triviale cu câte trei clase, clasa primă o vor reprezenta școlile sătești din loco și așa la fiecare dintre acele școli numai doi docenți vor fi de lipsă; mai încolo cum că școalele triviale vor da pregătirile trebuincioase pentru trecerea la a IV-a clasă din Școala Normală din Năsăud, iar aceasta, pentru trecerea în gimnaziul inferior din Năsăud, se aprobă planul despre personalul de învățământ și dotațiune după cum urmează:

I. În privința școlilor triviale din Zagra, Telciu, Sângeorgiu, Borgo-Prund și Monor:

- a) Salariul anual a 10 docenți, per 240 florini, 2.400 florini;
  - b) Pentru fiecare, quartir natural sau relut de 30 florini, 300 florini;
  - c) Pentru fiecare, lemn de foc sau relut de 20 florini, 200 florini;
  - d) Pentru 5 cateheți, renumerațiune de câte 60 florini, 300 florini;
  - e) La 5 directori remunerațiune anuală de câte 50 florini, 250 florini;
- Suma: 3.450 florini.

II. În privința Școlii Normale din Năsăud:

- a) Salariile anuale a 4 docenți, câte 300 florini, 1.200 florini;
  - b) La fiecare quartir natural sau relut, de câte 70 florini, 280 florini;
  - c) La fiecare, lemne de foc sau relut de câte 30 florini, 120 florini;
  - d) Salariul anual a unui adjunct, 300 florini;
  - e) Remunerațiunea anuală a unui catechet, 200 florini;
  - f) Remunerațiunea anuală a directorului, 100 florini;
  - g) Paușal scripturistic, 20 florini;
- Suma: 2.200 florini.

III. În privința gimnaziului inferior din Năsăud:

- a) Salariul anual a 6 profesori ordinari, înțelegându-se și catechetul între aceștia, 600 florini, 3.600 florini;
  - b) Pentru fiecare, quartir natural sau relut de 60 florini, 360 florini;
  - c) Remunerațiunea anuală a directorului, 100 florini;
  - d) Paușalul scripturistic, 40 florini.
- Suma: 4.000 florini.

Acum dar va fi lucrul comunelor din Districtul Năsăudului ca să facă un Instrument fundațional despre toate veniturile lor consacrate spre scopuri instituționale și școalele mai sus menționate e astfel a le organiza pe temeiul legilor ce sustau, cât să li se poată da dreptul de publicitate.

Instrumentul fundațional fiindcă se va subșterne Majestății Sale spre prea înaltă sancționare, se va compune nu numai în limba română, dar și germană.

Un punct esențial a Instrumentului fundațional va fi determinarea influenței ce voiesc comunele a exercita prin comitetul școlar asupra direcțiunii institutelor menționate și, cu deosebire, asupra administrării fondurilor scolastice.

Însă și până când s-ar putea înființa organizațiunea definitivă, se compune Ilustrității Voastre să însărcinați Comitetul scolastic ca, cel mult până la 1 iulie a.c., să se subștearnă rațiunile percepute până acum, iar pe venitor să se țină de datorința strânsă a subșterne atât calculii preliminarii, cât și rațiunile, totdeauna, la timpul său.

Din ședința reg. Guberniu Marelui Principat Transilvania, ținută la Sibiu, în 15 mai 1864.

Se împărtășește cu Comitetul scolastic grănițeresc, în mâinile prea Veneratului Domn Grigore Moisil, Vicar Episcopesc,

În loco.

Spre plăcută știință și a mijloci, cu cât mai curândă efeptuire, a celor ce atinge în Instrumentul fundațional, de o parte, iar de altă parte, așternerea

rațiunilor de atâtea ori solicitate, ca nu cumva să devină Înalțul Guberniu Regesc la o părere, că doar ar subversa vreo manipulare neregulată, sau doar, chiar malifidă în economizarea banilor publici scolastici, văzând că după atâtea solicitări, încă nu s-au mai esmis nici chiar rațiunile de pe timpul de la 1 ianuarie 1862 până la 1 aprilie 1863, pe care timp manipula acel fond doi indivizi salarizați cu câte 300 florini, afară de director, vice-director, etc.

De la Căpitanul Suprem a Districtului Năsăud, în 31 mai 1864.
Căpitanul Suprem, Alexandru Bohățielu”.

(*Ibidem*, ff. 51-53).

7.

„Escriere concursuală

Înalta Cancelarie regească a Transilvaniei a binevoit prea grațios, prin prea înalta decizie din 4 mai a.c., nr. 829, a concede în principiu ridicarea unui gimnaziu inferior în opidul Năsăud.

Totodată a conces definitivă reorganizare a școlii principale gr-cat. din Năsăud.

Acum, deodată, sunt de lipsă la gimnaziu doi profesori și la școala principală 4 docenți și un adjunct.

Pentru fiecare profesor la gimnaziu, dintre care unul va fi totodată și director, e satorit salariul anual de 600 florini, cortel natural, 60 florini; directorului, remunerațiune 100 florini și paușal scripturistic de 40 florini, iar pentru 4 docenți la școala principală, dintre care unul va fi totodată și director, salariul anual, 300 de florini, cortel natural ori relut, 70 florini, lemne de foc ori relut, 30 florini; directorului, remunerațiune anuală, 100 florini și paușal scripturistic 20 florini; salariul unui adjunct 300 florini.

Competenții la două posturi de profesori gimnaziali vor avea a documenta:

1. prin atestat de botez;
2. prin atestat de maturitate că au absolvit studiile gimnaziale după noua organizațiune.
3. prin atestat academic, că au absolvit facultatea filozofică, unde și cum?
4. prin atestat de la deregătoriile politice locale, despre purtarea nepătată, morală și politică.

Se vor prefera cei ce prin atestate vor dovedi că și-au făcut anii de praxă cu succes bun.

Concurenții la stațiunile de docenți principali, cum și de adjunct, vor avea a-și dovedi calitatea cerută în punctul precedent, 1, apoi, că au absolvit cursul pedagogic prescriș, sunt în stare de a propune limba română după gramatică, au destule cunoștințe, atât teoretice, cât și practice, din economia rurală, adică: despre grădinărie, pomărie, stupărie și cum că știu bine cel puțin una din cele două limbi neromâne ale patriei (germana sau maghiara), cum că au o viață morală și purtare politică nepătată. Și aici se vor prefera acei ce prin atestat vor dovedi că și-au făcut anii de probă cu succes bun.

Concurenții la oricare din aceste stațiuni au a-și trimite cererile lor cu toate dovezile despre cele amintite, cel mult până la 10 august 1864 st.n., la Prezidiul Comitetului grănițeresc administrator de fondurile școlare din Năsăud, Districtul Năsăudului, în stațiunea Năsăud.

Concurenții la stațiunile de profesori și de docenți care se știu deplin ați pentru purtarea oficiului de director, au a-și exprima în cerere și această dorință a lor, ca la alegerea acelor doi profesori, apoi a celor 4 docenți, să se poată alege și respectivii directori.

Năsăud, 18 iulie 1864.

Comitetul fondurilor grănițerești, Nașcu”.

(*Ibidem*, f. 56).

8.

„Nr. 18/1871/Comitetul fondurilor școlare

Directorul suprem școlar din Cluj, Alexandru Páll, cu data 8 ianuarie 1871, nr. 9, înștiințează prin Măritul Ordinariat gr-cat de Gherla, cum că Înaltul Minister Regesc Unguresc de Culte și Instrucțiune Publică, cu data de 23 decembrie 1870, nr. 28.389 a dat gimnaziului superior de 8 clase gr-cat din Năsăud dreptul de publicitate provizorie și a conces ca, de la începutul anului școlar 1870/1871, pe lângă normativele sus-stătătoare în astă privință, să poată depune examene de maturitate și da testimonii cu valoare legală, cu acea adăugire că dreptul de publicitate definitivă se va da cu ocaziunea întăririi Instrumentului fundațional.

Despre dreptul dat de publicitate provizorie s-au înștiințat Direcțiunile Supreme din Ungaria și institutele de învățământ de-a dreptul și, afară de aceea, s-a publicat și în foile din Pesta, „Buda-Pesta Közlöny”.

Normativele față cu examenele de maturitate ținând la capătul anului școlar la gimnaziul superior gr-cat din Năsăud se vor da mai târziu”.

(*Ibidem*, f. 85/v).

9.

„Prea Veneratului Ordinariat episcopesc gr-cat. în Gherla

După ce din partea Inclitului Minister de Culte și Instrucțiune Publică, în urma prea înaltei ordinațiuni a Majestății Sale imperiale și regești de d-tto. Viena, 23 martie a.c., cu clausul din 10 aprilie 1871, nr. 6.806 s-a întărit Instrumentul fundațional a tuturor comunelor foste grănițere din acest district d-tto. 18 august 1865 despre întemeierea mai multor institute de învățământ în acest district și după ce Înaltul Regiu Minister unguresc de Culte și Instrucțiune Publică, cu datul 23 decembrie 1870, nr. 28.389³⁵ a binevoit a da gimnaziului nostru din loco, superior de 8 clase, dreptul de publicitate provizorie și a conces ca de la începutul anului școlar 1870/1871, pe lângă normativele sus-stătătoare în

³⁵ Vezi textul maghiar în *Ibidem*, f. 84 și la Virgil Șotropa, Dr. Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene...*, pp. 172-173.

această privință, să poată depune examene de maturitate și să se dea testimonii cu valoare legală, umilit scrisul Comitet se simte dator a exprima pentru aceasta Înalțului Minister de Culte și Instrucțiune Publică cea mai adâncă a sa mulțumită care, totdeodată, rugăm ca prea Veneratul Ordinariat să binevoiască a fi organul prin care să se aducă la cunoștință a noastră mulțumită.

Din ședința Comitetului administrativ de fondurile scolastice ținută în 18 august 1871”.

(*Ibidem*, f. 87).

10.

„Inclit Comitet administrator de fondurile scolastice grănițerești!

Înalțul Minister regiu ung. De Culte și Instrucțiune Publică, prin ordinațiunea d.d. 23 decembrie 1870, nr. 28.389 a recunoscut și a dat dreptul de publicitate gimnaziului superior de 8 clase gr-cat. Românesc din Năsăud și i-a conces ca de la 1870/1871 să poată estrăda³⁶ testimonii cu putere legală. În această ordinațiune se mai adaugă însă două lucruri:

a) Că acest drept de publicitate este numai provizoriu și că dreptul de publicitate definitivă se va da acestui gimnaziu cu ocaziunea sancționării *Instrumentului fundațional* despre administrarea fondurilor scolastice grănițerești, din care se susține gimnaziul de sub întrebare.

b) Că dreptul de publicitate provizorie a gimnaziului din Năsăud s-a adus pe cale oficioasă la cunoștința institutelor de învățământ din Ungaria.

De la anul 1870 și până astăzi lucrul tot așa stă, deși *Instrumentul fundațional* s-a sancționat încă la anul 1872. Și, fiindcă nici din una parte nu se pot observa mișcări pentru de a pune capăt acestei stări neliniștitoare, așa subsemnatul corp profesoral își ia libertatea a atrage atențiunea Inclitului Comitet administrator de fondurile scolastice grănițerești asupra acestei împrejurări.

Motivele la acest pas sunt:

1. Starea provizorie peste tot trebuie să insufle îngrijire ori și căruia dintre acea, care doresc viață gimnaziului năsăudean, căci este știut că provizoriul fără multe greutăți poate fi curmat și sunt chiar exemple că s-au și întâmplat lucruri de acestea și cu alte gimnazii, deși nu pentru totdeauna.

2. Fiind amenințată existența gimnaziului ca atare, și personalul didactic de la acest gimnaziu nu se știe asigurat pentru viitor, mai ales că nici statutul pentru administrarea fondurilor nu s-a întărit de la locurile competente; apoi, statute de pensioare încă nu sunt și mai vârtos, pentru că lipsește cartea fundamentală a averii fondurilor, din care să se poată vedea că ce venite sunt destinate pentru asigurarea viitorului acelora care își sacrifică puterile în interesul instrucțiunii la acest gimnaziu.

3. Chiar și studenții nu pot fi atrași la acest gimnaziu, mai ales studenții din Bucovina, căci fiind gimnaziul nostru provizoriu și fiind publicat numai în Ungaria, așa cu deosebire la Universitatea din Cernăuți nu sunt primiți ca

³⁶ Elibera.

studenți ordinari, decât numai după ce li s-au notificat testimoniile din partea Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică din Viena.

Pe baza acestor considerațiuni, corpul profesoral își ia deci voie a atrage asupra acestei împrejurări atențiunea Inclitului Comitet administrator de fondurile scolastice grănițerești, ca patronat și susținător al gimnaziului năsăudean și a-l ruga cu tot respectul să binevoiască a întreprinde toți pașii de lipsă pentru a delătura și împrăștia ori ce îngrijire din cele mai sus atinse.

Din conferința corpului profesoral ținută în Năsăud la 23 aprilie 1880. Director, Dr. Tanco; în absența notarului, Ion Ciocan”.

(*Ibidem*, ff. 88–89).

LES TEMPS LES PLUS ANCIENS DU GYMNASSE DE NĂSĂUD

– Résumé –

L’auteur publie une série de documents qui présentent des aspects moins connus à l’égard de premières années du Gymnase de Năsăud.

Les documents relèvent la motivation qui a généré les deux moments de « début » de l’établissement scolaire. Le premier, pendant l’année scolaire 1863–1864, quand on a organisé la première classe de gymnase, après les approbations officielles des décideurs. Le second, pendant l’année 1871, quand on a obtenu l’approbation du droit de publicité et on a organisé le premier baccalauréat (*le premier examen de maturité*), le moment où on a validé l’inclusion de l’institution dans le système d’éducation pré-universitaire du dualisme austro-hongrois.

Les deux moments promeuvent l’idée de la création du Gymnase de Năsăud et sa viabilité jusqu’à nos jours.

SOCIETATEA DE LECTURĂ VIRTUS ROMANA REDIVIVA

Marius-Nicolae POP

Societățile de lectură ale elevilor români de la școlile din Transilvania au scris un capitol deosebit de interesant în istoria culturii noastre. Înființate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ele și-au desfășurat activitatea, până la Unirea din 1918, în condițiile unei accentuate asuprii sociale și naționale și au promovat în rândurile tineretului român idealurile revoluționare ale generației de la 1848–1849, mai ales pe linia luptei pentru dezvoltarea culturii naționale.

Semnalul pentru edificarea unor astfel de mici fortărețe ale renașterii noastre naționale a pornit din Blaj, fiind instituită aici de către episcopul Grigore Maior, încă din 1774, sărbătoarea culturală a elevilor blăjeni, care se desfășura în fiecare an la 30 ianuarie și consta din recitări de poezii în limbile română, greacă, latină, germană, maghiară, din cuvântări originale din aceste limbi, la care participa un numeros public. Din această tradiție culturală s-a dezvoltat societatea de lectură a elevilor din Blaj „Aurora”, căreia îi revine meritul de a fi redactat și prima revistă școlară cu același nume¹.

La scurt interval după înființarea societății blăjene, într-un alt mare centru evidențiat prin cultură al Transilvaniei, și anume Clujul, la inițiativa lui Alexandru Papiu Ilarian, Avram Iancu și Andrei Șaguna a fost înființată o societate academică sub președinția de onoare a tânărului avocat Alexandru Bohățel, fiind redactată și o foaie săptămânală numită „Zorile pentru minte și inimă”. În Oradea s-au pus bazele în 1851 a „Societății literare a junimii studioase de la Academia de Drepturi și Arhigimnaziul din Oradea-Mare”, întemeiată de către profesorul de limba română Alexandru Roman. La Baia-Mare, sub îndrumarea profesorului Petru Bran, elevii întemeiază „Societatea de lectură a studenților români”, sub deviza „Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim”. La Satu-Mare a fost înființată în anul 1869 „Societatea de bibliotecă”, condusă de către profesorul Ioan Pop, având ca scop cultivarea limbii române pentru progresul științei și al culturii. La Brașov începând cu anul 1868 activează Societatea de lectură „Ioan Popasu”, editoare a mai multor reviste, precum „Conversațiuni”².

¹ Traian Pavelea, *Societăți culturale născădute*, Editura Arcade, Bistrița, 2005, p. 17.

² *Ibidem*, pp.17–18.

O astfel de societate de lectură se va forma și în Țara Năsăudului, lucru posibil după deschiderea gimnaziului grăniceresc la 4 octombrie 1863. Pe măsura în care numărul claselor se înmulțea, va lua amploare activitatea culturală a elevilor, care sub îndrumarea lui Iacob Prădan vor învăța dansul de salon „Romana” și dansurile populare „Călușarul” și „Someșana”, iar judecătorul Maximilian Lica le va sta la dispoziție cu sfaturi în arta actoriei. Ținând cont de aceste lucruri, elevii gimnaziului se gândesc să înființeze și aici, în acest colț de țară românesc, o societate de lectură, unde să își poată manifesta aptitudinile artistice de orice fel.

După cererea elevilor pentru fondarea unei societăți de lectură și la gimnaziul grăniceresc din Năsăud, cerere elaborată pentru prima dată la 11 septembrie 1868, elevilor li se permite constituirea în societate. Cu o nouă cerere depusă la data de 23 octombrie 1868, în conferința ordinară a corpului profesoral, vor fi redactate și statutele acesteia. Corpul profesoral încredințează comisiei, formate din Octav Barițiu, Maxim Pop și Florian Moțioc, cercetarea și cenzurarea statutelor. Datorită unui raport favorabil prezentat de comisie, direcțiunea gimnaziului dă aprobarea mult dorită la 4 decembrie 1868, înaintând căpitanului suprem al districtului Năsăud, Alexandru Bohățel, o „suplică” a studenților și un raport favorabil despre înființarea societății. După unele modificări ale articolelor din statute, căpitanul districtului trimite la 27 decembrie 1868, fondurilor grănicerești năsăudene, aprobarea că societatea poate să ia ființă. Obişnuiți cu așteptarea și tărăgănarea în astfel de cazuri din partea autorităților imperiale, năsăudenii primesc la data de 14 ianuarie 1870 înștiințarea că societatea de lectură și statutele ei au fost aprobate de către guvernul maghiar³.

După aprobarea statutelor, societatea *Virtus Romana Rediviva* se constituie sub conducerea directorului, prof. dr. Ioan Marte Lazăr, devenit sufletul gimnaziului și al societății de lectură. Astfel, sub conducerea acestui fiu de preot paroh năsăudean, școlit în Ardeal, dar și în capitala imperiului, și în atmosfera frumoasă de la gimnaziu ia naștere și se dezvoltă societatea de lectură a elevilor *Virtus Romana Rediviva*. Scopul acesteia, înscris în statute, era acela de a perfecționa cultura și știința prin modalități practice, precum citirea ziarelor și a publicațiilor, a cărților folosite pentru ca tineretul să-și însușească știința și să se deprindă cu virtuți spre a fi fericiți⁴.

Virtus Romana Rediviva (Virtutea Romană Renăscută) a fost deviza pusă în 1773 pe steagul Regimentului II românesc de graniță năsăudean, ea avea să fie consacrată și afirmată în cei 89 de ani cât a ființat regimentul năsăudean și prin cele 133 de bătălii la care grănicerii au participat. Sintagma după care va fi numită societatea de lectură semnifica la origini renașterea curajului și a virtuții militare romane. Înainte să poarte numele societății, deviza a fost înscrisă și pe sigiliul Districtului Autonom al Năsăudului înființat în 1861,

³ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 313.

⁴ *Virtus Romana Rediviva – societatea de lectură a elevilor liceului grăniceresc năsăudean. Contribuții documentare* (argument, note și texte după original de Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), Editura Fundației „George Coșbuc”, Năsăud, 2003, p. 13.

vizând astfel virtuțile culturale, cultura și spiritul civilizației romane. Astfel, va fi înființată *Societatea de lectură Virtus Romana Rediviva a junimii studioase de la gimnaziul public superior românesc greco-catolic din Năsăud*, cu scopul de a perfecționa prin cultură și știință, prin convingerile de factură iluministă că „a ști înseamnă a avea și a avea înseamnă a fi și a te realiza ca om în demnitatea naturii omenești”⁵.

Cu toate că statutul retrimis de minister cu corecturile de rigoare, impuse de legislația dualistă, nu avea în titlu sintagma *Virtus Romana Rediviva*, societatea a continuat să se intituleze astfel, iar la prima adunare generală festivă la care a participat un numeros public din localitate, din 6 martie 1871, programul fusese următorul:

1. Corul vocal: „Deșteaptă-te române”.
2. Referat (raport) despre activitatea societății, prezentat de președinte, elevul Ioan Ciocan.
3. Corul: „Veniți muze odată”.
4. „Despre știință și foloasele ei”, lucrare proprie prezentată de elevul Grigore Pletosu.
5. „Someșanul”, poezie proprie Ioan Ciocan.
6. Corul: „Românaș verde”.
7. „Despre invidie”, lucrare proprie, Paul Bejan.
8. „Către Transilvania”, poezie originală, Gabriel Scridon.
9. Corul: „Banchetul”.
10. „Vis și realitate”, poezie originală, Vasile Borgovan.
11. „Influența poeziei”, lucrare proprie, Grigore Marica.
12. Corul: „Tata Noe”.
13. „Visul unui român”, poezie proprie, Anton George.
14. Corul: „Arcașul”.
15. După încheierea ședinței se prezintă: „O noapte pe ruinele Târgoviștei” sau „Umbra lui Mihai Bravul”⁶.

Această tradiție a ședințelor va continua până în 1939 prin seratele literare sau literar-muzicale pe care le va avea societatea. Acest tip de ședințe generale ale societății vor continua sub același tipar de-a lungul timpului fără a se schimba foarte mult, având aproximativ același conținut: cuvântul de deschidere al președintelui societății, scoțând în evidență momentele mai deosebite din activitatea societății, prezentarea unor lucrări ale membrilor asociației culturale și interpretarea, citarea sau citirea unor fragmente, cântece, imnuri, piese muzicale sau opere proprii.

Cei care activau în interiorul societății erau elevii gimnaziului, care puteau sau nu să devină membri. Membrii puteau fi: ordinari, extraordinari, onorari și fondatori. Membrii ordinari erau toți școlarii gimnaziali care au împlinit vârsta de 15 ani și plătită deja taxa anticipat pe întregul an școlar. Ca membri extraordinari erau elevii din celelalte clase ale gimnaziului care la

⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁶ „Arhiva Someșana”, nr. 28, Năsăud, 1929, pp. 20-21.

cererea lor doreau să desfășoare o activitate în cadrul societății, membrii ordinari erau cei care plăteau anticipativ suma de 2 florini pe tot anul, iar fondatori cei care plăteau 10 florini pentru totdeauna. Pe lângă taxa în bani, obligatorie, existau membri care donau societății sume importante sau cărți pentru bibliotecă⁷.

De-a lungul perioadei sale de existență, la conducerea societății s-au perindat mai mulți conducători aleși din rândul directorilor sau al profesorilor. La început cel care preluase conducerea societății fusese directorul gimnaziului, Ioan Marte Lazăr, dar datorită multiplelor responsabilități, obligat de funcția pe care o avea, a cedat locul conducerii societății unui membru al corpului profesoral. Astfel, putem enumera profesorii care au trecut pentru un timp mai lung sau mai scurt la conducerea societății născudene: dr. Paul Tanco, dr. Artemiu Publiu Alexi, dr. Constantin Moisil, Grigore Pletosu, Gavril Scridon, Alexandru Haliță, Ioan Gheție, Iacob Pop, dr. Nicolae Drăganu, dr. Victor Motogna, Vasile Bichigean, Ștefan Lupu, Marius Pop, Aurel Șorobetea și alții⁸.

Pentru coordonarea ședințelor ordinare, extraordinare și publice și pentru bunul mers al treburilor interioare ale societății era nevoie de o conducere avizată de către unitatea școlară. Astfel, au fost aleși ca oficiali: președintele, vicepreședintele, secretarul, casierul și bibliotecarul, desigur pe perioada unui singur an, și numai dintre membrii ordinari ai societății. Aceștia erau ajutați în prealabil de o comisie cenzuratoare care trebuia să analizeze și să critice, apoi să prezinte concluziile generale asupra operelor care intrau în societate. Președintele era ales dintre elevii clasei a VIII-a, iar rolul său era să conducă toate ședințele societății, într-o concordanță ambiantală cu profesorul conducător. Dintre președinții de seamă ai societății putem enumera adevărați oameni, de o deosebită încărcătură culturală, precum: Ioan Ciocan, Vasile Borgovan, Iuliu Moisil, Ioan Rebreanu, George Coșbuc, Ioan Runcan, Nicolae Drăganu, Victor Motogna, Sever Pop, Vasile Bichigean, Octavian Scridon, Alexandru Husar și alții. Cei amintiți mai sus conduceau lucrările societății care se desfășurau în ședințe de constituire, ședințe extraordinare și generale sau festive⁹.

Seratele literare au devenit o practică încetățenită la nivelul societății și a instituției gimnaziale, iar programul lor odată stabilit a purces de obicei aceleași reguli, menite a îmbogăți activitatea culturală a studenților gimnaziali. Se organizau recitaluri poetice și muzicale, corul școlarilor încânta deseori audiența, erau prezentate dizertații, monologuri și dialoguri din cadrul unor fragmente literare universale sau românești, toate seratele literare încheindu-se cu dansul obișnuit pe timpul serii, într-o notă mult prea relaxantă uneori, ce ducea la exuberanță, atrăgând de multe ori atenția și intervenția autorităților¹⁰.

Membrii societății și profesorii gimnaziali au avut activități de o mai mare amploare decât seratele obișnuite, organizând concursuri pe diferite teme

⁷ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, pp. 313–314.

⁸ Traian Pavelea, *op. cit.*, p. 23.

⁹ *Ibidem*, p. 23.

¹⁰ A.N.S.J.BN., fond Liceul George Coșbuc, dosar 4/1898, f. 3.

cultural științifice la nivelul școlii, care se vor desfășura într-un ritm alarmant, aducând în prim plan lucrări într-un număr foarte mare, dar și de o bună calitate. Astfel de acțiuni erau anunțate de către director sau președintele asociației, care expuneau spectrul tematic și criteriile de apreciere, abordând o gamă largă de domenii: filologie clasică, limbi moderne, istorie, științe naturale. Pe lângă informarea elevilor cu tematica propusă și regulamentul concursului, era stabilit și termenul limită la care trebuia depusă lucrarea care urma să fie susținută¹¹.

Din toamna anului 1876 și până în 1880 societatea a fost suspendată din ordinul ministrului și înlocuită cu o simplă activitate de bibliotecă. Regimul dualist, printr-o cruntă politică de deznaționalizare, a dorit desființarea tuturor societăților de lectură ale elevilor și studenților din toată Transilvania, deoarece acestea au început să dea un avânt mișcării culturale românești. Astfel Ministerul regesc unguresc de Culte și Instrucțiune Publică, prin Regulamentul ministerial nr. 12787 din 22 iulie 1876 a desființat toate societățile de lectură ale tineretului școlar român din Transilvania, fiind înlocuite cu simple activități ale bibliotecilor¹².

Așadar, sub titlul „Biblioteca junimii studioase” sunt consemnate următoarele în anuarul școlar al gimnaziului pentru anul școlar 1876–1877: „În sensul paragrafelor 28–29 ale Regulamentului înaltului Minister regesc unguresc de Culte și Instrucțiune Publică Budapesta 22 iulie 1876 Nr. 12787, societatea *Virtus Romana Rediviva*, după ce a existat mai mulți ani și a dezvoltat o activitate fructiferă, a trebuit să se caseze și în locui s-a creat această bibliotecă a junimii studioase, averea și activitatea fostei societăți trecând la aceasta”. Societatea fusese practic desființată, lucru care a dus la indignarea elevilor, iar cererile către direcțiune de reîncepere a activității acesteia sunt tot mai des formulate de către elevi. S-ar putea înțelege de către unii că societatea s-ar fi desființat din cauză că avea ca membri toți elevii școlii, iar regulamentul prevedea calitatea de membri doar pentru elevii claselor a VII-a și a VIII-a. Motivul real și știut de toată lumea a fost acela de a limita activitățile menite să cultive limba și conștiința națională a românilor, de a limita și suspenda adunările numeroase ale tineretului român studios, mai ales după izbucnirea războiului de independență, în contextul deznaționalizării tot mai accentuate promovate de partea orientală a monarhiei bicefale¹³.

Pentru a nu pune în pericol existența gimnaziului, din cauza amenințărilor comitelui suprem, Desideriu Banffy, cu desființarea acestuia, elevii gimnaziali năsăudeni vor renunța la adresarea petițiilor direcțiunii și vor opta pentru o activitate în ilegalitate; un grup de 20 de elevi, foști membri ai societății statutare au decis să formeze o societate secretă pentru a continua activitatea celei vechi. În momentul în care la Năsăud a sosit vestea cuceririi Plevnei apărute de Osman Pașa, elevii societății secrete au organizat o petrecere cu mare fast, fiind invitați toți intelectualii din ținutul Năsăudului.

¹¹ Aurelia Dan, *Școlile grănicerești năsăudene (1851–1918)*, Teză de doctorat, 2011, p. 409.

¹² Traian Pavelea, *op. cit.*, pp. 30–31.

¹³ *Virtus Romana Rediviva – societatea de lectură a elevilor liceului grăniceresc năsăudean. Contribuții documentare*, pp. 26–27.

Societatea secretă „Virtus Romana Rediviva” s-a organizat și a activat în mod ilegal din data de 27 ianuarie 1878, având ca președinte pe elevul Cornel Pop Păcurar, tot atunci fiind aleasă și o comisie formată din elevii Iuliu Moșil, Ioan Macavei și Ioan Gavrițaș, cărora adunarea generală le-a încredințat misiunea elaborării statutelor. Păstrând secretul și cu statute întărite de semnăturile lor, societatea își ținea ședințele duminica sau în sărbători, în clasa a VII-a a liceului, fiind abonați chiar la unele reviste: *Observatorul*, *Convorbiri literare*, *România literară*. Într-una din scrierile sale, Iuliu Moșil își aducea aminte: „În anii 1878–1879 societatea Virtus Romana Rediviva fusese sistată din anumite motive și atunci noi, școlarii din cursul superior am simțit că guvernul maghiar nu putea suferi ca o astfel de maximă să poată fi titlul unei societăți școlare românești, căci tendința guvernului era să slăbească cât mai mult, ba chiar să distrugă această Virtus Romana care reînviase”¹⁴.

Elevii societății se puteau bucura și de prezența unei biblioteci, dotată corespunzător nivelului lor de înțelegere. Numărul acestora creștea de la an la an prin donații sau achiziții, iar fondul de carte acoperea o gama largă de opere și autori atât din Ardeal, cât și din Vechiul Regat de la sud de Carpați. Interesul pentru tematica literară românească în afara arealului școlar era unul destul de mare, fiind stabilite lecturi private la nivelul fiecărei clase, astfel elevii făceau cunoștință cu universul literar a lui Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Carmen Sylva, Grigore Tocilescu, Grigore Alexandrescu, Ioan Budai Deleanu, Nicolae Bălcescu și alții¹⁵.

Perioada de ilegalitate nu a fost una îndelungată, ea terminându-se după numai trei ani (1880), când în urma intervențiilor destul de numeroase ale direcțiunii gimnaziale către autoritățile superioare, elevilor gimnaziului năsăudean li se aprobă reînceperea activității după statutele originare aprobate de Ministerul regesc unguresc de Culte și Instrucțiune Publică. Va începe o etapă nouă, în care se vor înregistra noi succese semnificative pentru tineretul român din Transilvania, numită și *perioada de aur a societății Virtus Romana Rediviva*. Societatea își reia activitatea la 19 septembrie 1880, noua ei apariție în cadre legaliste constituia o bucurie de nedescris pentru elevi, o renaștere din propria cenușă, iar motivele bucuriei erau mai multe, deoarece acum își face debutul public poetul George Coșbuc, iar tineretul școlar năsăudean va ieși în evidență printr-o amplă mișcare culturală împotriva tendinței de deznaționalizare a românilor, implementată și condusă de statul maghiar¹⁶.

În noua sa structură legală societatea va reîncepe să funcționeze, în baza aprobării directorului Ioan Ciocan, sub denumirea de Virtus Romana Rediviva. Prima ședință de constituire, avută la 19 septembrie 1880, sub îndrumarea profesorului conducător Grigore Pletosu, a fost o întâlnire inițiativă în care se solicita directorului aprobarea funcționării în conformitate cu statutele originare. Noii membri ordinari sunt doar elevii de clasa a VII-a și a VIII-a,

¹⁴ *Ibidem*, p. 28.

¹⁵ Aurelia Dan, *op.cit.*, p. 410.

¹⁶ A.N.S.J.BN., fond *Liceul George Coșbuc*, dosar 4/1898, f. 15.

iar ceilalți din celelalte clase sunt membri extraordinari sau benevoli, cu vot consultativ¹⁷.

Atunci când se discută despre societatea de lectură a elevilor nășăudeni, câteva rânduri apartine și se pot ceda mândriei nășăudene, tânărul poet de pe atunci, George Coșbuc. Faptul că perioada de după ilegalitate este cunoscută ca o perioadă de aur și se datorează în mare parte poetului, atât prin prezentarea operelor sale, cât și prin funcțiile de conducere în care a fost ales. El a purces la bunul mers al societății printr-o implicare totală, prezentând neobosit opere proprii sau opere din repertoriul altor autori români sau străini. Înflăcărat de cele învățate în școală despre vitejia *căntanelor negre*, despre războiul de independență, despre politica de deznaționalizare dusă de partea maghiară a monarhiei în Transilvania, Coșbuc reacționează cu unele poezii care vin în alinarea suferințelor românilor și îndemnarea acestora la eliberare prin cultură.

Cât timp a fost elev al gimnaziului românesc din Năsăud, Coșbuc a scris aproape 200 de poezii. Nu se știe numărul celor care au fost citite în ședințele literare, căci procesele-verbale nu dau informații precise despre acest lucru. Cert este că debutul oficial și l-a făcut în ședința din 6 februarie 1881, fiind elev în clasa a V-a gimnazială, cu poeziile „Mângâierea poetului” și „Steluțele”, fiind urmărit cu mare atenție de către membrii societății, fiind lăudat talentul acestuia. Acesta a fost doar începutul unui lung șir de apariții în cadrul ședințelor literare ale societății. Munca lirică depusă i-a fost încununată cu obținerea postului de vicepreședinte al societății în anul școlar 1882/1883, iar din 2 decembrie 1883 a fost ales președinte al societății în unanimitate, la propunerile „comisiei candidate” formată din elevii Emilian Popescu, Alexandru Andresi, Ion Timoc și Iacob Pop. În discursul său de debut, din cadrul primei ședințe prezidate chiar el, îndeamnă pe ceilalți elevi la o deosebită muncă culturală și deschidere „cel ce rămâne numai în cercul gândurilor sale acela rămâne pe veci în simpla sa sărăcie”¹⁸.

Societatea de lectură a elevilor de la Năsăud a avut marea onoare de a adăposti în sânul ei pe unul dintre cei mai mari poeți români. Extraordinar de activ, societate având o activitate rodnică cu el la conducere, devorând literatura existentă în biblioteca societății, Coșbuc a dat el însuși crezare cuvintelor sale, ocupându-se pe lângă poezii și de traduceri. A încântat și a emoționat, a înflăcărat și a dezmiertat inimile tinerilor studenți în cadrul asociației culturale, fiind o mare personalitate cu care Năsăudul se poate mândri în acest sens, ridicându-i-se astfel un bust de bronz, iar numele i-a fost imprimat pentru totdeauna pe frontispiciul liceului grăniceresc în anul 1926, alături de o cuvântare memorabilă a lui Liviu Rebreanu, acesta fiind venit la invitația Despărțământului Năsăud al Astrei, în calitate de reprezentat al Societății Scriitorilor Români.

În perioada de după ilegalitate, activitatea societății nu se va desfășura fără probleme, mai ales în perioada (1883–1892), când comite suprem al

¹⁷ *Ibidem*, dosar 14/1882, f. 1.

¹⁸ Traian Pavelea, *op. cit.*, pp. 38–43.

comitatului Bistrița-Năsăud a fost Desideriu Banffy, cel ce spunea că „a fost trimis pentru a introduce în comitat ideea de stat maghiar”. Pe lângă faptul că nu va mai da voie societății să se numească la fel ca înainte, ci doar Societate Literară, comitele suprem va ordona eliminarea în actele oficiale a epitetelor de „grăniceresc” și „românesc”, dar și cea de „autonom confesional” în denumirea gimnaziului năsăudean. Direcția școlară supremă Cluj cu nr. 140/19 februarie 1894 cere corpului profesoral să facă anumite modificări în statutul societății școlare și apoi să le fie trimis spre aprobare. Năsăudenii s-au conformat și au constituit rapid o comisie formată din Constantin Moisil, Grigore Pletosu, Ioan Gheție și Alexandru Haliță pentru a reviziona acest regulament. Vechile statute ale societății sunt înlocuite cu un Regulament intern, societatea resimțind unele schimbări destul de importante în statutul său¹⁹. Scopul noii societăți era acela ca prin muncă individuală elevii să-și înmulțească cunoștințele pe care le acumulaseră în școală și să și le perfecționeze pe cele de limbă română și maghiară ca limbi de predare și pe a cele de limbă germană ca obiect de învățământ.

Una dintre preocupările asociației după reluarea activității legaliste a fost elaborarea sau editarea unui almanah sau o revistă pe care o vor numi *Musa Someșana*, eveniment dezbătut în ședința din 8 octombrie 1872. A fost văzută ca o revistă-manuscris, în ea fiind păstrate cele mai importante și mai valoroase opere ale elevilor. Primul număr al revistei a avut titlul de „Organul Societății de lectură Virtus Romana Rediviva” și a apărut la 11 octombrie 1874. Din 1875 s-au păstrat numerele 1, 2, 3, 4, iar din 1876 s-au păstrat numerele 1, 6, 7 și 8, foaia a apărut lunar din septembrie până în aprilie. A mai apărut în 1878, iar după trei ani de întrerupere, la cerințele lui Casiu Blaga, își face reparația în 1882 în frunte cu redactorul Leon Scridon, elev în clasa a VIII-a, ajutat la scris de Nestor Șimon, Anton Corbul, Iuliu Dombradi și Alexa Rocneanu²⁰.

Revista va continua să apară până în anul 1911/1912 și se pare că primul număr, cel din 1882/1883, a fost oferit prințului moștenitor Mihai, cu prilejul vizitării liceului, la 11 iunie 1939, în cadrul unei călătorii de studii. Revista cuprinde foarte multe studii ale poetului George Coșbuc, dar are în cuprinsul său referate, creații literare în versuri sau proză, uneori însoțite de critica respectivelor texte, elevii fiind foarte buni critici ai acestor lucruri enunțate mai sus.

Revista nu a avut o formă finală de tipărire, ea fiind scrisă la modul mănăstiresc și în ciuda formei sale modeste de apariție, rămâne un document valoros pentru vremea sa. Societatea și revista au manifestat lucrări pline de seriozitate și semnificație națională și culturală, fiind un promotor eminent al mișcării culturale din acest ținut, factor pentru calitatea învățaturii și culturii din gimnaziul năsăudean²¹.

¹⁹ *Virtus Romana Rediviva – societatea de lectură a elevilor liceului grăniceresc năsăudean. Contribuții documentare*, pp. 31–32.

²⁰ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, pp. 314–315.

²¹ *Virtus Romana Rediviva – societatea de lectură a elevilor liceului grăniceresc năsăudean. Contribuții documentare*, p. 39.

În perioada începutului de secol XX, ședințele publice literar-muzicale au continuat să fie principala modalitate prin care se puteau transmite ideile patriotice și idealurile naționale. Ședințele au fost mereu presărate cu cântece și poezii patriotice, care trebuiau să treacă și de cenzura maghiară. Una din poeziile lui Coșbuc, „Moartea lui Gelu”, a creat mare vâlvă printre cei prezenți la ședință, dar au atras și atenția autorităților conducătoare, care l-au delegat pe inspectorul Kuntz Elek pentru a începe o anchetă minuțioasă. Prin abilitatea directorului Ioan Gheție conflictul a fost aplanat, însă cel mai tare putea să sufere însuși gimnaziul năsăudean, ținut sub observație de autoritățile supreme clujene.

O societate cu o activitate atât de bogată și o viață atât de lungă nu putea să nu dețină și o bibliotecă care să vină în sprijinul elevilor. Aceasta a fost formată din cotizațiile membrilor, din încasările obținute la seratele literar-muzicale, dar și din numeroase donații ale unor oameni mărinimoși. În ajutorul societății au sărit și Academia Română din București, Casa Școalelor din București, ASTRA, Academia Maghiară din Budapesta, biblioteca sporind astfel de la an la an, putând să facă față pretențiilor cititorilor. Bazele bibliotecii se pare au fost fondate de către Ioan Marte Lazăr, Grigore Moisil și Ioachim Mureșianu, care au donat bibliotecii în 1870 un număr de 33 de cărți, iar din fonduri s-au mai cumpărat încă 6. În anul următor alături de acestea au pătruns și unele ziare, printre care și Gazeta Transilvaniei. Astfel în 1920 a ajuns să dețină 1857 de titluri, în 1963 de volume²².

Înființarea gimnaziului grăniceresc român la Năsăud a pus bazele unei strălucite activități militante pentru idealurile naționale prin cultivarea limbii române, prin promovarea culturii și a valorilor autohtone, în încercarea de formare a unei elite naționale locale care să lupte împotriva stăpânirii maghiare pe baze legaliste, după ce eșecurile revoluționare își pusese amprenta asupra transilvănenilor. După modelul altor școli din Transilvania, și la Năsăud a prins viață o societate de lectură a elevilor, numele său având rezonanțe romane, îndemna la virtute, la o inepuizabilă muncă pentru atingerea a ceea ce era sacru pentru românii din Transilvania.

Societatea năsăudeană va stârni în elevi o dorință de cunoaștere mai mare decât le era oferită la școală, întărită prin studiu individual, prin culegerea folclorului, citirea de poezii cu specific național sau eroic din luptele prin care românii au trecut de-a lungul veacurilor sau istorie națională, compunerea de opere proprii, cum a fost cazul unor mari poeți și scriitori care au trecut pragul liceului de-a lungul perioadei amintite, traduceri din alte limbi precum germana, maghiara, engleza, italiana sau franceza și mai târziu prin cultivarea jocului precum: șah, domino, halma, moară etc.

Cu toată opoziția autorităților maghiare, atât gimnaziul grăniceresc, cât și societatea de lectură a acestuia și-au atins obiectivele propuse, fiind un focar de transmitere a limbii și a valorilor naționale într-o zonă unde maghiarii își impuneau de obicei punctul de vedere. Trecând prin momente apoteotice,

---

²² Traian Pavelea, *op. cit.*, pp. 72-73.

societatea de lectură a suferit de la modificări de statute și regulamente de funcționare până la închiderea și desființarea propriu-zisă a acesteia, însă acest lucru nu-i va face decât mai puternici pe oamenii școlii din acest colț de țară românesc, iar Liviu Rebreanu avea să declare la primirea în Academie că „Năsăudul a fost o cetate de românism trainic și un focar de cultură românească solidă”.

LA SOCIÉTÉ DE LECTURE VIRTUS ROMANA REDIVIVA

- Résumé -

Les sociétés de lecture des étudiants roumains d'écoles de Transylvanie ont écrit un chapitre particulier dans l'histoire de notre culture.

Créées pendant la seconde moitié du XIXème siècle, les sociétés ont développés des activités, jusqu'à la Proclamation de l'Union de 1918, de promotion, parmi les jeunes roumains, des idéaux révolutionnaires de la génération de 1848-1849, en particulier du développement de la culture nationale.

Une telle société a été créée à Năsăud, dans le cadre du Gymnase Grăniceresc. Elle a commencé à fonctionner légalement en 1870 sous la direction de Ioan Marte Lazăr et sous le nom de *Virtus Romana Rediviva*, la devise inscrite sur le drapeau du Régiment II de frontière de Năsăud (1763-1851).

LA CUMPĂNA VEACURILOR ȘI A VREMURILOR. LEON SCRIDON SEN. ÎN APĂRAREA AVERILOR ȘI A LICEULUI GRĂNICERESC DIN NĂSĂUD

Adrian ONOFREIU

Perioada începutului secolului XX a fost una în care presiunile guvernanților budapeșteni asupra instituției fondurilor grănicerești de la Năsăud s-a accentuat. În coroborare cu trăsăturile generale ale atitudinii acestora față de românii transilvăneni, în domeniul învățământului s-a urmărit „naționalizarea” acestuia, prin impunerea limbii maghiare și a politicii guvernamentale și restrângerea drepturilor celor guvernați, îndeosebi prin legea XXXVIII/1868 – care a fixat cadrul general – completată de legea XXVI/1893 și XXVII/1907¹.

În acest context, măsurile autorităților au lezat însuși prevederile documentelor fundamentale ale instituției grănicerești. Prin impunerea acordării de burse și pentru „alogenii” fostei „granițe militare”, ministerul budapeștan de resort a determinat resurecția atitudinală a celor din urmă. Faptul a dus la blocarea generală și totală a mecanismului de susținere financiară pentru descendenții foștilor grăniceri.

Pentru a căuta soluții de ieșire din acest impas, frunțașii administrației fondurilor grănicerești au resuscitat tactica lui Vasile Nașcu în capitala imperiului, în anii 1860–1865, care se dovedise plină de rezultate notabile, aceea de petiționarismului. Adaptat la noile condiții – mult mai restrictive – ale perioadei la care ne referim, modul de a solicita drepturile atavice s-a concretizat și în luări de poziție cu ocazia unor manifestări publice. O astfel de acțiune a avut loc la 16 iunie 1908, când, în conferința delegaților frunțașilor din fostele comune grănicerești, au fost exprimate atitudini și opinii în legătură cu depășirea impasului și revenirea la starea de normalitate în susținerea învățământului năsăudean, pe toate palierele lui².

¹ Pentru manifestări specifice în această zonă, vezi Vasile Ilovan, *Românii din nord-vestul Transilvaniei între 1867 și 1910*, Ed. Răsunetul, Bistrița, 1998; Idem, *Românii din nord-vestul Transilvaniei și Marea Unire 1910–1918*, Ed. Napoca-Star, Cluj-Napoca, 2007; Iosif Uilăcan, *Granița culturală*, Ed. Nova-Didactica, Bistrița, 2008.

² Vezi antecedentele manifeste în plan atitudinal, acțiunea practică și textul protocolului la Adrian Onofreiu, *La cumpăna veacurilor și a vremurilor. Contribuții documentare referitoare la acordarea de stipendii și ajutoare din fondurile grănicerești năsăudene (1905–1908)*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, XII, 2013, pp. 85–134.

În cadrul conferinței, un loc aparte l-a avut luarea de cuvânt a intelectualului și funcționarului de carieră Leon Scridon sen.

O scurtă și condensată schiță a personalității acestuia reține că s-a născut la 27 noiembrie 1863 în fosta comună grănicerească Feldru și a decedat în Bistrița, la 5 octombrie 1942. A frecventat cursurile gimnaziului nășăudean, cu examen de maturitate susținut și promovat la 21 iunie 1883. Studiile superioare și doctoratul în drept le-a susținut la Universitatea din Cluj (1887). A fost funcționar comitatens, membru din anul 1888 în congregația comitatensă, protonotar (1906–1919), subprefect și prefect (1919–1922). În total, 34 de ani și 4 luni.

Pe lângă cariera în administrație, a desfășurat o densă și susținută activitate obștească. A fost membru în Comitetul Fondurilor grănicerești nășăudene (1889–1942) și al Comisiei administrative (1896–1923), Consiliul de Administrație al băncii „Aurora” din Năsăud (1904–1942), Consiliul de Administrație al băncii „Bistrițiana” din Bistrița (1902–1910) și vice-președinte al aceleiași instituții (1911–1915), Consiliul de Administrație al Societății „Regna” (1926–1930) și președinte al acesteia (1930–1932); membru pe viață al asociației „Astra”, al Comitetului bisericesc gr-cat. din Bistrița (1896–1920) – cu rol important în achitarea datoriilor pentru cumpărarea bisericii minoriților; a înființat Reuniunea femeilor române din Bistrița (1913) și a fost secretar (1913–1919) al acesteia, ziarul „Gazeta Bistriții” (1921), căruia i-a asigurat redacția (1922–1932), membru și vice-președinte al Comitetului școlar de la liceul „Al. Odobescu” din Bistrița (1922–1932) și al gimnaziului de fete din Bistrița (1924–1940)³.

Cu o asemenea ținută atitudinală, nu e de mirare că a fost unul din cei care s-a implicat în apărarea averilor și instituțiilor grănicerești.

Cuvântarea rostită în amintita conferință din 16 iunie 1908 întregește trăsăturile atitudinale ale personajului. De altfel, el a susținut cu tărie poziția în favoarea păstrării școlilor susținute de fondurile grănicerești și mai ales, a realizării de maximă amplitudine organizațională, gimnaziul.

În debutul cuvântării, face o analiză matematică a cheltuielilor pornind de la cele anuale, proiecția lor pe următorii 10 ani și analiza surselor de acoperire a acestora.

Sigur, un mod facil de susținere era văzut în apelarea la „mărinimia” localităților foste grănicerești, care să achieseze la contribuirea cu o cotă parte la acest efort, din sumele convenite ca venituri pentru pădurile pe care le aveau în proprietate. Dar, analizând mai profund această aparent facilă posibilitate, Leon Scridon atrăgea atenția că mai erau necesare și alte cheltuieli, privitoare

³ Titus Poienaru, *Dr. Leon Scridon sen. Date biografice, omul și opera*, în „Săptămâna”, Bistrița, XV, nr. 468, duminică, 18 octombrie 1942, pp. 1–3, nr. 469, duminică, 25 octombrie 1942, p. 2. Nu întâmplător, caracterizarea din panegiric arăta că „totdeauna și-a îndeplinit datoria ireproșabil, cu pricepere și cu cea mai mare cinste și conștiinciozitate”; *Ibidem*, p. 1. Despre viață și activitate, vezi A.N.S.J.BN., fond *Emil Precup*, d. 12, ca și portretul dens și realizat cu multă acribie, la Iosif Uilăcan, *Leon Scridon*, în „Convergențe etnoculturale. In honorem Mircea Prahase”, editori, Adrian Onofreiu, Dan Lucian Vaida, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2012, pp. 291–308.

la construirea unui internat care să deservească gimnaziu, a unui spital public, a unei grădini de pomărit, a unei școli agronomice și uneia industriale, ca și participarea cu sume importante la construirea liniei ferate Ilva Mică – Ilva Mare și a celei proiectate între Ilva Mică și Rodna. Toate, motivat de asumarea în cunoștință de cauză a necesității racordării la progres, „căci și noi trebuie să ținem cont de mersul vremii”.

Apoi, continuă cu analiza situației și perspectivei de evoluție a școlilor susținute de administrația fondurilor grănicerești sau de comune, subliniind că și în acest caz, trebuia ținut cont „de mersul vremii”.

În situația precară constatată pentru toate aceste instituții de învățământ, pledoaria lui Leon Scridon recomanda susținerea cu toate mijloacele a gimnaziului năsăudean⁴, ultima redută a autonomiei vechi, grănicerești, chiar prin aplicarea modelului populației săsești de majorare a lefurilor profesorilor și asigurarea condițiilor materiale pentru procesul de învățământ.

Cu aceeași acribie a implicării spre binele comunităților sublinia și cele două lovituri primite de fonduri: prima, în urma articolului de lege XXXVI din 1888 referitor la răscumpărarea regalului, a dreptului de crășmărit, care forma sursa principală de venit și care a avut ca rezultat desființarea celor trei școli triviale, din Sângeorz, Telciu și Zagra; a doua, articolul de lege V din 1902, care prevedea convertirea mai multor datorii de stat, care a redus venitul capitalului plasat în obligațiuni de stat, la 4%.

Toate cele expuse în luarea de cuvânt erau expresia dorinței lui Leon Scridon de a se implica în soluționarea problemelor din fosta graniță militară năsăudeană, cu aceeași onestitate și bună credință, care i-au marcat întreaga acțiune – fie în carieră sau agora publică – în viață⁵.

Rezultatul a fost pe măsura stăruințelor, din care textul pe care-l prezentăm în continuare face parte și le definește⁶.

Leon Scridon se reliefează în acest text ca un competent și atent cunoscător al realităților epocii pe care o trăia și, cu atât mai mult, a celor din administrarea bunurilor grănicerești⁷. Implicarea lui, alături de alți fruntași grăniceri, a dat dovadă de consistența și profunzimea trăsăturii sintetizată în „durata lungă” a spiritului grăniceresc.

⁴ Susținere rememorată în articolul *Liceul „George Coșbuc” din Năsăud*, în „Țara Noastră”, București, nr. 395, 31 august 1933, p. 2.

⁵ Toate acțiunile „derivau dintr-o viață dedicată muncii, cumpătării, disciplinei autoimpuse, performanței. Asemenea virtuți pot fi asociate cu ordinea, ierarhia, autoritatea. Prin activitatea sa, Leon Scridon a dovedit că dreapta socoteală, chibzuința, munca susținută pot fi coborâte dintr-un dicționar al virtuților sau dintr-un discurs moralizator, care să fie uitat în clipa următoare, în viața cotidiană, profesională, de familie”; apud. Iosif Uilăcan, *Leon Scridon...*, p. 291.

⁶ Chiar dacă a fost tipărit pe cheltuiala autorului într-o broșură, aceasta a avut – ca atâtea altele, în epocă – un circuit restrâns, „pentru uzul propriu” și este puțin cunoscută – n.n.

⁷ Consemnăm doar două din acestea: *Fondurile grănicerești năsăudene, importanța lor și situația de astăzi*. Conferință ținută în ziua de 10 iunie 1934, în sala de gimnastică a liceului „George Coșbuc” din Năsăud, Tipografia „Minerva”, Bistrița, 120 p; *O reprivire asupra lucrurilor și stărilor în jurul gospodăriei fondurilor grănicerești: școlar și de burse din Năsăud*, Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1936, 63 p.

Intervențiile noastre s-au mărginit la explicarea unor termeni ieșiți din uz sau specifici epocii – fără a diminua frumusețea și parfumul exprimării, cu inversiuni surprinzătoare de termeni – și în detalierea unor surse bibliografice, pentru anumite teme sau momente din trecutul pe care-l evocă.

**„Din conferința reprezentanților celor 44 comune, din
fostul district al Năsăudului, ținută la 16 iunie 1908:**

Vorbirea

Ținută cu această ocazie de Dr. Leon Scridon, membru al comisiei administratoare și comitetului fondurilor din districtul Năsăudului⁸.

Obiectul de pertractare, conform hârtiei convocatoare a fost: „*Starea actuală a Fondului central-școlastic și modalitățile de ameliorare a ei*”.

Motivul convocării a fost: „*Fondul central-școlastic din care să susțin gimnaziul superior din Năsăud și încă trei școli elementare fundamentale în Năsăud, Borgoprund și Monor – de un șir de ani încoace își încheie socotelele an de an cu deficit așa încât azi nu se poate satisface pe deplin tuturor îndatoririlor ce în urma destinației sale le are*”.

Dr. Leon Scridon.

Reverendissime dle Vicar!

Mult onorată conferință!

Obiectul conferinței de azi a fost discutat la 31 mai c., în ședința delegațiunii de 12 esmisă din partea adunării generale a comitetului, în care ședință au luat parte și membrii comisiei administratoare a fondurilor. În

⁸ „În această cuvântare sunt desfășurate multe chestiuni și se poate trage o concluzie, că în comisia administratoare a fondurilor nu am fost un statist, fără, am muncit cu năduf și condensat, cu temeinicie și convingere. În această conferință am expus pe baza cifrelor – studiu temeinic – situația financiară a fondului școlar. Când existența liceului din Năsăud, sub guvernul străin, a fost amenințată, am apărut-o cu toată convingerea, având în vedere un scop mai înalt. Eram protonotar sub Unguri. Am avut curajul să *apăr un liceu românesc*. Pe când mulți funcționari/comiși înconjuroau români. Am și tipărit vorbirea. Care funcționar român de pe acele vremuri a făcut astfel de lucruri sau se ocupa cu chestiuni naționale? Mă mir acum de idealismul și curajul meu”; apud. Dr. Leon Scridon – notații olografe pe foaia de titlu a exemplarului tipărit, aparținând autorului. Expozeul făcut de d-l. L. Scridon în conferința delegaților comunelor grănicerești cu privire la situația financiară a fondurilor școlare și de burse. „În acest expozeu am susținut necesitatea existenței liceului românesc din Năsăud. Nu am fost un simplu statist în comisia administrativă a fondurilor. Chiar sub stăpânirea străină am avut tăria să apăr cauza liceului din Năsăud. Acest expozeu l-am tipărit și în broșură”; apud. A.N.S.J.BN, fond *Emil Precup*, d. 12, f. 113. „În 16 iunie 1908, în adunarea delegaților din comunele grănicerești am susținut cauza liceului (broșură aparte)”; *Ibidem*, f. 146. Și în continuare, preciza că „din anul 1890–1936, 46 de ani, neîntreput, am fost membru în comitetul fondurilor: școlar și de burse de la Năsăud, iar de la anul 1892–1925, în care am demisionat, am fost membru în comisiunea administratoare a fondurilor școlar și de burse. Am avut fericirea de a fi mai mult timp membru în aceste corporațiuni – ca nimeni altul, de când au existat fondurile – în care am luat parte cu un fel dezinteresat, cu toată râvna și devotamentul pentru prosperitatea acestor fonduri. Am apărut drepturile fondurilor de burse în comisiunea administratoare a fondurilor în anii 1904–1910, respingând cererile străinilor pentru ca să beneficieze din fondul de burse”; *Ibidem*, f. 107.

acea ședință s-a discutat și studiat obiectul acesta important pe baza rațiunilor, preliminarilor și a documentelor de la administrațiunea fondurilor, precum și pe baza altor date, care s-au pus la dispoziție din partea corpurilor didactice de la institutele noastre de învățământ. Discuția a fost profundă, calmă și demnă de însemnătatea cauzei, membrii conferinței și-au dat parola, că fiecare să-și spuie părerea franc și sincer și, în conștiința responsabilității ce o are fiecare.

Responsabilitatea ce o simțesc și eu și trebuie s-o simțim cu toții câți ne-am adunat astăzi aici, apoi, speranța, că discuția clamă, obiectivă și frățească din 31 mai c., se va continua și azi aici, mă îndeamnă să iau și eu cuvântul la acest obiect și să expun mai multe chestiuni, ce stau în legătură cu dânsul.

Voi trece deci în meritul obiectului. Conducătorul conferinței ne spune, cum că situația fondului central școlastic e foarte nefavorabilă, ceea ce apare destul de lămurit din datele bine cunoscute tuturor și desfășurate aici atât de frumos de Dr. Onișor. Din această desfășurare am văzut, că venitele fondului central școlastic anual dau o sumă numai de *unasutămii coroane*.

Să vedem acum ce speze are acest fond!

Conform preliminarului pe 1908 în cifre rotunde, aceste speze sunt:

1.	Spesele administrațiunii	10.300 coroane
2.	Susținerea gimnaziului	43.000 coroane
3.	Susținerea școalei fundamentale din Năsăud	12.300 coroane
4.	Susținerea școalei fundamentale din Monor	4.700 coroane
5.	Susținerea școalei fundamentale din Borgo Prund	7.000 coroane
6.	Pensiuni	12.650 coroane
7.	Dări	1.280 coroane
8.	Asigurări	735 coroane
9.	Întreținerea clădirilor	5.000 coroane
10.	Speze procesuale	600 coroane
11.	Speze neprevăzute	1.700 coroane
	Suma	99.265 coroane

În cifra rotundă dar, spezele ajung anual la suma de *unasutămii coroane*. Delegațiunea cumpănind trebuințele, cărora fondul trebuie să facă destul, precum sunt îmbunătățirea salariilor profesoriale, a învățătorilor de la școlile fundamentale, a personalului de la administrațiune; întreținerea clădirilor, etc., a ajuns la convingerea, că pozițiile de mai sus în ciclul proximal de 10 ani se vor urca la sumele următoare:

1.	Spesele administrațiunii	15.000 coroane
2.	Susținerea gimnaziului	60.000 coroane
3.	Susținerea școalei fundamentale din Năsăud	16.000 coroane
4.	Susținerea școalei fundamentale din Monor	8.000 coroane
5.	Susținerea școalei fundamentale din Borgo Prund	12.000 coroane
6.	Pensiuni	13.000 coroane
7.	Dări	1.500 coroane

8.	Asigurări	1.000 coroane
9.	Întreținerea clădirilor	10.900 coroane
10.	Speze procesuale	600 coroane
11.	Speze neprevăzute	2.000 coroane
	Suma	99.265 coroane

Rezultă deci un plus în speze de patruzeci mii coroane. E vorba acum, că de unde să acoperim plusul acesta de speze? Care ne sunt izvoarele?

După o serioasă scrutare în toate părțile între aceste izvoare am putea pune:

1.	Parcelarea realităților din Năsăud ne-ar da	3.000 coroane
2.	Conform propunerii prefectului S. Pop, quartirele profesorilor ne-ar putea da	800 coroane
3.	2% din plățile profesorilor, conform aceleiași propuneri	744 coroane
4.	Realitățile din Borgo Prund	
	Suma	5.144 coroane
5.	Să luăm în considerare ca venit sigur ajutorul din fondul pădurilor, votat dar neaprobat pentru îmbunătățirea plății profesorilor	6.000 coroane
6.	Să considerăm mai departe, ajutorul cerut pe baza „Regulamentului” pentru îmbunătățirea plății profesorilor cu	12.000 coroane
	Totodată, ar da suma de	23.144 coroane

În acest caz ne trebuie încă venite pentru restul de 17.000 coroane, ca să atingă suma de 40.000 coroane. De unde să le câștigăm și pe acestea? Vă voi expune părerile, care s-au sulevat⁹ în această privință în ședința delegațiunii de 12 ținută în 31 mai.

Contemplând sistarea tuturor școalelor fundamentale, atunci spezele fondului s-ar reduce la suma de 104.000 coroane numai. Deci, pe lângă venitele de azi ale fondului, apoi cu venitele din parcelări și ajutorul de 6.000 coroane încă neaprobat, bugetul fondului s-ar putea echilibra, nefiind trebuință să apelăm la ajutor pe baza așa numitului Regulament pentru îmbunătățirea lefilor profesoriale.

Contemplând singur numai sistarea școalelor fundamentale din Monor și Borgo-Prund, atunci spezele fondului ar fi de 120 de mii de coroane anual. În acest caz, calculând, că din parcelări ar incurge anual 5.144 coroane, că ni s-ar aproba ajutorul de 6.000 de coroane, totuși, ar trebui să solicităm înaltului guvern pentru aplacidarea¹⁰ unui ajutor de cel puțin 12.000 coroane anual, pe baza numitului regulament.

Dacă ne punem pe punctul de vedere, că pe lângă gimnaziu să susținem și cel trei școale fundamentale, atunci, pe lângă aceea, că trebuie să esoperm¹¹

⁹ Prezentat, expus.

¹⁰ Acordarea.

¹¹ Obținem.

ajutorul de cel puțin 12.000 coroane pentru gimnaziu de la stat, pe lângă aprobarea ajutorului de 6.000 de la păduri: trebuie să mai căutăm cai pentru acoperirea neajunsului de 17.000 coroane anual. După ce însă mai sus sub punct 1-4 la ajungerea sumei de 5.244 coroane anual s-au luat în combinație toate venitele posibile ale fondului, precum parcelare, etc., pentru acest caz nu ne-ar rămâne decât să apelăm la bunăvoința comunelor cerându-le sprijinul lor! Când am voi însă a apela la sprijinul comunelor, trebuie să ne punem întrebarea, că oare va avea rezultat acest apel sau ba? Avem speranță că comunele ne vor aproba sau nu acest ajutor? Apoi oare consult ar fi, oportun ar fi să sulevăm¹² chestiunea ajutoarelor din fondul silvanal, considerând suma ajutoarelor votate deja din acest fond? Și apoi trebuie considerată și împrerurarea, că ajutorul net de 6.000 coroane din acest fond până azi nu e încă aprobat!

În bugetul fondului silvanal pentru 1908 pe seama fondului central e luată suma de 56.667 coroane, și anume: ajutorul de 24.000 coroane, care se capitalizează și numai interesele se folosesc; 6.000 coroane pentru ameliorarea salariilor profesorilor și restul de 16.667 coroane, rata anuală din ajutorul de 40.000 coroane votat pentru înființarea convictului¹³. Dacă la acestea mai adăugăm suma de 6.000 coroane ajutor votat dar neaprobat încă, avem pentru preliminarul anului 1909 a numitului fond silvanal suma de 62.667 coroane, luată pe seama fondurilor noastre: o sumă aceasta, care face mai mult ca jumătate suma venitelor anuale a fondului nostru!

De aici rezultă, că comunele (sic!) ne ajută cu o sumă destul de considerabilă, iar de altă parte, trebuie să cumpănim bine, că oare consult e să mai întindem coarda în această direcțiune ori să stăm locului? Știind și aceea, că mari greutăți ne-a costat și multe înterveniri au trebuit să se facă până ce am putut exopera aprobarea ajutoarelor, ce le avem azi! Notez, că la cele patru cereri înaintate până acum am folosit toate motivele de drept și echitate. Cu ocaziunea ultimei cereri, de 6.000 de coroane, s-a accentuat îngrijirea și temerea, ca nu cumva din acest incident factorii, care aprobă ajutoarele, să reasumeze cauza tuturor ajutoarelor amintite și să ne trezim cu un rezultat nefavoritor!

Când e vorba de cereri nouă, trebuie să avem în vedere și alte chestiuni pendinte, care așteaptă rezolvare grabnică și care depind de la venitul fondului de păduri. Punerea în viață a convictului sau internatului, știți cu toții, prea onorați domni, că este o trebuință arzătoare pentru gimnaziul din ținutul nostru. Comitetul de mult a enunțat deschiderea internatului și aceea trebuie să o executăm. Știm cu toții, că suma de 400.000 coroane, votată spre acest scop ni se dă în rate anuale; am avut și avem însă speranță, că suma aceasta ni se va plăti în rate mai mari, ca să putem corespunde lipsei arzătoare de a avea internatul deschis, o lipsă aceasta, căreia i s-a dat expresiunea și în instrumentul fundațional al fondurilor noastre. Aceasta încă este o împrerurare ce trebuie să o avem în considerare. Anticipându-se suma pentru convict în un fel ori altul, fondul silvanal e încă angajat!

---

¹² A pune, a ridica problema.

¹³ Internatului.

Știm mai departe, prea onorată conferință, că pentru înființarea unui spital în Năsăud s-a vota din fondul pădurilor suma de 360.000 coroane. Înființarea acestui spital a fost o dorință veche și este o trebuință simțită atât pentru gimnaziu cât și pentru întreg ținutul nostru. Edificarea lui cât mai curând e foarte de dorit și aici fondul silvanal e iarăși angajat!

Comisiunea de 8 de mult a hotărât înființarea unei grădini de pomărit în Năsăud precum este și în Bistrița. Această hotărâre trebuie executată și încă angajează fondul pădurilor!

Trebuie să luăm în considerare împrejurarea că fondul silvanal, prin clădirea căii ferate Ilva mică-Ilva mare și Leșu, apoi, a proiectatei căi ferate Ilva mică-Rodna, în anii viitori va avea speze considerabile.

Tot din fondul pădurilor ar mai trebui să înființăm și alte instituțiuni folositoare și de lipsă conform împrejurărilor de azi, d.e.: o școală agronomică și eventual, una industrială. Întreținerea școlii sășești agronomice din Bistrița costă la an, 12.000 coroane. Să zicem că ale noastre vor costa 15-20.000 coroane anual - fondul silvanal iarăși va fi angajat!

Toate aceste împrejurări - și eventual și altele noi - căci și noi trebuie să ținem cont de mersul vremii - trebuie să le avem în vedere și să le cumpănim bine în judecarea chestiunii, ce azi ne preocupă și, să vedem, că poate fi speranță de ajutor?

De altă parte, multe comune, prin cumpărarea de pășuni comunale, edificarea de case comunale, biserici, școale și case parohiale, sunt îngreunate cu anticipațiuni din fondul silvanal pentru mai mulți ani. Apoi, comunele încă au trebuințele lor locale și, îngreunate fiind din zi în zi cu spese noi, de mult se roagă pentru ridicarea tangentei lor de la păduri. Multe comune se luptă cu arunc¹⁴ mare comunal, 5%-90%, cu taxe și mai mari de pășunat, care ușor s-ar putea reduce, dacă din fondul silvanal ar merge în casele comunale mai multe procente.

Ușurându-se greutatea comunale, locuitorii acestor comune mai ușor s-ar putea îngriji de susținerea școalelor lor, căci d-voastră bine știți, că în multe comune repartițiile pentru susținerea școalelor profesionale sunt foarte îngreunătoare. Chiar și în comunele în care școalele profesionale se împărtășesc în ajutor de stat, trebuie ca locuitorii să aducă jertfe destul de mari. De pildă, comuna Feldru, care susține o școală cu 4 învățători, trebuie să aducă jertfă pentru edificarea școlii suma de 45.000 coroane. De la comuna politică capătă un ajutor de 6.000 coroane, iar restul de 39.000 coroane s-a repartiat pe popor. Așa este silită să jertfească comuna Nepos, Șanț, Budacul Român¹⁵, etc. Legea economică școlară, care se va dezbate în dieta țării în anul acesta în prima linie, va deobliga¹⁶ comunele la susținerea școalelor economice. Apoi știm și aceea, că populațiunea e mizeră și înglodată în datorii, așa că execuțiile sunt aproape zilnice.

¹⁴ Taxă, impozit.

¹⁵ Azi, localitatea Budacul de Sus, comuna Budacul de Jos.

¹⁶ Obliga.

La judecarea chestiunii, ce ne preocupă, trebuie să avem în vedere și împrejurările schimbate în care au ajuns școalele noastre populare elementare. Atât școalele fundamentale susținute din fondul central cât și școalele profesionale înființate de vicarul de pie memorie Marian și, care, tot atât de scumpe trebuie să ne fie ca și cele fundamentale, în decursul vremurilor au trecut prin multe faze, așa că azi nu se mai află, nu mai funcționează în aceleași condițiuni, în care au funcționat în deceniile prime.

Nu voiesc să ating mai pe larg împrejurarea, că din punct de vedere al autonomiei, în ce referință stă fondul cu școalele fundamentale, d-voastră, care v-ați interesat de această cauză, o cunoașteți foarte bine: aceea am pierdut-o de tot și stăm cu mult mai rău ca în școalele profesionale, care gustă ajutor de stat. Din punct de vedere al progresului, încă nu putem afirma cu inimă liniștită că școalele fundamentale stau la nivelul din trecut.

Împrejurările schimbate prin care au trecut școalele fundamentale, înființarea de școale noi populare în sediul școalelor fundamentale, nu au putut rămânea la nivelul la care au fost; acelea nu mai sunt punctele de centralizare de bună voie pentru fii ținutului precum erau oare când; s-au redus, așa zicând, la școale elementare populare pentru obligații de școală din comunele respective. Datele statistice de pe cei 5 ani în urmă ne dovedesc aceasta; numai foarte puțini elevi din comunele vecine cercetează aceste școale!

Nu le putem considera nici ca școale de model pentru școalele profesionale ori ca școale de singure pregătitoare pentru gimnaziu. Datele statistice de la gimnaziu ne dovedesc, că și școalele profesionale din comunele noastre sunt școale pregătitoare pentru gimnaziu; fundamentalele sunt școale mai bune ca și alte școale profesionale ale noastre, care sunt prevăzute cu învățători buni și diligenți, cu directori conștii de chemarea lor.

Susținând contrariul, ne-am da noi însine un testimoniu nefavorabil despre școalele noastre profesionale, la care sunt aplicați mai mulți învățători și chiar și învățătoare și care stau la înălțimea chemării lor.

Cred a nu fi de prisos dacă voi atinge o împrejurare practică aici. Anume, preoții, învățătorii, inteligenții din comunele noastre, precum și economii cu starea mai bună, care desigur, cunosc școalele noastre fundamentale și, deși în acele școale de prelege paralel, în limba română cu cea maghiară, totuși, pe copiii lor nu-i duc la școala fundamentală din Năsăud, Prund ori Monor, ci prefer școalele de stat din Bistrița ori alte locuri. Nu fac imputare! Vreau numai să constat faptul, că cursul (sic!) vremii s-a schimbat și noi trebuie să ținem seama de el. Când constatăm aceste fapte, atunci vorbe late, lamentări, nu mai au loc.

Stând astfel lucrurile se naște întrebarea, că oare școalele noastre profesionale din comunele mai mari, prevăzute cu câte 3-4-5 învățători, putea-vor suplini școalele fundamentale în privința progresului?

După cât cunoaștem împrejurările și referințele de la aceste școale, personalul didactic aplicat atât la școalele fundamentale cât și la școalele profesionale – putem afirma că multe școale profesionale împlinesc – respective, conduse conștii – vor împlini rolul, ce l-au avut școalele fundamentale și aceasta,

numai de la noi atârnă, respectiv, de la conducătorii școalelor confesionale. Multe școale confesionale, atât de pe valea Someșului, valea Bârgăului și de după Târg pot fi centre de pregătire pentru gimnaziul nostru tocmai pe cum au fost școalele fundamentale – illo tempore¹⁷ – iar învățătorii noștri confesionali, harnici și conștiințioși, se vor mândri, că satisfac acestei frumoase misiuni!

Afară de acestea nu trebuie trecut cu vederea nici Art. de lege XXVII ex. 1907¹⁸. Această lege, ori ce vom zice, va avea un rezultat, că învățătorii vor trebui să muncească mai intensiv și mai conștiințios; timpul de instrucție va ține mai mult, frecventarea școlii va fi mai regulată și toate acestea vor contribui ca și progresul să fie mai mare. Această împrejurare a fost nu demult accentuată cu mult temei de un ziar național al nostru.

Ce am făcut oare în trecutul apropiat, când venitele fondului central școlastic nu erau suficiente pentru de a putea susține toate instituțiunile noastre de învățământ? Cu inima înduioșată au recurs la remediu nu popular, la desființarea de școale. Am trebuit să tăiem noi în carena noastră, desființând școalele triviale în Sângeorz, Telciu și Zagra. Am aflat consult să facem aceasta noi în autonomia noastră; am voit să ne mai lungim viața! Și cine ar cuteza să afirme, că doar de acele școale nu ar fi fost lipsă în amintitele comune? Oare desființarea a căzut bine acelor comune și vecinilor lor? Oare desființarea a aflat pe acele comune cu o situație pregătită? S-au împăcat însă cu situația creată; s-au convins că alt remediu nu era pentru a putea echilibra cât de puțin preliminarul zdruncinat al fondului școlar central?

Reprivind în trecutul ținutului nostru ne vom convinge, că în multe referințe în comunele noastre se constată un fel de disproporție, un fel de scurtare. Oare nu se aude de multe ori tânguiala, că, la timpul său, împărțirea munților, a pășunilor, nu a fost chiar nedreaptă? De unde vine, că unele comune, care au aceeași populație ca și altele, să aibă munți cu extensiune mare și de calitate excelentă și cu păduri foarte bune, până când, alte comune, au munți mici, cu pășuni și păduri slabe și de calitate inferioară? Doar le cade bine comunelor, că unele din surorile lor se împărtășesc din fondul silval cu o tangentă frumoasă, pe când ele, cu una foarte mică? Unele au pășuni de dau în arendă, iar altele nu au nici pentru lipsele lor! S-ar putea afla poate o neegalitate, că unele comune au ajuns la fonduri școlastice confesionale mai frumoase, altele, însă, tot cam în aceleași împrejurări fiind, au fonduri școlastice confesionale foarte mici; unele comune au ajuns în posesiunea unor edificii rămase de sub graniță, altele, nu!

Comunele Rodna-Veche, Sângeorz, Feldru și Năsăudul, fiindu-le munții în vecinătatea băilor de la Rodna, cu așa numitul teren montan, încă nu ar fi trebuit să sufere scurtări în proporțiune cu alte comune. Tot așa se poate aminti ca scurtată comuna Coșna. Cele mai multe comune ale noastre aduc de

¹⁷ În timpurile vechi, de demult.

¹⁸ Interesantă aprecierea unui român contemporan, asupra textului unei legi care a fost receptată ulterior – cel puțin de istoriografia românească – ca total defavorabilă lor. Vezi textul legii cu adnotări consistente în *MAGYAR TÖRVÉNYTÁR 1907. ÉVI TÖRVÉNYCZIKKEK*, (red. Dr. Márcus Dezső), Budapeșt, Franklin-Társulat, 1908, pp. 370-394.

mult timp jertfe însemnate pentru școalele confesionale, pe când Năsăudul, Borgo Prundul și Monorul au fost cruțate de speze foarte mari în această privință.

Monorul, Gledinul, au putut edifica case parohiale din venitele comunei fără arunc¹⁹. Nu fac imputări, constatez numai fapte! Acestor comune din urmă, conform împrejurărilor schimbate, li se impune acum datorința de a aduce și ele jertfele acelea, pe care le-au adus celelalte comune și de care până acum au fost scutite. Monorul, Gledinul, să aducă pentru școale baremi jertfele care le-au adus Runcul, Zagra, Poieni, Rebra mare, etc., numai pentru drumurile vicinale și podurile de pe ele, care jertfe, în decurs de mai mulți ani, le-au acoperit numai prin arunc mare comunal, și atunci școalele confesionale le sunt asigurate” Să ne aducem aminte numai de comuna Coșna, ce sume frumoase incurg din pădurile ei în fondul de stipendii, pe când ea în schimb beneficiază foarte puțin, ba, putem zice, că până acum nu a beneficiat de loc din acest fond!

Autonomia – multă, puțină, cât o avem – a trebuit ferită de orice amestec. Constat deci faptul că noi înșine, văzând primejdia, am recurs în 1890 la acel remediu de vindecare, foarte radical, adică la desființarea școalelor din Sângeorz, Telciu și Zagra. Experiențele din trecutul și prezentul fondurilor noastre, împrejurările în care trăim, ne arată că noi înșine să ne regulăm treburile noastre, ca nu cumva, trăgându-le cauzele pendente, care stau atârinate ca sabia lui Damocle asupra capului nostru, să ni se reguleze fără concursul nostru și neținând cont de intențiunile noastre. În cauze de acestea mari, trebuie să apelăm la judecata minții reci; dorințele inimii, interese mai mici, locale, particulare, personale – deși pot fi îndreptățite – dar în vederea cauzei mari cu greu, sau doar nici de cum nu se pot considera. Cauzele mari trebuie să le judecăm de pe un pedestal mai înalt; trebuie să...ținem cont de împrejurările date și de cursul vremii; iar în cazul de față, luând în considerare direcțiunea luată în patria noastră pe terenul instrucțiunii în general și ținta, ce se urmărește în toate, după cât putem prevedea să alegem răul cel mai mic.

Suntem de mult ajunși la punctul acela, că din venitele fondului școlastic central nu mai putem susține toate institutele noastre de învățământ; izvoare noi de venite sigure nu mai avem: nu ne rămâne alta dar, decât desființarea de școale! Oare pe care să le susținem și, de care să abzicem și noi singuri, nesiliți de nimeni, să ne aranjăm trebile după buna noastră chibzuială?

Cunoaștem cu toții dispozițiile §-lui 3 din statute referitor la desființarea de școale, deci poate ar fi de prisos o motivare în această privință. După ce însă de multe ori a fost vorbă atât de însemnătatea gimnaziului, cât și a școalelor fundamentale și, nu odată s-au ridicat vorbe nu prea cumpătate în chestia aceasta, află cu cale să ating și această chestiune.

Cred că e de prisos să dovedesc însemnătatea susținerii gimnaziului nostru din punct de vedere general cultural al nostru și apoi din punct de vedere special, al ținutului nostru. Aceasta cu toții o știm, cu toții o simțim; cei mai mulți în acest institut ne-am făcut studiile noastre: în acest institut

---

¹⁹ Impozit; aici, cu sensul de taxă locală.

ne-am cultivat simțămintele noastre pentru adevăr, bun și frumos; în acesta ne-am alimentat simțământul iubirii de neam, biserică și patrie; caracterul în acest institut ni l-am format; din acesta am ieșit atâția bărbați folositori bisericii, neamului și patriei. Pot afirma, că dacă nu era acest institut și stipendiile, mulți dintre noi rămâneam la coarcele plugului! Și oare, această instituțiune înființată cu atâta însuflețire, cu atâta trudă, necaz și greutate, susținută până acum cu atâtea jertfe, se poate substitui cu o altă instituție conform intențiunilor noastre?

Ori doar, așa ușor s-ar putea înființa atari instituțiuni chiar și dispunând de mijloace materiale? Nu, D-lor, nu se poate! Avem cazuri concrete. D-voastră le cunoașteți destul de bine! Datorință avem deci față de biserica noastră, față de ținutul nostru, față de neamul nostru și de următorii noștri, ca acest bastion al culturii noastre să-l susținem cu orice preț, să-i asigurăm independența existenței lui, înțeleg să-l susținem din mijloacele noastre! A motiva aceasta, cred, e de prisos. Oare cele 24 comune politice săsești din fostul district al Bistriței, când au votat sume însemnate pentru edificiul – ce acum se clădește, au avut doar în vedere, că, câți copii din satele lor îl vor cerceta – căci îl cercetează puțini, au avut în vedere susținerea unui bun mai mare național cultural!

Intențiunea legilor ce se aduc referitor la învățământul general, ne spune în de ajuns ce avem să facem. Să ne asigurăm independența, să ne păstrăm mica autonomie ce o mai avem! Căci nimic nu s-a dat, din ce s-a dat, pentru susținerea de școli fără condițiuni îngreunătoare.

Din aceasta trebuie să tragem concluziunea, că cauza (sic!) susținerii gimnaziului – înțeleg, regularea lefei profesorilor, conform trebuințelor prezente și de uniformitate, cum le-au regulat alți susținători de școli din patrie, cum le-au regulat alte confesiuni, de exemplu, cea săsească – trebuie să o executăm, să o regulăm iute și, întrucât se poate, în cadrele autonomiei noastre. Am fi prea optimiști, d-lor, când nu ne-am aduce aminte de § 47, Art. I. XXX din 1883 – cel cu condițiunile; apoi, de dezbaterile din dietă, unde s-a urgat regularea definitivă, respectiv prin lege a ajutoarelor date în așa numitul „Regulament”. Deci, legea ce se pregătește pentru școlile medii să ne afle regulați! Căci vedem doar că codificarea (sic!) legilor școlare înaintează cu pași repezi; timp de așteptat nu este, iar prea optimiști – după cum am zis – încă nu e bine să tot fim!

Urmează dar de aici, că gimnaziul trebuie să-l susținem cu orice preț și vrând acestea, trebuie să voim aceea, că venitele fondului școlastic central trebuie să le întrebuițăm în prima linie pentru asigurarea acestui institut, deci pentru regularea definitivă a salariilor profesoriale!

Când ajungem la regulări radicale, când e lipsă de tăiat în carne vie, e datină la noi să ne provocăm la antecesorii noștri, la fondatorii de pie memorie a așezămintelor noastre culturale, ca aceea să ne avertizeze, să ne dojenească, „căci vedeți, ce fac următorii voștri!”

Ei bine! De datorință sfântă să avem, de cinosură²⁰, de busolă în munca noastră, testamentul antecesorilor noștri! Dar, d-lor, acele figuri mari, când au

²⁰ Îndreptar.

pus temelia așezămintelor noastre culturale, putut-au oare prevedea viitorul cu misteriiile sale, apoi toate trebuințele, ce vor crește în decursul vremurilor nemiloase, toate greutatețile, toate neajunsurile, schimbările și referințele politice și așa mai departe?? Trebuie să recunoaștem că nu le-am prevăzut, căci atunci poate altcum chibzuiau înființarea institutelor noastre de învățământ. Multe schimbări au intervenit, și în bine și în rău!

Ori, doar, vicarul de pie memorie Marian și ceilalți vrednici următori ai lui au putut prevedea că în ținutul nostru vor fi școale confesionale, la care vor funcționa 3, 4, 5 învățători și la care vor fi aplicate și învățătoare? Și, din contră, nici aceea nu s-a putut prevedea că în unele comune școalele confesionale se vor desființa!

Oare fericitul Nașcu, acea minte ageră și pătrunzătoare, acea inimă mare, pututu-s-a gândi, că în comuna sa natală se va ridica un edificiu școlastic care să coste 45.000 coroane și în școala aceea să instrueze 4 învățători și peste un an, ori doi, cincisprezece? Vedeți, D-lor, cum s-au schimbat referințele în decursul timpurilor pe terenul instrucțiunii! Vom fi poate mulți din noi martori și vom vedea cu ochii noștri că multe comune tocmai așa vor deveni centre de instrucție populară, precum au fost mai înainte școalele normale și cele triviale pentru comunele mai mici din apropiere.

Constatând aceste fapte și revenind la vrednicii antecesori, sufletul meu îmi spune, că aceea îmi zic „V-am pus bază, v-am întemeiat mai multe instituțiuni de cultură! Voi, următorii noștri, aveți să vă luptați cu multe greutateți! În împrejurările schimbate, în urma trebuințelor ivite și urcate vedem și noi, că nu aveți mijloace de ajuns! Ce sfat vă putem da acum? Decât să vă susțineți aceea instituțiune, de care aveți mai mare trebuință atât voi, cât și întreg neamul nostru!” Cu ochii sufletului meu îmi pare, că văd, că acele figuri mărețe îmi zic: „Înțelegeți-vă ca frații, luptați în unire cu toții pentru susținerea gimnaziului vostru, asigurați-i independența, căci e singura fortăreață culturală superioară rămasă în gloriosul nostru ținut și răsărită din sângele scump și dulce al antecesorilor voștri!” Ne trag atențiunea acele suflete mari, ca în munca, nu ușoară, ce avem să o săvârșim, să muncim cu toții în unire, pentru sfânta cauză; să avem înaintea ochilor noștri numai instituțiunea și scopul mare; să abstragem de la persoane, deoarece persoanele vin și se duc, instituțiunea însă rămâne și aceasta trebuie salvată!!

Noi, următorii bravilor fondatori, care suntem chemați să rezolvăm această cauză grea, cunoscând îndeajuns, de o parte, situația fondului central școlar, iar de altă parte, trebuințele, cărora, necondiționat, trebuie să satisfacem; fiind în chiar mai departe cu situația, apoi, însemnătatea instituțiilor noastre de învățământ; văzând și apreciind în mod obiectiv împrejurările de astăzi, cursul vremii și direcția politică: am ferma speranță că toți câți ne-am adunat azi aici de pe toate văile, pătrunși în sufletul nostru de gravitatea și însemnătatea cauzei, Bârgăuani și Sălăuțani, Monoreni și Someșeni, în deplină armonie, unire și frăție vom cumpăni îndeajuns chestiunea grea, ce trebuie să rezolvăm, ne vom da seama de situația grea în care ne aflăm, vom face abstracție de la micile interese locale și personale și ne vom uni cu toții în un principiu înalt:

salvarea independenței fondului, a autonomiei ce o avem și salvarea celei mai însemnate instituțiuni culturale din ținutul nostru.

Munca dezinteresată și conștie de interesul public ne va indica calea, ne va arăta direcțiunea, cum și în ce chip institutul nostru să fie tot mai mult folositor, să aducă roade ținutului și neamului; tot asemenea, munca persoanelor aplicate la acest institut să fie rodnică, iar institutul însuși să fie un adevărat loc de adăpost și de formare pentru copiii noștri. Neapărat înțeleg aici o chibzuire bună în întrebuințarea venitului din fondul de stipendii de o parte, iar de altă parte, dezlegarea norocoasă a chestiunii internatului.

Deci, când e vorbă de dezlegarea unei chestiuni așa de mari, de a fi sau a nu fi, amenințările cu proteste și cu spargerea comuniunii, aruncarea urii și a zizaniei între frați; atacuri așa zicând, grețoase, în fața unei atari situațiuni grele, cred că nu sunt bine venite și nu au rost!

Cumpănind bine toate împrejurările ce le-am expus, fiind în curat cu situația materială nespus de nefavorabilă a fondului susținător de școale; cumpănind apoi împrejurarea că rațiunile acestui fond de mulți ani le încheiem cu deficit, că preliminariile, an de an, le-am echilibrat forțat; considerând că trebuințele, ce necondiționat pretind satisfacere, considerând magazinul de acte, ce stau la minister nerezolvate, apoi, avertizările înaltului guvern în mai multe rânduri, că noi înșine să ne facem rânduială în casa noastră și cu deosebire, considerând ordinul din 6 decembrie 1905, nr. 42.112; considerând apoi studiul profund făcut la fața locului de esmisul ministerial: din toate acestea trebuie să ne convingem barem în ora a unsprezecea că am ajuns la punctul de dezlegare; trebuie să vedem că această cauză nu o mai putem amâna de pe o zi pe alta; chestiuni atât de ardente nu le mai putem încurca cu doar și cu poate, cu vom vedea, ce va face viitorul, ne va ajuta și nouă bunul Dumnezeu, cu provocări la antecesorii de pie memorie, cu frica de odiul²¹ public, ci, ca bărbații conștii, pe a căror umeri zace și responsabilitatea, trebuie să stăm față cu situația și să rezolvăm cauza în meritul ei.

Și acum, Prea onorată conferință, îmi cer scuze dacă am făcut digresiuni, dacă, poate, m-am abătut de la strictul obiect. Importanța cauzei m-a îndemnat să mă extind la toate acele întrebări care stau în strânsă legătură cu cauza ce o dezbatem, pentru ca în cunoștința tuturor împrejurărilor să începem acțiunea noastră.

Mulțumindu-Vă de binevoitoarea atențiune cu care m-ați împărtășit, vă rog încă o dată că această cauză grea și însemnată, ce ne preocupă de mulți ani și care acum ne stă spre deliberare, să o judecăm, să o apreciem în mod calm și obiectiv; iar dacă cineva ar cunoaște un mod de soluțiune mai potrivit, mai concret și executaver, îl rog foarte mult să ni-l arate, și să ne convingă, ca să-l primim și să-l urmăm cu toții!

---

²¹ Oprobiul.

Epilog

După ce – parte din dezbaterile urmate în conferință, după ținerea expozeului meu, parte, din convorbirile, sfaturile și părerile auzite afară de conferință între prieteni și persoanele cu mare durere pentru cauza fondurilor – am văzut, că unii din frații grăniceri – nu cu mai puțin interes, dar necunoscând îndeajuns cauza – nu m-au înțeles destul de bine, poate pentru că unele puncte nu au fost destul de clarificați; după ce poate și publicul aflător afară de ținutul nostru în unele chestiuni ale fondului nu e deplin orientat, ca să poată judeca cauza limpede; după ce în unii sau alții s-ar putea naște nedumeriri privitoare la ținuta mea în special și a comisiunii în general, față cu școalele fundamentale, ca să nu se deie cauză la discuții ziaristice, care cu invectivele lor nemeritate nimicesc în oameni interesul și le reduc zelul pentru cauză: află de consult, cu binevoitoarea permisiune a onorabilei redacțiuni a mai adăuga câteva lămuriri la expozeul meu apărut în „Gazetă”, începând din n-rul. 128 a.c.

Din capul locului trebuie să mărturisesc că eu, principialmente, nici când nu am fost și nu sunt pentru desființarea de școale, cu atât mai puțin aș umbla pentru nimicirea școalelor fundamentale. Acesta o știu prea bine toții d-nii comisiunii administrative și foarte mulți din d-nii comitetului fondurilor.

Sunt aproape 10 ani de când, văzând necazul și cunoscând perfect finanțele fondului, eu însumi am propus ca, pentru acoperirea cuinquenalelor învățătorilor de la școalele fundamentale, să cerem ajutorul de la stat, pe baza legii din 1893, tocmai așa, precum au cerut și cer susținătorii școalelor confesionale. Dacă confesiunile au cerut și cer, din ce motiv să nu cerem noi, când venitul nu ni-i suficient, iar repartiții nu avem pe cine face?! Principiul susținerii școalelor m-a îndemnat să fac această propunere cu cea mai bună și curată intențiune. Dar, ce să vezi? Nu numai că propunerea nu s-a primit, dar am fost tras în tină²² și pe cale ziaristică! Acum l-am cere bucuroși, dar nu-l mai căpătăm!

Am recurs apoi la alt expedient: „La propunerea mea, comisiunea fondurilor a îndreptat un apel către comunele interesate în prima linie față de școalele fundamentale, rugându-le ca ele să subvenționeze cu o sumă corespunzătoare bugetul acestor școale; să le asigure astfel existența, luând fiecare în bugetul comunal câte o subvenție anuală pentru aceste școale și aceasta, cu atât mai vârtos, deoarece școalele au caracter comunal, și mai ales comunele Monorul, Gledinul etc., o puteau ușor face aceasta, neavând aruncuri comunale! Ba, mai mult! Conducătorii respectivelor comune, pe cale privată au fost făcuți atenți la toate împrejurările ce pot obveni! Și, ce credeți, care a fost rezultatul? Absolut negativ!

Amintesc încă un caz. Pentru școala repetițională economică din comuna Monor, după lege, trebuie să se plătească anual suma de 100 coroane. Comuna n-a voit, fondurile au recurat și, pentru acest bagatel, au urmat atâta amar de scrisori, atâtea înterveniri și remonstrațiuni²³ la minister și totuși,

---

²² Noroi, mocirlă.

²³ Plângeri, memorii.

fondurile au tras scurta! Știu frații monoreni munca mea, când cu edificarea școlii din Monor, pentru care fondul a trebuit să contrağă²⁴ împrumut.

Știu domnii învățători munca mea și în cauza ajutorului de 200 coroane de la comuna Năsăud pentru școala repetițională economică.

Da! Am avut și am simțit pentru cauza acestor școale, însă cei interesați nu m-au priceput, nici n-au voit să mă priceapă. Munca începută trebuia continuată conștios și la timp, cele trei comune interesate în prima linie: Năsăud, Borgo Prund și Monor.

Voința și năzuința noastră, a tuturor, de a susține școlile fundamentale ne-a adus la știrbirea autonomiei. Azi am ajuns acolo, că preliminarile acestor școale le compun curatoratele lor; apoi, pe calea inspectoratului reg. școlar se susștern comisiunii administrative a comitatului spre aprobare și numai apoi se trimit fondului susținător pentru a lua sume întregi în buget. Pe directorii acestor școale îi numește inspectorul regesc; cele mai multe cauze a acestor școale le judeca, etc., etc. E bine așa? Totuși, dacă cineva cuteza a expune azi limpede și adevărat starea lucrului de la aceste școale, frații mai de aproape interesați devin nervoși și ești expus atacurilor! Zic, că omul acesta nu mai are simț pentru cauza școlilor, etc.

Ar fi foarte bine să susținem școlile, dar când vedem că absolut ne lipsesc toate mijloacele, când aproape de 10 ani preliminarile se încheie cu deficit, și când trebuințelor celor mai arzătoare nu putem satisface – datorința sfântă avem să dezvelim situația, cum este să nu ne amăgim unii pe alții, să nu ne înșelăm cu tăcerea noastră pe descendenții fondatorilor! Datorința avem aceea, care în urma pozițiilor ce ocupăm la fonduri, ca membri ai comisiunii administratoare, cunoaștem mai bine și mai de aproape situația și greutatea ei; cunoaștem răul ce ne roade – să expunem starea cum este și eventualitățile ce ne așteaptă, ca astfel să prevenim relele cele mai mari. Dacă nu am face aceasta, nu mai putem fi nici un moment vrednici de încrederea pusă în noi! Nu cel ce vorbește și descoperă rău este vrăsmaș și dușman al instituțiilor noastre, ci cel ce ascunde și tace și prin aceasta împiedică sanarea²⁵ răului în timp.

Dar să revin la obiect. Care este oare acum cauza, sau mai bine zis, cauzele, că fondurile școlastice centrale au ajuns așa zicând în o criză financiară și oare, factorii competenți făcuto-și-au treaba și împlinitu-și-au cu scumpătate datorințele și făcut-ai oare tot posibilul ca răul să fie delăturat, ori ba?

Prima lovitură grea asupra fondului nostru a venit în urma articolului de lege XXXVI din 1888 referitor la răscumpărarea regalului, a dreptului de crășmărit, care forma izvorul principal și cel de mai căpetenie a fondului nostru. Urmarea a fost desființarea celor trei școale triviale din Sângeorz, Telciu și Zagra!

A doua lovitură, tot atât de grea, a fost art. de lege V din 1902, despre convertirea mai multor datorii de stat. Prin această convertire venitul capitalului plasat în obligațiuni de stat s-a redus numai la 4%.

²⁴ Obțină; aici, cu sensul de a acorda lichidități.

²⁵ Inversiune pentru asanarea.

Aceste două lovituri au zguduit aproape din temelii fondul, căci acesta, în urma lor, a pierdut nu mai puțin decât 56.000 coroane anual. Așa dar, mai mult decât jumătate venitul anual de azi al întregului fond!

Apoi, ce a fost și mai rău, chiar din momentul acestor pierderi au început a crește, potențat din zi în zi și trebuințele, spezele fondului cu susținerea institutelor de învățământ: speze personale și reale.

În fața acestei situații grele și insuportabile, factorii competenți au făcut tot ce s-a putut!

1. Au desființat școalele triviale din Sângeorz, Telciu și Zagra – fără ca prin aceasta, să zdrobească neamul românesc din acest ținut, fără de a-i acuza de trădători și a-i trage din tină!

2. Au desărcinat fondu de obligământul de a pensiona pe profesorii gimnaziali intrând în legământul fondului de pensiune regnicolar înființat pe baza art. de lege XXVII din 1894.

3. Prin anii 1898–1899 s-a câștigat ajutorul de 480.000 ca capital (sic!) fundamental, care se plătește în rate anuale de câte 24.000 coroane.

4. Asigurarea în 1900 a unui ajutor anual de 6.000 coroane pentru îmbunătățirea salariilor profesoriale.

5 În 1907 asigurarea ajutorului de 400.000 coroane pentru înființarea convictului, atât de mult dorit și așteptat.

6. Năzuința continuă de a asigura un alt ajutor anual de 6.000 coroane. Toate acestea, din fondul silvanal.

Din acestea se vede nu numai originea răului, dar trebuie să recunoaștem, că între împrejurările de azi, și factorii competenți și-au dat toată silința întru delăturarea răului și dacă, pe lângă toate acestea, nici pe o cale nu ne putem scăpa de necaz, nu acești factori sunt de vină. Dacă cumva nu voim să ne pierdem și cea mai scumpă instituțiune a noastră – gimnaziul – cu mâinile în sân nu putem sta, salariile profesorilor trebuie regulate. Să luăm pildă de la confesiunea conlocuitoare săsească, care încă în 1904 – așa dar, acu sunt 4 ani – a ridicat plățile, iar în 1 noiembrie 1907 a stabilit definitiv plata fundamentală cu 2.400 coroane și cinci cuinquale a 500 coroane și bani de quartir, va să zică, n-a așteptat sosirea legii, căci a prevăzut primejdia ce le amenința autonomia.

Să ne însemnăm însă bine că înainte de toate trebuie să avem în vedere, ba mai mult, să executăm necondiționat intențiunea, sau mai bine zis, dispozițiunea fondatorilor din instrumentul fundațional: susținerea intactă a averii fundamentale a fondului, exprimată această dispozițiune atât de limpede și clar și în statutele fondurilor din 1878, care, deși nu sunt aprobate, dar conțin testamentul fondatorilor. Dacă această dispoziție nu ar afla răsunetul dorit în sufletele noastre, oare unde vom ajunge? Atunci am pierdut totul și nu mai suntem vrednici să ne numim fiii fondatorilor! Numai o mână sacrilegă se poate dar atinge de această avere, care nu numai că nu e iertat a o atinge, ci, din contră, ar trebui înmulțită!

Acum, dacă chiar am putea ajunge la nouă ajutoare din fondul silvanal, respectiv de la comune – abstrăgând că ajutoarele de până aici s-au câștigat tot cam pe lângă compromisuri de diferite naturi, și nu au un caracter stabil – să

judecăm puțin, că oare dependența aceea nesigură cu fondul silvanal ne-ar fi binevenită? Să ne aducem numai aminte de intențiunile din dispozițiile școlare ale lui Berzeviczy, când o școală e ajutorată în o măsură mai mare din casa comunală, ori din fonduri, cu acest caracter? Să nu ne temem oare de o ingerință neașteptată și nedorită? E ușor a zice: să cerem, că din al nostru cerem, dar trebuie cumpănite urmările!

Ei bine, vor zice unii, să lipsim trei comune ale noastre de școale românești? La aceasta răspundem, că în fiecare din aceste comune există școale românești elementare: cele confesionale! Acestea trebuie amplificate ca și în alte comune, conform recerințelor și puse la nivelul lor prin jertfele acelora, care până acum n-au fost așa îngândurați pentru susținerea de școale.

Ținând cont de cerințele timpului, avem noi în ținutul nostru și alte lipse, la a căror acoperire putem să ajungem mai ușor din venitul fondului silvanal. Populația mereu crește, lipsele se potențează mereu, pământul însă rămâne același, ba, în mare parte – în urma folosinței intensive – devine nefructifer.

Economia, cum se poartă astăzi, nu mult, se deosebește în bine de economia purtată de strămoșii noștri, vedem, că nu ne dă posibilitatea de a face stare, dar absolut, nu mai poate satisface nici lipselor zilnice ale noastre. Starea actuală, dacă vrem să trăim, nu mai poate dăinui! Aceasta trebuie să o aibă în vedere conducătorii poporului! O acțiune conștientă, unitară a preoțimii, învățătorimii, a avocaților și a întregii noastre inteligențe se reclamă neamănaver pe terenul economic, nu prin înființare de bănci, unde stăm destul de bine, ci pentru ridicarea bunei stări a economilor noștri prin ei înșiși.

Capitalul social al băncilor românești din ținutul nostru trece peste suma de 1.000.000 coroane; capitalul social al celor 3 bănci săsești din Bistrița atinge suma de 700.000 coroane, iar al băncilor ungurești din comitat, face asemenea, 700.000 coroane. Deci, în sumă totală, 2.400.000 coroane. Adăugând la acestea suma fondurilor de rezervă, depunerile și esconturile, trecem peste 10.000.000 coroane; o sumă enormă acesta, plasată în comitatul nostru și, în cea mai mare parte, în cărca poporului român, ceea ce trebuie să ne puie pe gânduri! E timpul suprem! Să ne reculegem dar! Educațiunea, creșterea, lumina și instruirea poporului nostru pe tren economic este chestiunea cea mai ardentă!

Să simte atât de mult lipsa unei școale, în care fii poporului să poată dobândi cunoștințele de lipsă, ca să poată trăi cu mai puțină osteneală și cu folos mai mare! Trebuie să aflăm căile și mijloacele pentru ridicarea materială a muncitorului de pământ, care e reazimul țării și urma lui pentru viitor; după cum a fost mântuirea lui în trecut. Aici, frații Bărgăoani și Târgoveni, în cazul durerii ar putea afla mântuirea prin înființarea în centrele lor a câte o școală agronomică și industrială, care, a bună seamă, ar putea fi cercetate cu ușurință și mare folos și prin copiii grănițerilor din celelalte părți. Pentru atari scopuri cu mult mai ușor vom putea exopera ajutoarele trebuincioase din fondul silvanal, deoarece activitatea în această direcțiune cade în cadrele direcțiunii politice de azi, și apoi, am zis, că „cursul vremii trebuie priceput”!

Mi-am ținut de datorință a atinge, după cea mai bună cunoștință și conștiință, toate împrejurările și momentele, care stau în legătură cu fondul scolastic central, ca situația să se cunoască din toate punctele de vedere; mi-am asupra-mi un rol nu prea mulțumitor, nu pentru a câștiga popularitate, nu pentru a fi aplaudat, ci pentru a servi cauzei sfinte!

M-am nizuț a clarifica cauza pe bază de date, ca pe acești stimați domni, care judecă cauza numai din un punct de vedere, să-i pun în poziția de a o vedea din toate punctele de vedere și să binevoiască a o cumpăni de pe un piedestal mai înalt!

Am voit, ca în conferința intimă și de caracter informativ ținută la 16 iunie, la care au luat parte, pe lângă membrii comitetului fondurilor, preoți, învățători, și alți 2, 3 și mai mulți fruntași din cele 44 comune foste grănițerești, să se dezvelească în întregime cauza mare a fondurilor, care ne preocupă de mulți ani atât de intensiv – ca astfel, să poată ști toată suflarea grănițerească, cum că noi, membrii comisiei fondurilor, de mult voim a face îmbunătățiri, a satisface cereri juste, dar, împiedecați fiind de la aceasta prin lipsa mijloacelor – nu sunt bazate advertizările și imputările unora, care, necunoscând, sau nevoind a cunoaște, ori doar neavând posibilitatea a cunoaște cauza, ne timbrează că nu facem nimic, nu voim a face, dar nici nu avem simț pentru cauzele grănițerești.

În caz că viitoare hotărâre s-ar aduce pentru desființarea unor școale fundamentale, ori doar, a tuturor, prevăd, apriori, că poate unii din domnii învățători, care își văd periclitată poziția, ori, poate unii din domnii, care vor trebui să se necăjească, în măsură mai mare ca până acum, cu susținerea școalelor confesionale, se vor porni asupra mea și mă vor învinui de rea credință.

Conștiința mi-e martoră că nu am servit interese particulare, ci mi-am împlinit – după conștiința cea mai curată – datorința de adevărat grănițer și cu durere, pentru clioadele²⁶ acestui ținut: pentru fonduri”.

AU TOURNANT DES ÂGES ET DES ÉPOQUES. LEON SCRIDON SEN. LA DÉFENSE DES FORTUNES ET DU LYCÉE GRĂNICERESC DE NĂSĂUD

- Résumé -

Après avoir présenté les documents de la Conférence de 16 juin 1908 de meilleurs gardes-frontières de Năsăud, l’auteur expose l’allocution de Leon Scridon pour cette occasion.

Remarqué grâce à une activité notable du point de vue professionnel et communautaire, Leon Scridon présente une radiographie de la situation des fonds pour les gardes-frontières et offre la solution pour sortir de l’impasse, en soutenant sans réserve le Gymnase de Năsăud, le dernier bastion – à l’époque – de l’autonomie des gardes-frontières, devant les autorités gouvernementales de Budapest.

Le texte relève encore une fois le profil caractéristique de l’auteur défini par un esprit sain, un jugement équitable et une activité professionnelle développée pour la communauté.

---

²⁶ Bogățiile, averile.

LOCUITORI DIN ROMULI PARTICIPANȚI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dorin DOLOGA

În timpul Primului Război Mondial din Romuli au fost mobilizați și trimiși pe front un număr de 136 de soldați români. Dintre aceștia 135 de soldați au fost încadrați la partea activă, iar unul la partea sedentară. Dintre ei 5 și-au pierdut viața, 10 au rămas invalizi, iar 16 au dispărut. În urma celor căzuți au rămas 11 văduve și 26 orfani de război¹.

Prezentăm în continuare cazurile unor locuitori din Romuli participanți la marea conflagrație de la începutul secolului XX:

BULZ VASILE - s-a născut la 06.12.1882. Era fiul lui Bulz Dumitru și Bulz Maria (născută Moț) și a aparținut contingentului 1902. La 16.02.1907 s-a căsătorit cu Ivan Maria, născută la 29.08.1888, fiica lui Ivan Gavrilă și Ivan Ileana (născută Coman). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Sinefta - născută la 20.07.1909 și Vasile - născut la 14.02.1915. La 02.08.1914 Bulz Vasile a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 09.01.1916 Bulz Maria a încetat din viață din cauza vărsatului. În anul 1917 Bulz Vasile și-a pierdut viața în timpul luptelor de pe front. Ca tutore al celor doi copii minori rămași orfani a fost numit la 29.03.1921 Bulz Alexandru².

BULZ VASILE - s-a născut în anul 1877 și a aparținut contingentului 1897. A fost căsătorit cu Bulz Floarea, născută în anul 1893. Împreună cu aceasta a avut un copil, Nastasia - născută la 23.11.1905. În timpul Primului Război Mondial, Bulz Vasile a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front, ulterior fiind declarat dispărut³.

CASIRER MAIER - s-a născut la 16.02.1884 în comuna Vișeu de Sus. Era fiul lui Casirer David și Casirer Fradl (născută Genuth). Era de profesie pantofar. La 18.06.1907 s-a căsătorit în localitatea Romuli cu Haüssler Etel, născută la 27.08.1887, fiica lui Haüssler Suhar și Haüssler Chaje Ester (născută

¹ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.BN.A.N), *Fond personal Leon Bancu*, dosar 1, f. 1.

² Idem, *Fond Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 710, ff. 3-17.

³ *Ibidem*, dosar 824, ff. 14, 15, 20.

Landsman). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Frida – născută la 21.12.1912 și Solomon – născut la 17.12.1914. La 05.02.1915 Casirer Maier a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 85 infanterie austro-ungară din Sighetu Marmăției și trimis pe front, unde a dispărut la 25.05.1917, în timpul luptelor⁴.

CÂMPAN GEORGE – s-a născut la 21.09.1878 în comuna Romuli. Era fiul lui Câmpan Dumitru și Câmpan Senia (născută Alexa) și a aparținut contingentului 1899. La 04.03.1902 s-a căsătorit cu Cilian Floarea, născută la 23.03.1885, fiica lui Cilian Dumitru și Cilian Nastasia (născută Monița). Împreună cu aceasta a avut cinci copii: Nicolae – născut la 21.03.1903, Vasile – născut la 05.02.1905, Nastasia – născută la 20.05.1908, Saveta – născută la 14.01.1911 și Dumitru – născut la 08.12.1912. La 06.08.1914 Câmpan George a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 06.09.1916 a dispărut în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Câmpan Floarea, s-a recăsătorit la 06.02.1926 cu Șușca Ioan, născut la 18.02.1892, fiul lui Șușca Toader și Șușca Maria (născută Magdău)⁵.

IVAN DUMITRU – s-a născut în anul 1885. Era fiul lui Ivan Petre și Ivan Iftimia. A fost căsătorit, dar nu a avut copii. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș și trimis pe frontul din Serbia. În timpul luptelor de pe front din anul 1914 a fost rănit, fiind diagnosticat cu „calus⁶ metacarpo-falangian la primul deget cu impotența lui parțială, cicatrice palmară cu impotența palmară a degetelor doi și trei ale mâinii stângi”. Ca urmare a fost lăsat la vatră ca invalid de război⁷.

MARCIȘ FLOREA – s-a născut la 16.03.1882 în comuna Strâmtura. Era fiul lui Marciș Mihai și Marciș Irina (născută Nan) și a aparținut contingentului 1904. La 02.02.1906 s-a căsătorit în localitatea Rozavlea cu Condrate Paraschiva, născută la 01.04.1886, fiica lui Condrate Ioan și Condrate Iliana (născută Tomoiagă). Împreună cu aceasta a avut cinci copii: Ioan – născut la 04.12.1906, Iliana – născută la 19.06.1908, Ana – născută la 31.01.1910, Floarea – născută la 25.03.1915 și Carolina – născută la 21.08.1917. La 06.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 12 honvezi din Satu Mare și trimis pe front, unde a dispărut la 07.03.1917. Rămasă văduvă, soția sa, Marciș Parasca, s-a stabilit împreună cu copiii în localitatea Romuli⁸.

MOLDOVAN SIMION – a aparținut contingentului 1905. A fost căsătorit cu Bulz Magdalena, născută la 05.01.1890, fiica lui Bulz Maftei și Bulz Catrina (născută Rus). Împreună cu aceasta a avut un copil, Grigore – născut la 10.02.1911. În timpul Primului Război Mondial, Moldovan Simion a fost

⁴ *Ibidem*, dosar 1310, ff. 3-7, 14.

⁵ *Ibidem*, dosar 970, ff. 3, 10, 12, 14-21, 27.

⁶ Fractură vicios consolidată.

⁷ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 2480, ff. 1-7.

⁸ *Ibidem*, dosar 3524, ff. 4-13, 15, 16, 20.

mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și al Regimentului 82 infanterie⁹ și trimis pe front, unde a dispărut. Rămasă văduvă, soția sa, Moldovan Magdalena, s-a recăsătorit la 09.11.1924 cu Turlaș Ezechil, născut la 25.03.1894, fiul lui Turlaș Teodor și Turlaș Paraschiva (născută Monița)¹⁰.

MOTȚ IOAN – a fost căsătorit cu Moț Sânziana (născută David). A fost mobilizat în cadrul armatei austro-ungare și trimis pe front, ulterior fiind declarat dispărut. Rămasă văduvă, soția sa, Moț Sânziana, s-a recăsătorit cu Peter Costan¹¹.

OSTACE VASILE – s-a născut la 13.04.1885. Era fiul lui Ostace Filip și Ostace Ana (născută Curtuiș) și a aparținut contingentului 1907. La 06.02.1909 s-a căsătorit cu Telcean Paraschiva, născută la 10.12.1890, fiica lui Telcean Filimon și Telcean Dochia (născută Câmpan). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ioana – născută la 28.10.1909, Maria – născută la 07.12.1910 și Dochia – născută la 17.10.1912. La 06.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 51 infanterie austro-ungară din Cluj și trimis pe frontul din Rusia. În timpul cât a fost pe front a suferit o fractură, fiind diagnosticat cu „fractura vicios consolidată a brațului drept, atrofia musculară a brațului, pierderea funcțională a auricularului și inelarului drept consecutiv leziunii nervului cubital”. Ca urmare, în anul 1918 Ostace Vasile a fost lăsat la vatră, ca invalid de război¹².

PETER GAVRILĂ – s-a născut la 10.09.1889. Era fiul lui Peter Ion și Peter Maria (născută Sima) și a aparținut contingentului 1911. La 03.08.1913 s-a căsătorit cu Leordean Ioana, născută la 10.12.1892, fiica lui Leordean Palagia. Împreună cu aceasta a avut cinci copii: Ileana – născută la 25.05.1913, Dumitru – născut la 30.10.1913, Gavrilă – născut la 05.02.1922, Magdalena – născută la 18.01.1926 și Grigore – născut la 20.08.1928. La 06.08.1914 Peter Gavrilă a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 85 infanterie austro-ungară din Sighetu Marmației și trimis pe front. În timpul luptelor a fost rănit, fiind diagnosticat cu „leziunea nervului radial drept caracterizată prin impotența flexiunii dorsale a mâinii, abdicțiunea și extensiunea policelui”. Ca urmare, a fost lăsat la vatră ca invalid de război¹³.

PETER IOAN – s-a născut la 04.09.1882 în comuna Romuli. Era fiul lui Peter Nicoară și Peter Irina (născută Moț) și a aparținut contingentului 1904. La 21.11.1907 s-a căsătorit cu Bulz Vârvara, fiica lui Bulz Dumitru și Bulz Melania (născută Moldovan). Împreună cu aceasta a avut un copil, Maria – născută la

---

⁹ Regimentul 82 infanterie română din Bistrița, sau Regimentul 82 infanterie austro-ungară din Odorheiu Secuiesc.

¹⁰ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 3466, ff. 1, 2, 4, 7–9.

¹¹ *Ibidem*, dosar 3235, ff. 1–4.

¹² *Ibidem*, dosar 3787, ff. 1–4, 7, 12, 13, 15, 17–21, 24, 25, 30, 33–35.

¹³ *Ibidem*, dosar 4323, ff. 5, 9, 11, 14–17, 22.

28.09.1910. La 06.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Batalionului 23 vânători de munte austro-ungar din Târgu Mureș și trimis pe front, unde a dispărut în timpul luptelor¹⁴.

POP MACEDON – s-a născut la 05.10.1878 în localitatea Mititei. Era fiul lui Pop Irimie și Pop Maria (născută Nechiti), iar ca profesie era învățător. La 03.10.1899 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 22 honvezi din Târgu Mureș, iar ulterior a fost trecut în rezervă. La 18.02.1906 s-a căsătorit cu Chitta Veronica, născută la 16.02.1885, fiica lui Chitta Vasile și Chitta Elisabeta (născută Ilișiu). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Emil – născut la 28.11.1906, Iulian – născut la 15.03.1908 și Anton – născut la 14.03.1911. El și-a stabilit domiciliul în localitatea Romuli. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar ulterior a fost transferat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Serbia. La 15.10.1914 a fost avansat la gradul de caporal, la 15.01.1915 la gradul de sergent, iar la 01.05.1915 la gradul de plutonier. A dispărut în timpul luptelor din anul 1915¹⁵.

RUS GAVRILĂ – s-a născut la 10.11.1872. A fost fiul lui Rus Costan și Rus Maria (născută Bulz. La 10.10.1901 s-a căsătorit cu Curtuiuş Tavifta, născută la 24.08.1879, fiica lui Curtuiuş Dumitru și Curtuiuş Ileana (născută Târnovan). Împreună cu aceasta a avut un copil, Dochia – născută la 05.09.1915. La 06.08.1914 a fost mobilizat ca sergent în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 01.02.1915 a încetat din viață în Spitalul „Rudolf” din Dej, din cauza „trudelor de război”¹⁶. Rămăasă văduvă, soția sa, Rus Tavifta, s-a recăsătorit la 24.02.1922 cu Țânca Nicolae, născut la 04.10.1893, fiul lui Țânca Cirilă și Țânca Dochia (născută Ostace)¹⁷.

RUS VASILE – s-a născut la 30.07.1880. Era fiul lui Rus Costan și Rus Maria (născută Bulz) și era frate cu Rus Gavrilă. A aparținut contingentului 1902. La 17.11.1906 s-a căsătorit cu Timoce Ana, născută la 27.07.1886, fiica lui Timoce Iacob și Timoce Maria (născută Ivan). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Costan – născut la 01.02.1912 și Vasile – născut la 11.09.1918. La 06.08.1914 a fost mobilizat cu gradul de caporal în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Italia. La 15.09.1917 a fost înaintat la gradul de sergent. La 17.06.1918 a fost împușcat pe frontul din Italia și a încetat din viață. Decesul său a fost anunțat soției de către un camarad, printr-o scrisoare datată la 29.06.1918¹⁸.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 4340, ff. 2, 11-16.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 4240, ff. 15-20.

¹⁶ Condițiilor de pe front.

¹⁷ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 4530, ff. 3-8, 12, 16.

¹⁸ Conținutul scrisorii este următorul: „1918 în 29 iunie. Jalnică soție Ană. Tristă veste vă aduc despre al d-stră soț și tată Vasilie Rus țucifer (zugführer – comandant de pluton sau de secție). În 17 iunie d-ca (duminica) după amiază la orele 2 neuitatul d-stră soț a murit. Un glonț

ȘTEFOI GHEORGHE – s-a născut la 23.03.1897. Era fiul lui Ștefoi Costan și Ștefoi Angilina (născută Bulz) și frate cu Ștefoi Petru. La 15.10.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Rusia. Pe front a suferit de degerături la piciorul stâng fiind diagnosticat cu „dezarticularea medio-tarsiană (amputația Chopart) a piciorului stâng, consecutiv degerăturii”. Ca urmare, a fost lăsat la vatră ca invalid de război. La 12.02.1923 s-a căsătorit cu Petrici Nastasia, născută la 04.09.1909, fiica lui Petrici Ferenț și Petrici Zenovia (născută Bulz). Împreună cu aceasta a avut șase copii: Paraschiva – născută la 11.07.1924, Maria – născută la 09.07.1928, Zenovia – născută la 15.06.1926, Floarea – născută la 08.04.1932, Ana – născută la 09.12.1937 și Costan – născut la 30.01.1941¹⁹.

ȘTEFOI NICOLAE – s-a născut la 20.02.1890. Era fiul lui Ștefoi Vasile și Ștefoi Paraschiva (născută Moț) și a aparținut contingentului 1912. La 31.05.1913 s-a căsătorit cu Vasile Saveta, născută la 07.10.1894, fiica lui Vasile Ion și Vasile Catrina (născută Bulz). Împreună cu aceasta a avut șase copii: Lucreția – născută la 05.03.1913, Ion – născut la 08.11.1914, Aurica – născută în la 06.09.1923, Floarea – născută la 20.04.1925, Nicolae – născut la 30.10.1928 și Nastasia – născută la 15.01.1931. În anul 1932 Ștefoi Saveta a încetat din viață. La 18.07.1933 Ștefoi Nicolae s-a recăsătorit cu Bulz Paraschiva, născută la 24.04.1905, fiica lui Bulz Ioan. Împreună cu aceasta a avut șase copii: Nicolae – născut la 23.03.1933, Petru – născut la 31.01.1936, Maria – născută la 28.01.1938, Tavifta – născută la 21.10.1942, Ana – născută la 28.08.1944 și Saveta – născută la 21.08.1946²⁰. La 06.08.1914 Ștefoi Nicolae a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul luptelor de pe front a fost împușcat în picior, fiind diagnosticat cu „leziunea nervului peroneu drept, caracterizată prin impotența flexiunii dorsale a piciorului”. Ca urmare, la 03.11.1916 a fost lăsat la vatră, ca invalid de război²¹.

ȘTEFOI PETRU – s-a născut la 04.06.1895 în localitatea Romuli. Era fiul lui Ștefoi Costan și Ștefoi Angilina (născută Bulz). El a fost frate cu Ștefoi Gheorghe. El nu a fost căsătorit. La 04.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 12.09.1916 a dispărut în timpul luptelor²².

---

de pușcă l-a lovit tocmai în cap și odată s-a stins viața. Îndată a murit, nici nu a mai mișcat și eu am fost în lăcașul lui, îmi pare tare rău după el că a fost om bun. Eu sunt un tânăr fecior pocăit Florea Stan N. 702 Kürtös Arad (Curtici) m. și eu mi-s acasă cu rană ușoară la piciorul stâng. Rugați pe bunul D-zeu să-l odihnească, a murit ca erou în pământul italian. Salutare și mângâiere la toți”, S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 4507, ff. 1-7 și dosar 4633, f. 3, 21.

¹⁹ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 4948, ff. 5, 30, 43-45, 52-55, 58-59, 62-64, 69 și dosar 4807, f. 10.

²⁰ Dintre ultimii trei copii, un copil era surd, iar o fetiță surdo-mută.

²¹ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 5279, ff. 16, 20-23, 25, 40-46, 56, 61, 62, 65-68.

²² *Ibidem*, dosar 4807, ff. 4-6, 9.

ȘTEȚCO IOAN – s-a născut la 02.05.1890 în localitatea Borșa. Era fiul lui Ștețco Gavrilă și Ștețco Maria (născută Mihali) și a aparținut contingentului 1913. La 21.02.1914 s-a căsătorit în localitatea Romuli cu Ostace Zenovia, născută la 01.11.1893, fiica lui Ostace Marina. Împreună cu aceasta a avut doi copii: Vasile – născut la 22.12.1914 și Valeria – născută la 20.04.1917. La 04.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 12 honvezi din Satu Mare și trimis pe front. În timpul luptelor a fost rănit, fiind diagnosticat cu „schije multiple de obuz prin gâtul mâinii și antebrațul drept cu înțepenirea mâinii stângi și impotența totală a degetelor 3, 4 și 5, atrofie însemnată a mâinii, pronunțată a antebrațului”. Ca urmare, a fost lăsat la vatră ca invalid de război. La 24.02.1921 Ștețco Ioan a încetat din viață la Borșa, din cauza unei aprinderi de plămâni, boala fiind contactată în timpul cât s-a aflat pe front. Rămasă văduvă, soția sa, Ștețco Zenovia, s-a recăsătorit la 13.06.1938 în localitatea Romuli cu Rus Ioan, născut la 20.08.1877. La 22.06.1946 Rus Ioan a încetat din viață²³.

TALPOȘ PINTEA – s-a născut la 10.10.1884. Era fiul lui Talpoș Vasile și Talpoș Maria (născută Varga). Era de profesie muzicant. Domiciliul său era în localitatea Hordou²⁴. La 14.02.1911 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Țânca Paraschiva din localitatea Hordou, născută la 26.10.1889, fiica lui Țânca Cirilă și Țânca Docia (născută Ostace)²⁵. Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ioan – născut la 12.10.1911, George – născut la 07.07.1913 și Valeria – născută la 12.07.1918. Ulterior s-a stabilit împreună cu familia în localitatea Romuli. La 01.12.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș și trimis pe frontul din Italia. În timpul luptelor a fost rănit, fiind diagnosticat cu „lipsa membrului inferior stâng din 1/3 mijlocie a coapsei”. Ca urmare, a fost lăsat la vatră, ca invalid de război²⁶.

TELCEAN CĂLEMENT – s-a născut la 20.01.1881. Era fiul lui Telcean Filimon și Telcean Dochia (născută Câmpan) și a aparținut contingentului 1903. La 02.11.1904 s-a căsătorit cu Turlaș Floarea, născută la 18.08.1883, fiica lui Turlaș Toader și Turlaș Paraschiva (născută Monița). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Gavrilă – născut la 01.10.1906 și Ezechil – născut la 04.03.1910. La 06.08.1914 a fost încorporat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția. Ulterior a fost transferat ca lucrător în cadrul Companiei 67 de muncă austro-ungară. La 15.05.1915 a încetat din viață, în timpul luptelor de la Celsavo²⁷.

TIMOCE VASILE – s-a născut la 03.06.1893. Era fiul lui Timoce Nechita și Timoce Maria. La 06.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului

²³ *Ibidem*, dosar 4700, ff. 5, 10–12, 18, 19 și dosar 4806, ff. 3–10.

²⁴ Coșbuc.

²⁵ S.J.BN.A.N., Fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, dosar 5561, ff. 30–34.

²⁶ *Ibidem*, dosar 5561, ff. 20, 21, 23, 30–34, 38.

²⁷ *Ibidem*, dosar 5464, f. 12 și dosar 5534, ff. 2, 9, 12–14.

63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul luptelor a fost rănit, fiind diagnosticat cu „amputația antebrațului în treimea inferioară a membrului superior drept”. Ca urmare, a fost lăsat la vatră ca invalid de război. La 16.02.1918 s-a căsătorit cu Româneș Saveta, născută la 12.09.1896, fiica lui Româneș Dochia. Împreună cu aceasta a avut cinci copii: Paraschiva – născută la 10.11.1918, Vasile Nicolae – născut la 02.01.1922, Saveta – născută la 11.10.1923, Ioan – născut la 16.07.1926 și Calistru – născut la 11.06.1929²⁸.

Indiferent dacă au luptat în timpul Primului Război Mondial în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, a Regimentului 32 honvezi din Dej, a Regimentului 51 infanterie austro-ungară din Cluj, a Regimentului 85 infanterie austro-ungară din Sighetu Marmației, sau a Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș, pe frontul din Galiția, cel din Italia, sau din Serbia, locuitorii din Romuli au fost români și merită întreaga noastră considerație. Păstrăm vie amintirea lor prin monumentul ridicat în memoria acestora în localitatea Romuli și prin scrierile care evocă faptele lor.

LES HABITANTS DE ROMULI, PARTICIPANTS À LA PREMIÈRE GUERRE MONDIAL

- Résumé -

Pendant la Première Guerre Mondiale 136 d'habitants de Romuli ont été mobilisés dans les régiments d'infanterie austro-hongroise numéro 63 de Bistrița, numéro 51 de Cluj, numéro 85 de Sighetu Marmației, numéro 32 Honved de Dej et dans le bataillon austro-hongrois de chasseurs numéro 23 de Târgu Mureș. Les habitants de Romuli ont lutté sur les fronts galiciens, serbes et italiens. 5 d'entre eux ont perdu la vie, 10 habitants sont devenus invalides et 16 habitants ont été portés disparus. Après la guerre, 11 femmes sont devenues veuves et 26 enfants sont devenus orphelins de père.

---

²⁸ *Ibidem*, dosar 5584, ff. 9, 10, 13-19.

Plutonier George Moldovan și sergent Dumitru Bontea din Romuli în armata austro-ungară. După cum se observă Dumitru Bontea are lipsă o falangă de la degetul inelar al mâinii stângi (fotografia provine din colecția mea personală).

Caporal Dumitru Bulz din Romuli în armata austro-ungară
(fotografia provine din colecția mea personală).

Caporal Ion Ganea din Romuli în armata austro-ungară
(fotografia provine din colecția mea personală).

LOCUITORI DIN SALVA PARTICIPANȚI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Dorin DOLOGA

Primul Război Mondial a fost un eveniment istoric de o complexitate deosebită. El a fost marcat în primul rând de imense pierderi de vieți omenești și distrugerii materiale. Totodată, românii transilvăneni care au fost mobilizați și trimiși să lupte pe fronturile din Rusia, Serbia și Italia au intrat în contact cu un alt sistem de organizare administrativă, socială, alte obiceiuri, alt mod de viață al societății de acolo. Pentru cei mobilizați, acest lucru a constituit cu siguranță și o experiență de viață aparte.

În timpul Primului Război Mondial zeci de locuitori din Salva au fost încorporați în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, Regimentului 32 honvezi din Dej și Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș și trimiși pe fronturile de luptă din Serbia, Galiția și Italia. Dintre aceștia treizeci de locuitori din Salva și-au pierdut viața, iar nouă au fost răniți, sau au suferit o serie de afecțiuni din cauza condițiilor de pe front. Dintre cei rămași acasă, douăzeci și șase de femei din Salva au rămas văduve, iar șaiszeci și patru de copii au rămas orfani. Prezentăm în continuare cazurile acestora:

ANI VASILE – s-a născut la 01.12.1889. El era fiul lui Ani Dumitru și Ani Ioana (născută Vasile). În luna octombrie 1914 a fost recrutat, la 05.01.1915 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar la 02.03.1915 a fost trimis pe frontul rusesc ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej. La 06.07.1916 a fost rănit în timpul luptelor și internat în spitalul din Cluj. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu fractură consolidată cu deviație a radiusului stâng, contracție parțială a inelarului, mediusului și indexului stâng și cicatrice profundă aderentă pe fața posterioară externă a gambei drepte. Ca urmare, la 01.11.1916 a fost demobilizat și lăsat la vatră. La 10.02.1919 s-a căsătorit cu Dedea Raveca, născută la 04.02.1897, fiica lui Dedea Vasile și Dedea Maria (născută Cristea). Împreună cu aceasta a avut un copil, pe Măriuca – născută la 07.02.1925¹.

¹ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.BN.A.N.), fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 40, f. 6, 7, 11, 13, 17, 18, 23, 24.

BRÂNDUȘĂ IOSIF – s-a născut la 23.03.1882 în localitatea Salva. Era fiul lui Brândușă Teodor și Brândușă Floarea (născută Iacob) și a aparținut contingentului 1904. La 21.06.1907 s-a căsătorit cu Ceuca Maria, născută la 04.06.1887, fiica lui Ceuca Ioan și Ceuca Floarea (născută Cleja). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Anhidim – născut la 04.11.1909 și Floarea – născută la 11.03.1912. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, unde a dispărut. Rămasă văduvă, soția sa, Brândușă Maria, nu s-a recăsătorit².

BUTACIU VASILE – s-a născut la 24.05.1894. El era fiul lui Butaciu Gavril și Butaciu Rodovica (născută Ceuca). A aparținut contingentului 1911. La 18.02.1914 s-a căsătorit cu Ceuca Raveca, născută la 19.01.1894, fiica lui Ceuca Ioan și Ceuca Maria (născută Onul). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Vasile – născut la 11.02.1915 și Raveca – născută la 30.03.1918. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 18.11.1914 a fost rănit în timpul luptelor. Întors acasă, Rus Vasile a încetat din viață la 30.11.1918, din cauza unei tuberculoze pulmonare, boală contractată în urma „trudelor suferite în război”³. Rămasă văduvă, soția sa, Butaciu Raveca, s-a recăsătorit la 09.05.1921 cu Rus Vasile, născut la 24.05.1899, fiul lui Rus Cifor și Rus Todora (născută Tiron)⁴.

CATARIG GEORGE – s-a născut la 29.05.1884 în localitatea Salva. Era fiul lui Catarig Teodor și Catarig Floarea (născută Cleja). La 17.11.1907 s-a căsătorit cu Oniga Floarea, născută la 20.05.1887, fiica lui Oniga Vasile și Oniga Ana (născută Puica). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Teodor – născut la 08.02.1907, Ana – născută la 16.04.1910 și Ileana – născută la 25.11.1913. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 14.04.1918 a încetat din viață la Cluj, din cauza malariei⁵.

CEȘA MANUIĂ – s-a născut la 30.06.1878. Era fiul lui Ceșa Tănase și Ceșa Maria (născută Finegariu). La 25.02.1907 s-a căsătorit cu Ceuca Irina, născută la 20.06.1883, fiica lui Ceuca Istrate și Ceuca Iftinia (născută Timoce)⁶. Împreună cu aceasta a avut trei copii: Valentin – născut la 21.05.1909, Maria – născută la 27.02.1913 și Manoilă – născut la 11.10.1916. La 30.06.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În timpul cât a fost pe front a contractat o boală de plămâni, fiind demobilizat și lăsat la vatră. După ce s-a întors acasă de pe frontul din Albania, la 03.09.1917 a încetat din viață. La cauza decesului este menționată pneumonia.

² *Ibidem*, dos. 454, f. 1, 12, 13, 16-20.

³ Condițiilor grele de pe front.

⁴ S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 507, f. 33-38, 47.

⁵ *Ibidem*, dos. 1324, f. 3-8.

⁶ Într-un alt document figurează ca născută Braic.

Rămasă văduvă, soția sa, Ceșa Irina, s-a recăsătorit cu Ceuca Domide, născut la 14.08.1880, fiul lui Ceuca Ioan și Ceuca Maria (născută Onul)⁷.

CEUCA GEORGE – s-a născut la 01.05.1875 în localitatea Salva. Era fiul lui Ceuca Istrate și Ceuca Iftinia (născută Timoce) și a aparținut contingentului 1897. La 04.02.1904 s-a căsătorit cu Petri Floarea, fiica lui Petri Iosif și Petri Ioana (născută Ianul). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ioan – născut la 01.01.1907, Ioana – născută la 28.09.1909 și Iosif – născut la 10.04.1913. La 30.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 13.08.1918 a „dispărut în Rusia ca prizonier de război”⁸.

CEUCA ILIE – s-a născut la 01.06.1881. Era fiul lui Ceuca Vasile și Ceuca Titiana (născută Ienciu) și a aparținut contingentului 1903. La 23.02.1910 s-a căsătorit cu Rican Maria, născută la 06.06.1889, fiica lui Rican Ioan și Rican Nastasia (născută Cozmi). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ana – născută la 09.12.1910, Floarea – născută la 04.05.1913 și Ilie – născut la 21.06.1916⁹. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 06.04.1918 a încetat din viață din cauza unei pneumonii¹⁰.

CLEJA ANCHIDIM – s-a născut la 08.01.1886. Era fiul lui Cleja Conon și Cleja Nastasia (născută Pavelea). În luna martie 1909 a fost recrutat, iar în luna octombrie 1909 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița. După ce a fost trecut în rezervă, la 23.02.1911 s-a căsătorit cu Ștefănuț Ana, născută la 08.10.1892, fiica lui Ștefănuț Todor și Ștefănuț Floarea (născută Zăgrean), dar nu a avut copii împreună cu aceasta. În luna august 1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În luna iunie 1915 a fost rănit pe frontul rusesc și internat în spitalul din Neu Sandez¹¹ din Galiția. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu pierderea funcțională a patru degete de la mâna stângă, consecința unui calus de la metacarpul stâng. Ca urmare, a fost demobilizat și lăsat la vatră¹².

CLEJA IOAN – s-a născut la 28.10.1878 în localitatea Salva. Era fiul lui Cleja Nicolae și Cleja Maria (născută Puica) și a aparținut contingentului 1909. După ce a fost trecut în rezervă, la 15.02.1909 s-a căsătorit cu Nașcu Raveca, născută la 24.05.1888, fiica lui Nașcu Macarie și Nașcu Firoana (născută Țuțuruga). Împreună cu aceasta a avut un copil, pe

⁷ S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 1306, f. 3, 5–9.

⁸ *Ibidem*, dos. 1248, f. 4–8.

⁹ A încetat din viață la 18.01.1922.

¹⁰ S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 900, f. 1 și dos.1400, f. 3, 5–7, 10, 14.

¹¹ Azi Nowy Sacz, localitate situată în sudul Poloniei.

¹² S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 995, f. 9–13, 18, 19, 25, 26.

Nicolae – născut la 07.11.1909. La 22.11.1909 soția sa, Cleja Raveca, a încetat din viață din cauza unei pneumonii. Rămas văduv, Cleja Ioan s-a recăsătorit la 25.02.1910 cu Rus Maria, născută la 07.09.1888, fiica lui Rus Chifor și Rus Todoră (născută Tiron). La 20.03.1915 Cleja Ioan a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția, iar la 14.06.1915 a dispărut în timpul luptelor. La 17.02.1921 Sedria Orfanală a Județului Bistrița-Năsăud l-a numit pe Țuțuruga Nicolae ca tutore al orfanului Cleja Nicolae. Rămasă văduvă, Cleja Maria, s-a recăsătorit la 19.10.1924 cu Furcea Teodor, născut la 25.09.1866, fiul lui Furcea Ilie și Furcea Maria (născută Brândușa)¹³.

CORUȚIU IOAN – s-a născut la 28.01.1878 în localitatea Salva. A fost fiul lui Coruțiu Ilie și Coruțiu Ana (născută Butaciu) și a aparținut contingentului 1898. La 16.10.1913 s-a căsătorit cu Puica Ana, născută la 15.07.1881, fiica lui Puica Ioan și Puica Zenovia (născută Todor), dar nu a avut copii împreună cu aceasta. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, unde a dispărut la 09.06.1915¹⁴.

COZMUȚĂ NATU GEORGE – s-a născut în anul 1888 în localitatea Telciu. Era fiul lui Cozmuță Nicolae și Cozmuță Maria (născută Porcilă) și a aparținut contingentului 1901. La 12.09.1901 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Furcea Nastasia, născută la 02.06.1881, fiica lui Furcea Filip și Furcea Ileana (născută Scridon). Împreună cu aceasta a avut cinci copii: George – născut la 19.04.1902, Nicolae – născut la 18.11.1904, Dumitru – născut la 10.02.1907, Ioan – născut la 07.04.1909 și Petru – născut la 22.07.1911. Deși avea cinci copii minori, la 28.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front pentru a-și da viața pentru „bunul împărat”. La 18.08.1914 a dispărut în timpul luptelor din Serbia¹⁵.

DEDEA NICOLAE – s-a născut la 25.05.1896. A fost fiul lui Dedeă George și Dedeă Ioana. În septembrie 1915 a fost recrutat. La 25.08.1916 a fost încorporat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar în octombrie 1917 a plecat pe frontul din Italia. La 02.06.1918 a fost „vulnerat”¹⁶ în mâna dreaptă și în cap pe frontul italian, în timpul luptelor de la Piave, și internat în spital. În urma răniilor suferite a fost diagnosticat cu pierderea ochiului drept și a ultimei falange de la degetele 1, 2 și 3 de la mâna dreaptă. Ca urmare, în luna august 1918 a fost demobilizat și lăsat la vatră¹⁷.

¹³ *Ibidem*, dos. 1314, f. 9 și dos.1378, f. 6,7, 11, 13-15, 17-19.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 1315, f. 1-5, 12.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 896, f. 3-19.

¹⁶ Împușcat.

¹⁷ S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 1575, f. 7, 13, 25-27, 30, 33, 34, 37, 38.

FILIP PETRE – s-a născut la 11.07.1883 în localitatea Salva. Era fiul lui Filip Vasile și Filip Ioana (născută Lușcan) și a aparținut contingentului 1905. La 16.02.1909 s-a căsătorit cu Partene Nastasia, născută la 17.07.1891, fiica lui Partene Nicolae și Partene Maria (născută Belteag). Împreună cu aceasta a avut un copil, pe Grigore – născut la 13.10.1913. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 12.11.1915 a încetat din viață în spitalul din Bistrița. Rămasă văduvă, soția sa, Filip Nastasia, s-a recăsătorit la 16.02.1921 cu Lari Anhidim, născut la 01.10.1892, fiul lui Lari Gavrilă și Lari Saveta (născută Cleja). La 20.01.1923 Sedria Orfanală a Județului Bistrița-Năsăud l-a numit pe Filip Gavrilă ca tutore al lui Filip Grigore¹⁸.

HIRȘMAN TERENCE – s-a născut la 18.05.1881 în localitatea Salva. Era fiul lui Hirșman Iosif și Hirșman Maria (născută Morariu) și a aparținut contingentului 1902. La 17.02.1910 s-a căsătorit cu Vasile Saveta, născută la 20.07.1893, fiica lui Vasile Ioan și Vasile Maria (născută Butaciu). Împreună cu aceasta a avut un copil, pe Nicolae – născut la 21.02.1911. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 19.06.1915 a dispărut în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Hirșman Saveta, nu s-a recăsătorit¹⁹.

HOJDA ILIE – s-a născut la 28.07.1896 în localitatea Salva. Era fiul lui Hojda George și Hojda Floarea (născută Mutu). La 05.08.1915 a fost încorporat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, unde a dispărut la 24.10.1915²⁰.

IACOB FLORIAN – s-a născut la 01.04.1882 în localitatea Telciu. Era fiul lui Iacob Irimie și Iacob Irina. La 04.05.1906 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Cleja Floarea, născută la 07.05.1882, fiica lui Cleja Grigore și Cleja Ioana (născută Zăgrean). Împreună cu aceasta a avut cinci copii: George – născut la 03.05.1906, Ioan – născut la 16.02.1908, Maria – născută la 17.02.1910, Irimie – născut la 18.02.1912 și Ioana – născută la 27.04.1914. În ciuda faptului că avea cinci copii minori, la 30.07.1914 a fost încorporat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția, unde a încetat din viață la 11.09.1914²¹.

IENCIU CONON – s-a născut la 05.08.1891. Era fiul lui Ienciu George și Ienciu Rodovica (născută Urs). În luna martie 1913 a fost recrutat, iar la 05.10.1913 a fost încorporat în cadrul Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș. În luna august 1914 a plecat pe frontul din Serbia. În timpul cât a fost pe front a fost înaintat la gradul de caporal. În luna noiembrie 1917

¹⁸ *Ibidem*, dos. 1955, f. 4–8, 16.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 2372, f. 5, 10, 12–15.

²⁰ *Ibidem*, dos. 2391, f. 3, 5–7.

²¹ *Ibidem*, dos. 2519, f. 6, 7, 11, 15–22.

a fost rănit pe frontul din Italia în urma exploziei unei grenade și internat în spitalul din Viena. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu pierderea ochiului stâng și alterarea prin simpatie a vederii ochiului drept. Ca urmare, în luna august 1918 a fost demobilizat și lăsat la vatră. La 14.04.1919 s-a căsătorit cu Ștefănuț Floarea, născută la 27.07.1900, fiica lui Ștefănuț Gavril și Ștefănuț Maria (născută Ceuca). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Ioan – născut la 30.01.1920 și Vasile – născut la 03.11.1923²².

IENCIU ILIE – s-a născut la 20.09.1882. Era fiul lui Ienciu Teodor și Ienciu Valeria (născută Brândușa). La 23.02.1911 s-a căsătorit cu Mihăese Floarea, născută la 02.11.1890, fiica lui Mihăese Anton și Mihăese Ioana (născută Ani). Împreună cu aceasta a avut un copil, Vasile – născut la 21.07.1913. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția. Din cauza condițiilor de pe front s-a îmbolnăvit și a fost internat în spitalul din Sanok din Galiția, iar la 28.10.1916 a încetat din viață în spital din cauza epidemiei de holeră. Rămasă văduvă, soția sa, Ienciu Floarea, s-a recăsătorit la 29.07.1921 cu Hirșman Iuliu, născut la 18.03.1896, fiul lui Hirșman Franz și Hirșman Sânziana (născută Ceuca)²³.

IENCIU NICOLAE – s-a născut la 01.03.1877. Era fiul lui Ienciu Teodor și Ienciu Valeria (născută Brândușa) și a aparținut contingentului 1899. La 22.11.1906 s-a căsătorit cu Simionese Nastasia, născută la 07.11.1878, fiica lui Simionese Vasile și Simionese Ana (născută Câmpan). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Valeria – născută la 27.05.1908, Ana – născută la 10.11.1910 și Floarea – născută la 23.04.1913. În anul 1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front unde a fost declarat dispărut²⁴.

IGNAT VASILE – s-a născut la 11.08.1873. Era fiul lui Ignat Ioan și Ignat Anghilina (născută Terente). La 21.02.1898 s-a căsătorit cu Belei Nastasia, născută la 03.10.1876, fiica lui Belei George și Belei Ioana (născută Scridon). Împreună aceasta a avut trei copii: Maria – născută la 24.08.1904, Nicolae – născut la 21.01.1907 și Saveta – născută la 24.07.1912. A aparținut contingentului 1905. La 24.08.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În timpul cât a fost pe front s-a îmbolnăvit și a fost internat în spital. Odată cu sfârșitul războiului a venit din spital acasă, dar la 30.11.1918 a încetat din viață din cauza unei aprinderi de plămâni²⁵.

LARI TEODOR – s-a născut la 01.12.1891. Era fiul lui Lari Vasile și Lari Ioana (născută Fetinca). La 15.10.1912 a fost recrutat și încorporat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie din Bistrița. După ce a fost trecut în rezervă,

²² *Ibidem*, dos. 2373, f. 5–8, 10–12, 14–15, 20–23, 28, 29.

²³ *Ibidem*, dos. 2577, f. 16–20, 24, 28.

²⁴ *Ibidem*, dos. 2525, f. 3, 6, 14–18.

²⁵ *Ibidem*, dos. 2520, f. 15, 17–22, 28.

la 23.02.1914 s-a căsătorit cu Filip Ana, născută la 07.05.1892, fiica lui Filip Ioan și Filip Sânziana (născută Ceșa). Împreună cu aceasta a avut șapte copii: Ioana – născută la 22.03.1915, Teodor – născut la 08.07.1916, Vasile – născut la 20.07.1920, Ioan – născut la 15.04.1922, Nicolae – născut la 01.09.1923, Rom – născut la 28.03.1926 și Rem – născut la 21.02.1928. La 09.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul cât a fost pe front a fost înaintat la gradul de fruntaș. În anul 1918 a căzut prizonier pe frontul din Italia. Tot în perioada cât a fost în război a suferit o afecțiune a urechii drepte, fiind diagnosticat cu otită medie perforată laterală dreapta cu surditate²⁶.

MORARIU VASILE – s-a născut la 05.10.1883. Era fiul lui Morariu Manoilă și Morariu Ioana (născută Marica). La 23.02.1910 s-a căsătorit cu Matei Floarea, născută la 05.05.1888, fiica lui Matei Nicolae și Matei Ioana (născută Gaftone). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Ioana – născută la 13.12.1912 și Sânziana – născută la 02.07.1915. La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul cât a fost pe front s-a îmbolnăvit, a fost internat în spital și a încetat din viață la 28.05.1916 în Spitalul „Carolina” din Cluj. Rămasă văduvă, soția sa, Morariu Floarea, s-a recăsătorit la 20.02.1919 cu Ciucuruga Ioan, născut la 13.08.1891, fiul lui Ciucuruga Iacob și Ciucuruga Ana (născută Pop)²⁷.

ONUL GEORGE – a fost fiul lui Onul Petre și Onul Safta. A aparținut contingentului 1914. La 08.06.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul luptelor de pe front a fost rănit de un glonț, fiind diagnosticat cu anchi-loză cu pierdere funcțională a degetelor mediu, inelar și auricular de la mâna stângă. Ca urmare, la 06.05.1918 a fost demobilizat și lăsat la vatră²⁸.

ONUL IOAN – s-a născut la 27.01.1883. Era fiul lui Onul Ioan și Onul Floarea (născută Ceuca) și a aparținut contingentului 1905. La 03.03.1910 s-a căsătorit cu Urs Ana, născută la 26.12.1886, fiica lui Urs Vasile și Urs Floarea. Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ileana – născută la 05.02.1911, Sânziana – născută la 20.11.1912 și Ioan – născut la 15.11.1914. La 28.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Batalionul 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș și trimis pe front, fără a-și vedea cel de-al treilea copil, care urma să se nască în scurt timp. La 13.11.1914 a dispărut în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Onul Ana, nu s-a recăsătorit²⁹.

OSTACE GEORGE – s-a născut la 09.05.1888. Era fiul lui Ostace Gavrilă și Ostace Ioana (născută Puica) și a aparținut contingentului 1910. La

²⁶ *Ibidem*, dos. 2859, f. 1-4, 7, 10, 12, 15, 16.

²⁷ *Ibidem*, dos. 3365, f. 6, 8-14, 20.

²⁸ *Ibidem*, dos. 3771, f. 1-7, 9, 12.

²⁹ *Ibidem*, dos. 3809, f. 6, 21, 23-27.

26.02.1913 s-a căsătorit cu Ceuca Maria, născută la 10.01.1895, fiica lui Ceuca Ioan și Ceuca Palagia (născută Piciu). La 15.02.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 08.08.1915 a dispărut în timpul luptelor de pe frontul din Galiția³⁰.

OSTACE IOAN – s-a născut la 14.05.1882 în localitatea Salva. Era fiul lui Ostace Conon și Ostace Maria (născută Salvan) și a aparținut contingentului 1904. La 06.03.1905 s-a căsătorit cu Ceșia Ana, născută la 31.12.1882, fiica lui Ceșia Ilie și Ceșia Ciliana (născută Filip). Împreună cu aceasta a avut cinci copii: Floarea – născută la 28.05.1906, Lucreția – născută la 03.01.1908, Conon – născut la 24.01.1910, Augustin – născut la 01.09.1912 și Rodovica – născută la 26.03.1915. Deși avea cinci copii minori, la 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front, fără ca să-și vadă al cincilea copil, care urma să se nască în scurt timp. La 13.08.1915 a dispărut în timpul luptelor de pe front³¹.

PASCU SEVESTIAN – s-a născut în anul 1870. Era fiul lui Pascu Artene și Pascu Maria (născută Furcea) și a aparținut contingentului 1892. La 15.02.1893 s-a căsătorit cu Gaftone Maria, născută la 16.01.1887, fiica lui Gaftone Teodor și Gaftone Nastasia (născută Fetinca). Împreună cu aceasta a avut un copil, pe Anchidim – născut la 22.02.1904. La 28.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 18.03.1917 a încetat din viață în spitalul militar din Iglo³² din Ungaria. Rămasă văduvă, soția sa, Pascu Maria, s-a căsătorit la 15.01.1919 cu Ceșia Cirilă, născut la 01.09.1888, fiul lui Ceșia Ilie și Ceșia Ileana (născută Filip)³³.

PAVELEA VASILE – s-a născut la 07.02.1878. Era fiul lui Pavelea Nicolae și Pavelea Nastasia (născută Olariu). La 22.02.1906 s-a căsătorit cu Ceșia Saveta, născută la 01.04.1887, fiica lui Ceșia Tănase și Ceșia Maria (născută Finegariu). Împreună cu aceasta a avut patru copii: Nastasia – născută la 14.08.1907, Vasile – născut la 12.01.1910, Ilie – născut la 07.08.1912 și Floarea – născută la 24.03.1915. Deși avea patru copii minori, la 20.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe frontul din Galiția, fără a-și vedea cel de-al patrulea copil, care urma să se nască peste numai câteva zile. La 08.08.1915 a încetat din viață în timpul luptelor de la Halici, de pe frontul din Galiția³⁴.

POP ANCHIDIM – s-a născut la 08.10.1881 în localitatea Salva. Era fiul lui Pop Vasile și Pop Samfira (născută Cleja) și a aparținut contingentului 1903. La 19.02.1906 s-a căsătorit cu Butaciu Ioana, născută la 09.09.1887, fiica lui

³⁰ *Ibidem*, dos. 3808, f. 12, 14-17.

³¹ *Ibidem*, dos. 3807, f. 6, 8-15.

³² Azi orașul Spisska Nova Ves din estul Slovaciei.

³³ S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 4280, f. 2-7, 9-11, 14.

³⁴ *Ibidem*, dos. 3961, f. 11-18.

Butaciu Gavrilă și Butaciu Nastasia (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut un copil, Vasile – născut la 03.02.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 11.09.1914 a dispărut în timpul luptelor din Galiția³⁵.

POP ILIE – s-a născut la 01.08.1885. Era fiul lui Pop Tănase și Pop Rodovica (născută Gaviția). La 05.10.1906 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar la 10.10.1909 a fost trecut în rezervă. La 27.02.1910 s-a căsătorit cu Fetinca Rodovica, născută la 04.03.1888, fiica lui Fetinca Ioan și Fetinca Ana (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Lucreția – născută la 13.11.1911 și Ilie – născut la 17.09.1915. La 28.07.1914 Pop Ilie a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, unde a dispărut la 10.09.1917³⁶.

PUICA CONON – s-a născut la 15.03.1881. Era fiul lui Puica Cifor și Puica Nastasia (născută Scridon) și a aparținut contingentului 1903. La 12.02.1906 s-a căsătorit cu Rus Saveta, născută la 11.04.1885, fiica lui Rus Timoftei și Rus Senia (născută Isip). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Raveca – născută la 29.10.1908 și Ioan – născut la 06.01.1911. La 28.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, unde a încetat din viață la 05.11.1917³⁷.

PUPEZĂ ILIE – a fost fiul lui Pupeză Raveca. În timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat ca soldat în cadrul armatei austro-ungare și trimis pe front, unde și-a pierdut viața³⁸.

PUPEZĂ TEODOR – s-a născut la 15.01.1878. Era fiul lui Pupeză Ion și Pupeză Senia. În anul 1899 a fost încorporat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej, iar ulterior a fost trecut în rezervă. El a fost căsătorit și a avut împreună cu soția trei copii: Ioan – născut la 23.02.1912, Grigore – născut la 10.10.1914 și Anița – născută la 11.09.1913. În luna august 1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În timpul cât a fost pe front a fost înaintat la gradul de caporal. În luna aprilie 1915 a fost rănit și internat în spitalul din Satu Mare. El a fost diagnosticat cu edem cronic lemnos la piciorul drept³⁹.

SAS GEORGE – s-a născut la 18.04.1874 în localitatea Salva. Era fiul lui Sas Toma și Sas Irina (născută Pavelea) și aparținea contingentului 1896. La 21.11.1902 s-a căsătorit cu Lari Maria, născută la 13.10.1883 în localitatea Salva, fiica lui Lari

---

³⁵ *Ibidem*, dos. 4242, f. 11, 13-16.

³⁶ *Ibidem*, dos. 4237, f. 10, 11, 14-16.

³⁷ *Ibidem*, dos. 4238, f. 6, 8, 16-19.

³⁸ *Ibidem*, dos. 4212, f. 4.

³⁹ *Ibidem*, dos. 4265, f. 2, 4-7, 9.

Conon și Lari Ioana (născută Onița). Împreună cu aceasta a avut patru copii: Elena – născută la 26.09.1903, Ioan – născut la 10.11.1910, Cirilă – născut la 22.07.1913 și George – născut la 11.11.1915. Cu toate că avea patru copii minori, la 20.09.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe frontul din Italia, fără ca să-și vadă al patrulea copil, care urma să se nască în scurt timp. Ulterior a plecat cu Regimentul 32 honvezi din Dej pe frontul din Galiția, iar la 10.06.1916 a dispărut în timpul luptelor⁴⁰.

SIMIONESE IOAN – s-a născut la 26.06.1881. Era fiul lui Simionese Petre și Simionese Floarea (născută Melinte) și a aparținut contingentului 1903. La 17.11.1910 s-a căsătorit cu Ani Saveta, născută la 21.09.1889, fiica lui Ani Pavel și Ani Nastasia (născută Morariu). Împreună cu aceasta a avut un copil, pe Ioan – născut la 29.06.1913. În anul 1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 30.03.1915 a fost transferat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția. La 20.07.1915 a încetat din viață în timpul luptelor de la Ilniusz din Galiția. Rămasă văduvă, soția sa, Simionese Saveta, s-a recăsătorit la 22.01.1919 cu Filip Gavrilă, născut la 25.08.1888, fiul lui Filip Vasile și Filip Onița (născută Lușcan)⁴¹.

TĂNASE IOAN – s-a născut la 24.01.1898 în localitatea Salva. Era fiul lui Tănase Teodor și Tănase Ioana (născută Moldovan). La 28.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, unde a fost dat dispărut la 18.09.1917⁴².

ȚUȚURUGA ILIE – s-a născut la 26.05.1894. Era fiul lui Țuțuruga Vasile și Țuțuruga Maria (născută Lazăr). La 11.02.1921 s-a căsătorit cu Pavelea Ana, născută la 13.12.1901, fiica lui Pavelea Teodor și Pavelea Raveca (născută Cosmi), dar nu a avut copii împreună cu aceasta. În luna martie 1915 a fost recrutat, în octombrie 1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar în luna noiembrie 1915 a fost trimis împreună cu regimentul pe frontul din Rusia. La 28.09.1916 a fost împușcat în piciorul stâng în timpul luptelor de pe frontul din Rusia și internat în spitalul din Kecskemet din Ungaria. În urma răniilor suferite a fost diagnosticat cu calus vicios⁴³ al osului tibian stâng cu incurbația în afară a gambei La 13.09.1933 a încetat din viață⁴⁴.

URS TEODOR NICOLAE – s-a născut la 01.07.1869 în localitatea Salva, fiind fiul lui Urs Teodor. La 22.02.1897 s-a căsătorit cu Nașcu Nastasia,

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 4802, f. 1-9 și dos. 5001, f. 8.

⁴¹ *Ibidem*, dos. 5026, f. 7-11, 18, 19.

⁴² *Ibidem*, dos. 5448, f. 5-6, 8, 9.

⁴³ Consolidarea vicioasă.

⁴⁴ S.J.BN.A.N., fond *Invalizi, orfani și văduve de război*, inv. 618, dos. 5579, f. 1-5, 8-13, 16-17, 21-25.

născută la 11.02.1877 în localitatea Salva, fiica lui Nașcu Calistru. Împreună cu aceasta a avut trei copii: Maria – născută în anul 1904, Onița – născută în anul 1907 și Floarea – născută în anul 1909. În timpul Primului Război Mondial, Urs Teodor Nicolae a fost mobilizat ca soldat în armata austro-ungară și trimis pe front, unde a încetat din viață în timpul luptelor⁴⁵.

URS TOMA – s-a născut în anul 1897. Era fost fiul lui Urs Ilie și Urs Nastasia (născută Coruț). A fost căsătorit, dar nu a avut copii. În luna ianuarie 1917 a fost recrutat, iar la 10.02.1917 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej. La 02.06.1917 a plecat împreună cu regimentul pe frontul din Italia. La 06.05.1918 a fost rănit în timpul luptelor de pe front și internat în spitalul din Komaron din Ungaria. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu luxația articulației genunchiului drept cu subluxație posterioară în mers. Ca urmare, la 14.09.1918 a fost demobilizat și lăsat la vatră⁴⁶.

Indiferent dacă au luptat în Primul Război Mondial în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, a Regimentului 32 honvezi din Dej, sau a Batalionului 23 vânători austro-ungar din Târgu Mureș, pe frontul din Galiția, cel din Italia, sau din Serbia, participanții din Salva au fost români și merită întreaga noastră considerație. Putem păstra vie amintirea lor printr-un monument ridicat în memoria acestora și prin scrierile care evocă faptele lor.

LES HABITANTS DE SALVA, PARTICIPANTS À LA PREMIÈRE GUERRE MONDIAL

– Résumé –

Pendant la Première Guerre Mondiale des dizaines d'habitants de Salva ont été mobilisés dans les régiments d'infanterie austro-hongroise numéro 63 de Bistrița, numéro 32 Honved de Dej et dans le bataillon austro-hongrois de chasseurs numéro 23 de Târgu Mureș. Les habitants de Salva ont lutté sur les fronts galiciens, serbes et italiens. 30 d'entre eux ont perdu la vie et 16 habitants ont été blessés. Après la guerre, 26 femmes sont devenues veuves et 64 enfants sont devenus orphelins de père.

---

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 5706, f. 1-3.

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 5701, f. 1-9, 14, 15, 21, 22.

LOCUITORI DIN COȘBUC PARTICIPANȚI LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Florin VLAȘIN

În timpul Primului Război Mondial din localitatea Coșbuc au fost mobilizați și trimiși pe front un număr de 173 de soldați români. Dintre aceștia, 170 de soldați au fost încadrați la partea activă iar 3 la partea sedentară. Dintre aceștia, 13 și-au pierdut viața, 6 au rămas invalizi, iar 26 au dispărut. În urma celor căzuți au rămas 21 de văduve și 63 orfani de război¹.

Prezentăm în continuare cazul unor locuitori din Coșbuc participanți la Primul Război Mondial:

ANDRIEȘ IGNAT - s-a născut la 03.01.1877 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Andrieș Filip și Andrieș Varvara (născută Ștefan). El a aparținut contingentului 1898. La 14.02.1902 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Zegrean Saveta, născută la 18.02.1881, fiica lui Zegrean Gavrilă și Zegrean Ileana (născută Băieș). Împreună cu aceasta a avut patru copii: Macedon - născut la 23.03.1905, Raveca - născută la 01.12.1906, Nicolae - născut la 12.12.1908 și George - născut la 20.04.1912. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 05.10.1914 a dispărut în timpul luptelor de pe front².

ANI CONON - s-a născut la 06.03.1888 în localitatea Salva. El era fiul lui Ani Petre și Ani Floarea (născută Farcaș). El a aparținut contingentului 1910. La 06.03.1913 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Furcea Floarea, născută la 02.11.1895, fiica lui Furcea Foti și Furcea Maria (născută Iacob). Împreună cu aceasta a avut un copil, Foti - născut la 15.03.1915. Ulterior s-a stabilit în localitatea Hordou (Coșbuc). La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 06.11.1914 a dispărut în timpul luptelor de pe front. Rămasă văduvă, soția sa, Ani Floarea, a mai avut un copil nelegitim, Anchidim - născut la 11.11.1920³.

¹ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.BN.A.N.), *Fond personal Leon Bancu*, dosar 1, f. 1.

² S.J.BN.A.N., fond: *Invalizi, orfani și văduve de război*, inventar 618, dosar 62, ff. 1-16.

³ *Ibidem*, dosar 1323, ff. 1-14.

BICHIGEAN ALEXA – s-a născut la 28.04.1880 în localitatea Hordou (Coșbuc). El era fiul lui Bichigean Vasile și Bichigean Saveta (născută Tompa). El a aparținut contingentului 1900. La 27.02.1910 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Niculai Lucreția, născută la 15.01.1890, fiica lui Niculai Vasile și Niculai Augustina (născută Sângeorzan). Împreună cu aceasta a avut un copil, Maria – născută la 15.03.1915. În aceeași zi în care soția sa a născut, 15.03.1915, Bichigean Alexa a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 03.07.1915 acesta a dispărut în timpul luptelor de pe front. Soția sa a mai avut doi copii: Ioan – născut la 23.05.1920 și Vasile – născut la 06.01.1922, proveniți dintr-o relație ulterioară cu Irimie Olariu. Soldatul Bichigean Alexa a fost frate cu Bichigean Dumitru (vezi mai jos)⁴.

BICHIGEAN DUMITRU NECHITA – s-a născut la 12.02.1890 în localitatea Hordou (Coșbuc). El era fiul lui Bichigean Vasile și Bichigean Saveta (născută Tompa). El a aparținut contingentului 1912. La 12.02.1914 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Petri Maria, născută la 15.09.1895, fiica lui Petri Andronie și Petri Saveta (născută Cira). Împreună cu aceasta a avut un copil, Vasile – născut la 12.03.1915. La 09.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, fără ca să-și poată vedea copilul, care urma să se nască peste câteva luni. La 17.10.1917 a dispărut în timpul luptelor. Soldatul Bichigean Dumitru a fost frate cu Bichigean Alexa (vezi mai sus)⁵.

BUGNAR GRIGORE – s-a născut la 11.11.1878 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Bugnar Conon și Bugnar Catalina (născută Tiron). El a aparținut contingentului 1900. La 04.02.1904 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Dumitru Rodovica, născută la 20.03.1884, fiica lui Dumitru Ioan și Dumitru Irina (născută Dâmbu). Împreună cu aceasta a avut patru copii: Floarea – născută la 29.09.1906, Maria – născută la 21.08.1909, Clement – născut la 25.09.1911 și Conon – născut la 20.04.1914. La 30.06.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 11.06.1917 a dispărut în timpul luptelor⁶.

CÂMPAN LUCA – s-a născut la 22.06.1879 în localitatea Hordou (Coșbuc). El era fiul lui Câmpan Alexa și Câmpan Sofia (născută Parasca). La 08.09.1905 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Catarig Maria, născută la 01.08.1886, fiica lui Catarig Nicolae și Catarig Ileana (născută Scridon). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Trifilia – născută la 03.05.1907 și Niculae – născut la 23.11.1908. În anul 1915 a fost mobilizat ca lucrător în cadrul armatei austro-ungare. La 20.04.1918 a încetat din viață la Hordou (Coșbuc), din cauza unei pneumonii. Rămasă văduvă, soția sa, Câmpan Maria, s-a recăsătorit cu

⁴ *Ibidem*, dosar 190, ff. 1-15.

⁵ *Ibidem*, dosar 188, ff. 1-13.

⁶ *Ibidem*, dosar 444, ff. 1-16.

Turda Ipate. La 15.12.1918 Câmpan Maria, recăsătorită Turda Maria, a încetat din viață. Cei doi copii, Trifilia și Niculae, au rămas orfani de ambii părinți⁷.

CIRA ANCHIDIM - s-a născut în anul 1896 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Cira Ioan și Cira Ana. El a aparținut contingentului 1915. La 09.06.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 29.10.1918 a intrat ca voluntar în cadrul Regimentului 2 român „Avram Iancu” și a fost rănit în timpul luptelor de la Victorio din Italia. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu „amputarea degetelor 1, 2 și 3 de la mâna stângă și pierderea funcțională generală a indexului”. Ca urmare, la 28.11.1919 a fost demobilizat, ca invalid de război⁸.

CIRA TOADER - s-a născut la 19.02.1876 în localitatea Hordou (Coșbuc). El era fiul lui Cira Ignat și Cira Nastasia (născută Someșan). El a aparținut contingentului 1898. La 08.02.1900 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Cifor Ana, născută la 03.12.1881, fiica lui Cifor Pamfir și Cifor Eugenia (născută Cira). Împreună cu aceasta a avut patru copii: Ioana - născută la 02.11.1903, Pamfir - născut la 02.02.1906, Maria - născută la 14.02.1908 și Nicolae - născut la 02.11.1910. La 05.02.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 08.11.1916 a dispărut în timpul luptelor⁹.

CLEJA VASILE - s-a născut la 08.06.1881 în localitatea Salva. Era fiul lui Cleja Conon și Cleja Nastasia (născută Pavelea). El a aparținut contingentului 1900. La 17.02.1910 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Iacob Floarea, născută la 05.12.1892, fiica lui Iacob Ioan și Iacob Maria (născută Rus). Împreună cu aceasta a avut un copil, Nastasia - născută la 20.03.1915. Ulterior s-a stabilit în localitatea Hordou (Coșbuc). La 15.03.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 62 infanterie austro-ungară din Târgu-Mureș și trimis pe front, fără a-și putea vedea copilul, care urma să se nască în scurt timp. La 07.08.1915 a dispărut în timpul luptelor de pe front. Soția sa a mai avut un copil, Ioan - născut la 03.11.1920, provenit dintr-o relație ulterioară cu Sandu Ioan¹⁰.

CRACĂU SIDOR TIMOFTEI - s-a născut la 23.01.1887 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Cracău Ioan și Cracău Irina (născută Nica). El a aparținut contingentului 1908. La 27.09.1911 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Demian Maria, născută la 07.03.1893, fiica lui Demian Ana. Împreună cu aceasta a avut un copil, Ioan - născut la 16.11.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. În luna iulie 1917 a intrat ca voluntar în armata română, în cadrul Regimentului 19 Cavalerie, și a fost rănit în timpul luptelor de la Mărășești. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu „hemipareză stângă, semianchiloză a articulațiilor

⁷ *Ibidem*, dosar 1308, ff. 1-10.

⁸ *Ibidem*, dosar 1250, ff. 1-13.

⁹ *Ibidem*, dosar 1322, ff. 1-19.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 934, ff. 1-14.

genunchilor și a coatelor cu atrofiere musculară și impotență funcțională consecutivă, surditate”. Ca urmare, a fost lăsat la vatră, ca invalid de război¹¹.

GAVRILOAIE NICOLAIE – s-a născut la 14.12.1886 în localitatea Hordou (Coșbuc). El era fiul lui Gavriloaie Ignat și Gavriloaie Dochia. La 02.08.1909 a fost încorporat în cadrul armatei austro-ungare pentru satisfacerea stagiului militar, iar ulterior a fost lăsat la vatră. La 06.05.1913 s-a căsătorit în localitatea Hordou (Coșbuc) cu Zăgrean Eugenia, născută la 20.03.1891, fiica lui Zăgrean Maftei. Împreună cu aceasta a avut doi copii: Docea – născută la 04.02.1916 și Ioan – născut la 05.01.1918. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe frontul din Rusia. În același an, 1914, a fost rănit pe frontul rusec. În urma rănii suferite a fost diagnosticat cu „pierderea funcțională a degetului inelar și auricularul stâng consecutiv”. Ca urmare, în anul 1915 a fost lăsat la vatră, ca invalid de război¹².

GORGAN IRIMIE – s-a născut la 04.05.1883 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Gorgan Simion și Gorgan Augustina (născută Sângeorzan). El a aparținut contingentului 1905. La 18.11.1911 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Pop Nastasia, născută la 13.10.1893, fiica lui Pop Nicolae și Pop Gaftona (născută Pupeză). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Ioan – născut la 23.01.1912 și Augustina – născută la 17.10.1914. La 15.12.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția. La 13.07.1916 a încetat din viață în spitalul din Eperjes din Ungaria, venind din Galiția. Soția sa a mai avut un copil, Irimie – născut la 15.03.1919 dintr-o relație ulterioară. Rămasă văduvă, soția sa, Gorgan Nastasia, s-a recăsătorit la 03.03.1921 cu Miron Anton¹³.

GREC IOAN – s-a născut la 01.10.1882 în localitatea Rodna Nouă (Șanț). Era fiul lui Grec Nuțiu Ioan și Grec Maria (născută Gabor). El a aparținut contingentului 1904. La 17.11.1906 s-a căsătorit în localitatea Rodna Nouă (Șanț) cu Stoica Paraschiva, născută la 02.05.1888, fiica lui Stoica Ioan și Stoica Matrona (născută Filimon). Ulterior s-a stabilit în localitatea Hordou (Coșbuc). La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 06.11.1914 a dispărut în timpul luptelor¹⁴.

IPATE NICOLAE – s-a născut la 06.04.1890 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Ipate Conon și Ipate Paraschiva (născută Runcan). El a aparținut contingentului 1909. La 31.07.1911 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Câmpan Anița, născută la 24.06.1894, fiica lui Câmpan Nechita și Câmpan

¹¹ *Ibidem*, dosar 1251, ff. 1-29.

¹² *Ibidem*, dosar 2061, ff. 15, 21-25.

¹³ *Ibidem*, dosar 2108, ff. 8-24.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 2040, ff. 1-12.

Firoana (născută Cifor). Împreună cu aceasta a avut un copil, Onisim Niculae – născut la 07.10.1920. La 06.10.1913 a fost mobilizat ca și caporal în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. În timpul luptelor de pe front a fost rănit, fiind diagnosticat cu „pierderea funcțională incompletă a patru degete consecutive de la mâna stângă”. Ca urmare, la 08.06.1918 a fost lăsat la vatră, ca invalid de război¹⁵.

MIRON ANTON – s-a născut la 03.10.1886 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Miron Ipate și Miron Dochia (născută Zăgrean). El a aparținut contingentului 1909. La 04.06.1909 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Ilie Ioana, născută la 21.11.1889, fiica lui Ilie Artene și Ilie Augustina (născută Todor). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Ioan – născut la 05.05.1910, George – născut la 11.12.1913 și Ana – născută la 20.01.1916. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Galiția. În același an 1914 a participat la luptele de la Premiszl din Galiția, unde a fost rănit. În urma răniilor suferite a fost diagnosticat cu „semi-anchiloză a cotului stâng cu unghi de 160°, cu atrofia musculară a brațului”. Ca urmare, în luna iunie 1916 a fost lăsat la vatră, iar la 29.09.1919 a fost reformat de către comisia medico-militară ca invalid de război¹⁶.

MIRON GRIGORE – s-a născut la 12.10.1879 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Miron Todor și Miron Anica (născută Cira). El a aparținut contingentului 1900. La 10.02.1905 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Ștefan Paraschiva, născută la 14.11.1880, fiica lui Ștefan Cornel și Ștefan Nastasia (născută Avram). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Ioana – născută la 12.01.1912 și Larion – născut la 10.10.1914. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca și caporal în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front fără ca să-și poată vedea cel de-al doilea copil, care urma să se nască în scurt timp. La 06.02.1915 a dispărut în timpul luptelor de pe front¹⁷.

MUJU IOAN NICOLAE – s-a născut la 14.11.1886 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Muju George și Muju Titiana (născută Nimigean). El a aparținut contingentului 1907. La 03.11.1912 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Năstase Rodovica, născută la 11.05.1887, fiica lui Năstase Mihăilă și Năstase Palagia (născută Miron). Împreună cu aceasta a avut doi copii: George – născut la 09.03.1912 și Ioana – născută la 04.05.1921. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Rusia. În timpul luptelor din anul 1914 de pe frontul rusesc a căzut prizonier. În anul 1918 s-a reîntors din captivitate ca invalid de război. El a fost diagnosticat cu „cicatrice vicioasă la călcâiul piciorului drept cu o fistulă având greutate în mers, ca urmare a unei zdrobiri în timpul captivității”¹⁸.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 2474, ff. 1-11.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 3029, ff. 1-23.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 3192, ff. 1-6.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 3488, ff. 1-15.

NICOLAE IOAN – s-a născut la 03.07.1873 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Nicolae Clement și Nicolae Agistina (născută Someșan). El a aparținut contingentului 1895. La 12.02.1902 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Năstase Ana, născută la 13.12.1876, fiica lui Năstase Mihail și Năstase Palaghia (născută Someșan). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Clement – născut la 15.10.1907 și Ioana – născută la 30.10.1909. La 01.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 07.06.1917 a dispărut în timpul luptelor¹⁹.

NISTOR NICOLAE – s-a născut la 15.10.1874. Era fiul lui Nistor Ioan și Nistor Maria (născută Pop). El a aparținut contingentului 1896. La 10.02.1899 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Nistor Irina, născută la 20.01.1881, fiica lui Nistor Ioan și Nistor Dochia (născută Zăgrea). Ulterior s-a stabilit în localitatea Hordou (Coșbuc). La 04.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 14.10.1917 a dispărut în timpul luptelor de pe front. Rămasă văduvă, soția sa, Nistor Irina, s-a recăsătorit cu Câmpan Sevestian²⁰.

PAVELEA CONDRATE – s-a născut la 30.11.1877 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Pavelea Ioan și Pavelea Anghilina (născută Coșbuc). La 08.08.1901 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Damian Dochia, născută la 13.03.1885, fiica lui Damian Ioan și Damian Melania (născută Miron). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Angelina – născută la 19.12.1907 și Nicolae – născut la 19.12.1909. Soția sa a încetat din viață la 30.04.1913, din cauza unei pneumonii. La 30.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 15.10.1914 a dispărut în timpul luptelor de pe front. Cei doi copii, Angelina și Nicolae, au rămas orfani de ambii părinți. Soldatul Pavelea Condrate a fost frate cu Pavelea Dumitru (vezi mai jos)²¹.

PAVELEA DUMITRU – s-a născut la 19.01.1879 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Pavelea Ioan și Pavelea Anghilina (născută Coșbuc). El a aparținut contingentului 1902. La 30.05.1904 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Pop Rodovica, născută la 17.06.1885, fiica lui Pop Vasile și Pop Trifila (născută Dumitru). Împreună cu aceasta a avut șapte copii: Ion – născut la 12.12.1909, George – născut la 05.05.1913, Firoana – născută la 21.07.1915, Vasile – născut la 14.09.1917, Leon – născut la 06.03.1920, Saveta – născută la 14.03.1924 și Ana – născută la 14.04.1926. La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe frontul din Rusia. În timpul luptelor de pe frontul rusesc din anul 1915 a fost rănit și internat în Spitalul din Gyöngyös din Ungaria. În urma rănilor suferite, a fost diagnosticat cu „cicatrice gamba stângă cu defect de os și hernie musculară, paralizie parțială a ultimelor două degete de

¹⁹ *Ibidem*, dosar 3684, ff. 4-12.

²⁰ *Ibidem*, dosar 3659, ff. 1-12.

²¹ *Ibidem*, dosar 4235, ff. 1-7.

la piciorul drept”. Ca urmare, în anul 1916 a fost lăsat la vatră, iar la 29.09.1919 a fost reformat de către comisia medico-militară ca invalid de război. Soldatul Pavelea Dumitru a fost frate cu Pavelea Condrate (vezi mai sus)²².

PETRI IOAN – s-a născut la 17.09.1893 în localitatea Runcu Salvei. Era fiul lui Petri Larion și Petri Irina (născută Partene). Ulterior s-a stabilit în localitatea Hordou (Coșbuc). La 02.08.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 10.05.1915 a dispărut în timpul luptelor²³.

RUNCAN TIMOFTEI – s-a născut la 24.06.1870 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Runcan Anton și Runcan Irina (născută Cifor). El a aparținut contingentului 1892. La 15.02.1898 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Nastuța Dochia, născută la 12.03.1877, fiica lui Nastuța Grigore și Nastuța Firoana (născută Pop). Împreună cu aceasta a avut șase copii: Tecla – născută la 04.03.1903, Saveta – născută la 14.01.1905, Gavrilă – născut la 28.06.1908, Irina – născută la 14.02.1910, Maria – născută la 29.09.1912 și Floarea – născută la 08.03.1915. La 09.07.1916 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 13.05.1918 a fost demobilizat și lăsat la vatră. La 07.08.1918 a încetat din viață la Hordou (Coșbuc) din cauza unei pneumonii²⁴.

SÂNGEORZAN SIMION – s-a născut la 18.02.1879 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Sângeorzan Clement și Sângeorzan Agistina (născută Someșan). La 06.10.1900 a fost recrutat pentru satisfacerea stagiului militar în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița, iar la 04.08.1904 a fost lăsat la vatră. La 15.02.1906 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Turda Nastasia, născută la 30.05.1884, fiica lui Turda Augustin și Turda Irina (născută Gavrioloaie). Împreună cu aceasta a avut doi copii: Augustina – născută la 15.02.1907 și Floarea – născută la 21.02.1915. La 30.06.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front. La 15.10.1914 a încetat din viață în timpul luptelor²⁵.

TURDA GRIGORE – s-a născut în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Turda Calistru și Turda Irina. La 18.11.1907 s-a căsătorit în localitatea Runcu Salvei cu Pinti Sânziana, născută la 06.07.1885, fiica lui Pinti Niculae și Pinti Rodovica. El a aparținut contingentului 1910. La 08.06.1915 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 32 honvezi din Dej și trimis pe front. La 18.10.1917 a dispărut în timpul luptelor. Rămasă văduvă, soția sa, Turda Sânziana, s-a recăsătorit cu Ceuca Luca²⁶.

---

²² *Ibidem*, dosar 4102, ff. 1-20.

²³ *Ibidem*, dosar 4277, ff. 1-12.

²⁴ *Ibidem*, dosar 4669, ff. 1-17.

²⁵ *Ibidem*, dosar 5005, ff. 12-18.

²⁶ *Ibidem*, dosar 5442, ff. 1-6.

ZĂGREAN ARTENE – s-a născut la 23.05.1884 în localitatea Hordou (Coșbuc). Era fiul lui Zăgrean Gavrilă și Zăgrean Trifilia (născută Todor). La 31.01.1904 s-a căsătorit în localitatea Salva cu Someșan Maria, născută la 15.10.1885, fiica lui Someșan Nechita și Someșan Gafta (născută Zăgrean). Împreună cu aceasta a avut trei copii: Gavril – născut la 11.12.1904, Nastasia – născută la 22.05.1910 și Firoana – născută la 15.01.1915. La 28.07.1914 a fost mobilizat ca soldat în cadrul Regimentului 63 infanterie austro-ungară din Bistrița și trimis pe front, fără ca să-și poată vedea cel de-al treilea copil, care urma să se nască peste câteva luni. La 15.12.1916 a dispărut în timpul luptelor pe front²⁷.

Locuitorii din Coșbuc au participat la Primul Război Mondial în cadrul regimentelor austro-ungare 63 din Bistrița, 62 din Târgu Mureș și 32 honvezi din Dej, dar și în cadrul regimentelor române 9 infanterie și 2 voluntari „Avram Iancu”, pe fronturile din Galiția și Italia, dar și pe frontul românesc. Dintre aceștia câteva zeci și-au pierdut viața ori au dispărut, lăsând un mare gol în familiile lor. Unii dintre ei nu au apucat nici măcar să-și vadă copiii care s-au născut după plecarea lor pe front. La rândul lor, unii copii și-au cunoscut tații doar din povestirile mamelor și din fotografiile. Mulți dintre cei care s-au întors din război au rămas marcați de răni fizice sau psihice de nevindecat. Peste tragedia și suferințele lor s-au așternut anii, dar este de datoria noastră să nu-i uităm și să ne amintim mereu faptele și întâmplările lor.

LES HABITANTS DE NĂSĂUD, PARTICIPANTS À LA PREMIÈRE GUERRE MONDIAL

– Résumé –

Pendant la Première Guerre Mondiale 173 d'habitants de Coșbuc ont été mobilisés dans les régiments d'infanterie austro-hongroise numéro 63 de Bistrița, numéro 62 de Târgu Mureș, numéro 32 Honved de Dej et dans les régiments roumains de chevalerie numéro 19 et numéro 2 „Avram Iancu”. Les habitants de Coșbuc ont lutté sur les fronts galiciens, italiens et roumains. 13 d'entre eux ont perdu la vie, 6 habitants sont devenus invalides et 26 habitants ont été portés disparus. Après la guerre, 21 femmes sont devenues veuves et 63 enfants sont devenus orphelins de père.

²⁷ *Ibidem*, dosar 5922, ff. 1-9.

SÂNGEORZENI ÎN DETENȚIE ȘI MUNCĂ FORȚATĂ ÎN TIMPUL PRIGOANEI COMUNISTE

Alexandru DĂRĂBAN

Cei care au cunoscut ororile regimului comunist, mulți petrecând ani grei în temnițe, consideră ca o datorie de conștiință, izvorâtă din dragoste față de toți cei care, cunoscuți sau necunoscuți, au dat ofrandă țării însăși viața lor, reconstituirea faptelor și a numelor celor care au fost persecutați sau răpuși de satanica forță comunistă.

Nicicând parcă în vreme omul nu a făcut deliberat atâta rău semenului său, nicicând nu au căzut striviți de chinuri atât de mulți oameni într-o perioadă istorică așa de scurtă, niciodată ura nu a fost folosită atât de metodic, de organizat împotriva ființei fizice, împotriva credinței, a gândirii și a sufletului acestui Neam, cât și a fiecărui om în parte.

Trupurile ucise au fost aruncate în pământ, știindu-se, dar mai ales neștiindu-se locurile, iar multora din cei rămași carnea le-a fost scrijelită de schingiuri, sufletul uscat de spaime, iar mintea, golită de credință și dreaptă judecată, pășea spre nebunie sau animalizare, ghidată numai de automatismele reflexelor condiționate²⁸.

Nu putem uita că uciderea treptată, fărâmă cu fărâmă, a ceea ce constituie apoteoza creației, conștiința, s-a înfăptuit o dată cu fiecare om răpit din casa lui în miez de noapte, cu fiecare om asasinat la margine de drum, în Bucovina, în Vrancea, în Dobrogea, în Bărăgan, în Oltenia, în Banat, în Apuseni, în Maramureș sau Țara Năsăudului, cu fiecare ființă ucisă prin întemnițare sau silnicia muncii²⁹.

Pentru ca toți cititorii să cunoască cele petrecute sub comunism, pentru a-i afla oribilele sale fațete, am considerat că este imperios necesar a se aduce în fața minții și sufletului omului – adevărul. Ca urmare, am parcurs memorialistica publicată, am cercetat periodicele, precum și documentele existente în format electronic din arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.) sau Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.), care au scos la lumină numele sângeorzenilor ce au avut de suferit sau și-au găsit sfârșitul uciși de comuniști.

²⁸ Eugen Șahan, *Epitaf*, în „Scara”, București, Anul II, 1998 (Februarie), p. 128.

²⁹ *Ibidem*.

În rândurile ce urmează vom prezenta lista cu biografiile aferente (cele cunoscute), în ordine alfabetică, atât a celor care s-au născut în Sângeorz-Băi cât și celor cu origini sângeorzene prin părinții lor. Totodată, am considerat că trebuie făcută cunoscută suferința și a celor care și-au desfășurat activitatea în Sângeorz-Băi, deși își aveau rădăcinile în alte localități.

OCTAVIAN ALEXI - născut la 2 martie 1924, fiind al șaselea copil din familia gospodarului Artenie Alexi și a soției sale Ileana (născută Ionel), femeie harnică și mamă iubitoare, care a dat viață la șapte copii, dintre care patru purtați la școli înalte: Ana (născută în 1911), Maria (născută în 1913), Ilie (născut în 1917), Terente (născut în 1919), Victoria (născută în 1922), Octavian (născut în 1924), ultima fiind mezina Lenuța (născută în 1931)³⁰.

Studiile le-a început la Școala primară din satul natal, avându-l ca dascăl pe Iustin Sohorca și apoi pe Alexandru Astalăș. În sesiunea din iunie 1937, se prezintă la concursul de admitere pentru Gimnaziul Grăniceresc „George Coșbuc”, unde a fost pe deplin satisfăcut la constatarea că s-a aflat printre primii pe lista reușiților. Între 1937 și 1941 urmează aici cursurile gimnaziului inferior, pe care le termină cu rezultate de excepție. Aceleași rezultate le-a dobândit și la examenul de capacitate, susținut în vara aceluiași an.

În toamna anului 1941 s-a numărat printre elevii disciplinați și sângurincioși ai cursului superior din același liceu, iar în clasa a șasea, după modelul vremii, urmând profilul real, reușește să se înscrie într-o curbă ascendentă, care îl așează mereu în topul elevilor fruntași la învățătură, cu rezultate de excepție, promovând și examenul de bacalaureat în vara anului 1945. Hotărâtoare pentru toată viața a fost etapa nășădeană, unde s-a încheșat și conștiința națională și s-a conturat gândirea politică a tânărului. Societatea culturală *Virtus Romana Rediviva*, ce funcționa în cadrul liceului, i-a contopit pe toți membrii săi cu istoria și cultura neamului și a contribuit la formarea conștiinței lor naționale. Aici, lupta era mereu deschisă, iar activismul devenea o tactică de baricadă, vizavi de o nouă stăpânire care începea să se instaureze în urma tancurilor rusești, ce așeza pe fotolii pe noii potențați. De aceea, mai întâi de toate, școala, pregătirea și apoi specializarea înaltă trebuiau să facă parte din comandamentele obligatorii ale perioadei, pentru ca acel copil al țaranului român să poată străpunge prin vremuri.

A absolvit liceul în anul terminării celui de-al Doilea Război Mondial. Serbările sfârșitului de an au fost precedate de tradiționalul *Maial* al absolvenților nășădeni, cu spectacole în aer liber, în care *octavani*, cum erau denumiți absolvenții, se întreceau în etalarea portului local, al spectacolelor de dans și recitaluri de poezie, care s-au finalizat atunci în sala *Regna* din incinta Școlii Normale, unde s-a prezentat și piesa de teatru *O scrisoare pierdută*, în care și Octavian Alexi interpreta un rol important.

³⁰ Mircea Vlădică, *Octavian Alexi - o existență tragică*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2000, p. 8.

Rezultatele școlare îl așează printre cei mai buni absolvenți, motiv pentru care directorul de atunci, prof. Aurel Șorobetea, care în tinerețe urmasese și el teologia, îi face îndemnul să urmeze Academia de Teologie Greco-Catolică, de pe lângă Episcopia Cluj-Gherla³¹.

S-a îndreptat spre Cluj, unde s-a înscris la Academia de Teologie, mai ales după ce aici fusese bine primit și la fel sfătuit de către doamna Elena Utalea, soția defunctului primar Octavian Utalea, și ea fiică de preot din Bistrița și verișoară a marelui prelat, cardinalul dr. Iuliu Hossu.

Într-o discuție avută ulterior cu inginerul Alexandru Buia, care se înrudea cu familia sa și care, pe atunci, ocupa postul de profesor universitar, fiind și rectorul Academiei de Agricultură din Cluj, i s-a sugerat să urmeze școala de agricultură, spre a deveni inginer agronom, meserie ce îi putea asigura un viitor mai bun. Așa se face că, după ce s-a întors la Cluj la Seminar, și-a mărturisit gândurile lui Iuliu Hossu și, după ce acesta i-a dat încuviințarea, s-a înscris la Facultatea de Agronomie, care și-a deschis porțile ceva mai târziu, la 1 martie 1946³².

După cum faptele au demonstrat-o, era perioada în care și Clujul a avut de suferit de pe urma instaurării regimului comunist. La 1 martie 1946, odată cu începerea cursurilor universitare, s-a derulat și organizarea studențimii în societăți, care aveau legături politice cu diverse partide, în special cu Partidul Național Țărănesc (P.N.Ț.), dar și cu foști membri ai Mișcării Legionare³³.

Primele confruntări de proporții în Clujul universitar au avut loc la 24 ianuarie 1946. Studenți au ieșit atunci în stradă, deoarece nu mai suportau teroarea și minciuna ridicată la rang de politică de stat³⁴.

Un alt fapt grav s-a petrecut în luna mai la Facultatea de Medicină, unde nu s-au deblocat examenele pentru studenți, mai ales pentru cei care au fost pe front, hotărându-se, ca urmare, declanșarea unei greve. În acest context, nemulțumirea ia amploare, culminându-se cu devastarea căminului studențesc „Avram Iancu”, în seara zilei de 28 mai 1946³⁵.

Între timp, poliția a început arestările în rândurile studenților, urmate de ample măsuri represive. Octavian Alexi este de asemenea arestat. Introdus în anchetă, a fost învinuit de antisemitism, naționalism feroce, organizator al unei organizații paramilitare la Năsăud, deținere de arme, muniții și explozivi, dar și de legături cu organizația „Sumanele Negre”, de subminarea siguranței naționale, a statului democrat-popular³⁶.

Studenții arestați, ajunși la un număr de cca. 70-80, au fost îmbarcați într-un tren, care i-a dus la Pitești. Vor reveni la Cluj în aprilie 1949, pentru a fi judecați. Octavian Alexi a fost condamnat la 8 ani temniță grea și 5 ani

---

³¹ *Ibidem*, pp. 9-10.

³² *Ibidem*, pp. 10-11.

³³ *Ibidem*, p. 15.

³⁴ *Ibidem*, p. 17.

³⁵ *Ibidem*, p. 20.

³⁶ *Ibidem*, p. 28.

degradare civică³⁷. Va lua din nou drumul Piteștiului, unde își va găsi sfârșitul în urma torturilor la care a fost supus³⁸. A fost adus acasă, la Sângeorz, unde a fost înmormântat, familiei refuzându-i-se dorința de a fi așezat în groapă lângă părinții săi. Decesul lui a fost notificat abia la 3 mai 2000, deci după 50 de ani³⁹.

SERGIU V. AL-GEORGE⁴⁰

- născut la 13 septembrie 1922;
- fiul lui Vasile (născut în Sângeorz-Băi) și al Anuței Mina;
- domiciliat în București;
- ocupația la momentul arestării: medic;
- originea socială: mic burghez;
- studii: Facultatea de Medicină;
- apartenența politică la data arestării: neîncadrat;
- arestat de Regiunea MAI Pitești la data de 18 decembrie 1958;
- instanța care l-a judecat: Tribunalul Militar, Regiunea a II-a a Miliției București;
- fapta comisă: uneltire;
- durata și felul pedepsei: 7 ani;
- data începerii pedepsei: 19.12.1958;
- data expirării pedepsei: 16.12.1965;
- locul și data transferării: Ostrov - 23.09.1960, Giurgeni - 10.04.1962, Jilava - 13.02.1963, Gherla - 17.02.1963;
- grațiere: 15.04.1964.

CLEMENT ANDRESI⁴¹

- porecla: *Veciu*;
- născut în 8 decembrie 1908, la Sângeorz-Băi;
- fiul lui Victor și Ioana;
- domiciliat în Sângeorz-Băi;
- ocupația la data arestării: funcționar;
- ocupația în trecut: plutonier-major de jandarmi;
- studii: 4 clase de liceu și Școala de jandarmi;
- starea materială la data arestării: fără avere;
- starea materială în trecut: fără avere;
- starea civilă: căsătorit;
- originea socială: țaran mijlocas;
- apartenența politică la data arestării: neîncadrat;
- apartenența politică în trecut: neîncadrat;

³⁷ *Ibidem*, p. 39.

³⁸ *Ibidem*, p. 44.

³⁹ *Ibidem*, pp. 45-47; Eugen Șahan, *Listă parțială a numelor celor angajați în rezistența românească anticomunistă, uciși în detenție, muncă forțată, torturi, asasinați sau executați în urma condamnării la moarte, după 23 august 1944*, în „Scara”, București, Anul II, 1998 (Februarie), p. 129, poziția 80.

⁴⁰ Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.), *Fișe matricole penale - deținuți politici*, Litera A.

⁴¹ *Ibidem*.

- motivul internării: lansare de zvonuri alarmiste în legătură cu reforma bănească și hotărârile guvernului;
- durata internării: 9 luni;
- internarea începe la 19.02.1952, expiră la 19.11.1952.
- transferări: Galeșu – 12.01.1953.
- ieșire definitivă: 13.02.1953, eliberat de o comisie a procuraturii.

MACEDON T. ANDRESI⁴²

- porecla: *Major*;
- născut: 1888 în Sângeorz-Băi;
- fiul lui Terente (decedat) și Maria (decedată);
- domiciliul: Sângeorz-Băi;
- ocupația la data arestării: pensionar;
- ocupația în trecut: plutonier-major de jandarmi;
- averea deținutului la data arestării: 98 ari, o casă, la fel și în trecut;
- ocupația soției: fără avere în prezent, casnică în trecut și 1 ha de pământ;
- ocupația părinților: în prezent decedați, în trecut plugari;
- averea părinților: în prezent decedați, în trecut 5 ha pământ și o casă;
- originea socială: țăran mijlociu;
- studii: 4 clase elementare;
- starea civilă: căsătorit, numele soției Ciocârlă Valeria;
- apartenența politică: la data arestării neîncadrat, în trecut legionar;
- situația juridică: nu a mai fost condamnat; depus cu mandat de arestare de poliție (fără dată).
- Internat de Direcția Generală a Securității Statului – Regiunea Rodna din 20.06.1952;
- programată ieșirea definitivă: 24.08.1952;
- Andriasy Machedon, țăran, 64, Sângeorz-Băi, Bistrița-Năsăud, 12.12.1952, Galeșu, ucis prin muncă forțată⁴³.

ALEXANDRU ARMAN⁴⁴

- născut în 14.05.1913, la Sângeorz-Băi;
- domiciliul: Năsăud;
- situația materială: mijlocăș;
- ocupația: agricultor chiabur, pălărier;
- în trecut simpatizant legionar, în prezent neîncadrat;
- a făcut instigări contra colectărilor, lansează zvonuri alarmante despre schimbarea regimului, ponegrește partidul și pe membrii de partid;
- propus pentru internarea în Unități de Muncă (U.M.): 2 ani.

---

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Eugen Șahan, *art. cit.*, poziția 163, p. 131.

⁴⁴ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), Fond Documentar, dosar 126, volumul I, partea I, fila 4, poziția 56.

LUCIAN (VALEA) ASTALUȘIU

- născut în 1924, la Sângeorz-Băi;
- domiciliul: Sângeorz-Băi;
- originea socială: țaran mijlocăș;
- profesiunea: profesor comprimat;
- apartenența politică în trecut: fost legionar,
- apartenența politică în prezent neîncadrat, exclus din Partidul Muncitoresc Român (P.M.R.);
- propunere pentru încadrare în Unități de Muncă (U.M.): 2 ani și 18 luni (!!);
- motive: în ziua de 13.02.1950 a afirmat față de mai mulți cetățeni că nu mai poate suferi această nedreptate ce o face regimul, spunând că se va schimba timpul și atunci va căpăta o funcție mai înaltă. Este un dușman înverșunat al regimului actual, mai cu seamă de la data de când a fost îndepărtat din serviciu pentru atitudine dușmănoasă regimului⁴⁵.
- în urma unei decizii din 14 ianuarie 1950, i-a fost prelungit termenul de reținere cu 24 luni⁴⁶, iar într-un alt document se specifica că i-a fost prelungit termenul cu 12 luni⁴⁷;
- a executat pedeapsa în lagărul de la Onești, de unde a fost eliberat la 10 iunie 1953⁴⁸.

Preot greco-catolic **ANTON BUGA** - autobiografie⁴⁹:

„M-am născut în 1905 la Sângeorz-Băi, dintr-o familie de țărani, fiind primul dintre cei șapte frați. Am urmat liceul la Năsăud.

Teologia am terminat-o în 1928, an în care am fost numit preot în comuna natală și unde credincioșii erau toți greco-catolici și pe care i-am păstrat până în anul 1948, an în care a început adevăratul calvar al credinței noastre și al credincioșilor ce țineau de acest cult, prin desființarea Bisericii Greco-Catolice și trecerea forțată a credincioșilor și a tuturor bunurilor (lăcașuri de cult) în patrimoniul Bisericii Ortodoxe și Statului, din ordinul conducerii comuniste de atunci.

În tot cursul anului 1948, dar mai ales spre final, s-au intensificat presiunile asupra mea, ca de altfel asupra tuturor preoților greco-catolici și credincioșilor, să se urgenteze trecerea la ortodoxism, și asta cu complicitatea ierarhiei de vârf a Bisericii Ortodoxe.

S-a început cu îndrumări, apoi presiuni și au urmat amenințări, adevărată campanie de teroare, mai cumplită chiar decât cea care o trăisem în timpul ocupației maghiare (horthyste) - 1940-1944. În acea perioadă Ardealul de

⁴⁵ Idem, dosar 6463, fila 36, poziția 89.

⁴⁶ Idem, dosar 55, volumul 6, fila 23, poziția 6.

⁴⁷ Idem, dosar 55, volumul 7, fila 122, poziția 267.

⁴⁸ Mircea Vlădică, *Sângeorz-Băi - veche vatră de credință și cultură românească*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2003, p. 365.

⁴⁹ Virginia Puie, *Comunitatea greco-catolică din orașul Sângeorz-Băi, județul Bistrița-Năsăud, în perioada comunistă (1948-1989)* - lucrare de licență, Arhiva Facultății de Teologie Greco-catolică (A.F.T.G.C.) din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (Anexe).

Nord era ocupat, dar eram în al II-lea război mondial și ocupanții erau de alt neam și chiar dacă la un moment dat, împreună cu alți intelectuali din zonă, am fost condamnați la moarte, era de înțeles. Am scăpat ca prin minune, datorită reacției Statului Român (noi fiind ocupați, eram în Ungaria) care a amenințat autoritățile maghiare că pentru un român împușcat vor muri zece unguri de dincolo.

Deci, la sfârșitul anului, nu cu mult înaintea Nașterii Domnului, a trebuit, forțat de împrejurări, să-mi părăsesc credincioșii, locurile care pentru mine însemnau totul, să-mi părăsesc familia și să încep peregrinările.

Mai întâi, am stat undeva în vecini, de unde puteam să văd ce se întâmplă în curtea noastră, apoi a trebuit să plec, iar asta să o fac mai mult pe jos și mai mult noaptea. Un timp la câmp, apoi am plecat la Cluj. Dar nu am putut sta mult, eram urmărit. M-am refugiat la Brașov, la rudele soției, apoi la București, la prieteni. După un timp m-am întors la Brașov și, cu greutate, am reușit să mă angajez la o întreprindere de construcții, șantierul Șanțuri. După un an și ceva – arestat și dus la Ministerul de Interne, Jilava – torturi și bătăi. Mi se înscenase o implicare într-un proces de spionaj american, cu pedepse prevăzute până la 25 ani muncă silnică. Înscenări fanteziste ale unor securiști bolnavi. La negarea tuturor acuzelor ce mi s-au adus – după „cercetări” (?) care de care mai cumplite și care au durat peste doi ani de zile – în fața ridicolului faptelor ce mi se înscenau, instanța a fost nevoită să schimbe încadrarea din „crimă de înaltă trădare și pedeapsă de până la 25 de ani” – cu o pedeapsă de până la doi ani, pe care îi executasem deja.

Deci, ce trăisem, trăiam și urma să mai trăim – ni se trăgea de la faimosul Decret nr. 358/1 decembrie 1948, cu care a început prigoana noastră (cultul greco-catolic în clandestinitate, Sfintele Liturghii oficiate prin „catacombe”, ca la începuturile creștinismului).

Din închisoare am fost eliberat, dar nu și lăsat în pace: urmărit, terorizat, cu încercări de a fi racolat ca informator și iar amenințat, consemnat să nu mă mai apropii de credincioșii mei sub nicio formă. În acest timp – cât eu lipsisem – soției i s-au înscenat tot felul de ineptii, a fost arestată un an și jumătate la închisoarea de la Mislea, județul Prahova, după care, la ieșire, a mai trăit doar patru ani.

Copiii, întâi eliminați din liceu pe diverse motive și după multe chinuri reprimiți, numai după ce aduceau dovada că munciseră în vacanță la „munca de jos”. Asta însemna lucru în cariera de piatră (și nu erau decât niște copii).

După moartea soției, în 1962, m-am întors la Sângeorz. Casa mi-am construit-o, nemaivând unde să stăm, după ce mai întâi am fost dați afară (cei din familie, eu fiind plecat) din casa parohială, apoi evacuați dintr-o casă veche, proprietatea noastră, care între timp a fost naționalizată cu tot inventarul unei gospodării (mobilă, covoare, așternut, cărți ș.a.m.d.), ulterior plasați cu mai nimic în casa familiei Rusu Ștefan, casă care era amplasată pe locul actualului hotel „Hebe” și care nu mai există.

Fostul proprietar are acum o casă în spatele hotelului și își mai amintește de aceste întâmplări.

Deci, cu greu mi-am refăcut o casă unde am rămas definitiv după moartea soției. Copiii au crescut, și-au făcut rostul lor, familiile lor.

Aici deci, în această casă, unde am rămas singur, mi-am improvizat într-o cămăruță, la mansardă, un mic altar, unde – în clandestinitate – officiam Sfânta Liturghie și unde mă rugam.

Cât puteam, mă țineam deoparte, văzându-mi de munca câmpului. Cu toate acestea Securitatea nu mă lăsa în pace. În continuare eram urmărit, umilit și amenințat. Mi se făceau percheziții din când în când, sub diferite pretexte, mai ales că primesc și difuzez literatură religioasă și altele. De fiecare dată mi se luau cărți (vechi), hârtii...”.

SILVIA BUGA – soția preotului greco-catolic ANTON BUGA.

Soția Silvia și cei trei copii ai preotului, Virgil, Ovidiu și Matilda, au fost evacuați cu câteva lucruri din casa naționalizată și primiți în casa enoriașului Ștepoaie Maxim și, ulterior, într-o cameră fără sobă și o mică bucătărie a familiei Rusu Ștefan.

Neștiind nimic de soarta preotului Anton și cu o situație materială foarte grea, plină de lipsuri și privațiuni, soția Silvia, în disperare de cauză, pentru o mică sursă de venit necesară supraviețuirii familiei sale și pe baza unui mare risc, a preparat masa de prânz pentru diferite persoane din stațiune. Dar, după două veri, în urma unor reclamații, a fost prinsă gătind, arestată și condamnată în regim de urgență la doi ani și jumătate de detenție la închisoarea pentru femei Mislea (județul Prahova). Motivul adevărat era politic, deoarece în stațiune mai găteau masa și alte femei, dar care nu au avut nimic de suferit. La ieșirea din pușcărie, doamna Silvia avea sănătatea zdruncinată și era cu moralul foarte scăzut. Între timp, familia a aflat că preotul Anton Buga este arestat, dar nu se știa unde și dacă mai trăiește. După ani, a aflat că a fost acuzat inventiv de securitate, pentru crimă împotriva ordinii sociale a Republicii Populare Române și de spionaj în favoarea S.U.A. Adevăratul motiv a fost neacceptarea trecerii la ortodoxie, dictată de totalitarism și sprijinită de trădătorii de neam și credință.

În septembrie 1962, în vârstă de 54 de ani, se stinge din viață, după o grea suferință, la Brașov, unde a fost internată pentru tratament⁵⁰.

CIOCAN GRIGORE – țăran mijlocăș din Sângeorz-Băi, născut în 9.III.1908. A fost trecut într-un tabel nominal cu chiaburii din fostul județ Bistrița, care a fost înaintat spre aprobare Direcției Regionale de Securitate Cluj pentru internare în lagăre de muncă pe o perioadă de un an (1950)⁵¹. Se speci-

⁵⁰ Virginia Puie, *Comunitatea greco-catolică din orașul Sângeorz-Băi, județul Bistrița-Năsăud, în perioada comunistă (1948-1989)* – lucrare de licență, Arhiva Facultății de Teologie Greco-Catolică (A.F.T.G.C.) din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Anexe (cuprinde copii după articolul scris de prof. Liviu Gubesh în „Deșteptarea Credinței”, nr. 10, octombrie, 2000, pp. 10-11).

⁵¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), Fond Documentar, dosar 006463, fila 13.

fica că în trecut a fost membru al Partidului Național Liberal (P.N.L.) și că nu s-a supus la colectare și muncile comunale, că a bârfit și înjurat partidul, că a lansat zvonuri cu privire la război⁵².

EPUREANU T. EMIL - fiul lui Teodor și Emilia, născut la 1 august 1906, cu domiciliu în Sângeorz-Băi. La data arestării era funcționar, fără avere, situația socială - ca „mic burghez”, membru al Partidului Muncitoresc Român (P.M.R.), iar în trecut legionar. A fost licențiat în Drept și era căsătorit cu Apolzan Eugenia. A fost acuzat de uneltire, fapt pentru care în urma unei decizii judecătorești, pronunțată la data de 27.XI.1949 de Tribunalul Militar Cluj, a fost condamnat la 7 ani închisoare corecțională. Pedepsa începea cu data de 1 februarie 1949 și expira la 29 ianuarie 1956. A fost internat la Rubla și Periprava⁵³. În urma unui ordin emis de vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Alexandru Drăghici, la data de 28 august 1961, s-a hotărât punerea în libertate a elementelor contrarevoluționare, printre aceștia figurând și Epureanu Emil, care a fost pus în libertate la 12 septembrie 1961, cu ultimul domiciliu obligatoriu în comuna Rubla⁵⁴.

ERNEST SIMION - născut la 21 noiembrie 1896 în comuna Rodna, cu domiciliul în Sângeorz-Băi. La momentul arestării era agricultor (țăran mijlocăș), avea în proprietate 3 hectare și 60 de ari de pământ. Nu era încadrat politic la acea dată, dar în trecut a fost legionar. S-a hotărât internarea lui în unitatea de muncă Rahova pentru o perioadă de 60 de luni. Internarea a început la 19 iulie 1952, urmând să expire la 19 iulie 1957. În fișa penală întocmită, la rubrica „iesiri definitive”, figura decesul lui la 4 mai 1953⁵⁵.

GAGEA PANTILIMON - născut la 1 martie 1910 în Sângeorz-Băi, fiul lui Alexandru și Saveta, cu domiciliul în București. În trecut fusese avocat, iar la data arestării funcționar. Era căsătorit cu Maria Dumitrescu, având un copil. Nu a făcut parte din nici un partid politic. A fost arestat pentru „înalță trădare și uneltire”, fiind condamnat la 8 ani. Era acuzat că în anul 1948 a constituit o organizație cu caracter anti-democratic, cu scopul de a răsturna puterea populară. Pedepsa începea cu data de 21 martie 1953, expirând la 18 martie 1961. Locurile de detenție pe unde a trecut sunt: Caransebeș, Aiud, Gherla, Salcia și Periprava. Este eliberat din închisoare (Aiud) la 18 martie 1961, la expirare fiind trimis cu domiciliul obligatoriu în comuna Rubla⁵⁶.

HALIȚĂ IOAN - născut la 1 octombrie 1895 în Sângeorz-Băi, fiind socotit ca țăran chiabur. În trecut a fost legionar, iar la propunerea de trimitere

---

⁵² Idem, dosar 000126, volumul I, partea a II-a, fila 4, poziția 67.

⁵³ Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.), *Fișe matricole penale - deținuți politici*, Litera E.

⁵⁴ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar 0055, volumul 10, fila 229, poziția 6.

⁵⁵ I.I.C.C.M.E.R., *Fișe matricole penale - deținuți politici*, Litera E.

⁵⁶ *Ibidem*, litera G.

într-o unitate de muncă nu era încadrat politic. Motivele pentru care a fost încadrat pentru internare timp de 1 an și 6 luni au fost:

- sabotarea campaniei de colectare din vara anului 1949;
- în ziua de 8 octombrie 1949 a afirmat, în public, că la conducerea țării sunt „elemente netrebnice care nu știu să lege o literă cu celelalte și că în primăvara anului 1950 vor veni americanii și vor trage la răspundere pe comuniști”:
- în ziua de 18 ianuarie 1950 a afirmat că „partidul nu este muncitoresc, deoarece au rămas numai evreii, iar românii au fost excluși”⁵⁷.
- mai avuse un proces în anul 1950, pentru că a refuzat să predea cotele de lână, cartofi, brânză, lapte și transportarea unor materiale lemnoase cu carul cu boi, proces în care a fost achitat⁵⁸.

HĂRUȚA MAXIM – din Sângeorz Băi, 32 ani, rotar, condamnat la un an de închisoare în 1946, ajunge la Aiud în 5.05.1947. Moare din cauza unei denutriții grave în 13.08.1947⁵⁹. Este primul martir sângeorzean din timpul regimului comunist.

JOJA ALEXANDRU – născut la 27 ianuarie 1904 (1909?) în comuna Sângeorz-Băi, fiul lui Nastasia. Ocupație la data arestării: plugar; având în proprietate două hectare de pământ și o casă. Era căsătorit cu Sfrângeu Ioana, având doi băieți și patru fete. Făcea parte, la momentul arestării, din Frontul Plugarilor, a fost membru al P.M.R. (fiind exclus), în trecut fiind membru al P.N.Ț., dar și legionar. A fost internat de către Direcția Regională a Securității Statului Rodna începând cu data de 19 iulie 1952 și până la 19 iulie 1954, trecând prin lagărele de la Valea Neagră, Borzești și Onești. A fost eliberat la data de 13 mai 1954⁶⁰.

MARICA EMIL – născut la 20 mai 1905 în Sângeorz-Băi, cu domiciliul în aceeași localitate. A fost încadrat drept chiabur, în trecut fiind legionar, iar la data arestării nefiind înregimentat politic. A fost acuzat că a lansat zvonuri privind începerea războiului, a bârfit partidul și conducătorii săi, era mare exploatare. Datorită acestor fapte a fost internat în lagăre pentru o perioadă de doi ani⁶¹.

MARCU LIVIU – născut la 16 octombrie 1910 în comuna Sângeorz-Băi; fiul lui Ioan (învățător) și Elisabeta. Era medic la data arestării, fiind considerat

⁵⁷ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar 00643, fila 31; dosar 08754, fila 84, poziția 350; dosar 055, vol. 7, fila 122, poziția 267.

⁵⁸ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale (A.N.S.J.BN.), Fond *Tribunalul Năsăud*, Dosar nr. P. 1701/1947, Sentința penală nr. 587/1947; *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, Anul III, 2014, nr. 11 (27), pp. 58–60.

⁵⁹ Virgiliu Țărău, Ioan Ciupea, *Morții penitenciarului Aiud, 1945–1965*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*, XLIX, Cluj-Napoca, 2010, pp. 143–189; *Pisanii Sângeorzene*, Sângeorz-Băi, anul I, 2012, nr. 2, p. 70.

⁶⁰ I.I.C.C.M.E.R., *Fișe matricole penale – deținuți politici*, Litera J; A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar 055, vol. 14, fila 84/1, fila 84/6, poziția 73.

⁶¹ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar 0126, vol. I, partea a II-a, fila 4, poziția 68; dosar 06463, fila 13, poziția. 16.

burghez, moștenind de la părinți 11 hectare și o casă. Nu era membru al vreunui partid politic. A fost condamnat la 3 ani în data de 12 noiembrie 1949 de Tribunalul Militar Cluj pentru uneltire, fiind acuzat că a fost intermediar între legionari. A început pedeapsa la 1 februarie 1949, urmând să expire la 30 ianuarie 1952. A fost eliberat pe 28 martie 1952⁶².

MOLDOVAN CANDID – șef de gară în Sângeorz-Băi, născut la 1 septembrie 1918 în Mărișel (Bistrița), fiul lui Augustin și Candida. Căsătorit cu Didina Lupoae din Sângeorz, având doi copii. A fost arestat în seara zilei de 5 februarie 1949, fiind condamnat de Tribunalul Militar din Cluj la 5 ani de închisoare corecțională, pentru că a tănuit și purtat informații împotriva regimului democratic. A executat pedeapsa între anii 1949–1954, în închisorile din Cluj, Gherla și Aiud. După eliberare a fost reprimat ca șef de gară⁶³.

MORARU IOAN – născut în anul 1923, fiul lui Maxim și Cătălina. La începutul lunii mai 1951 a fost arestat sub învinuirea de a fi luptat împotriva Uniunii Sovietice și că a lansat zvonuri. După două săptămâni de anchetă la Bistrița, a fost trimis în lagărul de la Poarta Albă, pentru o perioadă de doi ani⁶⁴.

MUTE NICOLAE – născut în 21 noiembrie 1911 la Năsăud, cu domiciliul în același oraș. A fost profesor (multă vreme în Sângeorz-Băi, unde s-a și stabilit și cu domiciliul). A făcut parte din P.N.Ț. Maniu. Motivele care au stat la baza internării sale au fost lansarea de zvonuri alarmiste contra reformei bănești și împotriva măsurilor economice luate de guvern. Internarea a început la 19 februarie 1952, pentru o perioadă de nouă luni. În anul 1953 i-a fost prelungită internarea cu încă 24 de luni. A fost internat la Galeșu și Peninsula, ieșind definitiv din lagăre la data de 23 iunie 1954⁶⁵.

OANEA ALEXANDRU – născut la 15 noiembrie în Sângeorz-Băi. Era țăran mijlocăș, care în trecut făcuse politică cuzistă. A fost închis pentru un an, deoarece era nesupus la chemările comitetului de partid, bârfea conducerea și partidul, sau a făcut propagandă împotriva înființării gospodăriilor colective⁶⁶.

POP A. IOAN – născut la 14 iulie 1923, fiul lui Alexandru și Cătălina. În anul 1947, ca student al facultății de drept din Cluj, participă, alături de alți studenți din Cluj, la puternicele mișcări studențești din acea perioadă. A

---

⁶² I.I.C.M.E.R., *Fișe matricole penale – deținuți politici*, Litera M.

⁶³ Mircea Vlădică, *Sângeorz-Băi veche vatră de credință și cultură românească*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2003, p. 371.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 365–366.

⁶⁵ I.I.C.M.E.R., *Fișe matricole penale – deținuți politici*, Litera M.

⁶⁶ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar, dosar 0126, vol. I, partea a II-a, fila 4, poziția 62; dosar 06463, fila 13, poziția 54.

fost arestat și trimis în judecată în lotul celor 27 elevi și studenți născuți, fiind condamnat, la 16 aprilie 1949, la 3 ani închisoare corecțională, pe care i-a executat la Pitești (alături de consăteanul său Octavian Alexi) și în alte închisori. În toamna anului 1952 a fost eliberat⁶⁷.

PUICA DUMITRU – născut la 24 februarie 1922, fiul lui Gheorghe și Suzana din Dumbrăvița de Someș. A făcut parte din lotul elevilor și studenților născuți arestați și condamnați la 16 aprilie 1949, alături de Octavian Alexi și Ioan A. Pop. A fost condamnat la un și șase luni închisoare corecțională, luând drumul Piteștiului. După ieșirea din detenție s-a căsătorit cu învățătoarea Viorica Găină din Feldru, stabilindu-și domiciliul în Sângeorz-Băi⁶⁸.

SCRIDON OCTAVIAN – născut în 31 octombrie 1917 la Feldru; căsătorit și cu doi copii (fete); a fost profesor multă vreme și în Sângeorz-Băi. La data de 30 iulie 1945, Comisiunea Centrală de Informațiuni pentru Purificarea Aparatului de Stat București trimite în teritoriu circulara nr. 3251, privitor la purificarea corpului didactic. Conformându-se acestei circulare, Comitetul de plasă Rodna trimite organelor superioare la data de 17 august 1945 un raport, în care erau prezentate date despre unele cadre didactice din zonă, printre aceștia găsindu-se și profesorul Octavian Scridon⁶⁹: „*mare simpatizant al Partidului Național Țărănesc, lucrează și acum pe linia național-țărănistă veche, ilegal*”⁷⁰. Din cauza trecutului său politic, Direcția Regională a Securității Statului a hotărât internarea în unități de muncă forțată a profesorului Scridon Octavian, pentru o perioadă de 60 de luni (5 ani), începând cu 16.08.1952 până la data de 16.08.1957⁷¹. A fost internat în unitățile de muncă de la Bragadiru, Borzești și Onești⁷². A fost eliberat la data de 13.05.1954⁷³.

SFRÂNGEU IOAN – născut la 20 iulie 1912 în Sângeorz-Băi, fiul lui Ioan și Cătălina, de profesie contabil. A fost categorisit ca mic burghez, nefăcând parte din nici un partid politic. Este internat pentru o perioadă de 12 luni de către Direcția Securității Regiunii Cluj, pentru manifestări ostile asupra reformei bănești. A executat această pedeapsă în lagărul de la Chirnovi, începând cu data de 19 februarie 1952, fiind eliberat la 26 februarie 1953⁷⁴.

SZEKELY VASILE – născut la data de 13 mai 1933 în Cluj, fiul lui Ștefan și Laura. Era student medicinist la data arestării, în 25 februarie 1958,

⁶⁷ Mircea Vlădică, *op. cit.*, p. 370.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 368–369.

⁶⁹ A fost mulți ani profesor de Limbă și literatură română la Liceul „Solomon Haliță”, chiar de la înființarea lui, de unde s-a și pensionat, după care s-a mutat în Cluj-Napoca.

⁷⁰ A.N.S.J.B.N., Fond *Comitetul Județean P.C.R. Născuți* (1945–1950), Documentul nr. 1218/27 noiembrie 1945.

⁷¹ I.I.C.C.M.E.R., *Fișe matricole penale – deținuți politici*, litera S.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

fiind acuzat de uneltire în urma manifestărilor din anul 1956, din Ungaria, care au avut ecou și în rândul studențimii clujene. Tribunalul Militar din Cluj i-a schimbat încadrarea juridică în crimă de constituire în bandă, condamnându-l la 25 de ani muncă silnică. A fost eliberat în urma decretului de grațiere din anul 1964⁷⁵.

ȘTEOPOAIE VASILE – născut la 11 octombrie 1895 în București, fiul lui Dionisie (originar din Sângeorz-Băi) și Gabriela, de profesie medic. Fiind considerat deosebit de periculos pentru securitatea statului, la data de 2 aprilie 1959 i-a fost fixat domiciliul obligatoriu pentru o perioadă de 72 de luni⁷⁶. La data de 6 mai 1960 a fost pus în libertate⁷⁷. A profesat ca medic la Sângeorz-Băi.

URECHE ALEXANDRU – născut la 22 aprilie 1920 în Poiana Ilvei, fiul lui Ioan și Maria. În februarie 1951 a fost ridicat de securitate de acasă, fiind ținut în anchetă două săptămâni. S-a hotărât trimiterea spre reeducare la Poarta Albă, la canal, pentru doi ani. După obținerea unui permis de „bună purtare” emis de primăria din Sângeorz, după cei doi ani de detenție, a fost eliberat⁷⁸.

S-au mai găsit în arhivele C.N.S.A.S.-ului și al I.I.C.C.M.E.R.-ului documente privindu-l pe Moraru Alexandru, care a fost internat în lagăre de muncă, apoi eliberat, reîncadrat ca milițian, decorat de statul comunist ca urmare a colaborării cu organele de securitate în prinderea lui Bodiș Leonida. Vom reveni cu un articol separat referitor la acest personaj controversat.

În urma acestui demers, cred că suntem îndreptățiți să susținem că regimul comunist a fost unul al domniei bunului plac, al abuzului și al disprețului total față de ființa umană. Readucerea în atenție a mecanismelor represive la care au fost supuși sângeorzenii (incluzând și pe cei care s-au stabilit pentru anumite perioade de timp în Sângeorz-Băi), precum și a instrumentelor juridice care le-au oferit un gir de onorabilitate din punct de vedere legislativ, trebuie să se constituie într-un *memento* necesar, mai ales într-o lume în care *delictul de opinie* e departe de a fi dispărut, iar acuzațiile că nu manifesti aderență pentru o ideologie sau alta, pentru o credință religioasă sau alta, că nu simpatizezi un puternic sau o putere a zilei provoacă încă victime, fie și numai în plan simbolic⁷⁹. Sunt convins că arhivele vor mai scoate la iveală noi mărturii despre sacrificiile sângeorzenilor, despre martirajul lor, spre a fi cunoscute de urmașii lor.

---

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ A.C.N.S.A.S., Fond Documentar dosar 055, vol. 3, fila 24, poziția 2.

⁷⁷ *Ibidem*, vol. 4/I, f. 126, poziția 123.

⁷⁸ Mircea Vlădică, *op. cit.*, pp. 359–361; I.I.C.C.M.E.R., *Fișe matricole penale – definiți politici*, litera U.

⁷⁹ Florian Banu, *Lagărele de muncă forțată – cea mai arbitrară formă a represiunii comuniste*, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coordonatori), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, București, Editura Polirom, 2008, p. 73.

**SÂNGEORZ-BĂI INHABITANTS - DETENTION AND FORCED
LABOUR DURING THE COMMUNIST OPPRESSION**

- Summary -

The present article refers to the cruel realities of the communist regime. The main topics proposed are: the different forms of communist repression against Sângeorz-Băi's inhabitants and also against the population who lived and worked there for a short period of time; the legal doctrinal methods and the instruments which facilitated this attitude towards other human beings; the necessity to draw others attention on the crimes of the communist regime. As a conclusion, the communism was an abusive „perfect” system, full of contempt for all human beings and therefore all the proofs must be gathered in a *memento*, especially nowadays in order to avoid all the infringements.

PREOȚI, PASTORI ȘI PRESBITERI AI CULTELOR RELIGIOASE ÎN ISTORIA COMUNEI REBRA (FAPTE, ACTIVITĂȚI, ÎMPLINIRI)

Viorel RUS

1. Ortodoxia străbună a rebrenilor – atestare documentară

Din vremuri imemorabile, rebrenii au fost credincioși slujitori ai lui Dumnezeu de rit ortodox. Cea mai veche dovadă scrisă a ortodoxiei rebrenilor este înscrisul din anul 1654, de pe o Cazanie a lui Varlaam cu următorul conținut:

„Cu voia tatălui, cu ajutorul fiului și săvârșirea sfântului duh, am cumpărat această carte, Evanghelie, cu mâna mea, pentru citit, robul lui Dumnezeu, Ștefan cu soția Măriuța și cu tatăl lui Simion, Dochia, Ionuț, Ileana, Titiana, Maria, Anuța, Măriuța, Ioan, Ioneț, Nechita, Gavril, Filip, Mărin, Simina, Gheorghe, Andreuca, Ștefan, Nastasia, Măriuța, Precup. Am dat scrisoare și nouăzeci de florini și am dat-o pentru hramul Arhanghelului Mihail în Rebra Mare. Să o predați sfântului hram. Acela care o va îndepărta sau pune zălog, să fie blestemat de cei trei sute optsprezece. Să păstreze milostivului crai Apaf Mihai și episcopului Iosif, pentru sfântul părinte ierarh Lupu luna noiembrie, ziua 12. Dumnezeu nostru Sfânt. Amin.

Am scris aici în acest zapis, robul lui Dumnezeu, Vasile Pop din Rebrășoara, și a fost de față judele Dumitru Petre a lui Savu, Petrica Macavei, birăul Bistriței Tamaș Imre domn de vidic, sabăul Andrieș, pârcălab Danil, protopopul Vasile. Anul 7162, Anul lui Dumnezeu 1654”⁸⁰.

2. Preoții parohi ortodocși și greco-catolici ai Rebrei în vremea tulburărilor Uniației (1698–1762)

După ce la sfârșitul secolului al XVII-lea Transilvania a devenit provincie a Imperiului Austriac, prin două Diplome emise de împăratul Leopold în anii 1699 și 1701 era consfințită trecerea forțată a românilor ardeleni ortodocși la catolicism, ce se înfăptuise formal la 7 octombrie 1698 printr-un

⁸⁰ Cazania exista în biblioteca parohiei în anul 1943, când a fost trimisă Ordinariatului în Cluj, vezi Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.S.J.BN.), fond *Oficiul Parohial Rebra*, d. 3, f. 99. Despre cazanie la Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), nr. 27, 1940, p. 299.

act semnat de episcopul Athanasie Anghel și 38 de așa-ziși reprezentanți ai clerului ortodox.

Strămoșii noștri au acceptat cu greu să renunțe la credința ortodoxă moștenită din vremuri străvechi și să devină greco-catolici, uniți cu catolicismul apusean și supuși ai Papei de la Roma.

În acei ani, în Rebra, ca în majoritatea comunităților din întreg Districtul Românesc Năsăudean, tulburărilor generate de abuzurile sașilor bistrițeni li s-au adăugat mari frământări determinate de trecerea forțată a locuitorilor de la credința străbună ortodoxă la greco-catolicism.

Despre preoții și credincioșii rebreni de atunci găsim informații în conșcripțiile fiscale din anii 1698, 1711 și 1715 și conșcripțiile religioase din 1714 și 1733. În anul 1698, în tabelul de dare al rebrenilor întocmit de magistratul bistrițean era înscris popa **Vasile**⁸¹, în 1711 popa **Nicoară** și popa **Nicolae**⁸², iar în 1715 popa **Filip**⁸³. Conșcripția din 1714 menționa că în Rebra existau patru preoți, dintre care unul locuia în casa parohială și folosea pământurile bisericii, iar trei locuiau în case particulare, trăiau din produsele gospodăriilor proprii și plăteau dări, iar în conșcripția din anul 1733 era scris că în sat trăiau 69 de familii, preoți erau doi, popa **Vasile**... și popa **Ion Miron**⁸⁴.

Preotul Vasile⁸⁵, neunit (ortodox), hirotonit de mitropolitul Dosoftei din Maramureș, avea 4 boi, o vacă, 40 de oi, 1 cal, 8 porci și 2 stupi, iar preotul **Ion Miron**, hirotonit de către același mitropolit Dosoftei, acceptat de episcopul Klein ca unit (greco-catolic), avea 1 bou, 2 vaci, 1 cal, 1 porc, 2 stupi. Biserica avea casă, grădină și fânaș de 10 care de fân⁸⁶.

Un tablou fals al situației confesionale, întocmit în anul 1760, menționa că în Rebra existau 2 preoți și 168 de familii greco-catolice, 2 biserici (probabil biserica satului și mănăstirea n.a.), iar averea bisericii era fânaș de 4 care de fân⁸⁷.

Într-o informare a oficialităților orașului Bistrița, înaintată Guberniului Transilvaniei la 22 februarie 1761, în legătură cu împotrivirea populației românești din district față de unirea bisericească cu Roma, era amintită și împiedecarea de către rebreni, în ziua de 18 februarie din acel an, a intrării preotului greco-catolic în biserica satului, astfel: „... judele și deasemenea și preotul român...

⁸¹ A.N.S.J.BN., fond Anton Coșbuc, d. 2, f. 14.

⁸² *Ibidem*, d. 3, f. 188.

⁸³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj, fond *Socotelile Bistriței*, IVA – conșcripții de impunere, nr. inv. 179, f. 15.

⁸⁴ Virgil Șotropa, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733, privitoare la preoții din Valea Someșului*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, Cluj, 1923, p. 263.

⁸⁵ În articolul *Contribuții la istoria școalelor năsădene* din „A.S.”, nr. 11/1929, p. 21, Virgil Șotropa confundă pe preotul Vasile din Rebra cu preotul Vasile Văleanu înscris în conșcripția din 1733 al 6-lea preot din Rebrășoara, iar apoi în mod greșit îl consideră pe fiul studios al lui Vasile Văleanu ca fiind rebrean.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 269.

⁸⁷ Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte*, Ed. Răsănetul, Bistrița, 2001, Document 4, p. 45, din „Izvoare de demografie istorică”, București, 1986, Document 25, p. 316.

din Rebra Mare au relatat mai înainte, la 18 a lunii prezente, că acolo ca și în alte sate din regiune biserica a fost închisă...⁸⁸.

Data fiind amploarea tulburărilor, la 22 mai 1761 președintele Consiliului Aulic al Transilvaniei ordona efectuarea de către comisari ai orașului Bistrița a unui recensământ amănunțit al credincioșilor români în toate satele districtului. În baza acestei porunci, la 31 mai 1761 se aflau în Rebra doi comisari sași.

Din procesul-verbal încheiat de către aceștia, aflăm că rebrenii au declarat la acea dată următoarele: „Biserica au clădit-o străbunii lor cu 200 de ani înainte. Despre Unire⁸⁹ n-au auzit nimica până înainte cu un an, iar când a venit porunca primă au încuiat biserica. Așa a rămas până la Paștile recente, când venind un călugăr neunit l-au încredințat cu celebrarea liturghiei, iar preoții n-au mai făcut nici o slujbă. Eclezia are o livadă de 8 care de fân. Preoți uniți sunt popa Ion și popa Savu⁹⁰”.

Concluzia falsă de final a comisiei arăta că, întrucât în Rebra 168 de locuitori și cei doi preoți s-au declarat uniți, biserica și mănăstirea se atribuie acestora, iar pentru înconjurarea neînțelegerilor dintre uniți (greco-catolici) și neuniți (ortodocși), erau numiți locuitorii fruntași ai satului: **Ion Gavrilă, Vasile Brândușă, Gavrilă Flore, Vasile Toader, Dumitru Nati și Andron Sângeorzan**⁹¹.

3. Preoții din Parohia Rebra în perioada instaurării depline a cultului greco-catolic (1762–1948)

Tabloul fals al situației confesionale din perioada premergătoare instituirii regimului grăniceresc a fost preluat ca real de generalii imperiali Buccow și Siscovici, iar cultul greco-catolic a fost instaurat și în Rebra, prin renunțarea de către rebreni la ortodoxie, condiție obligatorie pentru militarizarea acestora și înscrierea ca grăniceri în regimentul năsăudean.

Primul preot ce a servit în Rebra după instaurarea deplină a cultului greco-catolic în parohie a fost **Vasile Savu**, cel ce fusese înscris ca unit încă în Conscripția fiscală din 1750, pomenit, așa cum am menționat mai sus, împreună cu preoteasa lui Aristina în procesul verbal din anul 1761, iar mai târziu, în anul 1776, într-o însemnare pe prima pagină a unui Triod (carte cuprinzând rituurile liturghiei în postul Paștelui n.a.) dăruită de el bisericii din Rebra, unde slujea, cu următorul conținut: „Această sfântă carte numită Triod a cumpărat-o popa Vasile Savu din Rebra Mare și a dat-o pomană la biserica Rebrii Mari. Drept sufletul lui să aibă la acea biserică pomenire veșnică și el și preoteasa Aristina. Anii de la Cristos 1776, iară cine o ar fura sau o ar înstrăina sau ar îndrăzni a tăia acest zapis, să fie anatema maranota.

⁸⁸ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Cluj-Napoca (în continuare A.N.S.J.CN.), Fond nr. 44, Primăria orașului Bistrița, 1224–1818, Catalog Sarias, 1992, Seria a II-a, f. 254. Transcrierea și traducerea documentului respectiv din limba maghiară în limba română a fost făcută de către Gernot Nusbäcker din Sibiu, la 18 august 2009.

⁸⁹ Trecerea la cultul greco-catolic.

⁹⁰ Virgil Șotropa, *Contribuții la istoria bisericească*, în „A.S.”, nr. 21, 1937, p. 465.

⁹¹ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 473 și p. 476.

*Scris-am eu ieromonah Hieronim Kalnoki, protopopul eparhiei Năsăudului*⁹². În baza documentelor de arhivă cercetate, prezentăm un tabel al tuturor preoților greco-catolici din Parohia Rebra începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, timp de mai bine de 180 de ani:

Vasile Savu în 1750;

Vasile Savu și popa Simion în 1764;

Popa Natu aprox. din 1790 până în anul 1813;

Simion Mădălean - între anii 1814-1831;

Ion Mureșan, Ion Lazăr și Grigore Pop - suplinitori în anul 1831;

Anton Coșbuc și Grigore Pop - suplinitori în anul 1832;

Luca Moldovan și Grigore Pop - suplinitori în anul 1833;

Nicolae Georgiță - între anii 1834-1847;

Ioan Sângeorzan - preot în Parva - administrator, 1847-1851;

Ioachim Pavelea - între anii 1851-1857;

Ioan Sângeorzan - preot în Parva - administrator, 1857-1877;

Onisim Rotariu - între anii 1877-1915;

Teofil Rotariu - între anii 1915-1941;

Petru Tofan - între anii 1941-1945;

Ștefan Mureșan - între anii 1945-1948.

Pentru preoții greco-catolici care au servit în localitate ca titulari sau suplinitori un timp mai îndelungat prezentăm biografiile mai mult sau mai puțin extinse, în funcție de volumul informațiilor găsite în documentele din arhive studiate, iar în unele cazuri adăugăm în anexe fotografiile.

Simion Mădălean - a fost absolvent al Institutului Militar din Năsăud⁹³. A obținut numirea în parohia Rebra după moartea preotului Natu în anul 1813. A murit în anul 1831 în vârstă de 40 de ani⁹⁴. Despre soția acestuia, preoteasa Maria, știm că în anul 1864 avea 60 de ani, era foarte bolnavă, avea casă și trăia din veniturile gospodăriei sale⁹⁵.

Nicolae Georgiță - strămoșul tuturor georgițanilor rebreni prin feciorii săi Ioan și Macidon, s-a născut în 1809, a urmat Școala Normală din Năsăud⁹⁶, iar pe linie militară a ajuns la gradul de caporal. A fost hirotonit în anul 1834 și a devenit preot în Rebra, slujind în biserică până în anul 1847, când a murit de tuberculoză⁹⁷. Soția acestuia, preoteasa Saveta, avea în anul 1864 vârsta de 65 de ani, trăise căsătorită cu preotul 35 de ani, era sănătoasă, avea casă și își asigurase existența din propria gospodărie⁹⁸.

⁹² Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, în „A.S.”, nr. 27, 1940, p. 363.

⁹³ Vasile Vaida, *Adnotări*, 7, în „A.S.”, nr. 3, Năsăud, 1925, p. 63.

⁹⁴ Despre familia preotului Simion Mădălean, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene - 1698-2013* (în continuare *Neamuri și familii rebrene...*), Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, fam. 117, pp. 759-760.

⁹⁵ A.N.S.J.BN., fond *Vicariatul Rodnei*, d. 196, 1864, f. 1.

⁹⁶ În anul 1817 era elev în clasa a III-a a școlii normale. Vezi A.N.S.J.BN., fond *Școala Normală Primară din Năsăud*, d. 2, 1817, f.1.

⁹⁷ Neamul, familia și urmașii preotului Nicolae Georgiță, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 354-366.

⁹⁸ A.N.S.J.BN., fond *Vicariatul Rodnei*, d. 196, 1864, f. 1.

Despre parohia din Rebra în anul 1843, când preot era Nicolae Georgiță, știm că avea biserică din lemn cu hramul Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril și grădină parohială. În acel an se cununaseră 9 perechi de tineri, se născuseră 19 băieți și 14 fete și muriseră 4 băieți și 15 fete. Biserica posedă în numerar 134,8 creitzeri, iar în obligațiuni de stat 269 florini. Sursele de venit ale parohiei erau încasările de la credincioși păstrate în casieria bisericii, dobânda la obligațiuni și veniturile din arenda pământurilor parohiei, între care și locul mănăstirii⁹⁹.

Ioachim Pavelea – născut în anul 1813 în Salva, a fost hirotonit în anul 1847 și până în mai 1851 a servit capelan la biserică din comuna natală, după care a fost numit preot paroh în Rebra.

La începutul anului 1857, grav bolnav, într-o scrisoare adresată vicarului, arăta că nu a putut sluji trei sărbători și se ruga să fie trimis în parohie alt preot, până se va însănătoși¹⁰⁰. A murit la 9 mai 1857, în vârstă de 44 de ani și 2 luni, fiind înmormântat în cimitirul bisericii de peste râu din Salva.

Dintr-o informare pe care preotul **Petru Pavelea** din Salva o înainta Vicariatului din Năsăud la 14 ianuarie 1858, am aflat amănunte despre moartea și înmormântarea lui Ioachim Pavelea. Duhovnicul care l-a împărțășit înainte de moarte a fost preotul **Ioan Lazar** din Năsăud, iar preoții care au săvârșit slujba la înmormântare au fost **Grigore Pop** și **Ștefan Pop** din Rebrășoara, **Ioan Lazar** din Năsăud, **Sebastian Coșbuc** din Hordou (tatăl poetului George Coșbuc n.a.), **Ștefan Mani** din Zagra, **Leon Vertic** din Mocod și **Vasile Șioldea** din Mititei.

În același document se mai arăta că fiii preotului erau Vasile – născut la 1 mai 1847 și Teodor – născut în 2 octombrie 1849, animalele rămase în gospodăria acestuia au fost 2 boi și 2 vaci, din vânzarea cărora s-au plătit cheltuielile de înmormântare.

În Rebra, preotul avea 14 iugăre de pământ arabil, 12 iugăre de fânaș și 10 iugăre de pășune¹⁰¹. Averele din Rebra a moștenit-o fiului preotului, Vasile, care și-a întemeiat familie și gospodărie în sat, din care descinde în prezent Ioan-Radu Pavelea, actualul inspector pentru asistență socială și autoritate tutelară al primăriei¹⁰².

După moartea preotului Pavelea, pentru administrarea parohiei din Rebra au depus cereri la vicariat **Ștefan Pop**, preot cooperat (netitular n.a.) în Rebrășoara, și **Ioan Sângeorzan**, preot titular în Parva.

Câștig de cauză a avut preotul din Parva, care a administrat parohia din Rebra timp de 20 de ani. Acesta se deplasa din Parva în Rebra cu trăsura ori sania, pentru săvârșirea sfintelor taine ale botezului, căsătoriei și morții de câte ori era nevoie și tot a doua duminică și de sărbători pentru liturghie.

⁹⁹ A.N.S.J.BN., fond *Protopopiatul Ortodox Român Bistrița*, d. 252, f. 6.

¹⁰⁰ *Ibidem*, d. 98, 1857, f. 11.

¹⁰¹ *Ibidem*, d. 109, 1858, f. 8

¹⁰² Despre neamul, familia și urmașii preotului Ioachim Pavelea, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 515-518.

Despre preotul **Ioan Sângeorzan** știm că era născut în anul 1825, a fost hirotonit în anul 1850 la Oradea de episcopul Vasile Erdeli, era căsătorit și avea 6 copii – 4 fete și 2 băieți¹⁰³.

În anul 1859, preotul Ioan Sângeorzan înainta vicariatului din Năsăud o situație cuprinzând informații deosebit de interesante despre sat și biserică: „... nr. de familii și fumuri – 99; suflete – 400 bărbați și 373 femei; biserica – din lemn de 6 stânjani de lungă, 1,5 stânjani înaltă, 2,5 stânjani lată (1 stânjani = 1,896 m, n.a) – îi foarte mică și de tot slabă, ar fi de lipsă alta nouă; cimitirul – are 18 iugere (probabil stânjani, n.a.) de lung și 12 de lat, parte îngrădit cu piatră, parte cu nuiete; veșminte – toate cele de lipsă le are; clopote – 2 bucăți; învățător – este; casă parohială – este; pământuri – 3; gradina – o jumătate de iugăr, o îngrijește comuna și vecinul Solomon Mare; paroh – Ioan Sângeorzan – de 34 ani, vechime 9 ani, însurat; cantor – Petre Capotă; făt – Iacob Isip; curatorii – Tănase Nedelea și Andrei Rus”¹⁰⁴.

Relațiile dintre rebreni și preotul părvean nu au fost întotdeauna cordiale. Dovadă cererile rebrenilor înaintate vicariatului de a fi numiți în sat preoți titulari: **Ezechil Pop** din Feldru, pentru care au semnat rebrenii Zaharie Rus, Tănase Nedelea, Andrei Rus, Petre Rus, Ioan Nati, Gavrilă Nedelea, Isac Mare și primarul George Suci¹⁰⁵ sau **Ștefan Pop** din Rebrisoara, pentru care semnau rebrenii Samoilă Marcoie, Ioan Nati, Zaharie Rus și primarul George Suci¹⁰⁶. Preotul se plânga vicariatului că rebrenii nu-i asigură transportul și nu îl plătesc îndeajuns¹⁰⁷, ca urmare în anul 1874 a încercat să crească taxele pentru serviciile religioase¹⁰⁸.

În anii sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX o influență pozitivă deosebită asupra dezvoltării comunei a avut preotul **Onisim Rotariu**.

Născut în anul 1849 în Feldru, acesta a urmat gimnaziul la Năsăud, obținând în anul 1871 diploma de maturitate cu calificative foarte bune. S-a înscris apoi și a frecventat Cursul Teologic din Gherla, fiind hirotonit ca preot la absolvire, în anul 1875. La începutul carierei a fost preot paroh în Ragla, iar începând cu anul 1877 a slujit timp de 38 de ani ca părinte spiritual al rebrenilor.

S-a căsătorit din anul 1875 cu Ana Georgiță, fiica învățătorului Iosif Georgiță, originar după tată din Rebra și a avut doi copii: Maria-Anghilina, care a trăit doar trei ani, și Tudor-Teofil care i-a urmat ca preot paroh în Rebra. A murit în anul 1915, în urma unei pneumonii¹⁰⁹.

Onisim Rotariu a fost un gospodar cu mare vocație de constructor, înzestrat cu har preoțesc și dragoste față de credincioșii parohiei. Sub conducerea acestuia, în calitate de președinte al senatului școlar, s-a construit în Rebra în anii 1889–1890 un nou local de școală, actuala clădire etajată a căminului

¹⁰³ A.N.S.J.BN., fond Vicariatul Rodnei, d. 196,1864, f. 51.

¹⁰⁴ *Ibidem*, d. 126, 1859, f. 22.

¹⁰⁵ *Ibidem*, d. 109, 1858, f. 9.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 75.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 77.

¹⁰⁸ Simion Retegan, *Satele năsădene la mijlocul secolului al XIX-lea*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002, pp. 241–244, apud A.N.S.J.CN., fond *Episcopia greco-catolică Gherla, 1874 – 3643*, f. 5–6.

¹⁰⁹ Neamul, familia și urmașii preotului Onisim Rotariu, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 544–551.

cultural, iar începând din anul 1901 s-a ridicat actuala biserică ortodoxă, terminată și sfințită în anul 1902, despre care există mai multe informații:

– licitația pentru construirea bisericii a fost hotărâtă în ședința din 7 octombrie 1900 a curăției bisericești din Rebra, din care făceau parte: *preotul Onisim Rotariu, învățătorul Constantin Suci, și gospodarii Iacob Pop, Simion Tăut, Condrate Nedelea, Ioan Dumitru Gavriloae, Luca Danci, Dumitru Bachiș, Manoilă Isip, George Flore, Ironim I. Ștefan Nedelea, Costan Capotă și Nicolae Nedelea*, comuna urmând să dea piatra, nisipul, lemnele de stejar și pământul pentru facerea cărămizilor;

– contractul de construcție a fost încheiat la 12 ianuarie 1901, cu maestrul întreprinzător Ioan Mureșan din Bistrița, pentru suma de 9.800 florini, respectiv 19.600 coroane, prevăzându-se că lucrările vor începe la 1 mai 1901, până în toamnă biserica să fie sub acoperiș, urmând să fie terminată în anul 1902. Planul după care s-a făcut construcția a fost elaborat de către inginerul profesor Andreas Mazanec din Năsăud;

– iconostasul a fost lucrat de **Ștefan Romischer** din Aldorf (Livezile), pentru 1.580 florini;

– sfințirea bisericii a avut loc în ziua de 26 octombrie 1902, de către vicarul **Ciril Deac**, înditruit să îndeplinească acest act de către vicarul general episcopal de Gherla, **Ioan Georgiu**. La sfințire s-au adunat 353 florini și 24,1/2 creitzeri, pentru sfințire s-au tipărit 200 invitații la Tipografia Carl Csallner din Bistrița, iar banchetul cu ocazia sfințirii s-a ținut la Năsăud, birtășului Sokacsy Georgy i s-au plătit cu acest prilej 99,80 florini¹¹⁰;

– pe locul unde s-a construit biserica exista o altă biserică din lemn construită în jurul anului 1800. În fundamentul bisericii, sub turn, sub crucea din turn și în masa pistolului s-au pus pentru posteritate documente în care este însemnat anul când s-a construit biserica, numele preotului paroh și episcopului în funcție¹¹¹.

Preotul **Tudor-Teofil Rotariu**, fiul preotului Onisim Rotariu și al preotesei Ana n. Georgiță, s-a născut în Rebra, în 20 ianuarie 1885.

Clasele primare și gimnaziale le-a urmat la școala fundațională elementară grănicerească, iar apoi liceul la Năsăud, promovând bacalaureatul în anul 1903. Studiile seminariale le-a absolvit în anul 1907 la Seminarul Teologic Greco-Catolic din Gherla.

A fost hirotonit ca preot la 19 aprilie 1908, devenind în anul 1914, în mod oficial, „*capelan ad personam*” (preot ajutor personal n.a.) în Rebra. Cu data de 20 iulie 1915, după moartea tatălui său, a fost numit administrator parohial, iar apoi preot titular și director al Școlii Confesionale din Rebra.

În vremea activității sale pastorale, în anul 1921, cantori erau învățătorii *Dumitru Eremeiu și Constantin Suci*, făt a fost *Iosif Danci I. Macavei*, iar epitropi, *Zaharie Catarig* – învățător pensionar, *Constantin Suci* – învățător pensionar – notar al primăriei, învățătorii în activitate *Ioan Boroș și Dumitru Eremeiu, Maștei*

¹¹⁰ A.N.S.J.BN., fond *Vicariatul Rodnei*, d. 859/1900, f. 65, d. 880, 1902, f. 1 și d. 889, 1902, f. 164.

¹¹¹ A.N.S.J.BN., fond *Iuliu Moisil*, d. 112, fascicola 4: *Teofil Rotariu, Răspuns la Chestionarul Ministerului Cultelor și Artelor nr. 47.167, 1921, f. 1-2 și în Cartea de Aur a Parohiei Rebra.*

Flore – pensionar, fost casar comunal și gospodarii *Iacob Pop* (vulgo „Ceacu”), *George Flore*, *Ironim Bârte*, *Isalie Rus*, *Ironim Nedelea I. Ștefan*, *Dumitru Scridon* și **Ștefan Scridon**.

Averea bisericii era de 17 iugăre și 326 stânjeni, în mare parte pășune, dată anual în arendă localnicilor. Pământul pentru folosința personalului bisericii era 46 de iugăre și 1298 de stânjeni.

Un eveniment deosebit în viața parohiei în vremea preotului Teofil Rotariu a avut loc la 14 noiembrie 1937, când biserica renovată a fost sfințită de Episcopul dr. Iuliu Hosu, însoțit de dr. Victor Bojor – canonic, dr. Emilian Lemenyi – profesor la Academia Teologică din Cluj, Ștefan Buzilă – vicar foraneu episcopesc al Rodnei și un sobor de preoți. Atunci preotul a fost ridicat la rangul de protopop onorar¹¹².

Preotul Teofil Rotariu a fost căsătorit din anul 1907 cu Emilia Păcurariu I. Ioan din Ragla. Deși a avut 4 copii, niciunul nu a ajuns la vârsta maturității. A murit în vârstă de numai 56 de ani, fiind înmormântat la 28 mai 1941 în cimitirul local, cu un sobor de 23 de preoți în frunte cu **vicarul Simion Pop**.

Preoteasa Emilia a trăit în văduvie timp de 17 ani, iar în anii bătrâneții a înfiat și a adus la ea pe nepoata sa de soră, Maria Nechiti, căsătorită cu preotul **Ștefan Mureșan**¹¹³.

Despre preotul **Petru Tofan**, care a devenit păstorul sufletesc al rebrenilor după moartea lui Teofil Rotariu, știm că s-a născut în Nepos la 11 august 1901 și a fost sfințit de preot în 15 august 1927 la Mănăstirea Nicula, servind inițial timp de 15 ani ca preot în Romuli.

A devenit preot paroh al Rebrei la 26 septembrie 1941 și a rămas în funcțiune până în anul 1945, când s-a transferat în Parohia Nepos, de unde era originar.

Era căsătorit cu Ludovica Urs, Dumnezeu binecuvântându-i cu cinci copii: Elvira, Delia, Sidonia, Elena și Viorel¹¹⁴. Fiica cea mare a preotului s-a căsătorit în anul 1951 cu profesorul Iacob Rus I. Vasile, originar din Rebra¹¹⁵, fost inspector șef al Secției de Învățământ a Raionului Năsăud.

4. Preoții din Parohia Rebra după revenirea la cultul ortodox strămoșesc (1948–2015)

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a însemnat intrarea României într-o nouă perioadă a istoriei sale, cea a dominației sovietice și instaurării dictaturii comuniste, în care au fost inițiate transformări ce au afectat grav și libertatea credinței și activitatea cultelor religioase.

¹¹² *Ibidem*, f. 7–8.

¹¹³ Neamul, familia și urmașii preotului Onisim Rotariu, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 544–551.

¹¹⁴ A.N.S.J.BN., fond *Oficiul parohial Rebra*, d. 2, 1941, f. 1.

¹¹⁵ Neamul și familia din care provine profesorul Iacob Rus, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 555–556 și 577–580.

Conform politicii sovietice staliniste, regimul comunist românesc a urmat calea menținerii și tolerării activității cultelor religioase considerate mai ușor de manipulat și scoaterea în afara legii și desființarea cultelor acuzate de trădare și spionaj în favoarea așa-numitelor țări imperialiste, pentru că aveau centrele de conducere în Occident. Între cultele declarate ilegale în virtutea „Legii pentru regimul general al cultelor”, adoptată în anul 1948, cele mai importante au fost cultul greco-catolic și martorii lui Iehova.

Pentru cei peste 1,5 milioane de credincioși și clerici greco-catolici alternativa a fost revenirea la cultul ortodox s-au riscul de a fi declarați dușmani ai poporului muncitor și slugi ai forțelor imperialiste, anchetați, amenințați cu represalii s-au chiar arestați.

În spiritul adevărului istoric trebuie să afirmăm că, așa cum prin silnicie și cu consecințele unor importante tulburări sociale se săvârșise Uniația în secolul al XVIII-lea, așa s-a întâmplat și revenirea la ortodoxia strămoșească a majorității greco-catolicilor. Cert este că, în scurt timp, revenirea a fost declarată înfăptuită, iar majoritatea populației a intrat cu trecerea timpului pe noul făgaș al credinței¹¹⁶.

Revenirea credincioșilor greco-catolici rebreni la ortodoxie s-a realizat în Rebra fără probleme deosebite, în timpul când preot paroh era **Ștefan Mureșan**, care cu toate că acceptase fără rezerve să treacă la cultul ortodox, în anul 1949 a fost cercetat, acuzat de tănuire și condamnat la 6 luni închisoare în procesul organizației anticomuniste *Liga Națională Creștină*.

Părintele Mureșan – născut la 13 octombrie 1920 în localitatea Vad, de lângă Dej, venise în parohie în anul 1945, după transferarea preotului Petru Tofan în Nepos, pentru că era căsătorit cu Maria Nechiti, nepoata de soră a preotesei Emilia, văduva preotului Teofil Rotariu. A servit în parohia Rebra în anii grei ai regimului ateu comunist, remarcându-se în anii preoției sale prin diplomație în raport cu autoritățile comuniste locale și apropiere de enoriași. S-a pensionat în anul 1981.

În familia preotului Mureșan din Rebra s-au născut și au crescut trei copii: Teofil (Tuțu) n. 1945, c. 1966 cu învățătoarea Elena Pop, mort în anul 1996 în Nepos; Emilia (Tuța) n. 1947, c. 1966 cu medicul Victor Călina, moartă subit, în anul 2013, în Fălticeni/Suceava, și Mircea n. 1949, c. 1973 cu profesoara Dorina Văju, mort în anul 1996 în Năsăud¹¹⁷. În Fălticeni, unde s-au stabilit în familia fiicei lor Emilia, sunt înmormântați și părintele Ștefan Mureșan, mort în anul 1994, și preoteasa Maria, moartă în anul 2005.

După pensionarea preotului Ștefan Mureșan, în anul 1981, preot paroh în Rebra a fost numit **Teodor Nedelea**, originar din localitate. Născut la 3 martie 1947 în familia gospodarului Grigore Nedelea I. Nicolae (zis „a lui Fingăr”) cu

¹¹⁶ Situația religiei în România în anii dominației sovietice și instaurării dictaturii comuniste am descris-o pe larg în lucrarea, *Rezistența anticomunistă în județul Bistrița-Năsăud (1945-1949)*, Ed. Ion Cutova, Bistrița, 2005, pp. 254-279. Vezi și siteul academia.edu, adresa <https://independent.academia.edu/RusViorel>.

¹¹⁷ Neamul, familia și urmașii preotului Ștefan Mureșan, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 544-551.

soția Lucreția n. Nedelea, acesta a absolvit cursurile primare și gimnaziale în Rebra, a urmat Seminarul Teologic din Cluj, între anii 1965–1970, și Institutul Teologic din Sibiu, între anii 1970–1975.

Încă de la absolvirea seminarului, începând cu 1 iulie 1970, a fost numit preot în Parohia Negrilești/Bistrița-Năsăud, unde a desfășurat o remarcabilă activitate pastorală și de gospodărire a parohiei. În anii păstoriei sale, în parohia Negrilești s-au înfăptuit: electrificarea celor două biserici, dotarea cu cărți, veșminte și covoare noi și construirea unei frumoase fântâni în curtea casei parohiale.

Cu data de 1 iunie 1978, a fost transferat la cerere în Parohia Nepos, unde și-a pus din nou în valoare calitățile sale pastorale și gospodărești: au fost reparate tencuielile bisericii, s-a împrejmuit perimetrul cu gard de fier forjat și, totodată lăcașul de cult s-a împodobit cu un frumos candelabru.

Calitățile sale excepționale de păstor sufletesc și gospodar le-a dovedit plenar părintele Teodor Nedelea după transferarea sa în Rebra, începând cu 1 decembrie 1981, până la pensionarea în septembrie 2014. Prin muncă susținută a reușit ca numărul credincioșilor care frecventau biserica să crească. A început o intensă activitate gospodărească în parohie prin parchetarea, împodobirea bisericii cu covoare noi, procurarea de veșminte și cărți de cult noi, lucrări binecuvântate de Î.P.S. Teofil Herineanu în toamna anului 1983, într-o liturghie arhierescă. Cu acest prilej preotul și enoriașii au fost felicitați pentru realizări.

A urmat între anii 1984–1988 construirea casei parohiale, unicat arhitectural în județ, și a anexelor gospodărești aparținătoare, care au fost sfințite la 12 iunie 1988 de către Episcopul Vicar Iustinian Chira Maramureșanu, în prezența protopopului Năsăudului Ioan Dâmbu și a unui impresionant sobor de preoți. Atunci, preotul Teodor Nedelea a fost distins cu gradul de iconom și dreptul de a purta brâu roșu.

Între anii 1986–1995 s-au făcut reparații capitale, biserica tencuindu-se în exterior cu terasit, iar în interior s-a executat pictură nouă, s-au cumpărat două candelabre, s-a introdus încălzirea centrală, s-a construit amvonul pentru predică și s-a introdus stația de amplificare. Au fost reparate jgheburile la acoperiș, s-au construit trepte pentru accesul mai ușor spre biserică și ușa sculptată de intrare. Resfințirea a avut loc la 1 octombrie 1995 de către Episcopul Vicar Irineu Pop Bistrițeanu, preotul primind gradul de iconom stavrofor cu drept de a purta cruce.

Sub oblăduirea sa, în fața bisericii s-au ridicat și sfințit un monument al eroilor rebreni căzuți pe front în cele două războaie mondiale și troița în memoria eroilor-martiri locali ai rezistenței anticomuniste.

Pe linie creativ-științifică, preotul Teodor Nedelea a scris lucrarea pentru gradul I, coordonată de preotul prof. dr. Alexandru Moraru, „*Monografia Parohiei Ortodoxe Rebra*”, apreciată cu nota maximă, cu recomandarea de a fi publicată, ce s-a și realizat în volumul tipărit cu titlul „*Pagini de istorie și tradiție în Parohia Ortodoxă Rebra, județul Bistrița-Năsăud*”, apărut la Editura Aletheia din Bistrița, lansarea acestuia având loc în Biserica Rebrei, la 4 decembrie 2011, în prezența unui mare număr de credincioși și invitați.

Părintele a fost un model pentru credincioșii parohiei în activitatea familială și comunitară.

Este căsătorit din anul 1970 cu învățătoarea Onița Cotuțiu originară din Salva. Are un fiu, Nicolae-Florin, născut în anul 1972, cu studii deosebite: licență și masterat în teologie ortodoxă, master în management MBA Open University, Marea Britanie și certificare internațională în coaching executive¹¹⁸.

Părintele, s-a implicat activ în toate activitățile comunității rebrene și a fost permanent animat de spirit ecumenic în relațiile cu celelalte culte religioase.

Prin pensionarea părintelui Teodor Nedelea, Parohia Ortodoxă Rebra a devenit vacantă, iar în urma concursului desfășurat în vederea ocupării postului de preot paroh, în ziua de 2 septembrie 2014 a fost numit preotul iconom **Doru Leontin Plăian**, care servise din anul 2009 în Parohia Sita - Protopopiatul Beclean, instalat în parohie la 21 septembrie 2014.

După venirea părintelui Plăian în Rebra, primul eveniment cu totul deosebit a avut loc în parohie în ziua de duminică 25 ianuarie 2015, când, primit cu mare emoție și dragoste de credincioșii rebreni în vizită pastorală, I.P.S. Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei Andreuț, însoțit de părintele protopop de Năsăud, Ioan Dâmbu și un sobor de preoți, a săvârșit în biserică o cucernică liturghie arhierescă.

Părintele Doru Plăian s-a născut la 1 februarie 1983 în Năsăud. A absolvit Seminarul Teologic Ortodox Cluj-Napoca în anul 2002, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca în anul 2006 și cursuri de masterat în cadrul aceleiași facultăți, secția istorico-practică în anul 2008, posedă gradul profesional II și distincția de Iconom, din anul 2014.

În anii păstoririi sale în Parohia Sita, părintele s-a dovedit un harnic gospodar. A finalizat lucrările la casa parohială, iar la biserică încălzirea termică, înlocuirea instalației electrice, recondiționarea clopotelor, construirea unui altar de vară în curtea bisericii și ridicarea unui monument în memoria eroilor din sat căzuți pe câmpul de luptă în cele două războaie mondiale. În scurta perioadă de păstorie în Rebra a condus lucrări de modernizare a casei parohiale.

Cum arăta într-un raport de activitate înaintat I.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit Andrei, datat 8 iunie 2015, în decursul anilor păstoririi sale părintele Doru Plăian s-a folosit „... de mijloace liturgice și catehetice pentru a păstra „turma lui Hristos” unită și a o face vie... reușind prin slujirea Sfintei Liturghii și a celorlalte slujbe specifice diferitelor perioade ale anului bisericesc, prin predică și cateheză să conștientizeze comunitatea euharistică de importanța participării și implicării la celebrarea slujbelor, așa încât credincioșii participă la sfintele slujbe și mai ales la Sfânta Liturghie, împărtășindu-se cu Trupul și Sângele Domnului”. Și-a asumat „grija față de tineri și copii prin organizarea orelor de cateheză săptămânală, învățându-i în același timp să se implice în viața bisericească permanent, iar în preajma marilor praznice a organizat în biserică serbări cu colinde și scenete pe teme religioase”.

---

¹¹⁸ Despre ascendenții, rudele și fiul preotului rebrean Teodor Nedelea, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 471-491.

Cât privește activitatea sa pastorală viitoare în Parohia Rebra, părintele Doru Plăian ne-a mărturisit:

„... pentru mine cel mai important este ca parohia să devină una mai dinamică din punct de vedere spiritual și pentru a realiza acest lucru o să încerc organizarea hramului bisericii, întâlniri cu tinerii, pelerinaje cu credincioșii, vizite pastorale, astfel încât prin toată activitatea pe care o desfășor în prezent și o voi desfășura comunitatea ortodoxă pe care o păstoresc, credincioșii să găsească în biserică și în mine ca preot alinare, întărire, nădejde și bineînțeles dragoste”.

5. Mănăstirea din Rebra lăcaș de viață duhovnicească ortodoxă

Din timpuri străvechi în Rebra a existat o Mănăstire cu Hramul „Buna Vestire”.

În istoriografia ținutului sunt menționate două documente istorice care atestă existența acesteia, unul din secolul al XV-lea și altul din prima jumătate a secolul al XVII-lea. Primul document este Mineiul, despre care se afirmă că a fost găsit în podul bisericii din sat, și avea printre file o petiție către Ștefan cel Mare¹¹⁹, iar cel de-al doilea este un înscris de pe spatele unei icoane ce se află în prezent în muzeul noii mănăstiri, în care se consemnează:

„Scris-am eu, mult smeritul și robul lui Dumnezeu ieromonahul Samoil din orașul Ismeniți în mănăstirea Rebra Mare, la hramul Buna Vestire a Precestei, li-am pus la icoana Maicii Precisti pentru slava ei, și cine va citi să mă pomenească și pe mine ticălosul și netrebnicul”¹²⁰.

Mai târziu, în anul 1733, mănăstirea era înscrisă în Conscriptia lui Klein ca fiind atribuită credincioșilor uniți (greco-catolici, n.a.), în 1750 era pomenită legat de cazul călugărului Grigore Roșcan, revenit la mănăstire după ce a locuit o perioadă în sat, iar în anul 1762 se menționează că nu mai avea călugări, era așezată pe un teritoriu lung și lat de 30 de stânjani, averea ei fiind de 12 cubuli (gălete) și 2 mierțe, pământ arabil și fânaș de 16 care de fân¹²¹. Biserica mănăstirii a dăinuit o vreme fără călugări, după care a fost mutată cu întregul ei patrimoniu și reconstruită ca biserică a Parohiei Parva.

Chiar dacă mănăstirea a dispărut fizic, existența ei a rămas în toponimie și în memoria colectivă a locuitorilor din Rebra și Parva, astfel încât, după înlăturarea regimului comunist ateu, prin efortul locuitorilor din cele două comunități, pe locul vechiului lăcaș de cult s-a construit o nouă și impresionantă mănăstire.

Începuturile se plasează în timp la 28 iulie 1993, odată cu venirea de la Mănăstirea Turnu/Vâlcea a unui număr de 7 călugări și aprobarea de

¹¹⁹ Iosif Naghiu, *Ceva despre mănăstirile din Țara Năsăudului*, în „A.S.”, nr. 19, 1936, p. 85.

¹²⁰ Teodor Nedelea, *Pagini de istorie și tradiție în Parohia Ortodoxă Rebra, județul Bistrița-Năsăud*, Ed. Aletheia, 2011, p. 87, prelucrare după Nectarie Marc, *Istoria Mănăstirii Sfinții Apostoli Petru și Pavel*.

¹²¹ Dr. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aaron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1906, p. 340; Iosif Naghiu, *op. cit.*, p. 89. Informații aprofundate privind istoria mănăstirilor din județul Bistrița-Năsăud inclusiv mănăstirea din Rebra, cu splendide ilustrații de actualitate la Mircea Daroși, *Vetre de lumină*, Ed. Mesagerul, 2013.

către Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, sub înțeleapta păstorie a I.P.S. Bartolomeu Anania, a înființării pe locul vechii mănăstiri din Rebra a Schitului „Sfinții Arhangheli Petru și Pavel”, care a devenit trei luni mai târziu, la 25 octombrie, mănăstirea cu același hram. Din luna august 1993 aici s-a construit primul lăcaș de rugăciune, un foișor din lemn, altarul unde s-a ținut prima liturghie în ziua de 14 noiembrie 1993. Construcția stăreției a început în aceeași toamnă, s-a încheiat în primăvara următoare când a început să fie locuită, primind forma finală în anul 2000 și mai apoi și destinația de bibliotecă ce găzduiește aproximativ 7.000 de volume cu teme de spiritualitate creștin-ortodoxă.

Construcția bisericii mari a mănăstirii a început în anul 1994, în vara anului 1996 aceasta era deja acoperită, era introdusă instalația de încălzire prin pardoseală, fuseseră finisați pereții exteriori, iar pereții interiori erau pregătiți pentru pictură. Lucrările de pictură interioară în stil bizantin realizate de soții Daniela și Ioan Moldovan din București au început în anul 2003, în anii următori fiind așezate pardoseli din gresie, covoare de lână, instalate policandre de bronz și mobilier din stejar .

Cea mai mare clădire a mănăstirii, așezată lângă șosea, a fost edificată între anii 1996–1998 și s-a finisat în anii următori. Este un edificiu multifuncțional cu trei etaje de 30 m lungime și 18 m înălțime, unde se găsesc parclisul, salonul arhieresc, birourile, chiliile pentru călugări, camerele de primire, atelierele de croitorie și pictură, anexe precum bucătăria și sala de mese, băi și grupuri sanitare, beciurile și centrala termică. Noul altar de vară, clopotnița, anexele gospodărești precum grajdul cu fânare și atelierul de tâmplărie, gardul din piatră șlefuită completează utilitățile mănăstirii.

Având Binecuvântarea lui Dumnezeu, meritul este al celor trei stareți, **Paisie Iloaie** între anii 1993–2000, **Simion Bejan** între 2001–2003 și **Chiril Zăgrean** din anul 2003 până în prezent, al viețuitorilor de obște ai mănăstirii și al credincioșilor de rând din Rebra, Parva și alte parohii din împrejurimi și din țară¹²².

Părintele **Chiril Zăgrean** – s-a născut în anul 1978 și a intrat în mănăstire la vârsta de 17 a ani. Tunderea ca monah a primit-o în ianuarie 2001, iar în februarie 2001 a fost hirotonit preot. Urmare a calităților sale gospodărești și ecleziastice, la 1 septembrie 2003 a primit ascultarea de stareț al mănăstirii. Din anul 2005 este deținător al înaltului grad monahal de protosingel.

Sub îndrumarea părintelui stareț Zăgrean, mănăstirea este un exemplu viu de viață duhovnicească. Pelerinii și credincioșii care poposesc aici sunt fascinați de frumusețea locului unde este situată mănăstirea, dar și de rigurozitatea slujbelor care se desfășoară. Zilnic se săvârșește Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie, cele șapte Laude, la care se adaugă, o dată pe săptămână, Taina Sfantului Maslu.

În fiecare an, la 29 Iunie, cu ocazia hramului, la Mănăstirea Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Rebra a devenit tradiție ca ierarhul locului să poposească în mijlocul obștii monahale și să slujească sfânta liturghie înconjurat de

¹²² Apud preot Teodor Nedelea, op. cit, pp. 91–94.

un numeros sobor de preoți, spre marea bucurie și îndestulare sufletească a mulțimii credincioșilor prezenți, localnici, din parohiile învecinate, din ținut și din întreaga țară.

Pe tot parcursul anului mănăstirea oferă gratuit pentru pelerini 250 de locuri de cazare într-o clădire frumos amenajată și utilată, cât și masă în două săli de mese cu 350 de locuri¹²³.

6. Pastorii și prezbiterii cultelor religioase neoprotestante din Rebra (1948–2015)

După al Doilea Război Mondial, în Rebra, în condițiile asupritoare ale regimului comunist s-au constituit culte religioase noi dintre cele denumite uzual neoprotestante, precum **Cultul Penticostal**, **Cultul Adventist de Ziua a Șaptea** și **Cultul Penticostal de Ziua a Șaptea**.

6.1. Cultul Penticostal a apărut în localitate sub influența bisericii penticostale din Nepos, prin activitatea de prozelitism a prezbiterului neposan Doniză Pop. Între cele două războaie mondiale existase în Rebra o singură familie de penticostali, cea a lui **Petre și Sara Bachiș**, ce locuia pe Valea Bădiului. Întemeierea cultului a avut loc la 6 august 1948, când s-a oficiat primul botez penticostal, în apa Rebrei, la locul din jos de puntea de la Valea Lupului, a 7 rebreni și anume: **Cicai Leon, Rus Alexandru cu soția sa Măriuța, Rus Dumitru cu soția Varvara, Pop Sara** născută Năstuță și **Rus Maria soția lui Rus Ștefan (zis „Tulipău”)**.

În timp, numărul penticostalilor rebreni a crescut, ajungând în anul 1992 la 693 de credincioși, iar în 2002 la 729 de credincioși¹²⁴, la care se adaugă mulți plecați în alte localități din țară și străinătate.

Conducerea bisericii a fost asigurată în timp de responsabilii locali **Rus Dumitru, Călini Dumitru, Ciocan Mihăilă, Rus Ion (zis „a Dârli”) și Capătă Dumitru (zis „a lui Maftei”)**.

Merită nominalizați diaconii locali **Rus Dumitru, Buhai Ștefan, Isip Iacob**, membrii comitetului de conducere: **Nedelea A. Ion, Nedelea D. Ioan, Rus Dumitru, Rus Iacob, Scurtu Vasile, Năstuță Ștefan, Cozan Ion și pastorul Larion Cozan**, care au contribuit mult la consolidarea bisericii și construirea impunătoarei case de adunare din sat.

Implicarea pastorului **Larion Cozan**¹²⁵ în conducerea bisericii a început în anul 1984 prin alegerea ca membru în comitet pe diverse funcții, apoi în 1987

¹²³ O succintă prezentare a istoriei Mănăstirii, a părintelui stareț, precum și o galerie de fotografii, pe site-ul Protopopiatului Ortodox Român Năsăud la adresa www.protopopiatulnasaud.ro/man-sf-ap-petru-si-pavel-rebra-parva.

Din păcate, administratorii site-ului plasează vag mănăstirea pe „Valea Rebrei” deși aceasta se găsește în hotarul Rebrei și continuă să o denumească Mănăstirea Rebra-Parva, eludând adevărul istoric și realitatea concretă a situării ei.

¹²⁴ Direcția Județeană de Statistică Bistrița-Năsăud, *Aspecte principale ale recensământului populației și locuințelor – 18 martie 2002*, Bistrița, 2004, f. 37.

¹²⁵ Familia și urmașii pastorului Larion Cozan, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 598, 601–602 și 608.

a fost ales responsabil, în anul 1989 a fost ordonat diacon, în 1990 a fost ordonat prezbiter, iar din anul 1994, în urma alegerii și ordinării slujește ca pastor al Bisericii Penticostale din Rebra.

În anul 1999, Biserica Penticostală din Rebra a adoptat numele personal **MARANATA („Domnul nostru vine”)**, nume care ulterior a fost introdus și în acte oficiale, ștampilă și autorizație, iar în anul următor a început construirea unui nou și modern lăcaș de rugăciune.

Primele săpături la demisolul noii case de rugăciune s-au făcut în data de 6 decembrie 2000, după care, cu peste 4.500 de zile muncă voluntară depusă de credincioșii bisericii, s-a reușit încheierea construcției în trei ani și opt luni. Bani necesari construcției, în total peste 400.000 lei, au fost adunați din donații de la foștii credincioși plecați în străinătate, în țări precum America, Spania, Austria, de la biserici penticostale din diaspora, de la firme private și instituții din țară și de la credincioșii cu domiciliul în localitate.

În cadrul construcției, alături de sala pentru serviciul divin există săli pentru școala duminicală, pentru studiu, repetiții ale orchestrei și corului, săli pentru o grădiniță creștină, o sală de mese cu aproximativ 500 de locuri și bucătărie aferentă.

Duminică, 8 August 2004, la aniversarea a 56 de ani de la înființarea Cultului Penticostal din Rebra, a avut loc consacrarea modernului lăcaș actual de închinare. Slujba a început în vechea casă de adunare cu o rugăciune. A urmat parcurgerea distanței până la noua casă, credincioșii cântând imnuri de laudă lui Dumnezeu, sub conducerea grupului Elim de la Biserica Penticostală nr. 1 din Bistrița. Ajunși în noul lăcaș de închinare, a urmat cuvântul de salut al pastorului supraveghetor Viorel Deac, al pastorilor Ionel Bădița, Cornel Hiticaș, Victor Oniga și Ioan Berci, urmați de cuvântul primarului comunei Ștefan Danci. Pastorul Aurel Moldovan a prezentat Declarația Solemnă de Consacrare însoțită de rugăciune. Pastorul local Larion Cozan a prezentat un scurt referat despre istoria și importanța evenimentului¹²⁶.

6.2. Cultul Adventist de Ziua a Șaptea din Rebra a avut ca întemeietor pe **George Lazar (zis „Giciu)**, n. 1890, m. 1974, care a intrat în contact cu credincioși adventiști în Germania încă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când lucra acolo concentrat de stăpânirea maghiaro-horthistă. Acesta a împărtășit principiile fundamentale ale acestora: respectarea zilei de sâmbătă ca zi de odihnă și închinare, a învățaturii biblice despre alimentația curată, sănătoasă și credința în revenirea lui Isus Hristos în curând.

Revenit acasă, deoarece în Rebra nu existau adventiști, George Lazar a început să frecventeze bisericile adventiste din Bistrița, Caila, Beclean și în special din Rodna și să fie vizitat în primul rând de către adventiști rodneni, împreună cu care a început să facă cunoscută rebrenilor noua credință.

Primii rebreni care au început să cerceteze și să se ralieze cultului adventist au fost Onisim Muti – pe atunci penticostal, și Dumitru Grozav – ortodox.

---

¹²⁶ Prelucrare după Larion Cozan, *Referat prezentat cu ocazia consacrării noului lăcaș de închinare, Rebra, 8 August 2004.*

În anul 1969 s-au botezat la Rodna, în spiritul și după legea adventistă, primii rebreni și anume: Onisim Muti cu soția sa Firoana și Dumitru Grozav, iar în anul următor Onița Muti, Saveta Greab, Rodovica Floare, George Perța și soția acestuia Maria.

Autorizația de funcționare a Cultului Adventist de Ziua a Șaptea din Rebra a fost obținută din partea Direcției Cultelor în anul 1977. Ca urmare, s-a cumpărat o casă veche ce a fost amenajată ca sală de cult. Din anul 1990 – prin contribuția în muncă a tuturor credincioșilor, bărbați, femei și copii – a început construcția actualei biserici a cultului.

Cultul adventist de ziua a șaptea din Rebra a crescut ca număr permanent, rolul principal în administrare și conducere avându-l **Onisim Muti**¹²⁷, cel care poate fi considerat adevăratul întemeietor al acestui cult. De la înființare, în legea acestui cult s-au botezat peste 150 persoane.

Conducerea colectivă a cultului este asigurată de comitetul local, ales o dată la doi ani, alcătuit din: prezbiter, primdiacon, secretar, casier și diriginte pentru tineret și copii. Biserica aparține Conferinței Transilvania de Nord cu sediul la Cluj-Napoca. Aceasta delegă un pastor îndrumător cu mandat de 4 ani, care participă în Rebra la evenimentele deosebite, precum evangheli-zări sau sfânta cină, nunți, boteze, înmormântări. De la înființarea cultului în Rebra, au condus biserica mai mulți prezbiteri, cea mai lungă perioadă **Muti Onisim**, apoi și alții, precum: **Scridon Vasile, Muti Pavel, Bozbici Nicolae, Muti Daniel, Scridon Dumitru**.

6.3. Cultul Penticostal de Ziua a Șaptea își desfășoară activitatea în Rebra începând din anul 1985. Impulsul acestei învățături a venit din Maramureșul istoric printr-un cercetător al Sfintei Scripturi cu numele de **Buhai Dumitru**, care a vizitat localitatea în mai multe rânduri și a reușit să formeze o mică grupare care a crescut treptat din punct de vedere numeric. Un timp gruparea a conviețuit cu cultul penticostal în același lăcaș de închinare, dar pe parcurs, datorită unor divergențe doctrinare, cele două grupări s-au separat, slujbele religioase ținându-se în moduri specifice.

În perioada anterioară anului 1989, membrii fondatori: **Vartolomei Vasile, Moldovan Vasile, Georgiță Nicolae și Nedelea Emil** au fost amenințați de organele de securitate ale regimului comunist.

Cultul nu este înregistrat încă din punct de vedere juridic, cu toate că în prezent, în anul 2015, numără aproape 60 de membri.

Membrii cultului au reușit să-și ridice un lăcaș propriu de rugăciune, unde se roagă în fiecare sâmbătă și cu ocazia altor sărbători biblice. Biserica nu are un conducător ales pentru a conduce slujbele religioase. Aceasta se face prin rotație de către 4-5 membri ai cultului. Pentru oficierea unor acte de cult, precum botez, căsătorii, binecuvântări, înmormântări, se primește ajutor din alte localități.

¹²⁷ Familia și urmașii presbiterului Onisim Muti, la Viorel Rus, *Neamuri și familii rebrene...*, pp. 380-383.

**PRIESTS, PASTORS AND ELDERS RELIGIOUS CULTS IN THE VILLAGE
HISTORY REBRA (FACTS, ACTIVITIES, ACCOMPLISHMENTS)**

- Summary -

This study presents the facts, activities and accomplishments priests, pastors and elders denominations in the village Rebra, Bistrita-Nasaud County, from ancient times to 2015, since the declaration of orthodoxy, then during disturbances generated by forcing the Greek Catholicism and its totalitarian establishment, mandatory return to orthodoxy under communism and the emergence of protestant denominations. As Annexes are posted photographs of actual places of worship and priests, pastors and elders, true spiritual fathers of the faithfuls rebreni.

Lăcașuri de rugăciune rebrene (2015)

Fig. 1. Biserica Ortodoxă „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”
(Sursa: Colecția preot Teodor Nedelea, în *Pagini de istorie și tradiție în Parohia Ortodoxă Rebra, județul Bistrița-Năsăud*, Ed. Aletheia, 2011, p. 42).

Fig. 2. Mănăstirea „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” (vedere generală)

**Fig. 3. Biserica Mănăstirii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”
(Surse: Facebook, Pagina Rebra, Bistrița-Năsăud, România).**

Fig. 4. Biserica Pentecostală „Maranata”
(Fotografie din Colecția personală Larion Cozan și Facebook,
Pagina Rebra, Bistrița-Năsăud, Romania).

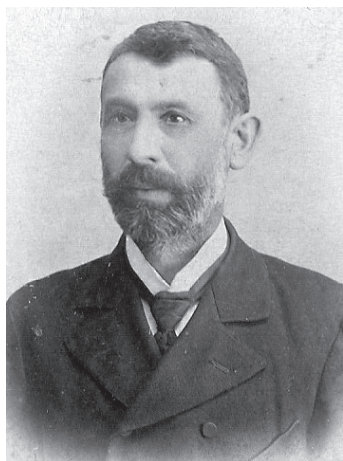

Fig. 5. Biserica Cultului Adventist de Ziua a Șaptea
(Fotografie din Colecția personală Ioan Muti și Facebook,
Pagina Rebra, Bistrița-Năsăud, Romania).

Fig. 6. Biserica Cultului Penticostal de Ziua a Șaptea
(Fotografie din Colecția personală Ana Scridon)

Păstori sufletești

Preotul Onisim Rotariu
n. 1849 m. 1915

Preotul Teofil Rotariu
n. 1885 m. 1941

Preotul Petru Tofan
n. 1901 m. 1974

(Fotografii din Colecția personală Viorel Rus și Facebook,
Pagina Rebra, Bistrița-Năsăud, România).

Preotul Ștefan Mureșan
n. 1920 m. 1995

Preotul Teodor Nedelea
n. 1947

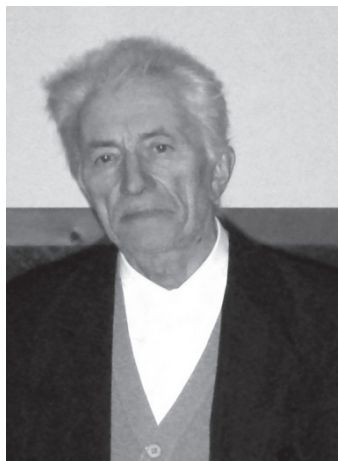
Starețul Chiril Zăgrean
n. 1978

Preotul Doru Plăian
n. 1983

Fotografii din Colecția personală Viorel Rus și Facebook,
Pagina Rebra, Bistrița-Năsăud, Romania.

Prezbiterul Onisim Muti
n. 1942

Pastorul Larion Cozan
n. 1955

(Fotografii din Colecția personală Viorel Rus și Facebook,
Pagina Rebra, Bistrița-Năsăud, Romania).

Presbiterul Daniel Muti
n. 1973

II. PERSONALITĂȚI DIN GRANIȚA NĂSĂUDEANĂ

IOAN LAZĂR - ISTORIC AL DACIEI ROMANE

Corneliu GAIU

Evoluția istoriografiei romane „postpașoptiste” se mișca dinspre romantism spre un pozitivism critic tot mai elaborat, antrenând preocupări și personalități diverse, elaborându-se studii și sinteze în care accentele se deplasează dinspre viziunea unui trecut idealizat spre o abordare în care apelul la document ca și adunarea de izvoare devin o preocupare tot mai atentă.

Deschiderea spre istorie, de sursă romantică dar și stimulată și încurajată de evoluțiile politice a rodit atât prin lărgirea orizontului conceptual și tematic, cât și a extinderii sferei de cuprindere. În peisajul general, istoriografia românească din Transilvania a avut un rol distinct, limitat uneori restrictiv de condițiile politice și culturale adverse. Acest efort istoriografic este o operă în care s-au antrenat alături de personalități înnoitoare și reprezentative și spirite mai modeste dar care merită a fi semnalate și scrierile lor, risipite și neînchegate, studiate.

În prelungirea unui astfel de efort încearcă să se înscrie și consemnările de față. Ioan Lazăr s-a născut la 26 septembrie 1838 la Năsăud, ca fiu al capelanului Ioan Lazăr și a Mariei, născută Mureșianu, sora lui Jacob Mureșianu, redactorul Gazetei Transilvaniei. După școala primară, urmată în localitatea de baștină, urmează din 1852 gimnaziul din Blaj, pe care îl absolvă în 1858, după care se înscrie la seminarul romano-catolic din Budapesta, pe care îl absolvă în 1863. Între 1865–1869 figurează ca student la Institutul Augustinian din Viena, unde își susține și doctoratul în teologie, în 1869, după care revine în Năsăudul natal, preluând direcțiunea recent înființatului gimnaziu fundațional, unde pe lângă religie a mai predat greaca, latina, filosofia și un curs de italiană. Toate acestea îl recomandă ca pe un intelectual cu o pregătire solidă, cu aplecare către știință, din galeria personalităților ridicate din granița năsăudeana, care își subsumează pregătirea ridicării neamului, stăpânind latina, germana, italiana, maghiara, greaca și franceza. După spusele sale, „Renașterea noastră astăzi nu se poate decât prin cultură, știință și educațiune românească”. Din nefericire, acesta moare la doar 35 de ani, fiind răpus de holeră, la 30 august 1873.

Preocupările sale de cercetător al antichității au rămas necunoscute, activitatea didactică și de organizator de școală, latură evidențiată cu prisosință în numeroase articole și lucrări închinată școalelor năsăudene¹ absorbindu-l în bună măsură, iar moartea prematură îi întrerup proiectele. Reușește în timpul vieții să publice la tipografia Filtsch din Bistrița, în anul 1872, o fascicolă *Tabele sincronistice ale coloniilor romane de în Dacia Traiană și a ținuturilor mai târziu numite Dacia aureliană*. Așa cum menționa în prefață, lucrarea pe care o dorea ca o istorie a bisericii românești în legătură cu istoria civilă, urma să cuprindă trei părți, în care să fie tratată perioada dintre 375 și 1453.

Un al doilea op de 24 de file, rămas sub formă manuscrisă, datând din anul 1865, păstrat doar prin cel de-al doilea capitol, intitulat *Dacia centrală (Transilvania) ca Provinție imperială Romană*, a fost redactat în martie 1865, așa cum este notat pe prima coală și făcea parte, probabil, dintr-un proiect mai vast. Soarta acestui manuscris, dincolo de anecdotică istorică, merită a fi evocată pentru deplina lămurire a atribuirii sale. Moartea intempestivă a autorului face ca manuscrisul să ajungă în posesia lui Francisc Mihailaș, fost ofițer în Regimentul II de graniță și autor al unei vaste scrieri memorialistice despre evenimentele din 1848. Într-o însemnare Nestor Șimon, secretar al Fondurilor grănicerești și pasionat desțelenitor al istoriei graniței năsăudene, sublinia că a descoperit la un măcelar ce-și desfăcea marfa în piața Năsăudului mai multe coli pe care le folosea la învelirea mărfii vândute. „Am dat iute de veste și căutând am aflat cea mai mare parte în pod la dînsul”. Între piesele salvate era și această lucrare, atribuită de majoritatea cercetătorilor vajnicului veteran din granița năsăudeana. Colecția de documente și scrieri ale lui Nestor Șimon au fost în cele din urmă achiziționate de către Iulian Marțian, de la care au intrat în inventarele muzeului năsăudeană.

Lucrarea „Dacia centrală ca provincie imperială romană” urmărește modul în care civilizația romană s-a instituit în regiune, proces pe care autorul îl discută de la cucerirea traiană până în secolul al V-lea. Ioan Lazăr se dovedește un deplin cunoscător al scrierilor referitoare la Dacia. Stăpânește izvoarele antice, repertoriile arheologice și epigrafice, lucrările de interpretare. Fiecare aserțiune este susținută pe argumente, apelând fără ostentație la surse extrem de diverse. Autorul aici discutat considera procesul de romanizare a Daciei ca un fenomen deosebit de complex și pe care îl descrie sub diversele sale fațete. După ce vorbește despre modul în care Traian a organizat provincia, stăruind asupra modului temeinic în care s-a instalat puterea romană în noua provincie, trece în revistă toate elementele care au participat la procesul de integrare a barbarei Dacii în civilizația romană. Este subliniat rolul pe care împăratul și senatul Romei l-au acordat victoriei asupra dacilor, fapt reliefat de monumentele ridicate în cinstea acestei victorii. „După celebrarea triumfului a fost pusă împăratului chestiunea colonizării și organizării provinciei acesteia nouă. Elu consulta și informa Senatul în privința Daciei – făcându-le atente cu avuția țării

¹ Constantin Moisil, *Programa gimnaziului din Năsăud pe anul 1873-1874*; Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913; Iuliu Moisil, în „Arhiva Someșană”, nr. 26, 1939.

acesteia ce e aptă să restaureze finanțele Romei... prin exploatarea enormității de metalu cruđu care zace în sânu munților și a tezaurulu de saline înțelinatedu în pământul acesta, apoi la cele câmpuri frumoase și fertile”. Unul din primele elemente care au impus romanitatea l-au reprezentat trupele romane instalate în Dacia. Bazat pe informații epigrafice, numismatice, pe scrierile unor istorici de la contele Borghese la Th. Mommsen, utilizând repertoriile lui Neigebaur, Ackner, Torma, tânărul învățăcel năsăudean trece în revistă trupele romane care au asigurat paza provinciei și urmărește locurile lor de staționare, punctând un număr de 40 de fortificații bănuite a fi ridicate de către romani în spațiul intracarpatic. În localizări, pornind de la Harta Peutingeriană pune în cumpănă informații epigrafice, calcule de distanțe și poziția față de localizări precis determinate. Localizarea acestora se bazează, după cum menționează autorul pe lucrările „nepregetatulu și renumitului arheolog Ackner” care descrie „locurile și ruinele unde au stat în timpul acela Castele stative militare după care înșirăm aici și le însemnam cu numeru acesta și pre harta provinci adegată”. Pentru fiecare stațiune oferă precizări topografice, descrie întinderea ruinelor „Pre lângă volumeni de antiquități care se dezgroapă aici se descoperi mai multe inscripții cu tabule votive și alte monumente sarcofage antice, columne, quadrate, statui, capitele pompoase – sublinia Ioan Lazăr vorbind despre Ulpia Traiana – toate atestă strălucirea înaltă a Ulpiei traiane”. „Colonia Apului păstrându-și numele din timpul de unde fu ridicat era asemenea numeroase și se vede a fi fost a doua care descălecă în Dacia... Ponderea cetății acestei mari și de periferie imense se întinde din fortificația Alba Carolina de acum până la Mureș și pre malul stâng acelu fluviu până în Partoș – ruinele quadratulu a multor petri cu legende romane (rare și grecești) fundamente de edificii mari, columne, statue, altare, basoreliefuri, mosaice etc., nu suferă nici o dubitate despre situația Apului și identitatea sa în Alba Carolina, Cetatea Alba lulia și Partoșu de acum”. Unele din localizările fanteziste ale autorulu au făcut carieră, fără a se cunoaște de fapt originea respectivei atribuirii. „Copia Tabuli Peutingeriene încă nu e așa curată în dimensiunile ei de a putea de pre ia determina fără rătăcire locul stabilimentelor din care cauză adese ori pozițiunile obiectelor pe ea nu corespund rezultatelor descoperirilor arheologice, de unde devine că mulți din autori se cofundă și stremută starea obiectelor romane pe terra până la celu gradu de obscuru. Aceste giuri stări ne forțează și pre noi pentru complinirea scopulu pusu a înșira colonile romane ce se află atunci în terra aceasta după date istorice – deși mânu numai pre baza combinațiunale privind la urmele descoperite unde se știe c-a stat vreo colonie romană apoi distanțele date pre carta Peutingeriană și in geografia Ptolemaică și alte date istorice – în modul acesta se poate acoperi lacunele în colonizarea romană”. Exemplificăm prin câteva localizări, menționate aleatoriu. Astfel, „la vila Friua (Axente Sever) stau ruinele unui castru fortificat roman de 120 picioare quadrat cu escarpe întreite”, la villa Micăsasa „pre o înălțime de teren stau ruinele unei fortificații romane și fragmente de mure”. La villa Veciu (Brâncovenești) stau ruinele unui castru roman quadrat care numără pre o founte 217 pași”, „Între villa Sebeșu Superior și Racovița la piciorul munților primitivi stau ruinele de

valu și escarpe unui quadrat important, valu e verosimil roman și n-ar fi să se schimbe cu ruinele unui castel german”. Pre malul Alutei la villa Ungra de acum stau ruinele unui castru militar roman mare și tare fortificat, iar pre malul stâng al fluviului Alutei pre hotarul Hoghizului stau ruinele unei fortificații romane a cărei valuri au înălțimea unui stat de om”. La Inlăceni consemnează de asemenea un castru roman cu 159 pași lungime și 142 lățime. „În apropierea cetății Gherla, pre malul drept al Someșului Mic stase ruinele unui castru roman din care Martinuzzi ar fi ridicat materialul și edificatu Citadela Castra Nova”, iar „pre malu stâng a râului Ilișua la în nordu vili Cristuru stau ruinele unei fortărețe romane a cărui valuri ajung în unele locuri la înălțimea unui stat de om, în quadratu fiecare frontu mesura 200 pași în toate patru cornurile urme de edificate mai mari. Inscripțiile descoperite aici cu Ala I Frontoniana dovedesc că aici au staționat un timp mai îndelungat legiunea acesta de cavalerie romană”. „Pre malul drept al fluviului Someșul Mare, la Villa Sasarmu, de acum stau urmele unui retrachement roman mai mic, însă în quadrat lung de 60 pași, lățime 50 pași”.

Avem în vedere mai cu seamă localizările susținute de Iulian Marțian. Amintim spre exemplificare localizarea Porolissumului la Beclean². În manuscrisul lui Ioan Lazăr, manuscris intrat în posesia lui Marțian, acesta discută localizările vehiculate: la Dej după Istoria lui Laurian, unde „în contra tuturor investigațiilor nu aduse arheologia nici o urmă unui stabiliment roman”, Ackner o pune la vila Veciu (Brancoveneștiu de astăzi) „fără a publica vreo inscripție”, pe baza calculelor îi pare mai adecvată poziționarea sa pe Someșul Mare, posibil la Coldău „sub villa Coldău marchează ure unei coloni romane, fără de a constata denumirea de atunci din care să se deducă că acolo a stat Porolissum”.

„Dislocarea trupelor romane care complină ocuparea Daciei Superior, respectiv în garizona castrele militare sus înșiruite ni se arată după descoperirile arheologice (înscrisele pe monumente și trupele pe cărămizi)”.

O atenție la fel de mare o acordă Daciei romane și coloniilor ce au fost create aici, urmărindu-le pe tipuri de colonii. Este subliniată importanța coloniilor miniere din Dacia, subliniind că „numai acela care a văzut urmele culturii de mine vechi își poate face o imagine justă cât de gigantic și cu ce putere mare și energie au animatu romanii cultura minelor în Dacia”. Se insistă asupra amplitudinii pe care o cunoaște exploatarea metalelor prețioase, a fierului sau sării. „Descoperirile arheologice ne conving că colonele de mine au făcut începutu cu colonizarea țării”. Mine de sare sunt menționate la Turda, Uioara, Feldioara, Domnești, Ilișua, Săsarm, Cojocna, Praid.

Pe baza descoperirilor arheologice, sunt trecute în revistă numeroasele colonii agricole din Dacia intracarpatică, fiind consemnate toate categoriile de lucrări care dovedesc amploarea activității depuse de romani în provincie. „Cele mai multe colonii au fost agricole, dovedite de inscripții, prezența lui Ceres, urme de cereale carbonizate (Ulpiu, Salinae), creșterea vitelor ce continuă până

² Iulian Marțian, *Convorbiri literare*, 1909.

astăzi. Despre aceste ocupații dă mărturie lanțul de aur descoperit la Șimleu la 1797, ce cuprinde unelte agricole prinse pe 30 de belciuge: un jug, un ileu, seceră, zăbală, un disc găurit, un ferăstrău, o răzuitoare, frunze de vie, foarfece, un instrument de polizare, clește cârligate, cuțit, pilă, buzdugan, o daltă, unelte de sculptat, spadă, o mină, o praștie, un scut, un om în luntre, un glob, o ȕiapă în trei ramuri, un ciocan, un instrument de insingerat pentru fauri, o secure, un baros, un instrument de minerit, un sfredel, un ferăstrău, foarfece de tuns oi, etc.". Înșiră drumurile, carierele, cărămidării, valuri, inscripții, piese sculpturale, unelte și descoperiri monetare. Încearcă localizări ori explicații etimologice pe linia istoriografiei romantice care domină epoca.

Toată mulțimea de stațiuni și descoperiri semnalate îi permit autorului să facă încheieri bine argumentate: „În ce măsură imensă au dezvoltat romanii cultura și civilizațiunea în această terra selbatică se demonstra nu numai prin mulțimea de inscripții dar și prin constatarea lucrărilor arheologice după care în acel scurt timp se edifica atâtea șosele solide, castru militare, edificii mari publice, amfiteatre pardosite cu mozaicuri și atâtea cetăți”, pentru a căror edificare – subliniază autorul – era scoasă piatră „din carierele de lângă Deva, pe valea Jiogului, pe valea Ampoiului, la Miscau pre valea Arieșului, pe valea Giurgiului asupra Peteli, în munții Ilișui”.

Pe lângă elementele de cultură materială, prezente la tot pasul în spațiul descris de către autor, nu sunt neglijate nici reperate care vizau aspecte ale vieții sociale și cele privitoare la credințe și manifestări culturale. Sunt evidențiate numeroasele temple închinatze zeităților romane. „Culte religioase romane se răspândesc și în Dacia, numele lor figurând pe numeroase monumente descoperite”. Nu uită să sublinieze pătrunderea religiei creștine în Dacia, semnalată printr-o serie de descoperiri cu caracter paleocreștin, între care un inel de la Ulpia și o gemă descoperită la Salinae. „Ruinele templurilor, altarelor, amfiteatre, monumente, inscripțiuni, opere de pictură, colonne cu ornamente, arabescuri, mozaice, sarcofage, – deși în ruină se află multe pe terra”.

„Cu un cuvânt civilizațiunea, cultura materială și spirituală ca și artele frumoase și științele înfloriră sub romani în astă Europei și în scurt timp prefăcu numele împăratului Traian țara acesta nouă în provincie cultă care se număra întru cele mai frumoase ale imperiului roman; această stare înflorită prosperativă și feliicită ne reflectă monetele și inscripțiile descoperite și a căror urme nici răsturnările cumplite de mai multe secolu nu fură în stare a le distruge”.

Tabele sincronistice, au fost gândite a se compune din trei fascicole:

- Despre coloniile romane din Dacia lui Traian pre timpul emigrației celei mari;

- Despre coloniile romane din ținutul mai târziu numit Dacia Aureliană, căror ambele se adaugă un apendice despre locurile evenimentelor cu numirile lor vechi și noi;

- Despre istoria bisericească a romanilor din întregul orientul Europei.

Una din teoriile pentru care insistă Ioan Lazăr este cea a persistenței romane la nordul Dunării, după împăratul Aurelian. Susține fragilitatea și caracterul târziu ale informațiilor vehiculate de către Eutropius, faptul că alți

autori latini vorbesc de prezența lui Constantin cel Mare la Nord de Dunăre, dar mai ales „mulțimea de monete romane de după timpul lui Aurelian descoperite în castrele stative și anume de sub Dioclețian, Arcadiu, Constantiu, Costans, Iovus, Constantiu, Teodosiu, Zenon, Anastasie”.

Preocupările lui Ioan Lazăr referitoare la antichitatea romană, total necunoscute până acum, ne permit recuperarea unui intelectual cu preocupări și o formație istorică adecvată. Paginile lăsate în urmă îl recomandă ca pe un tânăr care se apleacă asupra epocii romane cu rigoare și scop, cu deplină responsabilitate asumată, în spiritul timpului său și în cadrele de expresie strict încorsetate ale istoriografiei românești ardelenene. Numai moartea timpurie și constrângerile activității didactice au împiedecat valorificarea mai susținută a informațiilor adunate în anii studenției. Evocând personalitatea eminentului dascăl, Vasile Borgovan afirma: „Doctorul Ioan Marte Lazăr, directorul liceului plana ca un vultur deasupra tuturor profesorilor gimnasiali. Lazăr era o bibliotecă ambulantă, un enciclopedist în înțelesul adevărat al cuvântului... o inteligență lucidă, o inimă însuflețită pentru idealuri și o energie extraordinară care se manifesta într-o activitate fenomenală”.

IOAN LAZĂR – HISTORIEN DE LA DACIE ROMAINE

– Résumé –

Ioan Lazăr, professeur et directeur du Gymnase de Năsăud, a eu, pendant sa courte vie (1838–1873), non seulement une intense activité pédagogique et théologique, mais aussi des préoccupations historiques sur l’Antiquité et la Dacie romaine. Ces préoccupations ont été exposées dans une œuvre, conservée dans un manuscrit, intitulée *Dacia centrală (Transilvania) ca Provinție imperială romană*³. L’œuvre a été écrite en mars 1865 et, peut-être, elle fait partie d’un projet plus vaste. Le document présente le processus de l’instauration de la civilisation romaine dans la région, de la conquête de Traian jusqu’au Vème siècle. L’auteur démontre une bonne connaissance des œuvres de son époque sur la Dacie, des sources antiques, des répertoires archéologiques et épigraphiques et des travaux d’analyse interprétative.

---

³ *Dacie centrale (Transylvanie) comme Province impériale romaine*

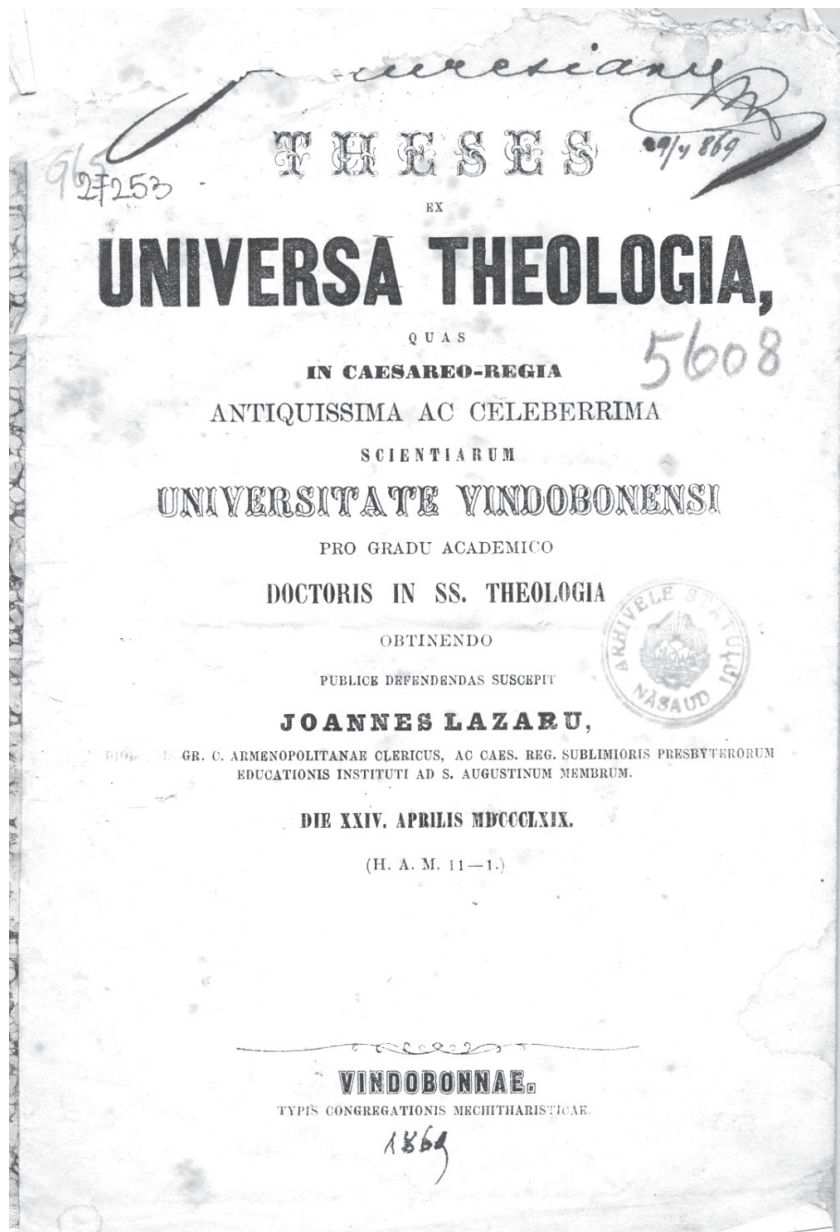

Fig. 1 – Pagina de titlu a tezei de doctorat a lui Ioan Lazăr, intitulată „Universa Theologia” (la Viena în 1869).

- XXXV** La Vila In locu (Enlaha) pue Culma monti,
 luvu Lunavei - pue unde (luare) fusse a rumana
 din Salca Lunavei mici - in aci mai - stade
 ruinele unei Castre mis. romane Inaduat.
 159 pusi lungime. 142 latime.
 (Magazinul lui Șan Lumpfjofel se gasește)
 (ma Vol. II p. 23.)
- XXXVI** In apropiere Estab. Geala de acum pue
 malu drept a Sumerinului micu stau ruinele
 unui Castre roman - din Care e Martiniuzi
 a n fi redicatu materialu si edificatu
 Cita Della Castre nova pue locu acela.
 Castreanu Cupinze o lungime de 200 pusi
 si o latime de 180.
 (Ibid acnes pag 49. et Castea Annala p. 99)
- XXXVII** pue malu stingu a riuului Ibrisiu - pord
 in stordu Vili Cristina stau ruinele
 unei fortetate romane. acaru Valuri
 in nre locu adjungo la Maltimea
 unei statua de omu in Inaduat
 fie care fronte mesura 200 pusi
 in tote 4. Cornuile Meme de Edificatiu
 ne mai mai. Ibid acnes p. 50. -
 Inscrip. descoperite de aci ~~documente~~
 En ALA I FRONTO NIANA. doude; cu -
 Ca aci au statonat unu ^{casta} ~~clirg~~ pue
 delugatu ~~legium~~ (de Cavalerie) roman.
 (Castea Annala 1857 Vol II. p. 100 a Acad. Sci. Paris)
 v. 100
- XXXVIII** pue malu drept a fr Sumerinului mare
 La Vila Sasarma de acum stau ^{memle} ~~memle~~
 unui reitacament roman ^{mai micu inse} ~~in Inaduat~~
 lung. 60 pusi latime 50 pusi.
 (Arch. v. 100 in Paris. de Honer pag 52)
- XXXIX** tut pue a celu malu a fluvialu nuntu
 intre apu. Pireleanu si V. l. Caltau de acum
 sunt neme unui reitacament roman
 Valu lerei fronte nume 200 pusi -
 Ibid acnes p. 54.
- XI.** pue malu drept a riuului Almasiu
 La Vila Cihau stau ruinele unui Castre
 mis. roman, pue o in maltime a Leveului
 in Inaduat En Valuri ^{de periferie} mai
 insemnate ~~lit~~ acnes. p. 55. et
 Castea Annala - p. 99-100.)

DUMITRU NACU – REPREZENTANT MARCANT AL GRANITEI NĂSĂUDENE

Valentin GĂLĂȚAN

I. Din biografia lui Dumitru Nacu

În pleiada de academicieni, oameni de cultură și personalități politice originare de pe meleagurile năsăudene, un loc aparte îl ocupă Dumitru Nacu (1892–1988), care în lunga sa existență pământeană a trăit pe viu câteva etape și evenimente importante ale istoriei naționale și mondiale: Dualismul austro-ungar, Primul Război Mondial, Perioada interbelică, Dictatul de la Viena și Al Doilea Război Mondial sau dictatura comunistă.

Dumitru Nacu a văzut lumina zilei la 18 martie 1892, în casa unor harnici plugari din Năsăudul grăniceresc, fiind unul dintre cei opt copii ai părinților Sofia și Dumitru. A avut parte de o copilărie obișnuită tuturor copiilor proveniți din familii de grăniceri, frumusețea vârstei îmbogățindu-se prin relatările tatălui său despre luptele din războiul Austriei cu Piemontul, la Monte Croce, Custoza și Solferino, la care a participat, sau despre strălucirea orașelor Viena, Veneția, Verona, Trieste, Mantova etc.

Lecțiile de morală erau ale mamei, cu insistență asupra caracterului, demnității și modestiei. De fapt acest aspect este conturat cel mai bine de către profesorul universitar și canonicul Titus Mălai, care remarca: *„cunoaștem pe noul prefect (Dumitru Nacu, n.n.) din datele trecutului și știm ce poate în viitor. A moștenit de la admirabila sa mamă, Sofia, un suflet de credință nestrămutat... Acest „esprit fort” ce distinge pe Dumitru Nacu de alții, este un dar prețios de nestemate din trezoreria spirituală a mamei Sofia, modelul cel mai ales al onestității, sobrietății, cumpătului și cumințeniei. Acum, ea se odihnește în cimitirul „Comoara” din Năsăud” („Plaiuri Năsăudene”, nr. 29 din 1944).*

Dumitru Nacu urmează clasele primare la Năsăud, iar apoi Liceul Grăniceresc, până în anul 1915, când și-a luat bacalaureatul. În perioada următoare îl regăsim ca student la Academia de Drept din Pecs (Ungaria). Odată cu Primul Război Mondial, amplificarea contradicțiilor dintre populația românească din Transilvania și oprimarea exercitată de guvernul ungar îl determină, ca și pe alții, să treacă granița în România, pe la Vatra-Dornei și Neagra Șarului. Ajuns la București se înscrie la Școala Superioară de Agricultură.

Intrarea României în război alături de puterile Antantei provoacă intensificarea sentimentelor patriotice ale refugiaților ardeleni, precum și dorința lor

fierbinte de reîntregire a neamului, prin alipirea Transilvaniei la Patria Mamă. În consecință, Nacu se înscrie ca voluntar pentru a lupta alături de armata română împotriva Puterilor Centrale. Astfel, în 1916 îl găsim înrolat în Armata a 2-a, sub comanda generalului Averescu, la Regimentul I Vânători de Munte și participant activ la luptele de la Dealul Porcului, Cireșoia, Tg. Ocna, Mărășești și Mărăști. La 8 ianuarie 1918 trece Prutul cu Regimentul II Vânători pentru eliberarea Basarabiei de sub ocupația rusească. La 1 aprilie 1919 participă la luptele pentru eliberarea Ardealului, iar la 4 august 1919 intră în Budapesta. După trecerea Tisei se îmbolnăvește și este internat, mai întâi la Budapesta și apoi la Cluj, cu diagnosticul de malarie.

Despre eroismul, priceperea și devotamentul de care a dat dovadă Dumitru Nacu în timpul Primului Război Mondial vorbesc ordinele și medaliile primite la încheierea operațiunilor militare sau mai târziu, la momente aniversare (fig. 1)⁴:

- Ordinul „Coroana României” cu spade în gradul de cavaler cu panglică de „Virtutea Militară”, pentru luptele de la Csucs, din aprilie 1919 - Decret nr. 4206/1919 (fig. 2, fig. 10 a);

- Ordinul „Steaua României” cu spade în gradul de cavaler cu panglică de „Virtutea Militară”, „sublocotenentului Dumitru Nacu din Regimentul II vânători, pentru bravura și devotamentul cu care a condus plutonul la atac în luptele cu maghiarii de la Sasz Ladany, în iulie 1919” - Decret nr. 445 din iunie 1920 (fig. 3, fig. 10 b);

- Medalia „Ferdinand I” cu spade pe panglică, pentru că a făcut parte din corpul de voluntari Ardeleni-Bucovineni în războiul pentru întregirea neamului (1916-1919) - Decret nr. 73498/1921 (fig. 4, fig. 10 c);

- „Crucea comemorativă” 1916-1919 (fig. 10 d);

- Membru al ordinului „Ferdinand I” în grad de cavaler - Ordin nr. 1550/1935 (fig. 5, fig. 10 e);

- Emblema comemorativă a Regimentului 2 vânători gardă nr. 9 „Regele Alexandru al Iugoslaviei” - Brevet nr. 34/1934 (fig. 6, fig. 10 f);

- Medalia „Victoria a marelui război pentru civilizații 1916-1921” - Brevet nr. 680/10 martie 1925 (fig. 7, fig. 10 g);

- „Virtutea ostășească” clasa I - Decret nr. 194/1968.

După încheierea războiului, activează în Regimentul 85 Infanterie și predă la Școala de Subofițeri din Oradea, până în 1924. În această perioadă își desăvârșește studiile superioare, termină Facultatea de Drept și își ia licența. Din cauza agravării bolii, în 1925 este trecut în rezervă și se întoarce la Năsăud, unde este numit director al Administrației Fondurilor Grănicerești. Întocmește documentația necesară pentru ca Năsăudul să acceadă de la statutul de comună urbană la cel de oraș, fapt ce se concretizează odată cu Decretul Regal nr. 2465/25 septembrie 1925, publicat în M.O. nr. 220/7 octombrie 1925.

⁴ Ordinele și medaliile primite de către Dumitru Nacu se află în păstrare la ing. Petru Drăgan din Năsăud.

La ședința noului Consiliu local, Dumitru Nacu este ales ca primul primar al orașului, funcție pe care o va deține până în 1933; în paralel profesând și avocatura. Ca o dovadă a aprecierii dobândite ca primar al orașului, în ziarul „Ardealul”, nr. 17 din 1941, se spune: *„Dumitru Nacu a luat din slava figurilor mărețe de apostol, care a slujit altarul de cultură al Liceului Fundațional acel sentiment adânc de trăire și explozie românească, care a dat micului orașel de pe malurile Someșului blazon de noblețe spirituală în salba mistică a altarelor de viață și frământare românească. Fire neastâmpărată și robustă, Dumitru Nacu i-a dăruit integral sufletul său neamului. Ca primar al Năsăudului își revărsă aceeași patimă de luptă și înnoire românească în acest colț de țară, în care s-a răsădit după atâta timp o viață nouă”*.

Din 1930 activează în Partidul Național Liberal, deținând funcția de președinte al organizației județene, iar odată cu câștigarea alegerilor din 1933 devine prefectul județului Năsăud.

Ca prefect, în primul mandat a organizat activitatea urbanistică a orașului Bistrița, prin crearea parcului din jurul Catedralei luterane, mutând târgul care se desfășura săptămânal aici; din această cauză își atrage nemulțumirea populației săsești. În același timp, considerând că un popor nu poate fi liber dacă nu-și însușește cunoștințele elementare de limbă și comportare, se preocupă cu hotărâre să înființeze școli, punând un accent deosebit pe amenajarea sau construirea acestora în toate satele și comunele unde populația românească nu dispunea de astfel de așezăminte. În perioada mandatului său se înființează peste 30 de școli. Pentru acest fapt primește medalia „Răsplata muncii pentru construcții școlare” clasa I – Decret nr. 14065/1937 (fig. 8, fig. 10i).

Activitatea sa pe tărâm școlar este reflectată într-o scrisoare trimisă de inspectorul general al învățământului, I. Grigorescu, la 5 septembrie 1938: *„În semn de sinceră admirațiune și spre duiosă amintire dl. Dumitru Nacu, vajnicul și neobositul luptător naționalist care a sfințit peste tot locul unde a fost pus pentru binele neamului românesc, neîntrecut prefect care și-a legat pe veșnicie numele de județul Năsăud, în care școala românească a strălucit mai mult ca oricând, încurajată și înviorată printr-o pornire sufletească de mare noblețe”*.

De asemenea, realizările sale au fost relatate și în presă. Astfel, în ziarul „Ardealul”, nr. 17 din 1941, este consemnat: *„Ca prefect a desfășurat o activitate atât de rodnică, a dăruit acestui ținut grăniceresc atâta din energia și strădania sa, încât dacă aceeași energie s-ar fi pus în slujba neamului pretutindeni, altul ar fi fost epilogul dramaticelor vremi ce trăim. Și-a dăruit toată preocuparea dezvoltării singurelor focare de afirmare națională – școlile și bisericile. A dat fiecărui sat minoritar o școală românească, a zidit și consolidat prin ajutoare față de care a avut întotdeauna inima largă, biserici și cămine culturale. Profil de robustă și soapăiată dăruire, Dumitru Nacu a lăsat o dâră de lumină și faptă, atât de grăitoare pentru vremurile de lăncezeală de ieri, cât mai ales pentru văicărelile și scepticismul de azi”*.

În 1937 candidează ca senator, fiind ales pe listele PNL, dar guvernul Tătăărăscu cade, neavând majoritatea parlamentară. Este perioada când se instaurează dictatura regală, iar mișcarea revoluționară ia amploare, apărând primele semne ale unei conflagrații mondiale; se trag noi linii de demarcație

între popoare, se ignoră Tratatul de la Trianon, apar idei revanșarde care, pe lângă altele, duc ulterior la odiosul Dictat de la Viena și alipirea Ardealului de Nord la Ungaria.

După cedarea Ardealului în 1940, Dumitru Nacu este nevoit să se adăpostească la București, unde alături de ceilalți refugiați înființează „Asociația generală a refugiaților și expulzaților din Ardealul de Nord”, a cărei președinte este ales. La București editează, împreună cu alți intelectuali refugiați, revista „Plaiuri Năsăudene”, în ale cărei pagini, printre altele, înfierează războiul și dictatura antonesciană.

În legătură cu Asociația refugiaților, în articolul „Dinamism pribeag”, semnat de Dumitru Nacu în ziarul „Ardealul”, nr. 12 din 1941, se spune: *„Asociația refugiaților și expulzaților, constituie astăzi singura forță politică din țară, căreia nimeni și nimic nu i se va putea opune, de a-și croi drumul cel mai scurt de reîntoarcere la casele de unde a fost alungat de barbaria milenarilor opresori. De acest suflet curat, stăpânit în toată ființa sa numai de permanenta grijă a neamului ultragiat, nimeni să nu îndrăznească a se atinge și nimeni să nu încerce ai macula năzuințele idealului spre care începe să urce singur, mânat de suferințele, de dorul nestăpânit după glia strămoșească, vândută atât de ieftin de impostorii tuturor abdicărilor, care încă și astăzi își poartă leșurile amorțite de belșugul unei vieți sterile și fără ideal”.*

Asociația a constituit un real sprijin pentru cei dezrădăcinați din vatra străbună, fiind obligați să plece departe de casă fără bunurile acumulate o viață, fără a avea vreun sprijin material sau de altă natură. Ajutoarele acordate de Asociație le-au transmis refugiaților sentimentul că nu au fost abandonați. Datorită sprijinului oferit aceștia au reușit să supraviețuiască, o dovadă a recunoștinței lor reprezentând-o și un cunoscut refren care a circulat în epocă: *„Să trăiască dl. Nacu că ne dă mălai cu sacul”.*

Ziarele vremii amintesc frecvent prezența lui Dumitru Nacu cu prilejul diferitelor manifestații și acțiuni politice, culturale sau de alta natură. Într-o notă intitulată „Năsăudenii din capitală au prăznuit aniversarea liceului”, în nr. 5-7/1943 din „Plaiuri năsăudene”, descoperim că alături de C. Moisil (fost director general al Arhivelor statului), prof. Șt. Pop (fost director al Liceului Sf. Sava din București), Vasile Bichigeanu (fost director al Liceului „G. Coșbuc din Năsăud) s-a aflat și Dumitru Nacu, președintele refugiaților ardeleni; iar lista participanților poate continua cu D. Tomuța, Gheorghe Avram, Laurențiu Oanea, Leon Scridon etc. Același ziar arată că toată intelectualitatea năsăudeană s-a întrunit de la ora 20, în cadrul unei mese comune, la restaurantul „Capșa”, situat în piața Buzești din capitală, plănuiind măsurile ce se vor lua pentru aniversarea liceului.

Munca și energia depuse în cadrul asociației au fost remarcabile, aceasta pentru faptul că era obligat să lupte atât împotriva celor contra cărora s-a înrolat voluntar în 1916, respectiv a Ungariei și Germaniei, dar și a celor care au acceptat cu atâta ușurință „Dictatul de la Viena” prin cedarea Ardealului de Nord, patria și locul unde a văzut lumina zilei. Nu pierde nici o ocazie ca în adunări, mitinguri sau cu alte ocazii să înfiereze războiul și pe cei care au atentat la integritatea teritorială a țării.

Este suficient să amintim numai de cuvântarea ținută la 28 februarie 1943, la marele miting de la Cernăuți. În acest sens să dăm cuvântul redactorului ziarului „Ardealul”, care relatează: *„Lumea mare care ascultă pe oratorii urcați la tribună, s-a văzut să mărturisească deschis. Da, într-adevăr ardelenii sunt cu adevărat luptători. Se vede că vitregia istoriei lor i-a învățat să fie așa. Și pe drept cuvânt fiindcă i-a învățat să fie cuvintele clare și apăsate rostite de președintele Asociației refugiaților ardeleni, Dl. Dumitru Nacu, au tălmăcit vrerea nu numai a noastră, a ardelenilor refugiați, ci a tuturor celor care simt românește. Fără teamă și ocoluri d-sa a arătat drumul ce duce spre mântuire și izbândă și care este drumul trasat de marii noștri înaintași ardeleni, în fața imensei asistențe, a Guvernatorului și Episcopilor metropolei din Cernăuți, a armatei, ... ca și a tuturor școlilor și instituțiilor din capitala Bucovinei. Oratorul dl. Nacu a spus: „Ce caută România într-un război alături de Hitler, Mussolini și Horti, alături de cei ce ne-au distrus unitatea națională și politică? Ce caută România într-un război pentru spații vitale, alături de Hitler, când întreaga noastră istorie ne e martoră că neamul românesc în tot decursul întunecatei lui istorii nu a râvnit pământuri străine, ci a luptat pentru a se menține pe glia din seva căreia a răsărit? Ce caută România într-un război alături de Hitler pentru spiritul unei Europe, când acest spirit a început cu Dictatul de la Viena, cu tăierea Ardealului în două?”.*

Ziarul „Bucovina” din Cernăuți, în numărul din martie 1943, insistă asupra consecințelor ce pot urma după această manifestație temerară din 28 februarie 1943, organizată cu ocazia sfințirii drapelului filialei „Asociației refugiaților Ardeleni din Bucovina”.

Un discurs înflăcărat a fost ținut și în biserica greco-catolică din str. Polonă din București, cu prilejul jubileului de 50 de ani de la procesul memorandiștilor de la Cluj. La parastasul pentru comemorarea acestora au luat parte: Iuliu Maniu, Dinu Brăteanu, Mihai Popovici, prof. dr. Angelescu, Ghiță Pop, Ilie Lazăr, Alexandru Lepădatu și alți frunțași ai vieții politice. În cuvântul său, Dumitru Nacu a spus:

„Prin acceptarea josnică a arbitrajului de la Viena, politica oficială s-a detașat de îndrumările marilor oameni de stat, Iuliu Maniu, Dinu Brăteanu, apucând drumul aventurii. Problema Ardealului a format un obiect de șantaj pentru propaganda nazistă. Când nemții aveau nevoie de trupe românești dădeau ordin unguștilor să se agite și invers, când aveau nevoie de trupe ungurești primul ministru Ion Antonescu se răstăea către grofii de la Budapesta. România a cheltuit sute de vieți zadarnic pe câmpurile de luptă de la răsărit pentru idealuri străine, în loc să recucerească pământul străbun al Ardealului. Onorată asistență, drumurile care au dus la „Memorandum” sunt identice cu acestea pe care le încercăm azi, sub oblăduirea mareșalului Antonescu. Presa gătuită, libertatea de gândire și exprimare a adevărului, reprimată din fașă, oameni fără de nici o vină închiși și torturați. Suntem aproape de prăbușire, nu este altă ieșire decât schimbarea guvernului, mareșalului cu un guvern de largă concentrație națională”.

După acest discurs, ținut în fața unui numeros public, Dumitru Nacu și organizatorul parastasului, dr. Anton-Ionel Mureșeanu, au fost interogați și anchetați de poliție. Au fost duși la Curtea Marțială, s-au încheiat numeroase

procese verbale, iar după două săptămâni de detenție la poliția capitalei au fost trimiși în lagărul de la Târgu Jiu („Ardealul”, nr. 35/4.09.1944).

Spre finele anului 1944 este numit din nou prefect al județului Năsăud. În această calitate, face parte dintr-o delegație (fig. 9 a) completată cu Titus Mălai (președintele Fondurilor grănicerești din Năsăud), vicarul Simion Pop, pr. Grigore Pop, prof. V. Scurtu, inspectorul școlar Ioan Buia și pr. Ioan Costan care au avut audiență la primul ministru pentru:

- trimiterea autorităților românești în Ardealul de Nord;
- intervenția la ministrul educației în problema școlilor;
- trimiterea de medicamente și medici chirurghi la Năsăud;
- trimiterea de cereale și alte produse alimentare de primă necesitate

pentru populație;

- acordarea de burse pentru elevi etc.

În „Plaiuri Năsăudene”, nr. 27-28 din 1944, într-o fotografie semnificativă, este înfățișat Dumitru Nacu, prefectul județului Năsăud, vorbind voluntarilor ardeleni la începutul lunii octombrie, în preajma plecării lor pe frontul din Transilvania (fig. 9 b), care a exprimat printre altele: *„Pe când alții se înecă căutând formule democratice, Ardealul născut democratic aleargă din nou la examenul morții, pentru a înălța încă o dată neamul și eternitatea patriei, pe crestele libertății și unității noastre naționale și politice”*.

În același ziar se scrie: *„Prin înalt decret regal numit în demnitatea de prefect al Năsăudului dezrobit domnul Dumitru Nacu. Timp de 4 ani Dumitru Nacu a ținut sus stindardul luptei de descătușare a Transilvaniei, în întreaga Românie, în calitate de președinte al Asociației Refugiaților Ardeleni. Dârz și mândru Nacu ne-a reprezentat cu demnitate sufletul Năsăudului. Nu l-a îngenunchiat nici o mișelie! A stat în temniți și în lagăr vreme îndelungată, la Târgu Jiu, pentru credința sa năvalnică în viitorul neamului. Nu s-a aplecat! Acum pășește cu fruntea sus la Năsăud, unde va clădi o viață nouă. Dumnezeu să-i ajute!”*.

Reinstaurarea lui Dumitru Nacu ca Prefect al județului Năsăud a oferit prilejul pentru a fi sărbătorit în capitala țării. În „Plaiuri Năsăudene”, nr. 29-30 din 1944, este relatată pe larg desfășurarea omagierii, sub titlul *„Cinstirea unui fiu al unei granițe năsăudene”*, la care a participat numeroase personalități din toate domeniile.

Printre cei care i-au adus elogii s-a numărat și ministrul Gheorghe Pop, care a subliniat: *„Ne este drag Nacu pentru dârzenia și caracterul său ce le-a arătat în toate acțiunile naționale. Mă uit adesea la figura lui, și îmi dau seama că așa trebuie să fi fost și Cătanele Negre care au cucerit Europa și au înfruntat mândria lui Napoleon. Postul de prefect la Năsăud nu e o răsplată a luptei sale, ci un câmp de afirmare și luptă. Recompensele pentru munca sa nu vor întârzia să vină”*.

Cu aceeași ocazie, părintele dr. Titus Mălai a cuvântat: *„...Când sărbătorim pe prietenul nostru, noul prefect al Năsăudului, care a avut darul să ne adune în număr atât de impunător la această agapă, nu am fi în nota actualității, dacă nu am privi acest moment prin perspectiva istorică, singura care se potrivește sufletului graniței năsăudene”* iar mai departe, după ce face portretul acestuia, încheie: *„Pe*

aceste plaiuri năsăudene, acum la sosirea ta la Bistrița, va trebui să mai fâlfâie odată flăcările vechii „Virtus Romana Rediviva”. Dea Dumnezeu să reușești!”.

A urmat expunerea făcută de dr. Leon Scridon: „De aceea stând încă sub impresia acestei constatări care trecând peste mici fricțiuni și mărunte neînțelegeri ivite poate și acolo, a reținut realitatea acestei înălțătoare solidarități ardelenesti, te rog dar dragă prietene, ca odată cu pășirea ta în calitate de prefect, pe pământul dezrobbit al județului Năsăud, să ai ca principală preocupare cultivarea și cimentarea acestei solidarități, așa cum ai știut să o faci cât timp ai fost la conducerea asociației noastre a refugiaților din Transilvania de Nord. Procedând astfel, vei cinsti și jertfa de sânge a celor peste șase zeci mii ostași români care în frunte cu generalul lor, vrednic și glorios urmaș al Cătanelor Negre, și-au dat sângele pentru dezrobirea județului Năsăud și pentru redobândirea pământului scump al Ardealului”.

De asemenea, dr. Munteanu, director general al comisariatului refugiaților, a relevat în cuvinte frumoase activitatea lui Dumitru Nacu în ceea ce privește activitatea refugiaților: „Mereu era alături de cei mici, de cei săraci, de a sări în foc pentru sprijinirea lor”. În fine, profesorul Gabriel Țepelea a adăugat: „Am cunoscut pe Nacu mai întâi din rapoartele Siguranței ca unul dintre cei mai mari dușmani ai dictaturii și nemților. Mai apoi l-am cunoscut personal împreună cu întreaga acțiune de subminare dusă vreme de patru ani”.

Participanții care și-au exprimat gândurile au primit și răspunsul din partea celui sărbătorit: „Toate elogiile pe care antevorbitorii mei au ținut de bine să mi le aducă pentru activitatea mea politică, dezvoltată în cei patru ani de pribegie și dictatură în calitatea de președinte al Asociației generale a refugiaților și expulzaților din Ardealul rob, nu-mi aparțin decât în măsura în care am putut personal contribui alături de cele 64 de organizații politice de pe întreg teritoriul țării, la pregătirea ambiției de dărâmare a dictaturii și de smulgerea din ghearele unei nefaste și nefirești alianțe cu dușmanii seculari ai neamului nostru”, iar mai departe: „prin istoricele adunări de la Cernăuți, Turda, Arad, Alba Iulia, Petroșani, Blaj și altele, am afirmat în fața zecilor de mii de cetățeni, în fața reprezentanților armatei și a miilor de soldați, ca România duce un război fără nici un ideal”, iar în continuare afirmă: „Si pe pagina aceasta va străluci mai puternic decât soarele numele lui Iuliu Maniu, azi părintele patriei și acela a lui Constantin Brăteanu sub îndrumarea cărora Ardealul pribeg a acționat pregătind conștiința neamului pentru marea dezlegare pe care M.S. Regele Mihai I le-a dat-o prin curajul și dragostea mare de tot ce e românesc...”.

Funcția de prefect nu va fi deținută decât pentru o scurtă perioadă de timp, întrucât este promovat Comisar general pentru lichidarea problemelor refugiaților, cu gradul de ministru-secretar de stat la interne. Într-un articol din „Plaiuri Năsăudene”, nr. 36–37 din 1945, cu ocazia numirii în noul post se spune despre Nacu: „Face parte din falanga celor mai dârzi luptători pentru cauza democrației românești. Vreme de patru ani, cât a ținut dictatura antonesciană, domnia sa a dus o permanență acțiune de subminare a regimului trecut, de federalizare a tuturor oamenilor curați în jurul unei singure și mari idei: lupta pentru Transilvania”, iar mai departe: „nu-l intimidau nici amenințările ori arestările și nu-l ademeneau nici promisiunile de efemere măririi... pentru acest fapt a îndurat toate persecuțiile, fiind în nenumăratele rânduri arestat, maltratat, închis și trimis în lagăre. Parcă-l văd

și azi transportat de agenții Gestapoului în „locuri necunoscute”, încercând senzația grea a durerilor adânci ale despărțirii pentru totdeauna, poate...”.

În această perioadă este ales din nou președinte al fracțiunii PNL din județ, candidând la alegerile din 1946 pentru parlament. După cum se cunoaște, alegerile au fost măsluite în favoarea coaliției aflată sub influență sovietică, iar ulterior partidele politice au fost desființate.

Ca urmare, între anii 1950–1954 este arestat, de această dată de autoritățile comuniste, trece prin lagărele și temnițele din Aiud, Cluj, lagărele de munca din Medgidia, Poarta Albă, Cernavodă sau Mogoșoaia. După detenție lucrează în Năsăud la „Comraiproduct”, unitatea Cooperăției de consum, apoi la Întreprinderea „George Coșbuc”, până în anul 1959, când se pensionează.

Dacă o parte dintre năsăudeni l-au abandonat sau evitat, ca urmare a supravegherii permanente venite din partea organelor comuniste, prin Securitate, nu același lucru s-a întâmplat cu prietenii adevărați, care i-au cunoscut caracterul și valoarea. În acest sens este de menționat că în 1977, la împlinirea vârstei de 85 de ani, a fost omagiat în București, la Casa Universitarilor. Cu privire la organizarea acestui eveniment este relevantă o scrisoare, semnată „G. Pop”, adresată de la București profesorului Octavian Ruleanu, la 31 ianuarie 1977⁵:

„Iubite Octav Ruleanu

Prietenul nostru Vasile Netea încă foarte harnic la vârsta sa, omniprezent la mai toate manifestările „de masă”, cum se mai spune în mod curent numai la cele istorice, unde aș zice că și la cele literare, a inițiat sărbătorirea celor 85 de ani de viață ai venerabilului luptător năsăudean Dumitru Nacu. Mai întâi s-a consultat cu Ion Costa care la rândul-i mi-a cerut părerea și anume, dacă este bine să se desfășoare festivitatea la Năsăud sau aici în București. După câte am observat eu, V.N. voise să se imprime sărbătoririi un caracter mai larg, mai „oficial” până în cele din urmă poate în cadrul „Cântării Cântărilor” ori a vreunei alte cântări cu cântec, ceea ce ar fi întărit cu o și mai mare pregnanță actualitatea versurilor lui Eminescu:

„Iar deasupra tuturor va vorbi, vreun mititel,

Nu slăvindu-te pe tine... lustruindu-se pe el

Sub a numelui tău umbră”. etc.

Personal am fost de părere așa dar ca D.N. să fie sărbătorit la București și așa s-a hotărât, după cum de bună seamă îți va fi împărtășit și ție amicului nostru Costan. Așa precum capitala noastră este cel de-al doilea mare oraș maghiar după Budapesta, tot astfel intelectualii năsăudeni care pot sărbători pe fostul nostru „prezident al durerilor ciuntirii Ardealului” se află aici, iar dacă l-am fi sărbătorit acolo, în satul său de baștină, ai fi fost prezent tu și cu Lupu, poate încă vreo doi trei, și cei câțiva foarte puțini care s-ar fi deplasat din București. Astfel, sala ar fi trebuit completată, cum se scria pe vremuri pe afișele operei române din Cluj cu, „soldați, mulțime, popor, prostime” ...

⁵ Document păstrat în colecția personală.

În București ne putem aduna oricând cel puțin 60-70 năsăudeni, acordându-i astfel aniversării adevăratul său caracter „grănițesc”...”.

La sărbătoarea dedicată acestui fiu al graniței năsăudene au rostit alocuțiuni dr. Valeriu Boeriu (medic colonel, ca președinte de vârstă), Mircea Rebreanu (magistrat), dr. Aurel Mărgineanu (avocat, fost secretar general al „Asociației refugiaților”), prof. Simion Ilieșu, prof. Vasile Netea, Ovidiu Ionașcu (consilier juridic), pr. Ioan Costan și mulți alții.

De asemenea, a fost omagiat la împlinirea vârstei de 90 ani, tot la București, la Casa Universitarilor, rostind cuvântări: prof. univ. Alexandru Ciplea, dr. Mircea Rebreanu, dr. Gabriel Țepelea, prof. univ. Vasile Netea etc. Cu această ocazie, Gabriel Țepelea afirma: „Figura sa mi se părea atunci desprinsă dintr-o efigie romană, iar verbul hotărât clocotitor. Dar lupta adevărat umană a lui Dumitru Nacu și a altor fruntași a fost aceea de a deschide cărări de înțelegere pentru valurile ce se revărsau cu refugiați din țară, de a le găsi un adăpost, o slujbă, de multe ori și îmbrăcăminte”.

După 16 ani de la moartea lui Dumitru Nacu, petrecută în iunie 1988, ca o recunoaștere a meritelor sale, la Năsăud s-a făcut un demers către Consiliul local al orașului pentru a i se acorda titlul de „Cetățean de onoare post mortem”. Ca urmare a referatului pe care l-am depus la Primăria orașului, în Ședință de Consiliu propunerea a fost aprobată prin hotărârea nr. 52/2004 (fig. 11). Desfășurarea sesiunii omagiale a fost relatată pe larg în „Curierul năsăudean”, apărut ca supliment al cotidianului județean „Răsunetul”, din 8 februarie 2004.

Cu același prilej, în publicația „Mesagerul”, nr. 2203/26.01.2004, în articolul intitulat „Memoria lui Dumitru Nacu, cinstită de liberalii năsăudeni”, prof. Dorel Coc, președintele organizației locale a PNL, aprecia: „Nu trebuie să lăsăm uitării o serie de lucruri care au lăsat repere umane în viața orașului nostru și nu numai, exemple care au vizat oameni și fapte toate legate de numele lui Dumitru Nacu, model definitoriu pentru cinste mândrie și demnitate, valori care dincolo de timp trebuie să ne evidențieze pe fiecare”. Evenimentul a fost relatat și de ziarul „Atac de Bistrița”, nr. 15/3 februarie 2004, în articolul „Reabilitarea memoriei lui Dumitru Nacu”.

De asemenea, personalitatea lui Dumitru Nacu a fost popularizată cu ocazia dezvelirii unei plăci comemorative pe fațada clădirii în care a locuit (situată în Năsăud, Piața Unirii, nr. 18), cu textul: „Av. Dumitru Nacu 1892-1988 primar al orașului Năsăud, prefect al județului Bistrița-Năsăud, senator și ministru secretar de stat, președinte al organizației județene a Partidului Național Liberal”.

La dezvelirea plăcii comemorative a fost invitat să participe și dl. Theodor Stolojan, președintele PNL din perioada respectivă, care a onorat evenimentul prin prezența sa. După deschiderea festivităților de către prof. Dorel Coc, a fost expus un succint material de către subsemnatul, din care reproducem: „Stimate domnule președinte Stolojan și invitați! Am deosebită plăcere ca în prezența dvs. să evoc personalitatea celui pe care astăzi îl omagiem, revenindu-mi în același timp sarcina deosebit de grea ca într-un timp scurt să relatez despre Dumitru Nacu, deoarece acest ilustru personaj născut pe plaiurile năsăudene, în cei 96 de ani

trăiți, a avut o bogată activitate în domenii diverse, ca oștean, om politic, administrator, avocat, jurnalist și om de cultură”.

În continuare, a fost prezentat un succint material privind activitatea lui Dumitru Nacu, iar fiul celui omagiat, Alexandru Nacu, a rostit un cuvânt de mulțumire, rememorând momente din viața tatălui său. Teodor Stolojan a apreciat evenimentul ca o expresie a meritelor de care s-a bucurat Dumitru Nacu în oraș și în țară, fiind un brav urmaș al graniței nășăudene.

II. Dedicății scrise pentru Dumitru Nacu

În lunga sa viață, Dumitru Nacu a primit numeroase dedicații scrise, venite de la diferite persoane care l-au cunoscut și apreciat. Aceste dedicații au rămas înregistrate pe fotografii, cărți de autor sau în cuprinsul unor scrisori. Astfel, colonelul Rasovicianu, care în timpul războiului a fost comandantul regimentului din care făcea parte și Dumitru Nacu, consemnează pe o fotografie a sa, la data de 4 octombrie 1921: „Scumpului meu frate de arme, locotenent Nacu, eroul de la Csucs, din Vingelko, Tisa, Bo, în semn de recunoștință și iubire” (fig. 12), iar în 1925 același, devenit general, îi transmitea: „Eu sunt dispus, dacă poți, să te numesc șef de colonie în Cadrilater, în Balcic, unde am deja pe Nohai, Hagiu, Constantinescu Stelian, cu câte douăzeci familii fiecare, din ale luptătorilor de 9 vânători”. Pe altă fotografie venită din partea lui Rasovicianu, este consemnat: „Mulțumesc cu toată dragostea eroului de la trecerea Tisei”.

De la poetul Iustin Ilieșu, în volumul de versuri „Grădina cu flori de toamnă” a rămas următoarea dedicație: „Prietenului D. Nacu neînfricat român și luptător al graniței, în semn de stimă”. Același cântăreț al tragediei refugiaților din 1940, dedică un exemplar din volumul „Spre biruință”: „Marelui român din țara cătanelor negre, domnul D. Nacu, președintele refugiaților ardeleni, care luptă cu atâta dârzenie și credință pentru Ardealul crucificat, toată admirația și prietenia mea”, iar în cartea „Lângă hotar” se află scris: „Izvorâtă din glas de sânge grăniceresc îți este dată ție, Dumitru ca în calitatea ce o deții de președinte al asociației refugiaților și ca mare și verificat român, să poți duce la îndeplinire gândurile noastre de reîntoarcere pe plaiurile scumpe”.

Poetul Emanoil Cobzalău, nota în cartea de poezii „Țara de cetini”: „Domnul Dumitru Nacu, far de puternică orientare a spiritualității noastre tinere nășăudene pe drumul spre piscurile deplinei biruiți, luptătorului neînfricat în linia I pentru dreptul moștenit pentru glia sfintei noastre copilării, azi pângărită de scorpionii vestici. Omagiul acestei țări de cetini”.

Pe volumul de versuri „Întoarcerea”, autor I. TH. Ilea, se poate citi: „Aprigului luptător ardelean Dumitru Nacu, acest volum de versuri al vremilor noastre de totdeauna, cu dorința reîntoarcerii la Nășăudul nostru drag cât mai repede”. Totodată, I. Pupeză, pe volumul „Olanul Beveridge”, se exprimă: „Dl. ministru Dumitru Nacu, în semn de admirație pentru dârzenia cu care luptă pe linia marilor idealuri naționale și sociale, ca un mare grănicer nășăudean”.

Cuvinte frumoase stau consemnate și în cartea „Cronică”, având ca semnatar pe M. Groșeanu „Dl. ministru Dumitru Nacu, comisarul general al

refugiaților și expulzaților ardeleni, neînfricatului luptător pentru apărarea intereselor ardelenilor în pribegie și neobositului președinte al refugiaților, drept amintire zilelor de la prefectura poliției unde n-a pregetat să-și afirme credințele în dreptatea neamului ca și în viața politică, la Arad, Cernăuți, București și altele”.

De asemenea, George Togan în „Istoria romanțată a Iașului” a scris: „Cu dragoste și prețuire domnului Dumitru Nacu, prefect al județului Năsăud, președinte al Asociației refugiaților și un strălucit reprezentant al Ardealului, această istorie romanțată despre orașul copilăriei mele care este ca o mireasmă de Ardeal”; același autor nota pe volumul „Ne cheamă Ardealul”: „Cald omagiu domnului Dumitru Nacu, președintele asociației refugiaților, prefect al județului Năsăud, această carte care a ținut trează conștiința națională pentru dezrobirea Ardealului nostru drag și sfânt”.

Alte dedicații se regăsesc pe volumele primite de la: Dorin Pop, „Crizantema țării” (versuri); dr. Tiberiu Moraru, „Păstoritul în munții Rodnei”; Iosif Știopul, „Țările românești înainte de secolul XIV”; dr. G. Cotul, tratatul medical „Vocea și igiena vocală” etc.

III. Dumitru Nacu – gazetar

Activitatea prodigioasă a marelui om Dumitru Nacu nu se limitează numai la funcțiile avute pe linie de partid și de stat, fiind totodată și un talentat gazetar. El este cel care grupează refugiații din Ardeal pentru publicarea ziarului „Ardealul”, iar pe cei din zona graniței năsăudene îi mobilizează pentru editarea în refugiu a publicației „Plaiuri Năsăudene”, unde figurează aproape în fiecare număr cu articole valoroase și de mare impact pentru acele vremuri.

Publicistica sa în cele două ziare se poate clasifica în trei categorii distincte. În prima se face o radiografie pertinentă a situației refugiaților din Ardeal, arătând ca aceștia au fost obligați să părăsească Ardealul de Nord în urma unui act samavolnic făcut prin Dictatul de la Viena. Cei peste cinci sute de mii de refugiați și expulzați au plecat din locurile de baștină neștiind ce li se va întâmpla, cunoscând ororile săvârșite de maghiari până în 1918 asupra populației române. Aceste articole trag un semnal de deznădejde, dar transmit și mesaje încurajatoare pentru un viitor mai bun.

O a doua categorie de articole face referire la mari personalități ale Ardealului, cum sunt cele dedicate lui Ioan Ciocan, Leon Scridon senior, Gheorghe Manu din Baia Mare și alții.

În fine, o a treia categorie de materiale, care se regăsesc în cele două ziare – „Plaiuri Năsăudene” și „Ardealul”, se referă la situația refugiaților și expulzaților din Ardeal, a asociației acestora, condusă de Dumitru Nacu. Această grupare de articole reprezintă memorii adresate regelui și guvernului, ca să se acorde refugiaților beneficii și înlesniri, cum ar fi împrumutul lor, facilități în impozitarea veniturilor, acordarea de locuințe, acordarea de credite bancare cu dobânzi reduse pentru desfășurarea unor activități economice.

Năsăudul și năsăudenii se regăsesc în mod constant ca subiecte în articolele lui Dumitru Nacu. Astfel, în articolul „Omagiu de recunoștință” („Plaiuri Năsăudene” nr. 5–6–7 din 1943), cu ocazia împlinirii a optzeci de ani de la înființarea Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud, afirma: *„Astăzi, când liceul de la Năsăud serbează opt decenii de la deschiderea lui se lasă luminoase și plini de nădejdi amintirile anilor petrecuți sub cupola acestui bătrân fort al conștiinței și sufletului românesc de totdeauna”, iar mai departe „optzeci de ani a stat strajă neadormită, păzind cu sfințenie templul în care ni s-a păstrat nealterată podoaba tuturor virtuților noastre strămoșești”.*

În articolul „Acum 25 de ani” („Plaiuri Năsăudene” nr. 8 din 1943) Dumitru Nacu face o incursiune în timp asupra modului în care s-a făcut Marea Unire, concluzionând la final: *„Astăzi după 25 de ani de la marea și sfânta noastră unire, a cărei aureolă este nimbata de purpuriul de sânge al atâtor generații de martiri ai Ardealului, Ardealul sfârtecat de vitregia aceluiași negru destin, stă drept la datorie, pentru izbânda cea mare, pe care va ști să o smulgă spurcatului destin, oricâte jertfe i s-ar mai cere”.*

Dumitru Nacu se preocupă și de popularizarea personalității unor oameni de seamă de pe meleagurile năsăudene. Astfel, în articolul „Un mare nedreptățit, Ion Ciocanul” după ce face o scurtă prezentare a acestuia, figură de seamă a graniței năsăudene, fost președinte al Fondurilor grănicerești și director al Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud, deputat în Parlamentul din Budapesta, apreciază: *„Ion Ciocan își croiește un drum greu, dar singurul care putea duce în acele crâncene vremuri la apărarea și salvarea școalelor năsăudene. Drum pe care mergând nu a periclitat niciodată existența noastră națională și nu a renunțat niciodată la demnitatea și drepturile noastre naționale și politice”, iar mai departe arată că „Prin dragostea de neam spre spiritul său superior și intuiție a vremurilor prin care treceau instituțiile de la Năsăud, conștient de scopurile urmărite de guvernul de la Budapesta a cărui exponent în județul Năsăud era prefectul Dezideriu Banffy, cel mai neîmpăcat dușman al românilor, el singur a știut prin înțeleapta lui politică și prevedere, să salveze de la înstrăinare averile grănicerești, iar instituțiile de cultură și suflet românesc să le asigure viitorul și dezvoltarea în spiritul consacrat de ctitorii acestor istorice așezăminte”.*

În ziarul „Plaiuri Năsăudene”, nr. 11–12 din 1944, se află tipărit cuvântul lui Dumitru Nacu rostit cu prilejul impunătoarei manifestații de cinstire a martirilor și luptătorilor ardeleni, organizată în capitală, ocazie ce a prilejuit sfințirea troiței simbolice ridicată de „Uniunea Someșană”. În această alocuțiune Dumitru Nacu spune: *„Cultul trecutului este cheazăia viitorului, cheia care a deschis larg porțile unității noastre naționale a fost acest cult al zbuțumăturii noastre trecut. Ardealul pribeag înaltă în inima capitalei noastre de totdeauna cruce de închinare și prinso de recunoștință martirilor și luptătorilor din toate timpurile care au sfârșit pe crucea unui crez, n-au căzut pentru realizarea unui singur ideal unitatea politică și națională a tuturor românilor”.*

IV. Poetul Iustin Ilieșu – versuri închinat lui Dumitru Nacu

Iustin Ilieșu i-a dedicat lui Dumitru Nacu două poezii, intitulate „Poruncă”⁶ și „Luptătorul Ardealului”⁷, care fac referire, într-un mod plastic, la activitatea și personalitatea acestuia:

PORUNCA

D-lui Dumitru Nacu

Hei, voinici,
Până când mai poposiți pe aici?
Până când aveți privirea blândă?
În Ardeal o moarte și osândii,
La hotar dușmanii stau la pândă!

Poate munți și plaiuri, peste lunci,
N-auziți chemări duiioase și porunci?
Trec țărani noștri în convoi,
Duși spre pustă, oropsiți și goi,
Schingiuiți, ca-n ziua de apoi –
Gemetele nu străbat la voi?
N-auziți prin munți de atâția ani
Bocetul copiilor orfani?
Nu vă-ndeamnă scrâșnet de măsele,
Ca să puneți mâna pe prăsele?

Hei, voinici,
De trei ani vă tot gălesc pe-aici,
De trei ani tot plângeți și bociiți
Mohorâți la fețe și zdrobiți!
De trei ani tot așteptați dreptate,
Așteptați, dar ceasul nu mai bate!
Nu săriți dincolo peste deal,
Cum colindă jalea în Ardeal!
Nu vedeți cum sorb dușmanii sânge,
N-auziți românu-n lanț cum plânge?
Anii trec în goană, trec mereu
Jugul în Ardeal e tot mai greu –
Ne-nțelege – amarul numai Dumnezeu...

---

⁶ Poezia „Poruncă” a fost publicată în volumul „Sângerări ardeleni”, după cum însuși autorul sublinia într-un alt context: „Această poezie a mea a apărut în volumul „Sângerări ardeleni” cu dedicația dată neînfricatului luptător dr. Dumitru Nacu, fost președintele celor cinci sute de mii de refugiați ardeleni (1940-1944), pe care i-a condus biruitori în 1944 spre plaiurile ocupate vremelnice de unguri prin odiosul verdict de la Viena”.

⁷ Poezie păstrată cu semnătura autorului la semnatarul articolului de față.

Nu-i destul să ne-adunăm la sfat,
Și să stăm cu pumnul încleștat,
Căci lângă vremelnicul hotar
Se mărește crâncin furnicar,
Guri de tunuri cum rânjesc spre noi –
Pregătiți-vă de-nversunat război!
Mai avem un colț frumos de rai
Rupt din țara Regelui Mihai,
Unde neamul suferă cumplit
Unde sărbătoarea n-a sosit,
Unde ne așteaptă frații toți,
Unde gem românii trași pe roți,
Unde plâng în temnițe nepoți.

Stă la masă groful roșcovan
Pe pământul nostru ardelean,
Fără milă biciuind poporul,
Apărând și jaful și omorul!

Stă la masă groful cel flămând,
Dar i-am pregătit prohodul, în curând!

Hei, voinici,
Până când mai poposiți pe aici?
Prindeți armele biruitoare,
Să pornim spre vechile hotare!
Să pornim cu toții din locul acesta,
Să dansăm o horă-n Budapesta!

* * *

LUPTĂTORUL ARDEALULUI

D-lui Dumitru Nacu

Președintele celor cinci sute de mii de refugiați ardeleni 1940–1944

Drag luptător din alte vremuri
Care-ai fost cinstea întrupată,
Puterea luptei tale sfinte
Nu vom uita-o niciodată!

Ne-ai ridicat pe culmi de glorii
Cu truda-ți supraomenească,
Și nu te-a-nspăimântat vreo jertfă
Pentru dreptatea românească.

Parcă te văd și azi în focul
Nelegiuirilor străine,
Dar tu erai un dac de sânge
În haina vorbelor latine.

Cât te-ai zbatut să vezi unirea
Cu adevărații frați alături,
Și-ai reușit atâtea piedici
Din drumul tău măreț să măhuri!

Să-ți fie viața totdeauna
Senină cum ți-a fost credința,
Și laurii în orice timpuri
Să-ți încununune biruința!

Tu ai luptat pentru poporul
Ce-și apăra cu sete glia,
Și figurezi printre eroii
Ce-au strălucit în România!

Dumitru Nacu! Cine oare
Nu-și amintește și azi de tine?
Un fiu de dac din munții Rodnei
În haina vorbelor latine!...

Mulți ani și viață fericită,
Ferit de ură și de grindini,
Viață lungă îți urează
Românii toți de pretutindeni!

22 martie 1975

*

**

Cele exprimate în rândurile de față redau doar o infimă parte din viața și cariera lui Dumitru Nacu. Tocmai de aceea, sperăm că astfel se vor deschide noi perspective de studiu, oferind cercetătorilor imboldul pentru a scoate la lumină noi mărturii privind realizările acestui mare patriot și om politic. Ne dorim, totodată, ca prin aprecierile făcute să sensibilizăm pe cei îndrituiți, iar memoria lui Dumitru Nacu să fie onorată, pe diferite căi, și la nivelul administrației orașului Năsăud.

**DUMITRU NACU - REPRÉSENTANT MARQUANT
DE LA FRONTIÈRE DE NĂSĂUD**

- Résumé -

Dans la pléthore d'académiciens, de personnalités culturelles ou politiques, qui sont originaires de la région de Năsăud, on peut remarquer Dumitru Nacu (1892-1988), qui, pendant sa longue vie, a été présent à plusieurs étapes et événements importants de l'histoire nationale et mondiale: le Dualisme austro-hongrois, la Première Guerre Mondiale, L'entre-deux-guerres, Le deuxième arbitrage de Vienne (1940-1944), la Seconde Guerre Mondiale et la dictature communiste (1945-1989).

Il a exercé une intense activité politique et civique et a occupé plusieurs postes importants: maire de Năsăud (1925-1933), préfet de Năsăud (1933-1940), président de l'Association générale des réfugiés et des exilés de la Transylvanie du Nord (1941-1944), etc.

Fig. 1

Ministerul de Războiu

Brevet

Noi Ministru Secretar de Stat la
 Departamentul de Războiu, adeverim că prin
 înaltul decret № 4205 din 12 Septembrie 1919,
 Majestatea Sa Regele a binevoita conferi
 Ordinul „Coroana României” cu spade
 în gradul de Cavaler cu panglica de „Virtutea Militară”,
 Sublocotenentului Teacu Dumitru, din
 Regimentul 9 Vânători pentru curajul și pricepea cu care
 și-a condus plotonul în lupta cu maghiarii de la Coșca
 la 16 Aprilie 1919. —

Ministru de Războiu

Vălcoviciu

Directorul Superior
 al personalului

Al. M.

№ 6803.

anul 1919, luna Septembrie, ziua 12

Fig. 2

Ministerul de Războiu

Brevet

d.n. 429

Noi Ministru Secretar de Stat la
Departamentul de Războiu, adevărim, că prin
Înaltul decret N° 2445 din 7 Junie 1920
Majestatea Sa Regele a binevoita conferi
Ordinul „Steaua României” cu spade
în gradul de Cavaler cu spargerea de „Virtutea Militară”
Sublocotenentului Nacu Dumitru, din Regimentul 2 Vânători
pentru bravura și devotamentul cu care și-a câștigat locul de onoare în
luptele cu maghiarii dela Sarz-Sardany în Iulie 1919, respingând cu
pierdere timpului inamic și punându-le pe fugă în dezordine.

Ministru de Războiu
G. I. Lăzărescu

Directorul Superior
al personalului
Colonel

N° 1093
anul 1920 luna Iunie ziua 7

Fig. 3

Carol al II^{lea}
Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională
Rege al României
La totă de față și viitori, Sănătate
Asupra raportului Ministrului Nostriu al Afacerilor
Străine, Cancelar al Ordinelor sub N° 73682
Am decretat și decretăm:
Art. I. Conferim medalia „Ferdinand I”
Cu spade pe panglică deopotrivă lui
Care deputat de război *Corpul Voluntarilor*
Ardeleni-Bucovineni și Legiuni în războiul pentru
întregirea Neamului 1916-1918.
Art. II. Ministrul Nostriu al Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinelor, este însărcinat cu executarea
acestui Decret.
Dat în Brasov *la* 21 Dec. 1918

(Semnat) *Carol*

N^o _____
N^o _____

Ministrul Afacerilor Străine
Cancelar al Ordinelor
Comandant

Fig. 4

CAROL AL-II-LEA

PRIN GRATIA LVI DVMNEZEV SI VOINTA NATIONALA

REGE AL ROMANIEI

LA TOTI DE FATA SI VIITORI SANATATE
ASVRA RAPORTVIVI MINISTRVVI NOSTRV AL
AFACERILOR STRAINE CANCELAR AL ORDINELOR

SVB N°. 34156 ...

AM DECRETAT SI DECRETAM
ART.I. NVMIM MEMBRV AL ORDINVVI

„FERDINAND I”

IN GRADV DE *Cavaler*

Dumitru Nacu

ART.II MINISTRV NOSTRV AL AFACERILOR
STRAINE CANCELAR AL ORDINELOR ESTE
INSARCINAT CV EXECVTAREA ACESTVI
DECRET

DAT *in Bucuresti LA 8 Iunie 1935*

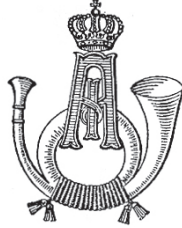
N^o *1556*

N^o *98*

MINISTRV AFACERILOR STRAINE
CANCELAR AL ORDINELOR

Fig. 5

Regimentul 2 Vânători de Gardă Nr. 9
„Regele Alexandru al Jugoslaviei“

1904 - 1934

Brevet

Cu Inalta aprobare a Majestății Sale Regelui;

In amintirea împlinirii a 30 ani, dela înființarea Corpului și dela ființarea Drapelului său, s'a dat dreptul a purta emblema comemorativă a acestei aniversări: Dlui Cpt. Nacu Dumitru care a făcut parte din acest Corp dela 1.VII.1918 la 1.IV.1920

*Comandantul Regimentului 2 Vânători de Gardă Nr. 9
„Regele Alexandru al Jugoslaviei“
Colonel Adjutant*

Nr. 34 din 9 Maiu 1934

*Șeful Biroului Mobilizării
Maior*

Fig. 6

Ministerul de Războiu

Brevet

Noi Ministru Secretar de Stat la
Departamentul de Războiu adevărin că prin
Înaltul decret N° 3390 din 20 Iulie 1921
Majestatea Sa Regele a binevoit a conferi
Locotenentului Nacu Dumitru

din Regimentul 85 Infanterie

Medalia „Victoria” a marelui războiu
pentru civilizație 1916-1921

Ministru de Războiu

N° 1680

anul 1925 luna Martie ziua 10.
București

Directorul Superior
al personalului

Colonel *[Signature]*

Fig. 7

Carol al II-lea

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională
Rege al României
La toți de față și viitori Sănătate.

Dorind a da o probă de a Noastră bunăvoință
Domnului Năcu Dumitru.

Fost Prefect - Păsăniș.

drept răsplata pentru serviciile aduse învățământului,
contribuind la construirea localurilor de școale,

Noi îi conferim medalia „Răsplata muncii”
”pentru construcțiuni școlare” clasa I^a

Drept care îi dăm acest brevet subscris de Noi și
investit cu regeșcul Nostru sigiliu.

Dat în București la 25 Aprilie 1937.

(ss) Carol

N° 14065

Ministrul Secretar de Stat
la Departamentul Instrucțiunii

ROMANIA

Fig. 8

Fig. 9a

Fig. 9b

a

b

c

d

e

f

Fig. 10

g

h

i

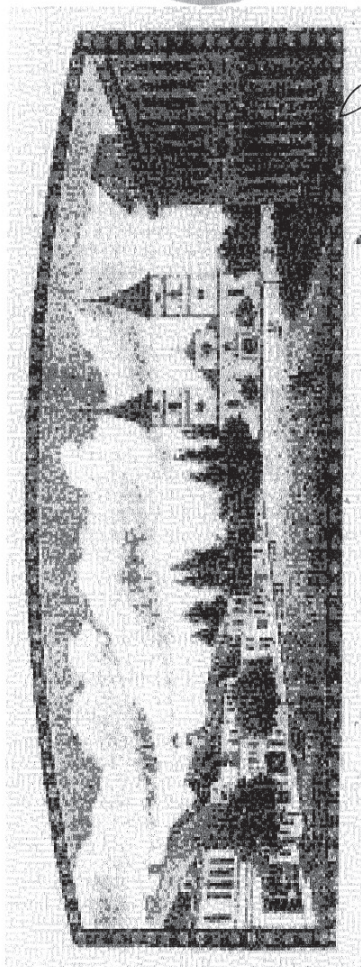
ROMÂNIA

ORAȘUL
NĂSĂUD

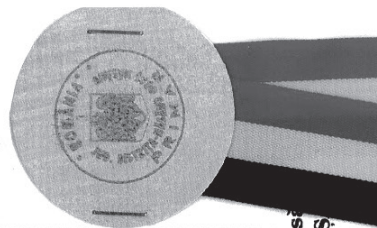
JUDEȚUL
BISTRIȚA-NĂSĂUD

**Se acordă: TITLUL DE CETĂȚEAN DE ONOARE
- POST-MORTEM - jr. DUMITRU NACU**

Năsăud
21 mai 2004

Primarul orașului Năsăud
ing. Dumitru MUREȘ

Fig. 11

Fig. 12

PREOTUL GR.-CAT. LAZĂR SÂNGEORZAN - SCHIȚĂ AUTOBIOGRAFICĂ¹

Lazăr SÂNGEORZAN

1. Sunt născut la 27 octombrie 1905 în frunțașă comună grănicerească Șanț (Rodna Nouă), jud. Bistrița-Năsăud, din părinții Maței și Palagia (născută Grapini, nepoata pr. Arhidiacon Pamfil Grapini), plugari. Am fost în total zece frați, din care mai trăiesc două fete și trei băieți, din totalul de șapte băieți și trei fete.

Tatăl meu a fost văr primar cu Ilustritatea Sa Dr. Octavian Domide, prepozit al Episcopiei de Cluj-Gherla și cu prof. Emil Domide, directorul liceului „George Coșbuc” din Năsăud și fondatorul liceului „Alexandru Odobescu” din Bistrița.

2. Studii.

Am promovat patru clase primare în comuna natală (1915).

În perioada 1915-1924 am urmat cursurile Liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud. După absolvirea clasei a VIII-a liceală, m-am prezentat și am reușit la examenul de maturitate (1924).

Între 1924/25 - 1927/28 am urmat cursurile Academiei de Teologie gr. cat. din Gherla, fiind declarat absolvent în 1928. După promovarea anului I, cu calificativul maxim (eminent) am fost desemnat cancelist și prim-cântăreț la liturghiile pontificate de I.P.S. Sa episcopul Dr. Iuliu Hossu. La începutul anului II am fost promovat în postul de actuar episcopesc în Cancelaria episcopală. Mi s-a propus să plec bursier pentru studii la Strasbourg, însă am renunțat deoarece, sub influența Pr. prof. Dr. Dumitru Man am acceptat parohia Băița-Sălaj.

În anii 1926-1928 am fost cântăreț la capela episcopală și am însoțit pe arhiereul meu în toate vizitațiile canonice numeroase pe care le-a făcut pe cuprinsul vastei episcopii a Gherlei. Făcând parte permanent din suita marelui episcop Dr. Iuliu Hassu, mi-am întărit credința și vocația, s-a intensificat dorul de a deveni cât mai curând un „alter Christus” și s-a consolidat hotărârea dârză și neșovăielnică de a servi Biserica și Neamul românesc atât de oropsit de

---

¹ Autobiografia preotului protopop Lazăr Sângeorzan (1905-1980) un vrednic slujitor al Bisericii gr.-cat. în perioada 1928-1948 și un apreciat intelectual și patriot al vremii, a fost redactată în anul 1978. Textul ne-a fost pus la dispoziție de către d-na prof. Steluța Reghina Văju, de la Colegiul Național „George Coșbuc” din Năsăud, nepoata de fiică a autorului, căreia îi adresăm și pe această cale mulțumirile noastre.

opresorii săi, stăpâni ai Ardealului în cursul veacurilor vitrege. Mi-am agonisit tot arsenalul spiritual pentru a-mi face corect și conștiincios datoria în serviciul marilor idealuri naționale și creștine, afirmate cu atâta competență de marii înaintași, stegari ai bisericii unite și ai neamului românesc, începând cu marele episcop-martir Inocențiu Micu Klein.

După terminarea teologiei și în anii activității pastorale m-am înscris și am promovat doi ani la Facultatea de Drept, însă după moartea soției am întrerupt facultatea (fiind înscris în anul III) fiind împiedecat și de multiple acțiuni sociale și familiale la care eram angajat.

3. M-am căsătorit la 20 iunie 1928 cu Veturia Șimon, învățătoare eminentă, președinta „Reuniunii Mariana” de la Școala normală de fete din Gherla și fiică de învățători fruntași în comuna Ariniș-Sălaj.

4. Am fost hirotonit ca preot în 14 septembrie 1928 (Înălțarea Sf. Cruci) de către I.P.S. Sa episcopul Dr. Iuliu Hossu, cu ocazia sfințirii bisericii din parohia Rugăsești. Simt și acum fiorii momentului solemn al hirotonirii, primirea harului divin prin punerea mâinilor arhieresti și înveșmântarea mea cu uniforma de ofițer al lui Cristos, în răsunetul melodios și înălțător de „Vrednic Este”.

5. *Activitatea Pastorală*

a. Între 14.X.1928 - 20.XII.1930 am funcționat ca preot în parohia Băița-Sălaj, la biserica edificată de marele luptător național George Pop de Băsești, având cca. 324 familii și o biserică monumentală. Aici am făcut adaptări, reparații și modificări la casa parohială.

b. La parohia Rozavlea din Maramureșul Voievodal, pe pitoreasca vale a Izei, am funcționat în perioada 20 decembrie 1930 - octombrie 1940. Păstorul a polarizat în jurul său energiile creatoare conjugate cu o credință puternică ale celor loco familii, cu 5.800 de suflete. Parohia avea o bisericuța modestă, din lemn, neîncăpătoare. În duminici și sărbători foarte mulți credincioși ascultau Sf. Liturghie din cimitirul situat în imediata apropiere a bisericii. Inițiativa lansată de preot a fost îmbrățișată cu hotărâre și dăruire de poporul credincios, concretizarea fiind edificarea grandioasei biserici din Rozavlea, a cărei măreție este indiscutabilă pe meleagurile maramureșene. Silueta celor trei turnuri octogonale unește cerul cu pământul (fotografia este expusă în Calendarul „Viața Creștină” pe anul 1943 - Cluj).

I.P.S. Sa episcopul Dr. Alexandru Rusu al Maramureșului a avut în permanență cuvinte elogioase pentru istorica realizare a bisericii din Rozavlea și în cursul lucrărilor de edificare ne-a vizitat des, ne-a îndrumat și ne-a ajutat moral și material.

În toate acțiunile de viață pastorală și de organizare administrativă am consultat credincioșii întruniți în adunări generale și am ținut legătura permanentă cu întreg curatorul bisericesc, care sub conducerea preotului decidea în toate problemele parohiale.

Am făcut un program al tuturor serviciilor religioase care era respectat de popor printr-o participare activă atât la Sf. Liturghii duminicale și de sărbători, la vecernii, paraclise etc., orice serviciu (botez, cununie, înmormântare, sfeștanie etc.) avea același cadru festiv atât pentru cei înstăriți cât și pentru nevoiași. Niciodată n-am avut fixate taxe (stole), ci fiecare se revanșa benevol pentru serviciul prestat.

Cu ocazia binecuvântării caselor de la Bobotează împărțeam familiilor cu mulți copii sau celor nevoiași o bună parte a donațiilor de la credincioși (bani sau cereale).

S-a organizat un cor bisericesc (2-4 voci) care dădea răspunsurile la Sf. Liturghie în duminici și sărbători, participa la înmormântări și a activat intens în cadrul manifestărilor culturale organizate de Căminul cultural local.

Soția mea Veturia, învățătoare frunțasă, nobilă preoteasă, soție devotată, cu larg spirit de inițiativă și cu rară orientare pedagogică și psihologică, m-a secondat în toate acțiunile întreprinse în folosul poporului credincios adult și a excelat în buna educație creștină a copiilor de școală și a tineretului, dirijându-i spre Casa Domnului, materializând și valorificând exemplar cateheza făcută cu regularitate și conștiinciozitate, la școală și în biserică, de soțul ei, preot local.

În Rozavlea - ca în întreg Maramureșul - pe toate meleagurile și la toate ocaziile răsună - cu putere de circulație între generații și cu forța unei tradiții puternice - un singur salut: „Laude-se Domnul!”.

O remarcabilă și prodigioasă activitate a desfășurat „Reuniunea Mariana” a femeilor din parohie, prezidată de soția Veturia. Sub steagul acestei Reuniuni s-au organizat șezători religioase (conferințe, recitări, cântece etc.), pelerinaje la mănăstiri etc., care au contribuit la consolidarea educației spirituale, social-culturale a poporului. Asociația Generală a Românilor Uniți (AGRU) a avut o filială în Rozavlea. Ambele unități, sub conducerea preotului, au avut o impunătoare contribuție morală și materială în perioada de construire a bisericii.

În 1936 am fost distins cu titlul de Paroh.

În 1936, fiind preot în Rozavlea-Maramureș, în calitate de vicepreședinte al Ligii Antirevizioniste din jud. Maramureș am fost delegat de președintele secției județene, Dr. Ilea, medic în Sighet, să reprezint județul la sosirea în comuna Cuhea a d. Dimitrie Gusti, ministrul învățământului și directorul general al Fundației regale „Principele Carol”. Orașul Sighet a fost reprezentat de avocatul Dr. E. Tite. Ministrul Gusti era însoțit de doi profesori universitari din București, care conduceau clasa prințului Mihai la Cuhea, locul de unde a descălecat în Moldova Dragoș-Vodă.

În anul 1937, în comuna mea natală, am asistat la înmormântarea mătușii mele Vârvara Sângeorzan, căsătorită Iftenie, înmormântare la care a fost de față și ministrul Dimitrie Gusti. Fiind o înmormântare încărcată de obiceiuri și tradiții strămoșești-românești, oficiată de arhidiaconul Pamfil Grapini, parohul local, asistând aproape toți sătenii în port național din munții grănicerilor nășăudeni, a fost filmată și reprodușă în toată țara. Arhidiaconul Pamfil Grapini este autorul volumului „Monografia comunei Șanț-Rodna Nouă”, una din primele

lucrări de specialitate, precum și a altor scrieri în proză sau versuri. În această perioadă tatăl meu, Maftעי Sângeorzan, era primarul comunei mele natale Șanț. c. Paroh la Rodna, jud. Năsăud.

În toamna anului 1940 am fost transferat ca paroh la Rodna, unde fiind sub ocupație maghiară, am găsit o atmosferă foarte încărcată. Elementul românesc era permanent urmărit și șicanat și aici am avut mult de suferit susținând limba și sufletul neamului românesc.

La 29 iunie 1942, de Sf. Apostoli Petru și Pavel am fost numit Protopop al Rodnei.

Aici la Rodna am găsit o fundație destinată a se clădi pe ea biserica nouă. Biserica veche a fost distrusă cu ocazia năvălirii tătarilor (1241/42). Pentru nevoile urgente spirituale s-a construit o mică biserică din piatră, care nu mai corespundea nevoilor reale ale populației.

Planul bisericii noi și fundația au fost făcute la stăruința harnicului și vrednicului protopop al Rodnei, pr. Simion Pop, ilustrul vicar foraneu episcopal al Năsăudului începând cu toamna anului 1940. După ocuparea Ardealului de Nord, după Dictatul de la Viena din 30 august 1940, guvernul maghiar a emis Decizia nr. 1440 prin care își revendica toate drepturile asupra imobilelor lăsate în 1918, când întreg Ardealul s-a unit cu țara mamă, România.

Pe terenul pe care s-a clădit fundația bisericii, în 1918 erau ceva magazii ale Minelor statului, care apoi au fost demolate.

Fiind întregul pământ al Rodnei ca și piața – pământ românesc și grăniceresc, eu cu intelectualii români și poporul ne-am opus să se dea altă destinație teritoriului pe care era fundația bisericii.

Autoritățile maghiare ne-au înscenat proces și am ajuns până la Curtea regală din Budapesta.

Acest proces a declanșat furia autorităților maghiare și prigonirea organizată a subsemnatului: mi s-a fixat domiciliul obligatoriu, la funcțiunile sacre eram condus de gărzile civile sau militare, timp de 2 ani. Casa și familia mi-au fost crunt lovite. Soția mea Veturia, n. Șimon, de 4 ani era bolnavă de cancer, operată la Clinica chirurgicală din Cluj; era legată de pat cu grele suferințe, înconjurată permanent de cele două fetițe stăpânite de tensiunea durerilor scumpei lor mame. La aceste mari greutateți familiale s-au suprapus vehement loviturile autorităților horthiste.

La 24 august 1944, a doua zi după armistițiu, am fost arestat de autoritățile maghiare. La stăruința medicului uman, soția mea fiind în pragul morții, am fost eliberat pentru a o îngriji pe ea și cele două fetițe.

Menționez că din cauza pietrelor aruncate de copiii maghiari și tineretul de secui veniți la Rodna la lucrările de exploatarea lemnului, toate dranițele de pe acoperișul casei erau sparte și găurite. În podul casei era adevărat depozit de pietre. Am părăsit cu familia camerele dinspre stradă și ne-am retras în biroul parohial și o cameră mică dinspre grădina casei.

Noaptea, întuneric beznă, după orele 21,30 ușa dinspre stradă a fost izbită puternic de patul armelor. Aceasta, fiind din stejar masiv și asigurată cu o bară de fier, n-a cedat.

Jos în bucătăria de vară era o rudenie a mea cu fetița mai mare Fabiola (azi medic stomatolog la Bacău). Soția m-a trimis să aduc și pe această fetiță, crezând că: „Acum ne omoară pe toți”. Am luat fetița (avea 14 ani) și ieșind pe scările biroului, în direcția noastră s-au tras două focuri de armă. Ambele gloanțe au trecut printre mine și fiica mea, fără să fim atinși. Neputând sparge ușa casei parohiale, gloanțele s-au tras de pe zidul despărțitor al grădinii, la distanță de 5–6 m.

Subliniez că în această noapte s-a organizat un mare banchet la Pretura Plasei. Din ordinul căpitanului Sekeles, caporalul Sinka Gyorgy a afirmat că „l-a împușcat pe popa opincarilor”, adică „maghalt a bocsikoros olah pap”. Tot atunci a fost împușcat tânărul George Știopan I. Paramon, în vârstă de 27 de ani, cu două gloanțe, unul trecând prin ochi și la doilea prin umărul obrazului. Bietul tânăr a murit pe loc.

Tot atunci a fost ridicat vrednicul învățător Groze Ioan, locotenent în rezervă. A fost legat de o căruță trasă de cai și dus până la marginea Lăpușului, unde a fost împușcat și lăsat cu picioarele în apă, fiind găsit a doua zi de locuitorii satului Mocira. A fost un vrednic învățător, un bun român și în urma lui a rămas soția cu doi copilași.

Desigur, la Rodna horthiștii au comis și alte atrocități, arestări, bătăi etc.

Am aflat ulterior de la grefierul judecătoriei că judecătoria Becheși și Perechi de la Judecătoria Rodna au pronunțat sentința de condamnare la moarte a mea și a altor 45 români intelectuali și țărani din Rodna.

M-am retras în pădure, ducând familia la casa de pe deal a rudei mele Gherasim Pioraș, unde am stat până la intrarea armatei eliberatoare.

La 12 august 1945 vine marele doliu în familia mea: soția mea Veturia încetează din viață în vârstă de 38 ani. Am rămas cu cele două fetițe: Fabiola în al 15-lea an și Steluța în al 10-lea. Ca să le pot crește, am adus la mine pe mama mea, rămasă văduvă după ce a crescut zece copii.

Tot în anul 1945, I.P.S. Sa episcopul Dr. Iuliu Hossu, pe lângă parohia Rodnei, mi-a încredințat și catedra de profesor de religie la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud, numire confirmată de Inspectoratul școlar regional Cluj.

La 24 ianuarie 1946, directorul prof. Ioan Mărgineanu m-a delegat să rostesc conferința de aniversare a Unirii Principatelor (1859), sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza. La această serbare au luat parte toate școlile năsăudene: Liceul „George Coșbuc”, Liceul de fete „Principesa Ileana”, Școala normală, Școala silvică, școala profesională etc. De asemenea, a participat toată intelectualitatea Năsăudului, țărani și meseriași. Școlile au organizat un bogat și variat program artistic-literar.

În cuvântarea rostită cu acest prilej am arătat – printre altele – că fiecare fărâmitură de pământ românesc a fost frământată de veacuri cu lacrimi și sânge și suntem obligați să păstrăm acest tezaur dat și lăsat nouă de părinții și strămoșii noștri, invitând în mod deosebit tineretul prezent (parte din ei a luat parte la al Doilea Război Mondial), obligându-i în conștiință să fie gata la orice jertfă pentru a păstra și reclădi viitorul de aur al scumpei noastre Românie.

Cred că este bine să nu trecem cu vederea peste actul unirii Ardealului cu Țara Mamă, din 1 decembrie 1918. Am spus că Unirea Principatelor române din 1859 a fost pentru noi ardelenii primul răsărit de lumină și putere de viață care a adus unirea din 1918.

Marea Adunare de la Alba Iulia a delegat cu înmânarea actului Unirii Ardealului pe marele nostru arhiepiscop și episcop Dr. Iuliu Hossu. Actul istoric a fost predat regelui Ferdinand și guvernului român. Dintre cei 4 ostași români însoțitori, unul a fost împușcat în gara Teiuș.

A doua zi după rostirea conferinței, în 25 ianuarie 1946, dimineața la orele 3 am fost invitat de polițistul Mureșan (originar din Lușca) ca să mă prezint la Securitate. M-am prezentat și șeful Securității județene de atunci, Löte, m-a primit cu cele mai ordinare înjurături, acuzându-mă de naționalism. M-a introdus într-o încăpăre unde erau: prof. Ion Mărgineanu – directorul liceului „G. Coșbuc”, Dr. Ioan Luca – notar public, mai mulți profesori, intelectuali și țărani și în stare de arest am fost transportați toți de la Bistrița la Cluj, iar de aici la închisoarea din Gherla, unde nu am stat decât 6 săptămâni, când din ordinul Min. de Interne, dat nominal, am fost eliberați și trimiși la catedre, unde am funcționat până-n 1948, când în așa-zisa „eră stalinistă” a fost pusă în ilegalitate Biserica rom. unită a Blajului, mica noastră Romă, care a dat viață, cultură și lumină neamului românesc, așa cum spunea Heliade Rădulescu că „de la Blaj a răsărit soarele pentru România”. S-au scurs de atunci până azi aproape 30 de ani și biserica noastră este încă în umbră, cu toate eforturile depuse pentru reabilitare. Ea a dat 7 eroi martiri, arhiepiscopii, care rămân înscrisi ca nemuritori cu viața și numele lor în istoria bisericii și a neamului. Durere însă că satele noastre românești azi sunt împânzite de diferite secte care destramă ființa neamului. Acești sectari nu au nimic comun cu apărarea granițelor țării și a națiunii române, ei fiind de nuanță internațională (anglo-americană).

În anul 1952, septembrie 14, a venit la mine noaptea târziu, la orele 24 – când mă găseam la Șanț lângă scumpa și neuitata mea mamă, care era grav bolnavă – maiorul Orlinca, de la Securitatea Bistrița, cu secretarul Sfatului Popular, Cotu Pamfir, care m-a întrebat ce pretenții am față de fostul caporal din armata maghiară, secuiul Sinka Gyorgy din Ciceu (Toplița), care refugiat în Ungaria, voind să se reîntoarcă la părinți în România a fost prins de grănicerii români în punctul de frontieră Curtici, care a mărturisit crimele comise. Tot acest maior Orlinca s-a interesat și de părinții lui George Știopan, singurul fiu al acestora, asasinat (la 27 ani), în noaptea când s-au tras de ostașul de mai sus două gloanțe asupra mea. Părinții lui G. Știopan erau morți, iar cele trei surori nu au ridicat nici o pretenție. La fel am procedat și eu, lăsându-l la dispoziția și judecata autorităților competente militare. Nu cunosc amănunte referitoare la rezolvarea acestei spețe. Mă bucur că am rămas în viață ca să pot crește pe cele două fiice ale mele rămase fără mamă.

La Rodna, în anul 1945, la cererea mea, a fost înființat postul de preot II, în care a fost numit Ioan Sângeorzan și postul de preot III – catehet la școli – în care a fost numit pr. Timiș Simion, ambii originari din această comună. Mai târziu (1948) a fost numit și Calistru Flămând.

Cu străduințe mari și jertfe numeroase, am ridicat monumentala și măreața Catedrală din Rodna până la acoperiș, fapt care este dovedit de realitate, de actele parohiale și placa de marmură așezată de credincioși în interiorul bisericii.

În 10 septembrie 1948 am fost chemat la Episcopie, în Cluj și I.P.S. Sa episcopul Dr. Iuliu Hossu mi-a comunicat că reverendisimul Simion Pop, vicarul foraneu episcopal al Năsăudului a fost numit canonic la Administrația Capitulară din Cluj, iar eu am fost numit ca vicar foraneu episcopal al Năsăudului, instalarea urmând să se facă în cadrul solemn deosebit, la 26 octombrie 1948. Această solemnitate n-a mai putut avea loc, deoarece Biserica Unită a fost desființată. În 10 octombrie 1948 am fost chemat la Securitate în Bistrița și arestat, deoarece am refuzat să trec la ortodoxie; depus la Tribunalul Militar Cluj și apoi la închisoarea din Gherla.

În ce privește familia mea din Șanț, din zece frați ai mei mai sunt în viață patru: doi frați și două surori.

Astăzi, situația fiicelor mele este următoarea:

Fiica mai mare, Fabiola-Georgeta, s-a născut în Băița de sub Codru, jud. Sălaj la 22 aprilie 1930. A fost medic la Rodna și prin concurs a fost transferată ca medic stomatolog și apoi director adjunct la Policlinica din Bacău. Este căsătorită cu ing. Petru Bordeianu. Au un singur copil Cristian, elev în clasa a V-a.

A doua fiică, Steluța Maria, născută la 15 aprilie 1935 în Rozavlea – Maramureș este profesoară de biologie la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud, căsătorită cu dr. Teodor Someșan, medic O.R.L. Au trei copii: Claudia Terezia, asistentă farmacie la Năsăud, căsătorită cu Viman Vasile, profesor la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud, catedra de chimie, având un copilaș Claudiu (de 2 ani), născut în 4 martie 1976; a doua fetiță este Adriana Veturica, studentă în anul I la Facultatea de Drept din Cluj, căsătorită cu ing. Moldovan Virgil a treia fetiță este Steluța Reghina, elevă în clasa a IX-a la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud, secția matematică-fizică.

6. Starea sănătății mele (la momentul scrierii autobiografiei)

În 1976 sunt suferind de ficat – ciroză hepatică cronică evolutivă, cu apă la ficat, inimă, diabet zaharat și alte afecțiuni. Aștept cu resemnare sfârșitul vieții, chemarea Domnului. Mormântul este pregătit la Mărgineni-Bacău.

La 14 septembrie 1978, Înălțarea Sf. Cruci, împlinesc cincizeci (50) de ani de preoție.

* * *

O mică notă asupra întâmplării cu ursul:

Fiind în vacanța de vară, după ce am terminat clasa a treia liceală, fiind pe Valea Cârțibavului, unde aveam casa bunicului. Oile erau plecate la munte și eu îngrijeam de miei. Am crescut de mic copil cu oi și miei și-mi plăcea să fiu un mic ciobănaș. Într-o dimineață am ieșit cu mieii la pășune pe așa zisa Coasta Măgurii – Izvorul Prisespas, sus la vârful, unde am dat de un urs, care mi-a prins

un berbec mare, alb, foarte frumos. Am sărit la urs și l-am lovit de două ori cu bâta, crezând că voi salva berbecul. Ursul înfuriat a tăbărât asupra mea, mi-a rupt o coastă, m-a lovit la cap, m-a trântit și m-a acoperit cu lemne, rădăcini și pietre. Eram în nesimțire. Un frate al meu care îngrijea de vite, Teofil, a văzut toată întâmplarea și a fugit pentru a anunța pe un unchi care era în apropiere, Clement Sângeorzan, care m-a pus pe un cal și m-a dus în sat la părinți și apoi la medicul de la Rodna, unde am fost tratat și operat la stomac și cap.

Aceasta este în parte un succint istoric al vieții mele.

Din viața mea pastorală mai amintesc și unele momente de sfânta înălțare sufletească în parohiile în care am fost trimis de Înalt Prea Sfinții mei episcopi Dr. Alexandru Rusu și Dr. Iuliu Hossu, pentru a organiza și a ține misiuni sfinte. Astfel, în Maramureș, în cursul anilor am fost în parohiile: Strâmtura, Dragomirești, Cuhea, Șieu, Ieud, Botiza, Bața și Poienile Botizei.

În Episcopia de Cluj-Gherla, pe raza vicariatului Năsăud, în parohiile: Măgura Ilvei, Zagra, Maieru, Tiha Bârgăului și Dumitra.

Peste tot am înregistrat momente de sublimă elevație spirituală pentru frații preoți și pentru poporul credincios.

Sf. Paști, 30 aprilie 1978

Pr. Lazăr Sângeorzan

ANEXE:

Din scrisorile trimise de pr. Lazăr Sângeorzan către Înalț P. Sfințitul Episcop Dr. Iuliu Hossu, aflat cu domiciliul forțat la Mănăstirea-Căldărușani:

I.

„I.P.S. Sale Episcopului dr. Iuliu Hossu
Mănăstirea Căldărușani

Înalț Prea Sfințite Iuliu

Cu ocazia aniversării a 60 ani de sfântă păstorire, astăzi când pe umerii încercați în viața Înalț Prea Sfintei Voastre mai apasă și greua povară a conducerii Bisericii lui Cristos în mijlocul neamului românesc, gândurile și inima mea ca și a tuturor fraților care au avut fericirea să se împărtășească din multele daruri ale Înalț Prea Sfinției Voastre, se îndreaptă cu rugăciuni fierbinți către Isus și Prea Curata Fecioară Maria și urăm: Cununa de martir ce ați acceptat-o cu atâta măreață demnitate, să aducă mult dorita și așteptata cunună a biruinței Bisericii noastre în sânul Neamului românesc al cărui fiu ales sunteți Înalț Prea Sfinția Voastră!

Din tot sufletul rugăm Providența Divină să vă ocrotească și întărească cu multă sănătate și mulți ani cu sfinte bucurii sufletești în fruntea Bisericii noastre!

Cu o sfântă credință în mila și ajutorul Bunului Dumnezeu, rămânem ca fii supuși și devotați ai I.P. Sfinției Voastre, cerând arhierescă și sfântă binecuvântare, sărutând sfânta dreaptă.

Năsăud, 1965 mai 15.

Supus fiu:

Pr. Protopop Lazăr Sângeorzan

II.

„Înalț Prea Sfințitului Episcop Dr. Iuliu Hossu
Mănăstirea Căldărușani

Înalț Prea Sfințite,

De 3 săptămâni sunt internat la Clinica din Cluj cu hepatită cronică evolutivă – ciroză – și cred că în 22 a.c. voi pleca la Năsăud, la fiica mea mai mică, căsătorită cu dr. Someșan, unde voi urma un tratament medical.

Noi știm că tot ce ne-a rămas nouă, Înalț Prea Sfințite, este credința în Dumnezeu și rugăciunea. Acestea sunt comorile dătătoare de viață, mângâiere pe pământ, ducătoare la cer. Orice suferință a mea e prea mică față de tot ce ați îndurat în acest veac al durerii, ca mari martiri ai bisericii noastre și a neamului.

S-au stins în chinuri și suferință atâtea vieți și – suflete mari –, pe zi ce trece rândurile noastre se răresc și vorba marelui poet al graniței năsăudene,

Coșbuc: „rând pe rând ne ducem toți”. Dar credința noastră ne spune să priveghem, să ne rugăm că Isus și Prea Curata Fecioară Maria este cu noi.

În fața noastră stă ca un far de lumină, – plin de viață –, dar îmbătrânit de ani și vremi, cu crucea de martir pe umeri, marele erou al bisericii noastre Înalt Prea Sfinția Voastră, ce sunteți pretutindeni cu noi în rugăciuni și în inimă, ca un părinte atât de bun și de drag fiilor săi.

Suntem fiii Înalt Prea Sfinției Voastre ce prin harul Atotputernicului Dumnezeu, prin punerea mâinilor, ne-ați ridicat la marea treaptă a preoției. Așa cum Înalt Prea Sfinția Voastră ne păstrați în suflet priveghind în sfinte rugăciuni pentru unul fiecare ca să nu scadă credința noastră – vă rugăm să aveți asigurarea că credința noastră este tare și mergem înaintea cu Înalt Prea Sfinția Voastră spre gloria Bisericii, fericirea sufletelor și cinstea neamului.

Plini de încredere nădăjduim că Î.P. Curata Fecioară Maria cea plină de dar, ce a pătruns în inimile noastre cu mireazma cea cerească –, nu ne va lăsa să cădem pe cale, ne va duce înaintea, oricât de grea ar fi calea crucii până la Isus, care va face ca Biserica să fie biruitoare.

În fruntea statului azi stă luminatul conducător și bărbat de stat N. Ceaușescu, mare român, legat și unit de glia strămoșească a neamului nostru, ce înalță și deschide drumuri mari scumpei noastre României printre marile popoare ale lumii.

Biserica noastră s-a identificat în toate vremile cu dorințele, năzuințele și aspirațiile neamului. A trăit aceleași bucurii și aceleași dureri. A fost de față de veacuri cu eminenții ei bărbați, mari scriitori și poeți, născuți și trăiți în biserica română unită, clădind veacuri întregi cu întregul popor tot ce a fost și este mai nobil, sublim și sfânt în scumpa noastră Românie, – tezaur nemuritor în redeşptarea culturală și națională a neamului. Toate acestea nu au fost la voia întâmplării, ci născute și trăite în Biserica Blajului, înscrise în marile cărți ale neamului ca fapte nemuritoare de marii cărturari și istorici ce nu se pot adumbri nimic în lume. Soarele răsărit la Blaj – cum zicea Heliade Rădulescu – a luminat de veacuri calea și viața poporului român. Noi trăim și vrem să avem Biserica liberă, [...] și să nu se uite că și noi în vremi de asupriri și războaie am păstrat cu cea mai mare sfințenie tezaurul limbii noastre străbune, punând în fiecare clipă în cădelnița altarului tămâia biruinței neamului.

Faceți, Înalt Prea Sfințite, tot ce vă stă în putință și fără ezitare ca, conducătorii scumpei noastre țări să înțeleagă cu un ceas mai devreme acest mare imperativ al zilei, care trebuie încununat cu eliberarea Bisericii noastre și intrarea în legalitate.

Din toată inima rog Providența divină și Sfânta Înviere a lui Isus să vă ajute și întărească cu puteri noi, cu multă, multă sănătate, ca să ducă la biruință Biserica lui Cristos. Dreptatea lui D-zeu să fie dreptate în veac. Cerând din inimă sfânta binecuvântare, rămân sărutând sf. dreptă, cel mai devotat și totdeauna supus fiu.

Năsăud, 10 mai 1968.

Sângeorzan Lazăr, preot-protopop”.

III.

„Eminenței Sale Cardinalului dr. Iuliu Hossu
Mănăstirea Căldărușani

Eminența Voastră,

De aici din bătrânii munți ai Rodnei, istorica vale a Someșului, fosta cetate de graniță năsăudeană, noi, fiii credincioși ai Eminenței Voastre, născuți și crescuți la sânul Bisericii române unite, în dreptatea de neam și țară, cântată atât de frumos de fiii ei George Coșbuc și Liviu Rebreanu – rămași statornici în credința noastră străbună alături de Eminența Voastră – Vă aducem cel mai sfânt omagiu al dragostei și supunerii ce vă păstrăm și datorăm.

Fiii Ardealului frământat de veacuri în lacrimi, dureri și suferințe, nu vor uita niciodată pe Eminența Voastră, prezentatorul mesajului de Unire din 1918 (1 decembrie) când ne-am unit pentru totdeauna cu scumpa noastră Românie.

Istoria va consemna pentru veacuri marile jertfe de martiri și eroi ai neamului și ai Bisericii noastre – că de acolo din Mănăstirea Căldărușanilor priviți prin zări îndepărtate la cele mai îndepărtate colțuri, ascunse, ale Episcopiei și ale întregii Provinciî Metropolitane, sate ce le-ați vizitat cu atâta suflet și dragoste de mare Arhiereu și Pastor.

Suntem conștienți de vremile ce trăim și până la ultima suflare a vieții, ținem să slujim cu sfințenie scumpa noastră țară, dându-i un viitor de aur printre marile popoare ale lumii.

Creдем încă că luminații conducători ai țării nu vor uita de marele aport moral-cultural și național dat de veacuri neamului românesc de mica Romă, Blajul străbun, și vor scoate din umbră la viață-lumină și biserica noastră al cărei conducător firesc sunteți.

Încredințându-ne providenței divine cerem zilnic ca Isus și Prea Curata Fecioară Maria să vă dăruiască multă, multă sănătate, rugându-vă din inimă a ne împărtăși sfânta binecuvântare cu căldura și dragostea ce numai Eminența Voastră ne-o puteți da.

Rămân sărutând sfânta dreaptă, al Eminenței Voastre cel mai supus și devotat fiu.

Năsăud, 1969 octombrie 18

Pr. protopop Lazăr Sângeorzan”.

**LAZĂR SÂNGEORZAN PRÊTRE GREC-CATHOLIQUE
- AUTOBIOGRAPHIE**

- Résumé -

Les présentes pages offrent aux lecteurs l'autobiographie du prêtre Lazăr Sângeorzan (1905-1980), un vrai serviteur de l'Église gréco-catholique pendant la période 1928-1948, un intellectuel apprécié à l'époque et un ami proche de l'évêque Iuliu Hossu.

Fig. 1 – Tabloul de absolvire – promoția 1924–25 de la Liceul Grăniceresc din Năsăud (Lazăr Sângeorzan în rândul de sus, primul din dreapta).

Fig. 2 – Lazăr Sângeorzan, student la Academia de Teologie gr.-cat. din Gherla.

NOI

DIRECTORUL ACADEMIEI DE TEOLOGIE
GR.-CAT. ROMÂNE DIN GHERLA

GETITORILOR ÎNGHINARE ȘI MÂNTUIRE
DELA DOMNUL!

Incuostentăm pe cei ce îi privește,
că Dl. *Lazăr Sângeorzan* născut în
comuna *Rodna-nouă* / *Sant.* / județul *Năsăud*
în ziua *24* luna *Octombrie* anul *1905*, de religie
gr. cat., este primit în clerul Diecezei de Gherla
cu No. *4895* din ședința Conzistorială, ținută la *12 Oct-*
ombrie 1925 și în baza certificatului de absolvire a cl. III-a
lic. Grăniceres, *George Coșbuc* "Năsăud N° 52-1924-25. —
este înscris în registrul matricol al Aca-
demiei de Teologie gr.-cat. române din Gherla, ca student
ordinar la No. *430*.

Gherla, *16 Octombrie* 19*25*

Director, *[Signature]*

Notă. Gradele de clasificare sunt: eminent (1), bine (2) suficient (3), nesuficient (4).
Notele de conduită sunt: exemplară (1), izudabilă (2), bună (3), legală (4)
puțin legală (5), nelegală (6).

Fig. 3 – Prima pagină din carnetul de note al studentului Lazăr Sângeorzan de la Academia de Teologie din Gherla (1925)

22

Nr. 49 - 19 1929

Directorul Academiei de Teologie

gr.-cat. române din Gherla, prin aceasta certifi căm, că

DI Lazar Sângeorzan născut în

comuna Redna-nouă / Sant /, județul Năsăud,

în ziua 27 luna Octombrie anul 1905, de religione

greacă, primit în clerul Diecezei de Gherla cu

No. 4895 din ședința Conzistorială ținută la 12 Octom-

orie 1925 și în baza certificatului de absolvire elimitat de

Grănicarișe Gheorghe Călugăr înscris în registrul matricol al Aca-

demiei de Teologie gr.-cat. române din Gherla, ca student

ordinar la No. 430, în această

calitate a terminat cursurile Academiei de Teologie din

semestrul 5 al anului școlar 1925/26, până

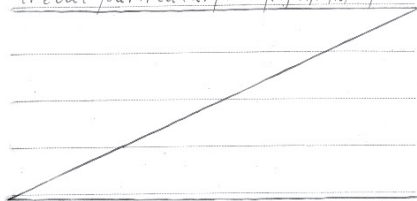
în semestrul 6 al anului școlar 1927/28, sa-

tisfăcând tuturor obligațiilor fixate în regulamentele exis-

tente.

23

Materiile celorlalte semestre le-a
trecut particular / vezi pag. 14, 15, 16, 17 /

Pentru întărirea celor mai de sus am subscris acest
certificat și l-am provăzut cu sigiliul Nostru.

Gherla, 6 Martie 1929.

Director,

Lazar Sângeorzan

Fig. 4 - Paginile de final din carnetul de note al studentului Lazăr Sângeorzan (1929).

Fig. 5 – Rozavlea, 10.VII.1934 – pr. Lazăr Sângeorzan cu soția Veturica și fiica Fabiola-Georgeta (centru), împreună cu dir. școlii din Rozavlea Radu Gheorghe cu soția Margareta (dreapta) și inv. Ivanciuc (stânga).

Fig. 6 – Pr. Lazăr Sângeorzan împreună cu fiica Steluța Maria și ginerele dr. Teodor Someșan (Năsăud, 1977)

Fig. 7 - Pr. Lazăr Sângeorzan în ultimul an de viață (1980).

III. VARIA

MEMORIILE UNUI GIMNAZIST NĂȘĂUDEAN. NOTARUL GRIGORE ILIȘIU (30 MAI 1890 – 2 MARTIE 1960)

Mircea Gelu BUTA¹

I. Introducere

Ceea ce m-a determinat să public aceste însemnări ale bunicului meu a fost, pe lângă o pioasă datorie filială, dorința de a face cunoscut crezul Liceului Grăniceresc Năsăudean, că omul are datorii față de societate și față de sine; că viața trebuie trăită cu seriozitate și răspundere; că trebuie să fim pătrunși, în fiecare clipă a existenței, de îndatoririle pe care le avem față de acest popor și țara în care trăim.

Imaginea bunicului scriind la masa de pe terasa din spatele casei, umbrită de frunzele nucului secular, m-a urmărit în tot lungul vieții. Printre filele albumului de familie, de unde am selectat pozele care însoțesc aceste amintiri, am găsit o coală de hârtie îngălbenită, pe care am recunoscut scrisul caligrafiat al bunicului: „N-am disperat niciodată, în toate momentele grele am luptat, chiar fără succes imediat... Mai sunt nori, dar se vor risipi, mai sunt lacrimi, dar se vor topi, mai sunt greutăți, dar ele vor fi învinse... Trăim vremuri în care întunericul învăluie totul, dar să știți, dragii mei, că lumina va învinge întotdeauna”. Reflecția este datată iunie 1950. Cu o lună înainte, în noaptea de 5/6 mai, forțele de represiune au declanșat una dintre operațiunile cele mai agresive împotriva elitei politice ale perioadei interbelice din România. În memoria colectivă, prin pana supraviețuitorilor, dar și a istoricilor, acea noapte a rămas denumită simbolic „noaptea demnitarilor”. Erau anii „obsedantului deceniu” (1948-1953), sfârșit odată cu moartea lui Stalin.

II. Un mesaj al speranței

Crescut în simțămintele curat românești, pe care Ardealul le-a transmis în taină, din veac în veac, copiilor săi ca o nestinsă făclie, notarul Grigore Ilișiu, aflat în amurgul vieții pământești, s-a străduit să aștearnă pe hârtie gânduri și fapte pe care, încercând să le descifrăm, aflăm că se constituie într-un mesaj

---

¹ Prof. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, e-mail: butamircea@yahoo.com

al speranței umane: să-ți crezi un ideal și să trăiești pentru el, să nu te lași ademenit și prins în capcanele mediocrității, să nu te resemnezi și să nu capitulezi în fața adversităților soartei, să cauți izbăvirea prin muncă, să te încălzească flacăra iubirii de țară, să dăruiești poporului tău tot ceea ce ești în stare, pentru a-l vedea unit și drept în fața încercărilor care sunt și vor continua să se abată asupra lui.

Cel care ne-a lăsat aceste gânduri nu a fost un mare conducător politic sau militar, nici un geniu al științei și nici o celebritate culturală, ci un fiu de țărani înstăriți din comuna Florești (Vireag), fostul județ Someș, care a moștenit în structura sa urmele spiritualității, frământat multe veacuri în sufletul țărânului român: frica de Dumnezeu, iubirea de pământ și obiceiurile locului, trăiri care l-au călăuzit de-a lungul întregii vieți.

Tatăl său, Nicolae, primarul comunei, avea, pe lângă înțelepciune, și darul povestirii. Aceste daruri, împreună cu sufletul blând, sensibil și evlavios al mamei, au fost, pentru fiul Grigore, haruri pe care le-a purtat cu sine din copilărie până la ultima suflare. Acest aluat a fost plămădit și dospit în vestitele școli născudene, de către bunul dascăl Clement Grivase, apoi Grigore Pletosu (română-filosofie), Paul Tanco (matematică), Emil Domide (fizică), Gavril Scridon (latină-greacă), Virgil Șotropa (germană-maghiară) ș.a. Cel căruia i-a rămas întreaga viață recunoscător, considerându-l ocrotitorul și sfătuitoarea său, a fost „profesorul de clasă” Ioan Pecurariu, cel care, „prin elocința sa, a reușit să-i insuflă tinerei „inteligențe” născudene un crez național clădit pe ideea unirii, a buneii înțelegeri, a iubirii față de frați, a muncii disciplinate, a moralei creștine și a dragostei de neam, însușiri cu care românii ardeleni vor reuși, în cele din urmă, să înlăture jugul stăpânirii străine și să realizeze Unirea cea mare a tuturor românilor”.

Ca un ultim gest de luptă pentru cauza românilor, îngenuncheați din nou, de această dată de ideologia comunistă, străină neamului din care s-a născut, Grigore Ilișiu a cerut ca la moartea sa să fie înfășurat în tricolor. O licărire de mândrie și speranță românească pentru cei adunați în jurul catafalcului, cărora octogenarul profesor Ștefan Lupu le-a adresat următoarele cuvinte: „Notarul Grigore Ilișiu a fost un bun român, un frate nefățarnic, un înțelegător al semnelor vremii, un ardelean adevărat care, prin sufletul lui, răscumpără rătăcirile atâtor suflete pierdute în negurile din care nu se pot desprinde. Asemenei altor ardeleni aleși, sentimentul său național se contopea cu cel religios și era firesc să fie așa într-un ținut în care Biserica era cetate de apărare a românismului... Iată un om ales, care duce în mormânt calități și aptitudini pe care Dumnezeu nu le dăruiește decât celor puțini și aleși. De aceea, memoria lui va rămâne adânc sădită în sufletul locuitorilor acestui ținut binecuvântat... Dorim ca Bunul Dumnezeu să-l odihnească cu dreptii”².

² Ștefan Lupu, *Panegiric la moartea notarului Grigore Ilișiu*, 4 martie 1960, în arhiva familiei Mircea Gelu Buta, Bistrița.

III. Memoriile notarului Grigore Ilișiu

1. Despre familie și pregătirea școlară

Am văzut lumina zilei în 30 mai 1890, într-o familie de țărani înstăriți din comuna Florești (Vireag), județul Someș. Tata, Nicolae Ilișiu (n. 23 decembrie 1857), era localnic din comuna Florești (Vireag), fiul lui Vasile Ilișiu și Iftimia (n. Zegrean). Mama, Ioana Avram (n. 28 iunie 1868), provenea din familia cantorului bisericesc Ioan Avram și a Firei Chita, fiica preotului Chita din Mintiu.

Din căsătoria părinților mei s-au născut trei copii: Maria Ilișiu, care, după decesul primului soț, Ioan Moldovan, s-a recăsătorit cu Iacob Ilișiu; Ioan Ilișiu, căsătorit cu Rusanda Ilișiu, gospodari în comuna Florești (Vireag); Grigore Ilișiu, fost notar, prim-pretor, șef de secție, domiciliat în Bistrița, Bulevardul Republicii nr. 9.

Mama, Ioana Ilișiu (n. Avram), a decedat, iar tata a încheiat a doua căsătorie cu Maria Roman, din comuna Cristur, județul Someș, având împreună cinci copii: George Ilișiu, agricultor în Florești; Vasile Ilișiu, subinginer și șeful minei de exploatarea aurului în Săcărămb, județul Hunedoara, căsătorit cu Maria Mogoșan și din căsătoria cărora s-au născut Nicolae Ilișiu, Eugen Ilișiu și Radu Ilișiu; Dumitru Ilișiu, muncitor calificat în Timișoara, căsătorit la 11 decembrie 1954 cu Sofia, domiciliat în Timișoara, strada Mătăsariilor, nr. 58 A; Ioan Ilișiu, căsătorit, de profesiune muncitor calificat, domiciliat în Lugoj, strada Gheorghiu Dimitrov, nr. 18; Pompei Ilișiu, necăsătorit, funcționar în Baia Mare.

Tata, Nicolae Ilișiu, a fost primarul comunei Florești timp de douăzeci de ani, iar la începutul anului 1919 a demisionat. A decedat în ziua de 30 iunie 1921, ora 17.00, în Clinica Universitară din Cluj, fiind transportat și înmormântat în cimitirul greco-catolic din comuna natală.

Am început clasa I primară în comuna natală, Florești, la Școala confesională greco-catolică, cu limba de predare română, unde l-am avut învățător pe Iulian Chita, originar din comuna noastră. Atât școala, cât și învățătorul erau susținuți și plătiți de locuitorii comunei. Statul maghiar nu contribuia cu nimic. În anul 1899, când terminam clasa I, guvernul maghiar de la Budapesta a impus printr-un decret-lege ca școlile din Ardeal, cu limba de predare română, să fie închise dacă învățătorii nu cunosc limba maghiară. Învățătorul nostru, Iulian Chita, refuzând împreună cu alți învățători să urmeze cursul de limbă maghiară, care se predă în case ungurești, a fost destituit.

Deși guvernul maghiar a încercat prin tot felul de amenințări să-i convingă pe locuitorii comunei să-și aleagă învățători unguri, aceștia au refuzat cu obstinație. În această situație, guvernul maghiar de la Budapesta a dispus închiderea școlilor primare din multe comune românești, printre care și școala din Florești, care a stat închisă timp de 13 ani consecutiv. Din acest motiv, clasele a II-a și a III-a primare le-am urmat în comuna Nimigea de Jos, la școala de stat ungurească, cu limba de predare maghiară.

Clasa a IV-a primară am absolvit-o în anul 1903, la Năsăud, unde l-am avut învățător pe Clement Grivase³.

Clasele I-VIII de liceu le-am urmat și terminat cu succes la Liceul Grăniceresc Român din Năsăud, azi Liceul „George Coșbuc”, cu limba de predare română și susținut de fondurile grănicerești. În tot acest timp, profesor de clasă (diriginte) mi-a fost vrednicul și neuitatul profesor Ioan Pecurariu⁴, pe care îl iubeam și stimam foarte mult. La 16 iunie 1911, am absolvit cu succes examenul de maturitate. Profesorul Ioan Pecurariu mi-a înmănat certificatul de maturitate în locuința sa, ocazie cu care mi-a adresat câteva cuvinte de încurajare în ce privește lupta ce ne așteaptă în viața publică. Cu această ocazie, m-a sfătuit să urmez cariera notarială, spunându-mi că noi, românii, avem foarte puțini reprezentanți în acest domeniu, astfel că, din punct de vedere național, ar fi de bun augur să îmbrățișăm și noi această carieră. Am ținut mult la această propunere și nimeni nu m-a putut abate de la aceasta, întrucât a fost făcută de cel care m-a crescut și educat vreme de opt ani.

³ Învățătorul Clement Grivase (1855–1918), originar din localitatea Nepos, a fost tatăl dascăliței și scriitoarei Virginia Grivase (1883–1950). Destinul a făcut ca frumoasa și priceputa învățătoare de la Școala din Nepos să fie curtată de Liviu Rebreanu, care în primăvara anului 1909 s-a angajat ca ajutor de notar la primăria din aceeași localitate. Întâlnirea lor s-a petrecut la numai o săptămână de la sosirea acestuia în sat, când Virginia trecuse pe la primărie cu probleme legate de școală. Din acel moment, între cei doi a început să se înfiripe o frumoasă prietenie, cu atât mai mult cu cât aveau aceleași năzuințe artistice, iar volumele din impresionanta bibliotecă a Virginiei erau motiv de vizită pentru tânărul scriitor. Istoricul și criticul literar Nicolae Gheran sublinia, într-un studiu despre iubirea lui Liviu Rebreanu pentru învățătoarea din Nepos: „Cum să nu fi fost atras de ea tânărul din Prislop, când știa mai mult decât el despre o literatură pe care o râvnea?”. Prietenia lor nu a fost însă de lungă durată, pentru că, în toamna aceluiași an, Liviu Rebreanu a plecat la București. Peste ani, dascălița din Nepos l-a inspirat pe marele romancier în conturarea portretului învățătoarei Virginia Gherman, din romanul „Ion”; apud Societatea Culturală ASTRA – Despărțământul Năsăud, *Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud, vol. I: Țara Năsăudului*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, coordonator: Ioan Seni, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010, pp. 165–166; vezi și Mircea Daroiș, Învățătoarea Virginia Grivase – prototipul Virginiei Gherman din romanul „Ion”, în „Cuibul visurilor”, Maieru, anul XIX, nr. 5 (116), octombrie 2015, p. 5.

⁴ Profesorul Ioan Pecurariu (1869–1930) s-a născut în comuna Ragla, din fostul județ Năsăud, într-o familie de țărani gospodari. După frecventarea Școlii fundamentale (primare) din Monor și Liceului Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, s-a înscris la Facultatea de Litere a Universității din Cluj, pe care a absolvit-o la 31 mai 1893 și a obținut, câțiva ani mai târziu, diploma de profesor în specialitățile română, latină și istorie. Timp de un an, a fost dascăl „de probă” la Liceului Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, apoi profesor suplinitor la catedra prof. Ioan Tanco, iar începând din anul 1898, a funcționat ca profesor titular definitiv, post pe care l-a onorat până la moarte. După mărturisirile foștilor colegi, „Cursurile sale de română și istorie erau adevărate lecții de civism și patriotism și de întărire a credinței în originea aleasă și trăinicia indubitabilă a neamului nostru. Crescut în vremuri de acută luptă pentru dovedirea latinității noastre și astfel aderent inebranabil al școlii latiniste, lupta din răspuțeri pentru purificarea limbii române de elementele străine și readucerea ei la matca originară...”. Pe lângă activitatea didactică, profesorul Ioan Pecurariu a dezvoltat și o bogată activitate literară, publicând studiul „Elemente de estetică” și numeroase articole de istorie, literatură și estetică în anuarele liceului. A ocupat funcția de senator în legislatura 1919–1926 și de președinte al Fondurilor grănicerești năsăudene; apud „Anuarul Liceului «George Coșbuc» Năsăud”, an școlar 1929/1930, pp. 3–8.

2. Prin cenușa imperiului

Cu data de 1 septembrie 1911 m-am angajat ca practicant de notar la notariatul din comuna Unirea (Aldorf), unde am servit până în 30 iunie 1912, cu un salariu de 20 de coroane lunar, fiind cu întreaga întreținere la notarul Jager Bela, de origine șvab-maghiarizat, un mare șovin, în special contra românilor. Administrația era condusă în limba maghiară și peste tot limba oficială era limba maghiară. Întrucât nu posedam această limbă, întâmpinam greutăți în rezolvarea agendelor încredințate de notar.

Deși depuneam mare diligență și supunere în executarea și prestarea serviciului, notarul adeseori își exprima nemulțumiri, mai mult că nu posedam limba maghiară. La aceste nemulțumiri exprimate, contribuia mai mult șovinismul maghiar. Din aceste motive, deseori mă preocupă ideea să renunț la cariera notarială și să-mi aleg alt drum în viață.

În primăvara anului 1912, făcând o mică, dar reparabilă eroare în registrele stării civile, la înregistrarea unui deces, notarul, plin de nervi, a spus: „Liceul din Năsăud și Liceul din Blaj (unicele licee românești) nu sunt bune decât aprinse”. Aceste cuvinte m-au jignit mult în sentimentele mele naționale, motiv pentru care în ziua de 30 iunie 1912 am prezentat notarului demisia, pe care a acceptat-o imediat. I-am spus că renunț la cariera notarială și că am hotărât să mă înscriu la Facultatea Teologică Greco-Catolică.

Am plecat în comuna mea natală, Florești, unde, sfătuindu-mă cu ai mei, am înaintat cerere de a fi primit la Facultatea Teologică din Gherla. M-am prezentat la concursul publicat, unde pe 25 de locuri se înscrieseră 150 de candidați. Am fost însă respins, pe motiv că nu am voce suficient de bună pentru un preot. Supărat, am luat hotărârea să mă înscriu la Facultatea de Silvicultură în Selmezbanya⁵, dar situația financiară grea a familiei, care devenise între timp numeroasă, nu a mai permis părinților să-mi poată asigura întreținerea, motiv pentru care am fost nevoit să abandonez și această hotărâre.

Intellectualii români, cunoscuți și prieteni, îmi făceau propunerea să rămân la cariera notarială, apoi îmi aduceam aminte și de sfaturile fostului meu profesor de clasă, Ioan Pecurariu, la care țineam cu sfințenie. Frământat de aceste gânduri, am revenit la hotărârea luată la început, de a urma cariera notarială. În acest scop, am plecat într-o regiune curat maghiară, spre a-mi putea însuși limba maghiară. În 1 septembrie 1912, am ocupat postul de jurist comunal la notariatul din comuna Tápiósztele, situată la o distanță de 120 km de Budapesta (pusta Ungariei), servind pe lângă notarul Idende Erno până în

⁵ Selmezbánya, Selmezs-Es Belabanya, Schemnitz, Banska Štiavnica, azi în Slovacia. Capitala comitatului Hont, din Imperiul Autro-Ungar. Atestat documentar cu primărie din 1488. Camera de Comerț și Industrie, școlă tehnică și de arhitectură, gimnaziu real, Academia de Minerit și Silvicultură, transformată în Academia de Silvicultură. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, Tomul I, A-C, Sibiu, 1898, p. 798; *Magyar jogi lexikon*, VI Kötet, P-Z, Budapesta, 1907, p. 265; *Der Neue Brockhaus*, Vierter Band, S-Z, Leipzig, 1938, p. 66. Pentru modul și locul de formare a elitelor românești din Transilvania vezi Conrel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

ziua de 1 martie 1913, cu un salariu lunar de 90 coroane, solvabil din casieria comunală. Am achitat 50 lei lunar pentru vipt⁶ și întreagă întreținerea, rămânând cu 40 coroane, sumă care era egală cu prețul unui costum la comandă, din stofă de cea mai bună calitate, și unei perechi de pantofi.

Fiind regiune ungurească, vorbeam numai maghiara, atât în birou, cât și în afara acestuia. Nu am auzit nici o vorbă românească de la nimeni. În duminici, adeseori călătoream în Budapesta, fiind aproape, unde vizitam pe foștii mei colegi și prieteni care urmau medicina, Aurel Gavreașiu, Leon Bârsan, Ionel Scridon, etc.

La birou mă prezentam regulat și lucram cu mare diligență și conștiință, astfel că am reușit să-mi însușesc vaste cunoștințe administrative. Unele lucrări le făceam chiar independent: coli cadastrale, stabilirea impozitelor, încheierea rolurilor etc.

Notarul, de origine evreu, o persoană foarte fină, era foarte mulțumit cu munca mea și, de multe ori, având toată încrederea în mine, îmi încredința lucrări pe care alți funcționari nu le puteau rezolva. Între timp, îmi însușisem satisfăcător limba maghiară, așa încât îi puteam mulțumi în muncă pe superiori, putând discuta cu ei orice fel de cauză.

Din pricina epuizării resurselor financiare prevăzute pentru achitarea salariului, comuna nu a mai putut să suporte această cheltuială de la 1 martie 1913, fapt pentru care a trebuit să-mi caut un post la alt notar. Dorul de a vorbi românește m-a determinat să mă întorc în regiunea românească.

De la 1 martie 1913, m-am angajat ca practicant de notar la notariatul din Albac, județul Turda, din Munții Apuseni, situat în apropierea comunei unde s-a născut Avram Iancu. Comuna era răsfirată prin Munții Apuseni, având o populație curat românească de moți, care număra peste 3.000 de suflete. Notar era Victor Fărcășan, fiu de preot din acea regiune și bun român. Am lucrat aici din 1 martie 1913, până în 1 octombrie 1913, cu un salariu lunar de 50 coroane, la care s-au adăugat masa și cazarea. La notariat era instalat și oficiul poștal, condus tot de notar. Cea mai mare parte din agendele notariale le rezolvam și conduceam independent, apoi, după câtva timp, conduceam singur și oficiul poștal. Notarul semna lucrările întocmite de mine. Eram mândru și satisfăcut sufletește că știam să lucrez și că mi-am însușit în mare parte cunoștințele administrative. Notarul era foarte mulțumit de mine, iar la masă și în familie eram considerat ca un fiu al lor.

În primăvara anului 1913, am fost recrutat în armata austro-ungară, de comisia de recrutare ce a funcționat în Câmpeni, județul Turda, iar în 1 octombrie 1913 am fost silit să mă despart de familia Fărcășanu, încorporat fiind la Batalionul 32 Honvezi din Dej, cu termen redus de un an, urmând să depun examenul de ofițer la expirarea termenului de un an.

În acest timp, tata fiind primar comunal, a făcut cerere la Pretura din Beclean să intervină la unitățile militare, ca să fiu lăsat la vatră, lucru care s-a întâmplat în ziua de 1 ianuarie 1914, din considerentul că depășisem vârsta în

⁶ Cazare și masă.

contingentul din care făceam parte. Am plecat acasă, îmbrăcând din nou haina civilă.

În baza unui decret-lege ungar, toți cei care efectuau stagiul militar mai puțin de un an de zile își pierdeau dreptul de a urma școala de ofițeri, iar în caz de război, urmau să fie înregimentați ca simpli soldați. Această soartă regretabilă am avut-o și eu.

Am stat acasă din 1 ianuarie până în 15 februarie 1914, dată la care am fost numit subnotar la notariatul din Lazuri, județul Bihor (linia Beiușului), pe lângă notarul Aurel Popescu, necăsătorit, fiu de preot din acea comună. Salariul lunar pe care îl primeam de la stat era de 83 coroane, plus venituri din lucrările executate de mine, totalizând 100 coroane. Din acea sumă, plăteam lunar 50 coroane pentru vipt și întreținere la familia învățătorului pensionat Zach, a cărui soție „știa fierbe foarte bine și curat”. Costul unui costum de haine de prima calitate era 30 coroane. La acea vreme, nu știam ce înseamnă lipsa de parale. Notarul era foarte mulțumit cu munca pe care o depuneam, astfel că eram simpatizat și apreciat.

În primăvara anului 1914, notarul Aurel Popescu, întorcându-se de la o conferință a notarilor, ținută la Prefectura din Oradea, îmi spuse, între altele, că băncile din Oradea nu mai acordă împrumuturi, din cauza crizei de bani, și că, în scurt timp, va fi un mare război, după cum îi dăduse de veste un director de bancă.

Așa s-a și întâmplat. La sfârșitul lunii iulie 1914, decretându-se mobilizarea generală, am fost mobilizat la Batalionul 32 Honvezi din Bistrița⁷. În ziua de 17 august 1914, împreună cu fratele meu Ioan Ilișiu, am plecat pe front, în Galiția, ca simplu soldat, cu o greutate în spate de 30 kg (alimente, îmbrăcăminte, cartușe etc.). Am călătorit pe jos aproape 10 zile. În 30 august, am avut prima luptă cu rușii, la Unov, o comună în Galiția. Fiind război mobil, erau lupte în fiecare zi, de multe ori și noaptea.

Am luat parte în mai multe lupte, până în ziua de 17 septembrie 1914, când am fost vulnerat⁸ în luptele care au durat 8 zile la Rava-Rusca, în apropierea orașului Lemberg. Degetul inelar mi-a fost fracturat complet de o cartușă inamică. Fratele Ioan a fost vulnerat cu câteva zile înaintea mea, fiind străpuns în spate cu baioneta.

Am fost transportat la spitalul din Innsbruck (Tirol), unde, după un tratament medical de șase săptămâni, m-am vindecat. Din spital am mers acasă, în concediu de două săptămâni, iar după expirarea concediului, m-am prezentat la Batalionul 32 Honvezi din Dej. La începutul lunii februarie 1915, fiind împărțit din nou în marș-companie, am plecat a doua oară pe front, în Carpați, ca simplu soldat.

În luna februarie 1915, am stat zi și noapte în Carpați, sub cerul liber, în zăpadă de aproape 1 metru, luând parte la multe atacuri îndreptate când din partea noastră contra rușilor, când din partea rușilor contra noastră. Numărul soldaților înghețați era mult mai mare decât cel al răniților.

---

⁷ Corect, Dej.

⁸ Rănit.

La sfârșitul lunii aprilie 1915, într-un atac început la ora 4.00 dimineața asupra rușilor, am fost vătămat în brațul drept de schijele unui șrapnel, iar la câteva minute am fost vulnerat și la mâna stângă, în partea superioară, unde mi-au intrat și rămas bucăți de schije. Am fost trimis în spitalul din Kassa⁹, unde am stat două luni. La mâna stângă am fost operat, fiindu-mi scoase bucățile de schije. După vindecare, am fost trimis la unitatea militară din Dej, unde am fost avansat la gradul de caporal, iar după o lună, la gradul de sergent.

În luna octombrie 1915, am plecat pentru a treia oară pe front, în regiunea Volinia, în apropierea orașului Kovel¹⁰, unde am stat aproape cincisprezece luni consecutiv, până în luna decembrie 1916. Volinia este o regiune mlăștinoasă, toată acoperită cu păduri seculare, imense.

În cele cincisprezece luni cât am stat aici, nu am văzut populație civilă, ci numai animale sălbatice, între care multe căprioare și șerpi. Timpul îl petreceam în tranșee săpate și întărite, deoarece războiul, care până atunci fusese mobil, se transformase în război defensiv, din partea ambelor tabere. Atacurile patrulelor se răriseră și se remarcău mai mult zborurile de recunoaștere, cu avioanele.

Într-una din zilele lunii august 1916, rușii au început o mare ofensivă în flancul drept al frontului, pe care au reușit să îl spargă. Atacul cu artilerie grea, avioane, pedestrime a început dimineața, la ora 6.00, și a ținut până seara, la ora 20.00. Aceasta a fost cea mai grea luptă din toate la care am luat parte. Am început retragerea, iar din acel moment s-a reluat războiul mobil.

În baza unui ordin ministerial apărut în luna septembrie 1916, toți soldații și gradații de pe front, care aveau diploma de învățător și maturitatea, urmau să fie trimiși la școala de ofițeri. Când s-a publicat acest ordin, m-am bucurat foarte mult. Toți ungurii și evreii care îndeplineau aceste condiții, precum și o parte dintre români, au plecat de pe front la școala de ofițeri. Eu, împreună cu alți români, am fost respinși, pe motiv că suntem români. România era deja intrată în război contra ungarilor. Cu mare intervenție din partea unui ofițer maghiar pe care îl cunoșteam, am reușit să mă înscriu și eu la școală, în luna decembrie.

La începutul lunii ianuarie 1917, m-am prezentat la Școala de ofițeri din Isaszég, lângă Budapesta, unde am urmat cursurile de pregătire până în luna martie 1917, absolvindu-le cu succes. În baza Instrucțiunilor Ministeriale, urma ca Batalionul 32 Honvezi, de care aparțineam, să mă avanseze la gradul de ofițer. Toți ungurii și evreii au fost avansați, românii însă nu, în ciuda solicitărilor pe care le-am făcut cu insistență.

⁹ Košice, în latină *Cassovia*, în maghiară *Kassa*, în poloneză *Koszyce*, în germană *Kaschau*, în lituaniană *Košicė*. Denumirea preluată în limba română este Cașovia. Orașul este situat în Slovacia de est, aproape de granița cu Polonia, Ucraina și Ungaria; C. Diaconovich, *op. cit.*, p. 747; *Magyar Jogi Lexikon, IV Kötet, H-K*, Budapest, 1903, p. 539; *Der Neue Brockhaus, Zweiter Band, F-K*, 1937, p. 601.

¹⁰ Kovel este oraș regional în regiunea Volinia, Ucraina. Deși subordonat direct regiunii, orașul este și reședința raionului Kovel.

Am fost trimis a patra oară pe front, la Detașamentul colonelului Victor Rusu¹¹, român din Năsăud, care activa pe frontul de la Rădăuți, în Bucovina, și care era socotit un mare erou. La sosirea noastră pe front, acesta m-a întrebat care este motivul pentru care nu sunt avansat, în urma absolvirii școlii de ofițeri. I-am răspuns că principalul motiv este acela de a mă fi născut român. A dat imediat ordin secretarului să facă formele oficiale și, în proximal ordin de zi ce se va da, să apară și avansarea mea.

După trei zile am fost avansat stegar (grad de ofițer). Am rămas pe frontul de la Rădăuți, în Detașamentul colonelului Rusu¹² – care în ziare și în ordinele de zi date de unitățile militare era descris ca unul dintre cei mai buni comandanți și strategii.

Serviciul nostru militar devenise foarte ușor, deoarece în armata rusă se infiltrasă ideea comunistă, iar soldații începuseră să-și destituie comandanții, pe care îi degradau și îi înlocuiau cu simpli soldați, ba chiar și cu femei aduse pe front. Întrucât frontul rusesc începuse să se destrame, atacurile din partea ambilor beligeranți încetaseră de la sine.

În luna ianuarie 1918, împreună cu ofițerul Aurel Nedelea, am primit ordin de la comandantul regimentului să spionăm tranșeele rusești, pentru a culege date privitoare la spiritul soldaților ruși, comandamentele militare etc. Ofițerii unguri s-au sustras de la executarea acestui ordin. Asumarea acestui angajament era cu riscul vieții, deoarece vizite și fraternități între beligeranți nu se admiteau. Aceasta a fost prima vizită făcută de un beligerant la celălalt, în acest sector.

Aprovizionați cu alimente, băutură și țigări, am plecat cu fratele Nedelea pe terenul acoperit cu zăpadă spre tranșeele inamice, săpate în pământ și prevăzute cu sârmă ghimpată. Nu am luat cu noi nici un fel de armă. Distanța era de aproximativ 1 km. Apropiiindu-ne de sârma ghimpată, înaintea căreia erau santinelele inamice, în momentul în care ne-au observat, au ridicat armele ca să tragă în noi. Am ridicat mâna în sus, în care aveam o sticlă cu votcă. Au pus arma la picior și, ajunși la ei, am dat mâna, oferindu-le țuică și țigări. După ce le-am precizat scopul vizitei noastre, ne-au dat permisiunea să trecem mai departe, arătându-ne unde este comandamentul militar.

Ajunși în dosul frontului, am văzut descompunerea și haosul ce stăpâneau această armată. Am fost împresurați de sute de soldați ruși, curioși de

¹¹ Colonelul Victor Rusu, născut la 15 iunie 1872, în Prundu Bârgăului, a urmat cursurile inferioare ale Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud, iar apoi Școala de Cadeți din Viena și a continuat la Academia Miliară din Wiener-Neustadt. A funcționat ca ofițer în armata cezaro-crăiască, a avansat până la gradul de colonel. În timpul Primului Război Mondial, a format și comandat un detașament special de cercetare-diversiune, care a acționat cu rezultate remarcabile în spatele liniilor inamice. A decedat în decembrie 1918, la Budapesta, de unde a fost adus acasă și înmormântat în cimitirul „Comoara” din Năsăud; apud. Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare A.N.S.J.B.N., fond *Administrația Fondurilor Grănicerești Năsăudene*, d. 1435, *passim*; Idem, fond *Vasile Scurtu*, d. 55-59).

¹² Vezi *Destinul dramatic al lui Victor Rusu*, în Teodor Tanco, „Virtus Romana Rediviva”, V, Bistrița, 1984, pp. 245-248. Mărturii documentare ale celor care l-au cunoscut, consemnări din presa timpului, însoțite de numeroase fotografii, la A.N.S.J.B.N., fond *Vasile Scurtu*, d. 53-58.

vizita noastră. Împuşcături de armă se auzeau din toate părțile. Fără să fim întrebați, le-am spus următoarele: „suntem delegație oficială, trimisă de comandantul nostru, colonelul Victor Rusu, ca să vă aducem la cunoștință că noi, începând de azi, nu mai luptăm, fiind sătui de atâta vărsare de sânge. De aceea, vrem pace cu poporul rus și vă rugăm și pe Dvs. să luați această hotărâre”.

Toți au strigat: „Trăiască pacea!”, trăgând salve în sus. Am cerut să ne conducă la ofițerii lor. Într-o baracă săpată în pământ erau îngrămădiți circa 15 ofițeri degradați și sperați, care stăteau pe niște scânduri, fără pături. Am făcut cunoștință cu dâșii, spunându-le și lor scopul vizitei noastre, adăugând și că, în ziua următoare, la ora 18.00, îi invităm în mod oficial să ne întoarcă vizita, pentru care scop ai noștri pregătesc o masă mare și bogată. Ne-au mulțumit pentru vizită, precizând însă că la așa ceva nu se pot angaja, ținând cont de situația disperată de pe front și din țară.

Am scos alimente și băuturi, pe care le-am pus pe masă. Soldații au năvălit și ei, mâncând și bând dâșii în cea mai mare parte. Ofițerii și armata nu aveau alimente suficiente, depozitele fiind devastate. Un ofițer a rugat un soldat să facă foc și să-i fiarbă puțin ceai, ca semn de revanșă față de noi. Soldatul rus i-a răspuns: „Fă-ți tu foc și fierbe-ți ceaiul, eu nu fac nimic!”. Convorbirile au durat circa trei ore.

Întorși în tabără, ne-am prezentat comandantului, căruia i-am raportat evenimentele văzute și verificate la fața locului. Ne-a mulțumit, strângându-ne mâna. Am fost decorat cu „Medalia de argint”. Apoi, comandantul Victor Rusu mi-a făcut propunerea să accept detașarea mea de la această trupă la Divizia 11 Husari, formată din patru regimente ungurești (de pe Pusta Ungariei) și care era în legătură cu unitatea Rusu, pe același front. Divizia 11 Husari avea nevoie de un ofițer român, care să știe limbile română și maghiară, pentru a face serviciul de tălmăci. Am acceptat propunerea, prezentându-mă la generalul Hegedüs, care era comandantul diviziei și care mi-a expus programul de muncă, care era unul foarte ușor, în cancelaria Comandamentului diviziei.

La această divizie, am făcut serviciul de tălmăci din luna februarie, până în luna decembrie 1918, când s-a terminat războiul. Deși român, eram simpatizat de ofițerii superiori unguri, cu care în timpul liber jucam cărți, discutam tot felul de chestiuni și aveau în mine cea mai mare încredere, încredințându-mi spre rezolvare cauze militare cu caracter secret. Alimentarea era foarte bună, luând masa cu generalul și toți cei 150 de ofițeri de la Comandament.

În luna aprilie 1918, am primit concediu 21 de zile. Mare bucurie a fost pentru mine. Plecat de la Rădăuți spre Vatra-Dornei, iar de acolo peste Măgura, cu trenul electric¹³, am sosit în Tiha Bărgăului seara, la orele 8.00-9.00.

¹³ Pentru a realiza o comunicație rapidă și eficientă cu trupele din Galiția și Nordul Bucovinei, armata austro-ungară a construit, între 1 decembrie 1914 și 15 august 1915, prin Direcția Căii Ferate Militare Austro-Ungare – Compania 2 Căi Ferate – o cale ferată îngustă, în lungime de 34 km, între localitățile Tiha Bărgăului și Dornișoara, peste Pasul Tihuța. Trenurile erau compuse din câte un generator Daimler – Electric și câte 4-5 remorci. Atât osia motoare a generatorului, cât și câte o osie de la fiecare remorcă erau acționate de electromotoare ce-și primeau curentul prin cablu de la grupul Daimler – Electric, instalat pentru generator, care utiliza

Neavând legătură de tren spre Bistrița, am adăpostit la unchiul meu, Victor Avram, învățător în acea comună (frate cu mama). Bucurie mare a fost, atât pentru mine, cât și pentru ei, cu atât mai vârtos, că nu știam nimica unul despre altul. Nu am dormit deloc, ci am petrecut cu bere și am mâncat bine. Apoi, am discutat chestiuni politice, evenimente de pe front, chestiuni familiale. În cele discutate, unchiul Avram îmi făcuse și propunerea căsătoriei, după terminarea războiului. Mi-a spus ca atunci când voi fi hotărât la căsătorie, să nu fac acest pas singur, ci înainte de a-l face, să vin la dânsul, spuindu-mi că pe Valea Bârgăului sunt multe fete frumoase, bogate și „bune pentru tine”.

Dimineața am plecat cu trenul spre Bistrița-Beclean-Nimigea de Jos, ultima gară. Sosit în gara Nimigea de Jos, am plecat pe jos (circa 2 km) spre Florești. La o anumită distanță, văd o persoană necunoscută, fugind cu pași repezi din direcția opusă. Apropiindu-se de mine, văd că este fratele meu, George Ilișiu, care întâmplător era cu tata Nicolae Ilișiu la arat, pe un loc aflat în apropierea căii ferate, fiind zi de primăvară.

Hainele și sabia de ofițer, care străluceau la mare depărtare, le-au dat de bănuț că numai eu pot fi. Fratele George a mers la șeful de gară, preluând bagajele cu haine și cadouri pentru cei de acasă, lăsate de mine provizoriu, iar eu am mers împreună cu tata spre casă.

Sosit acasă, am început a gusta bucuria întoarcerii la vatra părintească și nu puteam crede că sunt printre ai mei, pe care nu îi văzusem de atâția ani. S-au adunat rudele, vecinii și multe femei, care mă întrebau dacă nu cumva știu ceva de soțul lor, iar copiii întrebau și ei dacă nu le-am văzut tatăl, despre care nu mai știau nimic de ani de zile. Îi mângâiam cum puteam mai bine, cu vești de încurajare și vorbe de mângâiere.

În timpul concediului, am primit încunoștiințare de la Comandamentul Militar că sunt avansat de la gradul de stegar la gradul de sublocotenent și că unitatea noastră militară a plecat de pe frontul de răsărit pe frontul Italiei (Piave), urmând să mă prezint la întoarcere în comuna Pieve di Soligo, unde avea sediul Comandamentul Diviziei 11 Husari.

În timpul concediului cu cei de acasă, am discutat toate chestiunile familiale, economice etc. Tata, fiind primar, mi-a descris situația din toate punctele de vedere, din interiorul țării, care nouă ne era prezentată ca fiind foarte bună. La rândul meu, le-am descris situația de pe front, pe care dâșii o știau mult mai favorabilă. Nu puteam termina cu discuțiile, punându-ne unul altuia fel și fel de întrebări. Eram invitat să iau masa la rude, cunoscuți, apoi preotul Grigore Mureșan dorea să discute cu mine aproape în fiecare zi, fiind

---

pentru acțiunea motorului benzina, de aici denumirea de tren *benzino-electric*, unicat pentru perioada în care a fost construit și exploatat; apud. Radu Bellu, *O cale ferată uitată – „linia benzino-electrică” Dornișoara-Tiha Bârgăului*, Colecția „Cartea de istorie a Căilor Ferate Române”, nr. 3, anul 2001, 15 p. Pentru amănunte și detalii, vezi și *Monografia căii ferate „benzino-electrică” Dornișoara-Tiha Bârgăului*, la Radu Bellu, „Mică monografie a căilor ferate din România, Volumul VI. Liniile Regionale de Căi Ferate Iași”, București, 2001, pp. 33-352; *Căile de comunicație și transporturile din județul Bistrița-Năsăud*, Ed. Mesagerul, Bistrița, 1999, pp. 176-178.

adeseori oaspetele lui. Notarul (ungur) îmi făcuse și el o vizită, invitându-mă la dânsul, rugându-mă să îi povestesc evenimente de pe front.

La expirarea concediului de 21 de zile, ne-am despărțit cu ochii înlăcrimați, plecând din nou la gara Nimigea de Jos. De aici am luat trenul spre Budapesta, apoi am traversat Austria, pe lângă Marea Adriatică, până în Italia. Am trecut prin Udine și am ajuns la Pieve di Soligo, unde, la mijlocul lunii mai 1918, mi-am preluat serviciul militar.

Spre sfârșitul lunii mai, guvernul ungar a emis un decret-lege, conform căruia ofițerii și subofițerii care au examenul de maturitate și nu și-au terminat studiile superioare pot beneficia, timp de trei luni, de un concediu de studii, cu condiția să se înscrie și să urmeze cursurile la una din facultățile stabilite de minister. Potrivit aceluși decret-lege, cursurile de trei luni erau echivalente cu două semestre. Mi-am înaintat și eu cererea de înscriere la Academia Comercială, care în acel timp dura doi ani, anexând certificatul de maturitate. Concediul de studii mi-a fost aprobat în perioada 1 iunie–3 august 1918 și am reușit să mă înscriu la Academia Comercială din Cluj. Eram de toți circa 32 de ofițeri, de pe toate fronturile. Am susținut examenele de absolvire la sfârșitul lunii august, după care m-am prezentat la Comandamentul Diviziei în Pieve di Soligo, preluându-mi serviciul militar.

La începutul lunii octombrie 1918, făcând serviciul de noapte la telefonul diviziei, cam la 11 ore noapte, comandantul (căpitanul) Regimentului 2 Husari, format din elemente ungurești, de pe Pusta Ungariei, și în care comandamentele militare aveau cea mai mare încredere, predă următoarea notă telefonică: „Soldații din Regimentul 2 Husari refuză a începe atacul contra inamicului, așa că ordinul D-voastră nu se poate executa”. Pentru mine era de necrezut așa ceva!

Repet nota telefonică căpitanului care a predat-o, și îmi spune: „Acesta este adevărul, aceasta este realitatea”. Prezintă această notă imediat maiorului Dobai, care era șeful Statului Major, având cameră în aceeași clădire. O citește și, enervat, se ridică de la masă, vine la telefon și telefonează căpitanului: „Imediat începe atacul cu Regimentul 2, căci în caz contrar, va fi dat Curții Marțiale!”. Căpitanul răspunde că nu poate executa ordinul și că își susține și mai departe acele rapoarte din nota telefonică.

Șeful Statului Major cheamă pe generalul Hegedüs, comandantul diviziei, care sosește imediat și se retrage în camera maiorului, pentru consultații. După câteva minute, vine la telefon și telefonează căpitanului următoarele: „Imediat pleacă din front cu întreg regimentul, în dosul frontului, cam la o distanță de 18 km și cazați-vă într-o comună aflată la poalele Munților Alpi”. În consecință, căpitanul cu pricina a fost degradat.

Acest caz, unic în cei patru ani de operațiuni militare, a produs mare neliniște în comandamentele militare, iar eu am început să înțeleg că viermele revoluționar (comunist) se încuibase în armata ungară și că sfârșitul războiului se apropia.

La mijlocul lunii octombrie 1918, în timpul mesei, comandantul diviziei ne aduce la cunoștință că francezii și englezii au început ofensiva pe frontul

de vest cu o armă nouă, numită tanc. Frontul german este spart în mai multe locuri, iar trupele nemțești au început retragerea pe întreg frontul. Comentariile ofițerilor prezenți nu s-au lăsat așteptate.

La finea lunii octombrie 1918, zi de toamnă, fiind la masă, generalul spune oftând: „Sărmană Ungarie milenară!”. După care, ștergându-și lacrimile de la ochi, continuă: „Bosnia și Herțegovina sunt considerate rupte din trupul Ungariei și anexate Serbiei... Din Ardeal se rump două-trei județe și se anexează României, iar cehii cer stat național independent!”.

Au început să se audă voci dușmănoase și de ocară adresate României și cehilor în toată sala de mese. Un locotenent spune cu voce apăsată: „Am auzit că românii pretind întreg Ardealul”. Alții răspundeau că aceasta este o imposibilitate, deoarece chiar puterile mari, la conferința păcii, vor constata că o Ungarie ciuntită și fără Ardeal este imposibil să poată exista. Eu eram singurul ofițer român între dâșii. Mai erau doi ofițeri sârbi (din Bosnia-Herțegovina). Cu capul plecat, dar urechile îndreptate spre dâșii, ascultam și eram sigur că monarhia Austro-Ungară – nemții o numeau putregaiul monarhic ungar – este în descompunere.

La 20 octombrie 1918, guvernul ungar din Budapesta cere armistițiul, iar la 3 noiembrie, armistițiul a fost semnat la Padova, în Italia. Ostilitățile au încetat în ziua de 4 noiembrie dimineața. Ofensiva italiană, care a început pe întreg frontul în ziua de 26/27 octombrie 1918, a continuat, pentru a răpi adversarului orice posibilitate de operațiuni.

În ziua de 4 noiembrie, fiind în curtea clădirii comandamentului, vine la mine maiorul Dobai, șeful Statului Major, călare, cu capul descoperit, enervat și, privind în toate părțile, îmi șoptește: „Fiule, du-te încotro vezi cu ochii, căci trupele italiene se apropie de Triest, așa că suntem împresurați de dușman”. Dânsul, încălecând calul, a plecat. O parte din ofițeri erau plecați, alții nu știau ce se petrece în jurul nostru. Vin la mine doi ofițeri unguri, cu care o duceam foarte bine și cărora le spun această versiune. Ne-am hotărât să plecăm toți trei împreună pe jos spre granița austriacă, aflată la o distanță de aproximativ 180 km. Ne-am prevăzut cu alimente, arme și muniție, iar seara, pe la ora 8.00, am plecat spre a ne apăra viața.

Călătoria de 180 km am făcut-o pe jos, suind și coborând munții Alpi, călătorind pe drumuri și poteci laterale, deoarece șoselele principale erau aglomerate cu armată, care, căruțe, bicicliști, tunuri etc. Se călcau unii pe alții. Soldații, ce se retrăgeau în debandadă, au aprins depozitele de muniții, au spart și furat magazinele de alimente, îmbrăcăminte, iar în multe părți își împușcau ofițerii.

În comune, civilii italieni, fiind înarmați, trăgeau în armatele ungare descompuse. Plecat din Pieve di Soligo, am călătorit prin următoarele localități: Udine, Tarcento, Casarsa, Pordenone, Aviano, Tarzo, Vittorio, râul Tagliamento (cu lățimea de o jumătate de kilometru), Gemona, Mogio. După o călătorie pe jos de aproape o săptămână, am ajuns în comuna Pontebba, de la granița austriacă.

Am intrat în Austria la Hohenthurn, de unde am călătorit la Latschach, Pörschach, Klagenfurt, unde am reușit să mă urc pe un tren încărcat cu soldați

și tot felul de armată, toți infectați de germenele revoluției. Am călătorit prin Völkermarkt, Szent András, Waldenstein, Köflakh, Voitsberg, Kalsdorf, Studenzen, Farkas Falva (granița austro-ungară). Aici era o cantină militară, unde am putut lua cina. Cei doi tovarăși în călătorie s-au despărțit de mine în marea învălmășeală, nemaștiind unul despre altul. În Farkas Falva, la masă am stat lângă un sublocotenent cu numele Thomac, de origine sas, din Mediaș, care îmi șoptea la ureche următoarele: „Ce spui? Al cui va fi acum Ardealul? Al vostru sau al nostru?” Răspund: „Al românilor!”. Dânsul îmi spune: „Nu! Sașii au să stăpânească în Ardeal”. Am încheiat discuția, fiind la masă mulți ofițeri unguri. Mă gândeam ce pretenție stupidă poate avea sasul acesta.

Din Farkas Falva am plecat cu trenul înspre Budapesta, unde am intrat la un ceasornicar, cumpărându-mi un ceas de buzunar, cu lanț, ca suvenir. Ceasornicarul îmi spuse: „D-le Sublocotenent! Schimbați-vă uniforma de ofițer, căci altminteri viața vă este periclitată”. Împreună cu dânsul, am transformat uniforma într-una de soldat și toate insignele de ofițer le-am dat jos. Mergând spre gară, văd o patrulă formată din patru doamne, cu arme pe spate, care, întâlnind pe un locotenent, îl opresc, spunându-i: „D-le Locotenent! Stelele Dvs., care, de altfel, sunt foarte frumoase, vă rugăm să ni le dați nouă”. Ofițerul stă pe loc, iar una din doamne, cu un cuțit, îi taie ofițerului stelele de pe guler. Puteai vedea depozite aprinse, fel de fel de patrulare care circulau pe stradă și auzi împușcături de armă. Revoluția ungară începuse!

3. Noiembrie 1918 - *Revoluția*

Plecat din Budapesta cu trenul și sosit în gara Cluj, văd fâlfâind mândru tricolorul românesc. La sfârșitul lunii noiembrie 1918, ajung acasă. Sosirea mea a provocat o mare bucurie pentru părinți, frați, surori, aceștia neavând nicio veste de la mine și nu știau când mă voi reîntoarce de pe front. Pe de altă parte, situația tatii, care în acel timp critic ocupa postul de primar, era destul de gravă, în condițiile în care cei întorși de pe front, după ce l-au alungat pe notar, s-au îndreptat contra primarilor. Pe tata îl învinovățeau că nu le-a distribuit ajutoarele familiale, că ar fi delapidat banii comunei și că ar deține ascunse efecte militare (bocanci, haine etc.).

După două zile, am intrat ca ofițer în Garda Națională din Beclean. În orașe și în centrele mai importante din Ardeal erau formate Gărzi Naționale, care funcționau pe lângă Comitetele Naționale de Plasă și aveau datoria să mențină ordinea în orașe și comune, deoarece autoritățile maghiare își retrăseră administrația.

În Beclean, erau organizate Garda Națională Română, cu aproximativ șaiszeci de soldați și doi ofițeri, fostul coleg Ioan Halás și cu mine, precum și Garda Ungurească, tot cu șaiszeci de soldați și patru-cinci ofițeri. Comitetul Național de Plasă era condus de Dr. Octavian Pavelea, avocat în Beclean, în calitate de președinte. După ce i-am expus acestuia situația gravă ce se petrecea în comuna Florești, l-a încredințat pe D-I Făgărășan, membru în Comitetul de Plasă, să meargă la fața locului și să cerceteze nemulțumirile localnicilor. Însoțit de mine, am mers în Florești, unde am convocat o adunare generală a tuturor locuitorilor.

În adunarea generală tata le-a citit sămădașul¹⁴ comunal cu ajutoarele familiale, banii din fondurile comunei, apoi am dovedit că efectele militare au fost cumpărate de mine, în calitate de ofițer, cu bani proprii, așa că ele sunt proprietatea mea, pe care le-am dat în folosință părinților.

Adunarea generală a aprobat gestiunea în unanimitate, iar după aceea, tata și-a prezentat demisia din serviciul de primar, pe care l-a condus 22 de ani. Cu aceasta, nemulțumirile populației au luat sfârșit și situația destul de gravă a tatei a fost rezolvată.

Am servit în Garda Națională din 1 decembrie 1918 până în 1 februarie 1919. În acest timp, așteptam cu nerăbdare sosirea trupelor române, care deja trecuseră Carpații și înaintau în Ardeal, pentru eliberarea noastră. Cu toții făceam pregătiri pentru primirea lor. În acest scop, cu Garda Națională mergeam în comune, unde ridicam de la cei întorși de pe front toate efectele militare și le păstram într-o magazie din Beclean. În total, am adunat circa 500 perechi de bocanci, apoi, mulți pantaloni, vestoane și centurii. Cazarea Gărzii Naționale a fost în castelul grofului Bethlen Béla din Beclean, iar cheltuielile de întreținere erau suportate de Banca „Minerva” din Beclean.

Ofițerii erau bine echipați, pe când despre soldați nu putem spune același lucru. Încălțăminte lor rămăsese opinca. Printre ofițerii sosiți era și căpitanul Ilie Ilieș, ardelean refugiat și venit pentru eliberarea noastră, care îmi era cunoscut și prieten vechi. Acesta m-a rugat să-l însoțesc pentru preluarea serviciilor publice. Am plecat amândoi, însoțiți de soldații români în opinca, la oficiul poștal, preluându-l fără rezistență de la dirigintele ungar.

La gară însă, șeful gării, ungar și el, a refuzat să ne facă predarea. Căpitanul Ilieș, luându-l de guler, l-a aruncat afară, după care cu toții, ofițeri, soldați și civili români, am dansat Hora Unirii. În gară, am fost nevoiți să introducem serviciul militar. În cursul amiezii, Comandamentul Militar din Beclean a convocat, în fosta Casă Culturală Maghiară, pe toți ofițerii români și unguri din Garda Națională. Ofițerilor unguri le-au fost tăiate cu cuțitul însemnele gradului, primind și interdicția de a le mai purta. Acest eveniment a fost cel mai plăcut și atractiv pentru mine, deoarece am știut că prin aceasta lanțurile robiei sunt desfăcute.

Seara a urmat petrecerea cu dans, masă bogată, organizată de români în cinstea armatei române eliberatoare. A durat până dimineața. După terminarea petrecerii, am predat Comandamentului Militar efectele militare, care au fost distribuite soldaților români.

Am însoțit armata română în înaintarea sa până în orașul Dej, pe care l-am ocupat fără rezistența ungarilor cantonați aici. Am jucat Hora Unirii în piața Dejului, în jurul bisericii ungrești, cu toții, ofițeri și soldați, într-o frăție românească. M-am reîntors la Beclean, unde Comandamentul Militar m-a numit cenzor la oficiul poștal din Beclean, unde cenzuram corespondența predată-primită¹⁵.

¹⁴ Raportul de gestiune.

¹⁵ Pentru modul de *preluare a imperiului* – formulă uzitată în epocă pentru evenimentele din toamna-iarna anului 1918 – în alte zone ale actualului județ Bistrița-Năsăud vezi Salvan

Începând cu data de 15 februarie 1919, introducându-se administrația română, am fost numit notar în comuna Sfântu, de care aparțineau Cristurul și Chintelnicul. Am stat aici între 15 februarie 1919 și 1 februarie 1922. În ziua de 16 februarie 1919, în prezența prim-pretorului din plasa Beclean, Dr. Ioan Buta, am preluat notariatul de la fostul notar ungar Kovács Ödön, care a refuzat să depună jurământul de fidelitate Statului Român. Apoi, am preluat Direcțiunea Școlii Primare de Stat de la Andrei Orban, ungar, care, de asemenea, refuzase să depună jurământul Statului Român. Școala de Stat am predat-o harnicului învățător Ioan Sângeorzan din Șirioara.

4. *Începutul administrației românești din Ardeal*

Plin de energie și ambiție, am început munca în noua administrație română, visată de o mie de ani de moșii și strămoșii noștri, punându-mă în slujba poporului român. Limba oficială a statului nu mai era limba maghiară, ci limba românească, prin introducerea căreia în justiție, administrație și peste tot, a fost călcat în picioare sufletul trușului călău de până ieri.

Prin acest act, am gustat roadele celei mai mari fericiri din viața mea, deoarece am luat parte, cu munca mea, la așezarea noii orânduiri de stat, cu speranța că va aduce mai multă dreptate. O revanșă strălucită, pe care și-a luat-o un neam, după o mie de ani de silă, batjocură și umilință.

În acest timp, în centrul comunei Sfântu, într-un parc bine aranjat, se ridica castelul lui Eugen Fejervari, care deținea următoarele proprietăți: în hotarul comunei Sfântu, circa 800 jugere teren cultivabil. Toate pădurile și pășunile erau proprietatea lui Fejervari. Dintre cele 120 clădiri țărănești din comună, circa 2/3 părți formau proprietatea lui Fejervari. Aceste case erau date în chirie românilor, care, pentru că locuiau în ele, trebuiau să facă anual 120-150 de zile de muncă pe proprietatea lui Fejervari. Apoi, pentru pășunatul unei vaci în pășunea lui Fejervari, trebuiau să facă 20-30 zile de muncă, iar pentru un car de lemne pe care îl aduceau din pădurea lui Fejervari, trebuiau să-i facă anumite zile de lucru.

A fost adevărată iobăgie pentru românii din Sfântu. Aceași soartă au avut-o și locuitorii români din comuna Cristur, unde era ridicat castelul grofului Bethlen Pál.

În primele zile după preluarea administrației, această iobăgie a luat sfârșit, prin desființarea contractelor colective. Fiecare român a primit dreptul să locuiască în casă, fără să mai facă nici o zi de corvoadă la groful Fejervari. Contra acestui act pe care l-am făcut, Fejervari a înaintat acțiune în justiție, dar fără rezultat.

Am retras apoi de la toți ungarii și evreii din comune dreptul (brevețele) de crâșmărit, dreptul de tutun, dreptul de prăvălie și le-am predat românilor, prezenți fiind invalizii, văduvele și orfanii de război. Între timp, a apărut

---

Andreea, *Pavel Tofan – Memorii din 1918*, în „Bistrița 90 de ani de la Marea Unire”, Editura Barna's, Bistrița, 2008, pp. 69-108; Adrian Onofreiu, *1918 – o lume în schimbare*, în *Ibidem*, pp. 38-68; Victor Moldovan, *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, volumul I; ediția a II-a, revăzută și adăugită, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 69-84.

și Legea exproprierii, pe care am studiat-o amănunțit. Conform acesteia, am întocmit listele celor îndreptățiți la împrumut, care au fost verificate și aprobate de justiția din Beclean.

Am înaintat autorităților competente cererea de expropriere a proprietăților grofilor Fejervari și Bethlen. Multe și îndelungate au fost dezbaterile ținute în această cauză, când la Comitetul de plasă pentru Reformă Agrară din Beclean, când la Comitetul județean de Reformă Agrară din Dej¹⁶, deoarece fiecare hotărâre dată în cauză era atacată cu apel când din partea comunelor, când din partea grofilor. Mulți și grei au fost „banii lui Iuda” promiși mie de Fejervari și Bethlen ca să nu fac apeluri, dar i-am respins cu indignare.

În anul 1919, Comitetul județean pentru Reformă Agrară din Dej a dat ultima hotărâre în sensul căreia se expropriează pe seama locuitorilor din proprietatea lui Fejervari circa 400 jug., restul de circa 400 de jug. rămânând în proprietatea lui Fejervari.

Când le-am adus la cunoștință locuitorilor această hotărâre, aceștia și-au exprimat indignarea și nemulțumirea, hotărând să facem apel la Consiliul Dirigent din Sibiu, care îl avea în frunte pe Dr. Iuliu Maniu.

În acest scop, m-au încredințat pe mine cu întocmirea acestui apel, apoi mi-au dat delegație ca, împreună cu fostul primar Ioan Ciocan din Sfântu, să mergem personal la Consiliul Dirigent, unde să expunem atât în scris, cât și personal, nemulțumirile locuitorilor care au luptat pentru întregirea neamului românesc.

În acest apel am amintit și cuvintele rostite de Regele Carol I al României în Manifestul dat Țării în anul 1916, cu ocaziunea decretării mobilizării, în care a spus, „Soldați Români! Treceți Carpații, dezrobiți pe frații voștri români din lanțurile și cătușele ungurești, căci pământurile folosite de grofii și baronii unguri ale voastre vor fi”.

Cu câteva zile înainte de a pleca la Sibiu, vine la locuința mea (seara) administratorul averii lui Fejervari, cu numele Hirsch, care îmi spune următoarele: „Domnule notar! Măria-Sa D-l Fejervari vă roagă ca la punerea în aplicare a legii de expropriere să țineți cont de interesele lui Fejervari și să nu se exproprieze toată moșia etc., etc. Pentru acest serviciu făcut de Dumneavoastră, Măria-Sa D-l Fejervari vă dă, cu contract de donație încheiat la Notariatul de Stat, grădina din centrul comunei vizavi cu castelul lui Fejervari, apoi pe acea grădină Măria-Sa se obligă să vă construiască o casă corespunzătoare pe cheltuiala sa și în caz că Dumneavoastră v-ați căsătorit, se obligă să vă aprovizioneze cu cerealele necesare în fiecare an”.

Am respins cu indignare această ofertă, murdară pentru mine, nepuținându-mă abate de a nu lua parte la răzbunarea umilițelor și suferințelor atâtor generații de strămoși. Totdeauna îmi aduceam aminte de cazul școlii din comuna mea natală, care a stat închisă treisprezece ani, pentru că învățătorul nu a știut ungurește, apoi alte cazuri asemănătoare.

¹⁶ Până în 1925, județul Solnoc-Dăbâca, după aceea, Someș.

Plecat la Sibiu împreună cu primarul Ioan Ciocan, am expus Consiliului Dirigent nemulțumirile românilor care au luptat pentru întregirea neamului, precum și pe ale acelor membri de familie ai căror soți și părinți luptă și în prezent pe frontul de la Tisa.

După două zile de așteptare în Sibiu, ne-a fost înmănată hotărârea Consiliului Dirigent, care anula hotărârea Comitetului județean pentru Reforma Agrară din Dej și prin care se ordona exproprierea întregii averi a lui Fejervari, exceptând 60 jug., care era minimum de teren prevăzut de lege pentru asigurarea existenței moșierului. Această soartă a avut-o și moșia grofului Bethlen. Reîntors acasă, am adus la cunoștință locuitorilor această hotărâre. Mare a fost bucuria tuturor locuitorilor. În comună s-au aranjat petreceri, jocuri țărănești, unde își exprimau mulțumiri pentru reușita cauzei.

S-au format loturi de 3-5 jug., care au fost predate locuitorilor îndreptățiți. Apoi s-a format sesiune parohială, sesiune învățătorescă și sesiune pentru cantorul bisericesc. Toate pădurile și pășunile au devenit proprietatea comunei, iar cele circa 80 locuințe țărănești proprietatea lui Fejervari au fost date în proprietate românilor care le locuiau.

Prin acest act mi-am câștigat cea mai mare simpatie, dragoste și încredere în locuitorii comunelor, care mă stimau și îmi dădeau tot concursul pentru executarea și punerea în aplicare a noilor legi și ordonanțe ce apăreau¹⁷.

5. Căsătoria și familia soției mele

În anul 1921, am luat hotărârea de a mă căsători. În acest scop, îmi adusesem aminte de cuvintele unchiului Victor Avram din Tiha Bârgăului, care în anul 1918 îmi spuse: „Când te vei căsători, vină la mine să ne constătuim, întrucât pe Valea Bârgăului sunt multe fete frumoase, bogate și bune pentru tine”.

În anul 1921, la Rusalii, am făcut o vizită unchiului Victor Avram, aducându-i la cunoștință planul căsătoriei. Îmi face propunerea să mergem împreună în vizită la familia Iacob Monda, învățator pensionat din Bistrița Bârgăului, pe care eu nu o cunoșteam și care avea o fată nemăritată, pe Maria Monda. Mătușa și verișoara mea, Cornelia, îmi făcuseră propunerea să merg în vizită la familia Lazăr (notar) din Tiha Bârgăului, amintind și alte familii. Unchiul îmi șopti să nu ascult de nimeni, ci să mergem la familia Iacob Monda.

Am ascultat de dânsul și am plecat împreună în vizită la D-șoara Maria Monda din Bistrița Bârgăului. După această vizită, au urmat și alte vizite, care au dus la logodna noastră în ziua de Sfânta Marie Mare 1921, iar în ziua de 6 noiembrie 1921, la încheierea căsătoriei.

Soția mea, Maria Monda, s-a născut în comuna Bistrița Bârgăului, la 29 decembrie 1892, din părinții Iacob Monda și Ludovica Monda, născută Pop.

Iacob Monda (n. 1838 - † 1924) s-a născut la 2 octombrie în comuna Bistrița Bârgăului, unde a urmat cursurile școlii primare. După absolvirea

¹⁷ Vezi pentru întreg județul Bistrița-Năsăud, Adrian Onofreiu, *Reforma agrară din 1921 în județul Bistrița-Năsăud*, lucrare de licență, Cluj-Napoca, 1986 (mss).

Preparandiei de la Năsăud, a funcționat, între anii 1861–1889, ca învățător în comuna natală¹⁸. S-a căsătorit la 39 de ani, în luna iunie 1876, cu Ludovica Pop (n. 1856 – † 1948)¹⁹, fiică de preot din comuna Beudiu, județul Năsăud. Nași de cununie le-au fost Ioan Silași, paroh în Sânicosară și protopopul Tractului Buza, din căsătoria lor născându-se trei băieți și patru fete:

- 1) Elena Monda²⁰;
- 2) Aurel Monda (mort la naștere)²¹;
- 3) Ioan Monda²²;
- 4) Raveca Monda²³;

¹⁸ A.N.S.J.BN., fond *Protopopiatul ortodox român Bistrița*, d. 381/1865, f. 29/v.

¹⁹ Idem, *Colecția registrelor parohiale de stare civilă*, reg. inv. nr. 76, născuți, Beudiu, greco-catolici, f. 124.

²⁰ Elena Monda (n. 1879 – † 1951), căsătorită cu Iuliu Șuteu, de profesie învățător. Au avut două fete: Eugenia Elisabeta (n. 1908 – † 2006) și Aurora (Lolița), căsătorită Năsălean. Prima a fost învățătoare în Bistrișioara și s-a căsătorit cu preot George Zagrai, fiul parohului greco-catolic din Borgo-Bistrița. Fiica lor, Adina Petronela (n. 1933), s-a căsătorit cu medicul Constantin Spiridonescu (n. 1919 – † 2006), stabilindu-se la Piatra-Neamț. Unicul lor copil, Cristina Simona (n. 1961), medic pediatru, după căsătoria cu inginerul Dan Imireanu, s-au stabilit în orașul Târgu-Neamț; *apud* Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, *Bistrița Bârgăului – Lupta familiei Monda pentru biserică, școală și națiune*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, p. 12.

²¹ *Ibidem*.

²² Ioan Monda (n. 1881 – † 1953), avocat, prim-pretor, șef de secție la Prefectura Bistrița. Avocatul Ioan Monda s-a născut la 26 iulie 1881, având ca nașă pe Raveca, soția preotului Simion Monda din Bistrița Bârgăului. După absolvirea școlii primare din comuna natală a devenit, în perioada 1901–1910, bursier al Fondurilor Grănicerești Năsăudene. Între anii 1905–1907, a urmat cursurile Facultății de Drept și Științe Politice din cadrul Universității „Ferencz József” din Cluj-Napoca, iar apoi, în perioada 1906–1910, a studiat la Academia Reformată de Drept din Debreczen, unde a fost coleg cu viitorul politician Victor Moldovan. După absolvirea studiilor, s-a întors în ținutul natal, unde a activat ca prim-pretor și apoi ca avocat. A decedat în anul 1953 și a fost îngropat în cavoul familiei Monda din cimitirul românesc al Bistriței. *Ibidem*, p. 13.

²³ Raveca Monda (n. 1886 – † 1971), căsătorită cu preot profesor Liviu Greabu (n. 1884–† 1962), protopop onorar de confesiune greco-catolică în orașul Bistrița. Au avut următorii copii: Titus Greabu (n. 1911 – † 1990), consilier juridic Bistrița; Flaviu Greabu (n. 1914 – † 1931), student Medicină; Liviu Greabu (n. 1917 – † 1998), medic chirurg Bistrița, căsătorit cu Maria Neamțu (n. 1924 – † 1985), din Turda; Radu Greabu (n. 1913 – † 1985), avocat București, căsătorit cu Aurica, născută Țopa (1911 – † 1995), profesoară, sora cunoscutei artiste Sorana Țopa. Aceștia au avut un băiat, Mircea (n. 1945), sportiv de performanță; Silvia Greabu (n. 1915 – † 1996), farmacistă, căsătorită cu Av. Leonida Secară (n. 1910 – † 1989), domiciliată în București. Copiii lor sunt: Tudor (n. 1951), inginer, căsătorit cu Ruxandra, născută Cristea (1954), inginer, al căror băiat, Bogdan (n. 1985), a urmat cariera părinților, și Andreea Roxana (n. 1953), chimistă; Leonida Marius Greabu (n. 1922 – † 1997), preot ortodox, căsătorit cu Ioana (n. 1913 – † 1998), născută Blagoe, stabilită în București. Fiul lor, Leonida Sorin Greabu (n. 1948), tehnician, căsătorit cu Ioana (n. 1948), educatoare. Copiii acestora sunt Liviu Marius (n. 1971), inginer, căsătorit cu Nicoleta (n. 1973), profesor, și Bogdan Alexandru (n. 1972), economist, stabilită cu toții în București; Maria Greabu (n. 1920 – † 2011), profesoară, căsătorită cu Alexandru Romanovici (n. 1907 – † 1984), profesor universitar la Facultatea de Agronomie din Brașov. *Ibidem*, pp. 13–14.

- 5) Aurora-Augustatoare Monda²⁴;
6) – 7) Gemenii Vasile și Maria Monda²⁵.

6. Începutul luptelor politice

La 1 februarie 1922, am fost numit la cerere notar în comuna Ilva Mică, unde am servit până în 15 octombrie 1926. În această comună nu am putut depune o muncă rodnică, deoarece am fost atras și eu, împreună cu mai mulți funcționari, în vârtoarea luptelor politice care se dădeau în acel timp. Pe întreg teritoriul României s-au format mai multe partide politice, care luptau unul contra celuilalt pentru acapararea puterii de stat. Un partid politic ajuns la conducerea țării, în primul rând înlocuia cea mai mare parte a funcționarilor cu funcționari înscriși în partidul respectiv.

În județul Bistrița-Năsăud, ajungând la conducerea țării partidul mareșalului Averescu, a fost numit prefect Dr. Vasile Pahone (avocat), iar deputat, faimosul politruc Dr. Laurențiu Oanea, avocat din Sângeorz-Băi. Acest politruc ajuns la putere, după ce a destituit din post pe notarul Sever Mureșan din Rodna, apoi pe Eliseu Daraban din Sângeorz-Băi, precum și pe alții, își îndreptase atenția politică și asupra mea.

Acesta informase pe prefectul județului că aș fi unul din opozanții partidului lui Averescu și că adunările electorale pe care le-a ținut în comuna Ilva Mică nu au avut niciun rezultat din cauza mea, fapt pentru care a cerut să fiu transferat în alt post. Fără să fiu ascultat de nimeni, am fost mutat în postul de notar din comuna Romuli, iar notarul Ardelean de aici a fost adus

²⁴ Aurora-Augustatoare Monda (n. 1891 – † 1938), căsătorită în anul 1913 cu Constantin Partene (n. 1886 – † 1968), învățător. Împreună au avut cinci copii: Maria Partene (n. 1914 – † 1977), căsătorită cu Ion Telcean (n. 1911 – † 1986), învățător Maieru. Copilul lor, Radu Telcean (n. 1946 – † 1997), căsătorit cu Cătălina (n. 1948), născută Petri, ambii profesori în orașul Sângeorz-Băi; Anhidim Partene (n. 1916 – † 1996), funcționar Oradea; Horea Partene (n. 1918 – † 1983), funcționar Oradea; Hortensia Partene (n. 1923 – † 1998), învățătoare în comuna Anieș, căsătorită cu Iosif Hojda (n. 1905 – † 1978), inginer constructor, șeful șantierului stațiunii balneo-climaterice Sângeorz-Băi. Din căsătoria lor s-au născut două fete: Ana Maria (n. 1947), profesoară în Bistrița, și Rodica Hortensia (n. 1953); Aurora Partene (n. 1925), învățătoare, căsătorită cu col. Ioan Popa (n. 1923), ofițer de cavalerie, domiciliat în Cluj-Napoca. Urmașul lor, Doru Popa (n. 1947), profesor, este căsătorit cu Maria, n. Bodea (1954), economist, fiind stabiliți în Cluj-Napoca. Copiii acestora sunt Doru Răzvan (n. 1979), decedat la vârsta de 24 de ani, și Mihai Florin (n. 1982), profesor. *Ibidem*, pp. 14–15.

²⁵ Gemenii Vasile Monda (n. 1892 – † 19 aprilie 1894) și Maria Monda (n. 1892 – † 1966), căsătorită cu Grigore Ilișiu (n. 1890 – † 1960), notar, prim-pretor, șef de secție. Au avut două fete: Silvia Maria (n. 1922 – † 1996) și Grațiana (n. 1934 – † 1956), profesoară de istorie, decedată prematur, la doar 22 de ani. Silvia Maria s-a căsătorit cu Av. Ioan Buta (n. 1908 – † 1992), prim-pretor la Plasa Centrală Bistrița. Copiii acestora sunt: inginer Ioan Grigore Buta (n. 1948), stabilit în municipiul Bistrița, căsătorit cu Gabriela Romanesi (n. 1955), cu urmași Ruxandra Maria (n. 1986), medic stomatolog, și Alexandru, arhitect (n. 1992). Celălalt fiu, Mircea Gelu Buta (n. 1952), medic primar pediatru, profesor universitar, directorul Spitalului Județean de Urgență Bistrița, este căsătorit cu Liliana (n. 1954), născută Alexandroaia, medic primar pediatru, doctor în științe medicale. Fiica lor, Iulia Alexandra (n. 1985), avocat în municipiul Bistrița, este căsătorită cu inginerul Vlad Oltean (n. 1987). Au un copil, Matei Alexandru, născut în anul 2012. *Ibidem*, p. 15.

în locul meu. Această transferare a mea a produs nemulțumire mare în sânul populației. S-a format o delegație compusă din 28 de locuitori care, în frunte cu învățătorul Nechiti, a plecat pe jos, peste dealul Strâmba, la prefectul județului, cu zăpiscă în care cereau ca să revină asupra transferului, spunând că au în mine toată încrederea și că sunt foarte mulțumiți cu serviciul pe care îl prestez în comună.

Prefectul a respins cererea, producând nemulțumire și mare zarvă în Ilva Mică. Văzând această nedreptate, am devenit bolnav de nervi, mi-am cerut concediu de boală pe 30 de zile, care mi s-a acordat. După expirarea concediului, prim-pretorul din Rodna îmi dădu ordin ca să predau imediat postul din Ilva Mică și să preiau postul din Romuli. Am răspuns că sunt bolnav pentru nedreptatea făcută, așa că din acest motiv nu pot prelua și nici preda postul.

În ziua următoare, Prefectura îmi telefonă că în cazul că nu preiau postul din Romuli, voi fi scos din administrație. Nu m-a înfricat nici această amenințare și am rămas pe loc în Ilva Mică, motivând că sunt bolnav pentru nedreptățile care mi se fac.

Politrucul Laurențiu Oanea, văzând această rezistență din partea mea, în înțelegere cu Ioan Sângeorzan, Leon Eremie și Gagea, cărora le promisese slujba de primar, casier etc., întocmise contra mea un denunț, care a conținut 24 de acuze, între care, delapidare de bani publici, fals în acte publice, încasări de taxe ilegale de la locuitori etc., etc., semnat cu 6 locuitori din comună. Acest denunț a fost înaintat Prefecturii, iar Prefectura l-a trimis prim-pretorului din Rodna, Emil Dumitru, ca imediat să înceapă ancheta contra mea.

Ancheta a durat două zile și a constat în verificarea casieriei, registrelor și audierea locuitorilor din comună. Rezultatul a fost că nu sunt vinovat cu nimica.

După câteva săptămâni, prefectul îmi telefonează să mă prezint la Bistrița, în cabinetul său, unde îmi spune următoarele: „Recunosc că ești unul dintre cei mai buni notari, recunosc că ești nevinovat, dar cu toate acestea, trebuie să pleci din Ilva Mică, deoarece Dr. Oanea cere acest lucru, iar eu trebuie să-l ascult pe el”.

În acest scop, îmi recomandă șase posturi de notar, spunându-mi să îmi aleg unul care îmi convine mie cel mai mult. Am refuzat, spunându-i că din Ilva Mică nu plec, deoarece sunt nevinovat. Prefectul, enervat, îmi spuse: „Vei pleca pe altă cale, dar vei regreta acest refuz”.

În duminica următoare, sosește în Ilva Mică prefectul cu secretarul său, Dl. Onoaie, și adună în fața primăriei pe toți locuitorii comunei, cărora le ține o vorbire ostilă persoanei mele, spunându-le că voiește să le numească în Ilva Mică un notar mult mai bun ca cel pe care îl au. Locuitorii au răspuns că sunt mulțumiți de mine și că nu le trebuie alt notar. Au pus problema la votare. Dintre cei aproape 150 de locuitori, circa 12 au votat contra mea, ceilalți toți au votat pentru mine. În fața acestei situații, prefectul s-a întors la Bistrița fără să ia nicio decizie.

După un timp nu prea îndelungat, primesc vestea că sunt transferat în postul de notar din comuna Susenii Bârgăului, iar notarul Dănilă Trega de aici

este numit în locul meu. Am preluat postul din Suseni, pe care l-am girat²⁶ trei luni de zile, iar postul din Ilva Mică, pe lângă toate presiunile și amenințările exercitate asupra mea, am refuzat să-l predau. Conduceam pe lângă notariatul din Ilva Mică și notariatul din Susenii Bârgăului. În anul 1926, prefectul Vasile Pahone mă cheamă din nou în cabinetul său, unde îmi spune următoarele: „Din Ilva Mică trebuie să pleci, în acest scop îți alegi postul de notar care îți convine din întreg județul”.

Nemaiputând suporta atâtea șicanări și amenințări, am promis că voi pleca din Ilva Mică, dacă voi fi numit notar în comuna Iad sau Bistrița Bârgăului²⁷.

7. Notar printre sașii din comuna Iad

Mi s-a promis postul din comuna săsească Iad, unde notarul Toma Frühm se pensionase pentru limită de vârstă. Am fost numit în locul lui în data de 15 octombrie 1926, unde am servit timp de paisprezece ani, până în 1 octombrie 1940, când Ardealul de Nord a fost cedat.

M-am prezentat la post cu oarecare rețineri, datorită certurilor neîmpăcate și nemărginite dintre românii districtuali și sașii bistrițeni privind proprietățile. Românii recunoșteau că sasul este harnic și ordonat, dar în același timp îl considerau fălos, migălos, zgârcit, țațoș și stângaci, adică sobru. Aceste resentimente nu m-au împiedicat însă să am o relație bună cu întreaga comunitate din comună.

După ce mi-am preluat postul de notar, am aflat că cea mai arzătoare dorință a locuitorilor era reînființarea oficiului poștal, care funcționase aici timp de 24 de ani, dar autoritățile române l-au desființat. Făcând formele necesare încă din anul 1926, s-a aprobat reînființarea oficiului poștal, pe care l-am amenajat în biroul notarial, iar eu am fost numit și magistrul poștal, serviciu pe care l-am condus timp de 10 ani în mod benevol, după care l-am predat prietenului meu Aurel Groze, director școlar.

Prin înființarea oficiului poștal, mi-am câștigat o mare simpatie față de locuitorii sași și români din comună. Nefiind locuință notarială, împreună cu consiliul comunal am cumpărat o locuință cu această destinație în centrul comunei. Apoi am construit următoarele clădiri: școală primară de stat cu locuință pentru director, cazina națională pentru elementul românesc, iar casa națională săsească s-a reconstruit în așa fel încât șefii partidelor politice își țineau aici și adunările politice: „această clădire este atât de frumoasă, încât se poate asemăna cu Parlamentul românesc de la București”.

Apoi am refăcut moara de cherestea, care arsese până în temelii. Am refăcut și pus în funcțiune moara de măcinat sistematică, care fusese luată de ape și dărâmată.

²⁶ Administrat.

²⁷ Pentru prefectul Vasile Pahone vezi Adrian Onofreiu, Ana Maria Băndean, *Prefecții județului Bistrița-Năsăud (1919-1950; 1902-14). Ipostaze, imagini, mărturii*, Ed. Charmides, Bistrița, 2014, pp. pp. 47-51, 64.

Împreună cu preotul Adrian Flămând, am construit o frumoasa biserică ortodoxă română în centrul comunei²⁸. S-a înființat fanfara românească, iar apoi organizația pompierilor români. Au fost cumpărate vite de rasă pentru reproducție, iar pentru aprovizionarea lor cu furaje, am cumpărat de la locuitorul Rechner teren cu fânață, cu suprafață de 18 jugere. Toate aceste achiziții și îmbunătățiri s-au făcut fără ca locuitorii să contribuie cu vreo taxă, din venitul comunal, obținut din valorificarea pădurilor și administrarea morilor.

Pentru munca depusă de mine pentru aceste construcții, am fost decorat, prin Ordinul Ministerial nr. 1800 din 26 mai 1932, cu „Medalia serviciul credincios”, iar prin Ordinul Ministerial nr. 14091 din 25 aprilie 1937, am fost decorat cu „Medalia răsplata muncii”.

Din partea locuitorilor mi-am câștigat o mare încredere și simpatie, aceștia dându-și tot concursul pentru executarea planului de muncă și a ordinelor pe care le primeam. Tot astfel și autoritățile superioare mă apreciau ca unul dintre cei mai buni notari, având toată încrederea în persoana mea.

În anul 1928, adunarea generală a Asociației Notarilor m-a ales secretarul asociației notarilor, al cărui președinte era Victor Varna, notar în Prundu Bârgăului. Până atunci, funcția de secretar fusese îndeplinită de Ioan Suceava, notar în Bistrița Bârgăului și care a fost numit prim-pretor în orașul Toplița.

În anul 1932, prin pensionarea președintelui Victor Varna, am fost ales președinte al Asociației Notarilor, funcție pe care am cedat-o benevol și cu consimțământul asociației lui Ioan Pop, fost notar și prim-pretor la Plasa Centrală, fiind rugat de dânsul pentru această renunțare, iar eu am rămas mai departe secretarul asociației.

8. În Ardealul cedat

Prin cedarea Ardealului de Nord de către România Ungariei, în Ardeal s-a introdus administrația maghiară, ocazie cu care în județul²⁹ Bistrița-Năsăud au fost preluați doar trei notari: Grigore Ilișiu, Aurel Nedelea și Liviu Guțiu, ceilalți fiind înlocuiți cu funcționari unguri.

Începând cu data de 1 octombrie 1940, autoritățile maghiare m-au transferat în comuna Bistrița Bârgăului, unde am lucrat până în 1 martie 1941, dată la care am fost transferat în comuna Maieru, unde am servit până în 1 iulie 1941. De aici am fost mutat la notariatul Dorolea-Cuşma, unde am servit până la 1 martie 1943, când am trecut la pensie, având o pensie lunară de 409 pengö³⁰. După pensionare, m-am stabilit în casa mea proprie din orașul Bistrița, pe care mi-o cumpărasem, încă din anul 1932, în partea de sus a străzii Fleischeralee³¹.

²⁸ Credincioșii ortodocși ai comunei Iad au fost păstoriți de preot Victor Mureșan (1922), preot Vasile Bocșa (1922–1925), preot Teodor Ciuruș (1925–1929), preot Adrian Flămând (1929–1940), preot Victor Deac (1940–1952). Biserica a fost târnosită în ziua de 29 iunie 1944 de Episcopul Nicolae Colan. *Apud* Alexandru Vidican, *Prototopiatul Ortodox Român Bistrița*, Ed. Karuna, 2008, pp. 115–116.

²⁹ Pentru perioada ocupației horthyste (1940–1944) s-a reintrodus forma de organizare administrativă anterioară anului 1918, *comitatul*.

³⁰ Moneda națională a Ungariei, valabilă în teritoriul Transilvaniei cedat în perioada 1940–1944.

³¹ Str. Măcelarilor, Bulevardul Republicii.

Ca pensionar, am fost angajat la Dr. Rozenthal, notar public în Bistrița, unde am servit circa patru luni, apoi am fost angajat la biroul avocațial Dr. Ferezan, unde primeam un salariu mai mare, apoi aveam și alte venituri. Am servit la Dr. Ferezan din anul 1943 până în 1 iunie 1944, cu care dată am primit ordin de mobilizare în armata ungară, cu gradul de sublocotenent, fiind încadrat la Detașamentul de muncă nr. 106, format numai din români, care executa lucrări de șosele și poduri în comuna Tiha Bârgăului, iar apoi pe dealul Rotunda.

În luna septembrie 1944, întreg detașamentul de muncă a venit în Bistrița, unde am stat în clădirea fabricii de bere până la sfârșitul lunii septembrie 1944, când am plecat în direcția Ungaria³².

Am călătorit cu întreaga companie spre Dej, Gherla, apoi am intrat în județul Sălaj. Zilnic făceam pe jos 25-30 km spre granița ungară. Aveam legături de prietenie cu învățătorul Ioan Nechiti, care făcea parte din același detașament. Am luat hotărârea în secret să evadăm, căci în caz contrar reîntoarcerea noastră din Ungaria ca români este problematică. În acest scop, ne-am făcut un plan de evadare, pe care l-am pus în aplicare. În ziua de 17 octombrie, noaptea, am sosit în comuna Sakas, în apropierea graniței ungare, unde eram cantonați. În apropierea ei era situată comuna curat românească numită Unimăt. Aveam harta teritoriului, după care ne-am orientat. La acest plan de evadare au aderat sergentul Teodor Seplecan din Budacul Săsesc; sergentul Măgurean din Rodna; soldații Ioan Porhișor din Bistrița Bârgăului, care era ordonanța mea, Grigore Reu și Simion Dan, din Rusu Bârgăului.

Ne-am fixat ca loc de întâlnire un tufiș din marginea comunei, unde trebuia să ne strângem la ora 12.00 noaptea. Șoselele și comunele erau aglomerate cu armata în retragere. La ora 2.00 dimineața, pe poteci lăturalnice și câmp am plecat înarmați spre comuna românească Unimăt. La ora 4.00, am sosit în marginea comunei, fără să ne fi întâlnit cu nimeni. Acolo am stat ascunși într-un tufiș până dimineața. Eram dați în urmărire unităților polițienești. Comuna Unimăt era plină de armată germană. Între orele 4.00 și 5.00 dimineața, îmbrăcat în haine civile, am mers singur în comună. La prima casă din marginea comunei, văd o femeie care scotea apă din fântână. Am mers la dânsa, spunându-i: „Suntem șapte români fugiți din armata ungară, te rog să ne ascunzi la dumneata”. Aceasta a răspuns: „Veniți cu toții în curte, dar numai câte unul, să nu vă observe nimeni. Grijiți, că în comună este multă armată germană!”.

În curte ne aștepta soțul ei, Alexandru Mărincaș, care ne-a ascuns pe unii în grajdul cu vite, pe alții în șura cu fân. Eu m-am ascuns într-o clăie de paie din grădina casei. Am stat ascunși cinci zile și șase nopți, fiind alimentați de familia Mărincaș, care, între timp, ne-a procurat fiecăruia haine civile. Zilnic auzeam bubuitul tunurilor, sunetul puștilor și zgomotul avioanelor, știind că frontul se apropie de noi. În ziua de 22 octombrie dimineața, între orele 9 și 10,

³² Vezi și Florina Pop, *Dominația maghiară în județul.comitatul Bistrița-Năsăud (1940-1944)*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, 2004, pp. 267-283; George Vasile Rațiu, *Valea Bîrgăului în anii 1940-1944*, Ed. Charmides, Bistrița, 2013.

aud strigătele populației din comună: „Vin românii!... Vin românii!... Trăiască armata română!”, apoi aud sunete de trompetă.

Ieșind din claia de paie, văd fâlfâind drapelul românesc. Armata română, sosită în comună, a fost întâmpinată de săteni cu pâine, slănină și vin. Armata română urmărea cu pași repezi pe inamic, neavând timp a mânca și a bea. Fac cunoștință cu un sublocotenent, căruia îi descriu totul, spunându-i că dorim să ne întoarcem acasă. Ne spuse să ne ferim de armata rusească, care, dacă ne prinde, ne va duce în lagăr.

În ziua de 22 octombrie 1944, am plecat toți șapte pe drumuri laterale, fără alimente, făcând pe jos peste 200 km, sosind acasă spre sfârșitul lunii.

Ce s-a întâmplat acasă, la Bistrița, în tot acest timp cât eu am lipsit, am găsit consemnat în „Jurnalul de război” al fiicei mele mai mari, Silvia.

IV. Silvia Maria Ilișiu – pagini de jurnal³³

Când trupele rusești aliate au început să se apropie victorioase de județul nostru, autoritățile de ocupație, maghiare și germane, au ordonat evacuarea zonelor și localităților amenințate. Printre acestea s-a aflat și orașul nostru, Bistrița, cu satele din jur. Unii au plecat cu trenul sau, cel mai adesea, cu mașinile și camioanele puse la dispoziție de autoritățile militare germane. Cei din sate și-au încărcat căruțele cu alimente, haine și mobilă și s-au grupat în convoaie. Alături, puteai vedea cirezi întregi de vite, mânate de gospodari. Cu toții erau speriați că vor fi masacrați de către ruși sau considerați trădători de țară dacă nu acceptau plecarea spre Germania.

În noaptea de 9 spre 10 octombrie, s-au evacuat și autoritățile civile. În urma acestui fapt, orașul a rămas sub comanda militară a armatei germane. În ziua de marți, 10 octombrie 1944, au fost aruncate în aer instalațiile publice și obiectivele militare din oraș, dintre care uzina electrică, apeductul, cazarmele, fabricile, depozitele și alte edificii de utilitate publică. Exploziile care se auzeau de peste tot au produs o mare panică asupra locuitorilor, care au început să se refugieze în pivnițe sau la periferia orașului, unde credeau că se află în siguranță³⁴.

În după-masa zilei de 10 octombrie, și familia noastră a început să-și împacheteze lucrurile, pentru a se retrage sub Dealul Burgului, la casa de vară a fostului notar Henel, prieten al tatălui meu, pe care o foloseau părinții lui Mihai lăptarul. Cu mare greutate, ude de ploaie și obosite de căratul geamantanelor mari și grele, am intrat în casă, unde am găsit încă patru familii, printre care cea a profesorului Aurel Groze.

³³ Jurnalul începe în ziua de 10 octombrie 1944. În urma armistițiului cu România, armatele rusești și românești au intrat prin mai multe puncte în Ardeal, ocupând și dezrobind o mare parte din Ardealul de Nord.

³⁴ Punctul de vedere al istoriografiei germane referitor la refugierea locuitorilor sași din oraș – realizată la ordinul lui Hitler și sub comanda generalului Arthur Phelps – vezi Horst Göbbel, Alexandru Pintelei, *Punct crucial în Ardealul de Nord*, Haus der Heimat Nürnberg, Nürnberg, 2004; WIR NÖSNER. *Evacuarea sașilor din Ardealul de Nord și consecințele ei*, Eigenverlag der HOG Bistritz-Nösen, Wiehl-Drabenderhöhe, 2014.

Bubuiturile se auzeau din ce în ce mai tare, frica începea să crească și nici unul dintre noi nu-și manifesta curajul. După ce s-a înnoptat, a sosit și unchiul nostru, avocatul Ioan Monda, obosit și plin de noroi pe pantofi. Era un bărbat curajos, așa că ne-am mai liniștit, gândindu-ne că noaptea aceasta o vom petrece cu toții împreună. Spre seară, ne-a cuprins foamea și, bineînțeles, fiecare și-a scos merindea adusă.

Peste noapte, a fost un chin pentru toți, pentru că bubuiturile și focul exploziilor ne-au ținut treji. În plus, frica creștea, crezând că arde în apropierea casei noastre. Am decis să ne culcăm în grădină, sub pomi. Cel mai curajos era unchiul Ioan, care ne îmbărbăta pe toți. Câinele gazdei, un ciobănesc lăptos, se tolănise lângă mine, încălzindu-mă. Stăteam cu ochii pe micul ceas, pe care l-am purtat tot timpul în poșetă, ca pe un talisman.

Ne speriam la fiecare foșnet de frunză. A început să ne fie frig. Sora mea mai mică, Grațiana, a început să scâncească și ne rugă să mergem în casă. Fiindu-ne milă de ea, am hotărât să intrăm înăuntru. Aici, toată lumea stătea așezată pe pănuși. Doar unchiul Ioan era culcat pe singurul pat din odaie. Avea cămașa udă din cauza căldurii din încăperea. Văzându-ne, ne-a întrebat unde am fost și ne-a certat că nu am stat în casă. Grațiana s-a așezat lângă el pe pat, mămica jos, iar eu pe pănuși. Era o căldură insuportabilă, iar orele de noapte treceau foarte încet. Din când în când, ieșeam afară și priveam flăcările din oraș, care erau din ce în ce mai mari, înfricoșându-ne.

Dimineața, după o noapte de chin, am început să ne dăm fiecare cu părerea despre clădirile care ar fi ars. Ne mângâiam unul pe altul. Ne-am sfătuit cine să meargă în oraș, să vadă ce se întâmplase. Între timp, a sosit doamna Fetty, care ne-a spus că în oraș situația nu este chiar așa de îngrozitoare cum ne-o închipuim noi. În cele din urmă, m-am hotărât, împreună cu unchiul Ioan, să mergem până acasă. Ne treceau prin cap tot felul de gânduri negre. Am răsuflat ușurați când am găsit casa în bună regulă, așa cum o lăsasem. Peste tot, o liniște deplină. Doar găinile, înfometate și fără stăpân, făceau mare zarvă. Am aprins focul în sobă și am început să coacem chiflele frământate cu o zi înainte, pe care le pregătisem pentru merinde, dar nu am mai avut timp să le băgăm în cuptor.

În timp ce ne pregăteam să ne reîntoarcem la locul de refugiu, sosește mămica, fiind îngrijorată să nu mi se întâmple ceva. Imediat după ce a sosit, a tăiat un pui și a împachetat un coș plin cu mâncare. Pentru unchiul Ioan, care a rămas acasă, am lăsat ceva carne, supă, lapte și câteva chifle, în lipsă de pâine. Atât eu, cât și mămica ne-am grăbit să ne reîntoarcem la marginea orașului, unde ne aștepta Grațiana. Afară ploua, iar bubuiturile începuseră să se audă din nou. Înfrânându-ne frica, ne-am reîntors la marginea orașului. Oarecum mai liniștiți, ne-am petrecut după-amiaza zilei de miercuri, 11 octombrie, împreună cu familiile Groze, Fetty, Orban și altele.

Văzând că exploziile din oraș nu încetează, devenind din ce în ce mai înfiorătoare, ne-am hotărât să rămânem și peste noapte în casa notarului Henel. De cu seară, ne-am îngrijit să avem un pat mai comod decât în noaptea precedentă, ca să ne putem odihni. Rămăseserăm mai puține persoane, deoarece unii

dintre bărbați, temându-se să nu fie luați prizonieri și duși în lagăre de muncă, s-au ascuns prin mălăiștile din apropierea casei. Am rămas peste noapte mai multe femei și numai doi bărbați, la fel de fricoși ca și noi. Ei făceau cu rândul paza de noapte, bineînțeles ajutați de noi, neavând curajul să stea singuri. Bubuiturile erau destul de mari, dar am început să ne obișnuim cu ele și astfel noaptea a trecut destul de repede.

Joi, 12 octombrie, dis-de-diminează, împreună cu Relu Groze³⁵, am mers acasă, în oraș, pentru a vedea ce se mai întâmplă. În drum spre casă, ne-am întâlnit cu D-I Păștean, de la care am cerut informații din oraș. Am găsit casa în rânduială, dar nefiind înțeleși cu unchiul Ioan asupra cheii de la bucătărie, n-am găsit-o. Am mers la locuința lui, dar nu l-am găsit, ușa fiind închisă. Am început să-l strigăm, însă în zadar, astfel că am pornit spre casă necăjiți.

Curiozitatea ne-a făcut atât pe mine, cât și pe Relu să mergem până în centrul orașului. Ne-a fost mai mare groaza, când am văzut multe clădiri dărămate și aproape toate prăvăliile sparte, iar lumea fura ca în codru.

Cu aceste noutăți, ne-am reîntors la marginea orașului. După ce le-am împărtășit impresiile noastre, ne-am hotărât să coborâm la familia profesorului Groze, care locuia mai aproape de oraș. Ne-am luat bagajele în spate și în mână și am început să coborâm, hârjonindu-ne. Ajunși la doamna Groze, mămica, mare expertă în mâncăruri, a început să ne pregătească masa. De câte ori auzeam bubuituri, intram la adăpost într-o mică pivniță de sub casă.

Înfometate, așteptam ora mesei. În cele urmă, am fost serviți cu o supă bună de pui și plăcinte cu mere, pregătite minunat de mămica. La masă au fost invitate doamna Fetty și tânăra doamna Rusu, cu băiatul Viorel. Porția unchiului Ioan, care întârzia să apară, a fost pusă deoparte. Copiii ne-am luat farfuriile cu supă și ne-am refugiat în bucătăria de vară, unde am mâncat cu mare poftă.

După masă, doamna Fetty a venit cu o veste îngrozitoare: nemții au așezat tunurile în piața din centrul orașului, pentru a deschide focul contra rușilor, ce se apropiau dinspre comuna Iad, Ghinda și Jelna. A început din nou să ne fie frică.

Între timp, sosește D-I Aurel Groze din ascunziș și ne-a sfătuit să ne retragem din nou sub Dealul Burgului, pentru că în oraș, probabil, se vor da lupte de stradă. Eram foarte neliniștite și, neștiind nimic de unchiul Ioan, am hotărât să merg până în oraș. Ajungând acasă, deschid poarta și mă întâlnesc

³⁵ Sever Aurel Groze (1929–2010) s-a născut pe 29 noiembrie 1929 în Telciu, județul Bistrița-Năsăud. Clasele primare (1936–1940) le-a făcut la școala din Livezile, județul Bistrița-Năsăud, studiile liceale (1940–1948) la Liceul „Alexandru Odobescu” din Bistrița și studiile universitare (1948–1952) la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității „Victor Babeș” din Cluj. Și-a susținut doctoratul la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în anul 1971. A fost rector (1966–1968) al Institutului Pedagogic de 3 ani din Baia Mare, prorector (1962–1964) al Institutului Pedagogic de 3 ani din Cluj-Napoca, decan (1964–1966 și 1968–1972) al Facultății de Matematică-Fizică-Chimie a Institutului Pedagogic de 3 ani din Cluj-Napoca, prodecan (1977–1981) al Facultății de Matematică a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, director (1972–1973) al Liceului de Informatică din Cluj-Napoca ș.a.; apud *Arhiva personală Sever Aurel Groze*.

cu el. Acesta ne sfătuiește să ne întoarcem necondiționat acasă, pentru că aici suntem mai în siguranță decât în afara orașului. Mergând din nou la doamna Groze, le-am spus cele hotărâte de unchiul. Imediat am strâns bagajele și am venit acasă. Am pregătit cina, iar unchiul Ioan ne-a povestit cele întâmplate între timp în oraș. Ne-am culcat și, cam la ora 11.00, am fost treziți din somn de mai multe bubuituri puternice. Ne era frică că și liceul nemțesc din apropierea casei noastre va fi aruncat în aer. Ne-am refugiat în garajul din curte și ne-am culcat pe scaunele din trăsură.

La un moment dat, am auzit o bubuitură puternică, care a cutremurat pământul de sub noi, iar pe acoperișul garajului au căzut țigle de pe casele din apropierea exploziei. Am ieșit afară și am văzut în apropiere câteva case arzând. De pe Dealul Jelnei și Ghinzii se auzeau bubuituri de tun și focuri de mitralieră.

Pe la miezul nopții, au fost aruncate în aer Puntea lui Keintzel, Podul Jelnii și podul de lângă Prefectură. Spre dimineață, nemții și ungurii rămași s-au retras și au părăsit orașul. Ne-a cuprins frica și, pentru a ne proteja, ne-am refugiat în pivniță, unde am stat până dimineața. În zori, când a început să cânte cocoșul, fiindu-ne frig, ne-am reîntors acasă, unde am stat îmbrăcați, întinși pe paturi. În vecini, casele absenteiste au început să fie prădate.

În cursul dimineții de vineri, a intrat mai întâi în oraș o patrulă rusească, iar după aceea, mai multe convoaie de infanterie și cazaci, împreună cu artilerie, camioane și căruțe.

La intrarea trupelor, unii dintre soldați, simulând a întreba câte este ora, au luat de la locuitori ceasurile de buzunar. Alții, spărgând ușile și ferestrele, au intrat în casele absenteiste și au luat mai multe lucruri. Soldații au intrat și în casele locuite, unde au cerut ceasuri și băuturi. La noi au venit deodată patru soldați înarmați, cerând țigarete sau tutun și controlând toate camerele. De pe masa de birou a tatei au luat lampa electrică, iar din bucătărie, ceasul cel mic de pe dulap și câteva cutii de chibrituri.

Acești soldați făceau parte dintr-o coloană de artilerie, care s-a așezat câteva ore, pentru popas, la marginea străzii, înaintea porții casei noastre. După plecarea lor, prin Bistrița s-au perindat alte și alte coloane și unități de armată rusească, care au inundat toate străzile din oraș. Unii dintre ei intrau în casele părăsite, dar și în cele locuite, așa încât și noi am avut parte de asemenea vizite, care ne produceau frică și groază, pentru că, în primul rând, nu ne puteam înțelege cu ei, cei mai mulți fiind chirchizi, tătari și alte seminiții din părțile sudice ale Rusiei.

Ne-am petrecut noaptea plini de spaimă, pentru că se zvonise că, pe lângă mâncare și băutură, caută și femei. Dumnezeu însă ne-a ocrotit. A doua zi, sâmbătă, 14 octombrie, am fost vizitați pe neașteptate de câțiva soldați, care însă nu ne-au făcut nimic. Cu toții căutau arme sau soldați ascunși. Eu, împreună

cu verișoara Mărioara, ne ascundeam între ușile duble de la sufragerie, pentru a nu fi găsite. Cu timpul, ne-am obișnuit cu această situație neplăcută³⁶.

După trei-patru săptămâni de la ocuparea orașului de către ruși, a sosit în Bistrița Jandarmeria Română, condusă de căpitanul de poliție Dr. Tudor Dan. Încet, viața orașului a început să revină la normal, iar conducerea județului a fost preluată de Dr. Ștefan Pop³⁷.

Între timp, tata, sosit de pe front, a reintrat în administrația românească a județului în calitate de prim-pretor, îndeplinind, alături de Dr. Ioan Luca, Aurel Nedelea, Augustin Lolici ș.a., un rol important în consolidarea administrației românești din Ardealul dezrobbit.

*

**

Acestea sunt lucruri intime, pe care le-am așternut pe hârtie dintr-o trebuință sufletească. Întâmplări bune sau rele, duioase sau dureroase, pe care m-am gândit să le fac cunoscute fără frică și dezgolit de tirania convenționalismului, pe care deseori ți-l impune lumea în care trăiești. Iar acelor renegați, incorigibili, care azi se poartă chiar cu ură și dușmănie împotriva neamului nostru și a culturii noastre naționale, să vadă cât este de trist și rușinos să fii netrebnic, să nu-ți mai vorbească glasul sângelui tău din câte le-au fost dragi părinților și străbunilor tăi, trăgându-te către neamuri de care nimic nu te leagă, decât doar dorința ta oarbă de a culege acolo unde nu ai semănat.

THE MEMORIES OF A SCHOLAR FROM NĂSĂUD COUNTY. NOTARY GRIGORE ILIȘIU (MAY 30, 1890 – MARCH 2, 1960)

– Abstract –

Keywords: Grigore Ilișiu, notes, patriotism

Grateful to the teachers who had educated him at the Borderguard Gymnasium of Năsăud County, especially to his class master Ioan Pecurariu, the former pupil Grigore Ilișiu, reaching the sunset of life, has tried and even succeeded to pass on to his successor thoughts and facts which, on our attempt to decipher them, reveal a message of human hope: to forge an ideal and to live by it, to avoid the traps of mediocrity, not to resign or give up in front of the adversity of fate, to seek redemption through work, to be warmed up by the flames of love for your country, to offer all your capacity to your people in order to see it united and upright in front of the trials that are and will be waiting.

---

³⁶ Gustav Zikeli, *Memorii*, (mss), la A.N.S.J.BN., fond *Gustav Zikeli*, d. 5; Adrian Onofreiu, „Orașul Bistrița în timpul administrației militare sovietice (13 octombrie 1944 – 13 martie 1945). Mărturii documentare”, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XVI, 2002, pp. 355–377.

³⁷ Dr. Ștefan I. Pop, *O pagină de istorie. Viața județului Năsăud de la 13 octombrie 1944 la 13 martie 1945, 1947*, Tipografia „Minerva”, Bistrița.

Foto. 1

Foto. 2

Foto. 3 - Absolvenții Gimnaziului Grăniceresc Năsăud, promoția 1910/1911

Foto. 4 - Batalionul 32 Honvezi Dej - august 1914

Foto. 5 – Spitalul Militar din Innsbruck – septembrie 1914

Foto. 6 – Grigore Ilișiu (stânga) Spitalul Militar din Innsbruck – septembrie 1914

Foto. 7 – Frontul din Volînia (Ucraina) – iunie 1916

Foto. 8 – Stegar Grigore Ilișiu
Frontul de la Rădăuți, Bucovina – ianuarie 1918

Foto. 9 – Ofițer Grigore Ilișiu (dreapta) Comandamentul
Diviziei 11 Husari, Pusta Ungariei – 1918

Foto. 10 – Sediul Primăriei comunei Iad – 1935

Foto. 11 – Conducerea Primăriei comunei Iad – 1935. Notar Grigore Ilișiu, casier Johann Grompas (dr.), primar Mathias Ghinesh, consilier Thomas Streifer (stg.)

Foto. 12 – Grădinița din comuna Iad – 1926
Educatoare Bertha Lis

Foto. 13 – Grădinița din comuna Iad – 1926
Educatoare Maria Engler (căs. Otto)

Foto. 14 – Școala primară de stat din comuna Iad – 1931

Foto. 15 – Școala primară de stat din comuna Iad (sală de clasă) – 1931

Foto. 16 – Casa notarului Grigore Ilișiu, comuna Iad – 1930

Foto. 17 – Silvia Maria Ilișiu (costum de marinar), împreună cu
colege de școală Grădina casei din comuna Iad – 1931

Foto. 18 – Remiza de pompieri din comuna Iad – 1936

Foto. 19 – „Moara din jos”, comuna Iad – 1936

Foto. 20 – Prim-pretor, avocat Ioan Monda – 1926

Foto. 21 – Asociația notarilor din județul Năsăud – 1935

Foto. 22 – Silvia Maria (dreapta), Grațiana Ilișiu. Grădina casei din comuna Iad – 1936

Foto. 23 – Silvia Maria Ilișiu, împreună cu colegi de la școala săsească.
Comuna Iad – 1936

Foto. 24 – Familia Thomas Streifer (Colțoi), consilier Primăria Iad

Foto. 25 – Silvia Maria Ilișiu (centru), împreună cu copiii
familiei consilierului Thomas Streifer

Foto. 26 – Întâlnire aniversară la Liceul din Năsăud

Foto. 27 – Administrația Plasei Bârgău – 1938

Foto. 28 – Biserica ortodoxă din comuna Iad – 1940

Foto. 29 – Procesiune de Rusalii – Valea Cruciului, comuna Iad. Protopop Victor Mureșan, preot Adrian Flămând, curator Todor Sima (purtător prapor)

Foto. 30 – Grațiana, Maria (n. Monda), Silvia Maria Ilișiu (căs. Buta) – septembrie 1943

Foto. 31 – Sublocotenent Grigore Ilișiu și fiica Silvia Maria – 1944

Foto. 32 – Casa familiei Grigore Ilișiu
Bistrița, str. Fleischeralee, nr. 9

Foto. 33 - Grigore Ilișiu împreună cu familia: Maria (n. Monda),
copiii Silvia Maria (căs. Buta) și Grațiana

CLĂDIREA DE PE STRADA DORNEI NR. 12 BISTRIȚA - SCURT ISTORIC

Silvius Ovidiu CHIȘ

1.1. Din istoricul orașului Bistrița

Orașul Bistrița este situat în partea de nord-est a Transilvaniei, într-o zonă (Nösnerland) de mare importanță strategică datorită așezării către granița cu Moldova. Înainte de colonizarea sașilor, aici fuseseră aduși deja pecenegi, populație folosită de regii unguri pentru apărarea frontierelor.

Primele valuri de coloniști germani se datează la începutul secolului al XII-lea, aducerea lor în zonă fiind legată de minele de argint de la Rodna. Data fondării nucleului de la Bistrița este însă mai puțin clară, fiind propus intervalul cuprins între sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea. Rămâne sigură distrugerea aproape totală a primului nucleu de la Bistrița în timpul invaziei tătare din 1241 (*Baldescu, 2005, p. 108*).

Teritoriul Nösei era, la începutul secolului al XIII-lea, domeniu al reginei Ungariei, și se pare că, până în secolul al XV-lea, situația nu s-a schimbat în mod substanțial. E posibil ca Bistrița și teritoriul ei să fi rămas supuse reginei Ungariei până în 1453, când regele Ladislau al V-lea le dăruiește lui Ioan (Iancu) de Hunedoara, ca domeniu transmisibil în mod ereditar. Orașul își recapătă libertatea în 1464 de la regele Matia (Matei) Corvin, după ce cunoscuse episodul revotei contra lui Mihail Szilágyi, cumnatul lui Ioan (Iancu de Hunedoara), și al arderii orașului în 1457 (*Baldescu, 2005, p. 108*).

În secolul al XIV-lea, în timpul regilor din dinastia de Anjou, Bistrița cunoaște o mare dezvoltare. În 1330 locuitorii obțin de la regina Elisabeta a Ungariei privilegiul de civitas, prin care se instituie funcția de jude orășenesc, ales de către ei, împreună cu dreptul de liberă trecere cu mărfurile lor prin Ungaria și Transilvania. Conducerea comunității orășenești revenea unui consiliu având în frunte judele. Interesele monarhiei erau reprezentate de către un comite numit de regină (*Gündisch, 1976, pp. 149-151*).

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea economia Bistriței se axează tot mai mult pe meșteșuguri și comerț, fiind atestate acum primele bresle. În 1353 orașul obține dreptul de a ține târg după modelul celui de la Buda. În 1366 regele Ungariei Ludovic I le confirmă locuitorilor Bistriței dreptul de a-și alege dintre ei judele și jurații. Orașul obține aceleași libertăți ca și Sibiu, având stemă proprie, pecete și o casă a sfatului (*Gündisch, 1976, pp. 152-156*).

Aceste drepturi acordate locuitorilor orașului veneau să confirme faptul că Bistrița avea rolul de nod comercial pe drumurile între Ungaria și Orient, dar și pe cele către teritoriul polonez, înspre nord. La fel ca și Brașovul, Bistrița a înflorit datorită rolului ei de nod pe drumurile comerciale de lung parcurs (*Baldescu, 2005, p. 109*).

1.2. Evoluția parcellarului urban și a tramei stradale

În țesutul său urban, orașul Bistrița a păstrat trama stradală medievală și chiar structura parcellarului, până târziu, așa cum s-a întâmplat și în cazul Brașovului, Sibiului sau Sighișoarei. Cercetările realizate pentru studierea structurii interioare a vechiului oraș medieval au sugerat că, la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, nucleul tramei stradale la Bistrița era deja conturat. Atestarea documentară a două mănăstiri, una franciscană, în 1268, și alta dominicană, în 1309, precum și a unui Hospital, în 1295, imobile situate la marginea zonei atunci construite, arată importanța localității la acea dată. La începutul secolului al XIV-lea, existau la Bistrița circa 200 de parcele (*Niedermaier, 1976, p. 118*). Zonele în care au fost amplasate aceste construcții, cunoscute în mod cert, pot indica de fapt chiar limitele aproximative ale suprafeței construite, ocupate așadar de oraș, la începutul secolului al XIV-lea. În liniimari, aceeași suprafața va fi înconjurată cu zidul de incintă, element esențial al sistemului de fortificații ce se va structura la sfârșitul secolului al XV-lea.

Dezvoltarea ulterioară a desăvârșit înfățișarea orașului medieval, așa cum a fost ea schițată în vechiul plan din 1750, dar alcătuirea inițială, structurată ca o planimetrie cu specificul și personalitatea ei, se regăsește și azi în țesutul urban care este centrul istoric al orașului. Observații atente asupra structurii urbane, așa cum s-a păstrat ea azi, au permis formularea unor ipoteze cu privire la începuturile și dezvoltarea urbanistică a localității (*Niedermaier, 1976, pp. 115-158*). O importanță aparte în discuția despre dezvoltarea habitatului citadin la Bistrița în Evul Mediu îl are problema evoluției parcellarului, acesta fiind una din componentele cele mai importante ale unui țesut urban. Forma și modul de ocupare a parcelelor, evoluția acestora, contribuie esențial la conturarea notei specifice a ambientului orașului, la cristalizarea personalității lui. Dinamica dezvoltării acestuia e dată, în cele din urmă, chiar de creșterea numărului parcelelor. Numărul acestora va avea, în Evul Mediu, o curbă ascendentă: de la 45, în 1200, la 200, în 1300; de la 420, în 1350, la 810 către mijlocul secolului al XVI-lea (*Niedermaier, 1976, p. 118*). În strânsă corelație cu creșterea demografică, se amplifică și ritmul construcțiilor, astfel că, de la 490 în 1400, numărul parcelelor construite a crescut la 500, în 1450, iar în 1500 existau deja 580 (*Niedermaier, 1976, p. 118*).

În evoluția demografică a orașului se produce un adevărat salt între anii 1461-1539; în 1461 populația orașului este estimată la circa 2500 de locuitori, la 1487 se ajunge la circa 3800 de locuitori, în 1520 la circa 4000 de locuitori, iar în 1550 numărul locuitorilor este estimat la 4800 (*Pascu, 1979, p. 397*).

În modul de parcelare și de structurare a străzilor s-a simțit de timpuriu și influența profilului activităților economice din oraș. Prezența timpurie la Bistrița a unui număr însemnat de negustori a avut drept rezultat faptul că biserica parohială din Piața Centrală este printre puținele biserici transilvănene, inițial catolice, care au purtat hramul Sfântului Nicolae. Ele au aparținut de obicei unor așezări de comercianți, astfel încât împrejurarea pare a ilustra vocația comercială a orașului, chiar de la începuturile sale. Se mai poate constata faptul că, în zona centrului istoric, dincolo de câteva proprietăți mai vechi, au apărut în jurul anului 1180 numeroase parcele, care au avut de la bun început dimensiuni mai mici decât cele țărănești; acest fapt se poate explica numai prin amenajarea lor, încă din secolul al XII-lea, de către o populație formată din meșteșugari și negustori (*Niedermaier, 1994, p. 79*).

În privința evoluției orașului și a structurării nucleului vechilor sale străzi, au fost formulate câteva ipoteze, bazate pe observații asupra parcelelor construite în zonă istorică. În partea de sud a orașului a existat, se pare, o primă așezare timpurie. În această zonă au fost, inițial, 5 locuințe izolate, cu plan aproape pătrat, pentru ca ulterior numărul lor să crească. Nu există informații cu privire la datarea mai exactă a acestor locuințe, iar evoluția acestei așezări nu a putut fi urmărită în planimetria ulterioară. Zona respectivă s-a contopit, în secolul al XIII-lea, cu cea locuită de sași (*Niedermaier, 1976, p. 132*).

În dezvoltarea țesutului urban de-a lungul acelor secole, nota caracteristică a fost evoluția de la parcelarea neomogenă la o parcelare compactă, fără spații libere între loturi. În general, evoluția parcelarului a urmat o linie asemănătoare cu aceea a Sibiului, Brașovului sau Mediașului: la început parcelarul a fost destul de neomogen, apoi s-au structurat străzi având dispuse parcele pe ambele părți și s-au ridicat cvartale în jurul zonelor construite deja. Actuala Piața Centrală a fost locul cel mai important în țesutul urban și, pornind de aici, s-a structurat și încheșat întreaga tramă stradală medievală a orașului. Ea s-a dezvoltat pe axa SV-NE, la E și V de biserica parohială, adăugându-i-se treptat noi parcele, în continuarea fronturilor de N și de S ale Pieței Centrale. În zona ocupată de „oaspeți”, un cvartal foarte vechi se afla la NV de Piața Centrală (*Niedermaier, 1976, p. 134*). Era delimitat de frontul de N al pieței, de actuala stradă Lupeni, de strada Spiru Haret și de actuala stradă Simion Bărnuțiu. Azi e ocupat în parte de ansamblul Sugălete. Vechimea acestui cvartal este sugerată de elemente precum densitatea parcelelor și orientarea lor către S. El poate fi socotit cel mai vechi construit și, prin urmare, cel dintâi front încheșat al orașului medieval, după mijlocul secolului al XII-lea. În ceea ce privește cvartatul situat în zona de SE a Pieței Centrale (cu frontul ei de S), începuturile acestuia au fost datate ipotetic la sfârșitul secolului al XII-lea; el se plasează între Piața Centrală – Pasajul X – strazile C. D. Gherea și Al. Vlahuță (*Niedermaier, 1976, p. 134-135*).

În etapa ulterioară de dezvoltare a localității se extinde către NE parcelarea din colțul SE al Pieței Centrale, creându-se un front al arterei principale de mai târziu (între actualele străzi Liviu Rebreanu – Ecaterina Teodoroiu – Vasile Alecsandri – Piața Mică și Albert Berger). Aici s-au amenajat circa 30 de curți

datele în prima jumătate a secolului al XIII-lea, dar spre mijlocul secolului s-au mai conturat și alte proprietăți. Astfel, pe șirul primului cvartal încheat s-au amenajat mai întâi 10 gospodării în partea de V (între strada Gh. Șincai – Poșta Veche – strada Lupeni și Pasajul I); ulterior, s-a prelungit frontul către NE, amenajându-se încă 20 de curți (între străzile Dornei – Spiru Haret – Ion Luca Caragiale – Barbu Ștefănescu Delavrancea) (*Niedermeier, 1976, p. 134–135*).

După realizarea acestor parcelări s-a trecut, după mijlocul secolului al XIII-lea, la o dezvoltare generală compactă. S-a amenajat mai întâi cvartaul situat în partea de SV a localității (între strada Gh. Șincai – Piața Centrală – strada G. Coșbuc), și a fost prelungit șirul existent în zona străzilor N. Titulescu – C. D. Gherea. Au apărut apoi loturile situate la NE de strada Liviu Rebreanu, amenajându-se la capătul ei circa 29 de proprietăți. Teritoriul dintre străzile Liviu Rebreanu și Dornei a fost parcelat către sfârșitul secolului al XIII-lea, începând tot de la marginea localității către centru. Se poate susține acest lucru deoarece era logică continuarea parcelărilor îndreptul șirurilor deja existente și adoptarea doar ulterioară a unui plan mai complicat. Cvartalele centrale nu respectă întocmai structura planimetrică a zonelor marginale. La Bistrița nu apare o piață mare pe lângă spațiul cimiturului din jurul bisericii (cum este cazul la Sebeș) iar lipsa acesteia se poate explica mai ușor dacă parcelarea zonei s-a făcut de la marginea localității înspre centru, și nu invers. Existau anumite limite pentru cvartalele centrale, pe când cele de la marginea așezării au o lățime mai mare. Loturile de pe latura de V a Pieței Centrale nu au frontul principal către aceastaci înspre strada Liviu Rebreanu, ceea ce arată că, în momentul parcelării, acesteia i s-a acordat o importanță cel puțin similară. Tot acum a mai apărut un cvartal situat în zona de SV a Pieței Centrale, între Piața Centrală, străzile G. Coșbuc și N. Titulescu (*Niedermeier, 1976, p. 135*).

La sfârșitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea au apărut trei cvartale ce formează un șir nou, amplasat la SE de zona mai veche (între Piața Mică – strada C. D. Gherea – strada C. porumbescu – strada Dogarilor – râul Bistrița). Ulterior au mai apărut două cvartale în prelungirea noului șir de SE, între străzile V. Alecsandri și Zorilor (*Niedermeier, 1976, p. 135–136*).

Restul loturilor din cadrul centrului istoric, aproximativ 90, au fost parcelate către mijlocul secolului al XIV-lea. Este vorba despre curțile situate lângă zidul de incintă de NV, (cuprinse între străzile Lupeni – I. L. Caragiale și bulevardul Republicii), de gospodăriile din partea de SV a orașului (strada G. Coșbuc), de loturi mici din zona fostei mănăstiri dominicane (zona străzii Dogarilor și a Azilului pentru persoane vârstnice), și de proprietățile situate lângă zidul de SE (străzile Zorilor – Ecaterina Teodoroiu). Numărul loturilor din interiorul perimetrului istoric a ajuns la 350, cu o suprafață de 24,2 ha. Prin îndeșirea parcelării au rezultat, după 1350 și alte loturi noi (pe actualele străzi V. Alecsandri, I. L. caragiale, Dornei, G. Coșbuc, Ecaterina Teodoroiu, Dogarilor). Numărul acestor loturi noi este de aproximativ 90, iar suprafața lor de 2,8 ha (*Niedermeier, 1976, p. 136*).

În privința evoluției tramei stradale, la Bistrița s-a format o pajiște intravilană în formă de stradă foarte largă, situată între laturile de NV și SE ale

Pieței Centrale și fronturile actualelor străzi Liviu Rebreanu și Dornei. După anul 1250, apare un front perpendicular pe axa spațiului liber, în partea de SV a Pieței Centrale. La primele parcelări, în partea de NE s-au păstrat două străzi foarte late (Liviu Rebreanu, Dornei); spre sfârșitul secolului al XIII-lea s-a micșorat lățimea străzii Dornei.

La sfârșitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea se creează actualele străzi Gh. Șincai și N. Titulescu, petraseul unor drumuri mai vechi. Celelalte străzi sunt elemente secundare ale compoziției urbanistice; lățimea lor este foarte diferită, traseele au multe de discontinuitate, determinate de dimensiunile diferite ale cvartalelor parcelate anterior în dreptul zonei centrale (*Niedermeier, 1976, p. 148–149*).

Alți specialiști consideră că, dată fiind distrugerea primului nucleu de locuire de la Bistrița în urma mării invazii tătare din 1241, așezarea târziu-medievală a fost concepută ex novo pe durata campaniei de reconstrucție. Directa subordonare către regina Ungariei arată și posibilă cale de importare a unui nou model de proiect, așezarea fiind rezultatul unui act de proiectare unitar, centrat pe piața rectangulară.

Studiile realizate asupra orașelor de întemeiere nouă din Polonia au arătat că era obiceiul ca mai întâi să fie stabilit perimetrul exterior, apoi piața centrală cu parcelele adiacente, în timp ce restul terenului de la margine rămânea, uneori, neconstruit într-o primă fază. Aplicarea unui astfel de procedeu la Bistrița pare să se verifice; probabil că axele străzilor ce ieșeau din Piața Centrală au fost trasate de la început, chiar dacă ocuparea efectivă se făcea într-un interval mai lung de timp (*Baldescu, 2005, p. 109*).

Poziția așezămintelor ordinelor cerșetoare la E și V de primul nucleu arată că întinderea habitatului până la limitele medievale târzii s-a realizat într-un interval de câteva decenii după refondarea orașului. Prelungirea străzii Lemnelor (actuala stradă Liviu Rebreanu) s-a realizat în relație cu așezarea călugărilor franciscani în oraș, în anii 1260; regularitatea parcelării din această zonă respectă o continuitate urbanistică cu planul primului nucleu. În partea de V a orașului au sosit călugării dominicani, care și-au întemeiat așezământul înainte de 1303. Fâșiile de teren de la S și V de nucleul central al Bistriței au fost urbanizate în legătură cu așezarea călugărilor dominicani în zona, și apoi cu cea a călugărilor dominicane (*Baldescu, 2005, p. 110*).

Se poate observa că, în primele decenii ale secolului al XIV-lea, orașul dobândise maxima sa întindere teritorială. Drept urmare, dezvoltarea s-a realizat prin îndesire și subdivizarea parcelelor, dar și prin creșterea suburbiilor de-a lungul drumurilor care ieșeau din oraș. Știri importante despre îndesirile realizate în secolul al XVI-lea apar în legătură cu invaziile domnitorului moldovean Petru Rareș; în anul 1530 el incendiază suburbiile și o parte a locuitorilor s-au stabilit în zona actualei străzi V. Alecsandri. După ocuparea orașului de către Petru Rareș în 1548, conducerea a decis demolarea caselor din suburbii construite în zona zidurilor, iar locuitorii au fost mutați în zona actualelor străzi Dornei, I. L. Caragiale și a Pieței Unirii (*Baldescu, 2005, p. 110–111*).

Străzile Bistriței poartă amprenta concepției străzii drepte, cu toate că de obicei cele două fronturi nu sunt perfect paralele. Planul orașului, cu o piață rectangulară din care pleacă patru străzi în colțuri, cu fronturile pieței în linie cu fronturile străzilor, este tipul cel mai răspândit de oraș de nouă întemeiere din Polonia și Boemia aceluși timp. Această schemă topografică urmează același model ca și la Cluj și Sighișoara. O situație interesantă este cea a străzii Nicolae Titulescu, ce are o poziție diagonală raportat la plan și este trasată după modelul străzilor curbe, cu parcurs sinuos, care la capăt nu se racordează perfect frontului pieței. Poate că sistematizarea parcursului ei este de asociat cu așezământul călugărițelor dominicane, a căror biserică avea marginea spre această stradă (*Baldescu, 2005, p. 111*).

1.3. Statut social și locuire

Locuitorii Bistriței medievale se diferențiau între ei prin avere, iar averea influența și condițiile de locuire. O imagine referitoare la stratificarea socială a locuitorilor ne este oferită de înfrmațiile din registrele de impozite, care se păstrează cu începe din anul 1461.

Din punct de vedere fiscal, orașul era împărțit în patru cartiere, fiecare dintre acestea desfășurându-se din Piața Centrală către periferie. Aceste patru cartiere se grupau în jurul principalelor străzi: Nicolae Titulescu, Gh. Șinaci, Dornei și Liviu Rebreanu. Cartierul I era cuprins în jurul străzii N. Titulescu până la strada G. Coșbuc, iar în partea opusă până la Piața Mică și strada Vasile Nașcu. Cartierul II se întindea de la strada G. Coșbuc până la strada Spiru Haret și avea în centru actuala stradă Gh. Șincai. Cartierul III era delimitat de strada Spiru Haret și strada Dornei. Cartierul IV, cel mai mare, începea de la strada Vasile Nașcu și Piața Mică, extinzându-se până la strada Liviu Rebreanu. Impozitele plătite de locuitori cresc pe măsură ce ne apropiem de centru, fiind cele mai mari în zona Pieței Centrale și a primelor case de pe străzile principale. Piața Centrală era locuită de către patriciatul orașului, pe cele patru străzi principale (actualele străzi Liviu Rebreanu, Dornei, Gh. Șincai, N. Titulescu) locuiau negustorii și meșteșugarii cu avere mare sau medie, iar pe străzile secundare locuiau meșteșugarii săraci. Suburbiile orașului erau locuite, în secolele al XV-lea și al XVI-lea, de către cei mai săraci locuitori (*Gündisch, 1976, p. 176-177*).

Actuala stradă a Dornei era una din cele patru artere importante ale orașului medieval, fiind locuită de negustori și meșteșugari cu avere mare sau medie. Cea mai valoroasă construcție din secolele al XV-lea – al XVI-lea, păstrată până azi, este Casa Argintarului. Strada are azi un aspect neunitar, din cauza multor demolări și reclădiri ale unor imobile.

În secolul al XV-lea strada era numită Beutlergasse și Platea Pewtler. În 1634 apare cu numele Platea crumenaria (de la crumena, pungă de bani). Schimbările politice din secolul al XX-lea s-au reflectat și în schimbări ale numelui străzii. Astfel, între 1935–1940 ea s-a numit strada Ioan Corvin.

Între 1940–1944, când NV Transilvaniei a aparținut Ungariei, s-a numit Mátyás Király utca, iar după 1945 i s-a atribuit actualul nume (*Dahinten*, 1988, pp. 32, 35).

1.4. Istoricul clădirii de pe strada Dornei nr. 12 și al imobilelor vecine

Imobilul de la nr. 12 se datează în secolul al XVII-lea și are statut de monument istoric de categorie B, figurând pe Lista Monumentelor Istorice 2010 cu codul BN-II-m-B-01488. Zona în care este construit face parte din zona protejată de gradul 0 a centrului istoric Bistrița.

Clădirea de pe actuala stradă Dornei nr. 12 figurează cu numărul topo 1048 în evidențele Biroului de carte funciară Bistrița, cu destinația „Centru de cazare temporară a persoanelor fără adăpost”. Anterior acesteia, este menționată la același număr topo drept casă de piatră având 1 etaj, 6 camere, 1 spațiu comercial, o încăpere pentru copt și curte, cu o suprafață de 108 stânjeni pătrați (389 mp).

Primul dintre proprietarii menționați ai clădirii este brutarul Lebküchner Carol, ce achiziționează imobilul la data de 14 noiembrie 1894 pentru suma de 9000 de forinți. El este înregistrat ca proprietar în data de 15 noiembrie 1894, sub numărul 6280.

În aprilie 1907, în baza unui contract de vânzare/cumpărare cu prețul de 2000 Koroane, dreptul de proprietate asupra cotei de 2/3 din imobil este întăbulat, în cote egale între părți, în favoarea lui Lebküchner Karolina și Donanbauer Luisa (născută Lebküchner).

În decembrie 1925, proprietar al imobilului devine Barth Richard, care îl cumpără cu suma de 30.000 lei. El vinde imobilul în aprilie 1936 lui Kelp Erich, prețul de cumpărare fiind 30.000 lei.

În noiembrie 1950, imobilul este naționalizat, iar dreptul de proprietate este întăbulat în favoarea statului român.

În baza Hotărârii Consiliului Local Bistrița nr 82/28.09.1995 se schimbă destinația imobilului în Centru de cazare temporară a persoanelor fără adăpost și se întăbulează dreptul de administrare în favoarea Consiliului Local Bistrița.

Imobilul în discuție este încadrat de imobilele cu numerele 10 și 14, asupra cărora ne vom referi pe scurt în cele ce urmează. Clădirea cu numărul 10 se datează în secolul al XVI-lea și are statut de monument istoric de categorie A, figurând pe Lista Monumentelor Istorice 2010 cu codul BN-II-m-A-01485. În anul 1872, clădirea a fost vândută de către văduva Engel Maria Anna soților Scholtes Arnold și Scholtes Maria, pentru suma de 3500 de forinți, fiind întăbulat în părți egale pentru cei doi soți. Mai târziu, în baza sentinței de predare a moștenirii a Judecătoriei Regale Teritoriale Bistrița sub nr. 3355 din 28 octombrie 1882 din acest imobil asupra părții lui Scholtes Arnold, cota de 1/2 părți cu titlu de moștenire se întăbulează în favoarea lui Scholtes Maria, văduvă, născută Schmidt Maria, locuitoare din Bistrița. În ianuarie 1902 imobilul este cumpărat

de „Asociația de economii și într-ajutorare Bistrița”, cooperativă, pentru suma de 12.500 Koroane. În anul 1953, clădirea este naționalizată, intrând în proprietatea statului. După anul 1990, au loc mai multe schimbări în privința dreptului de proprietate, în prezent acesta fiind împărți în SC Ariod Star Prodcom SRL Bistrița și soții Horvat Leontina și Alexandru.

Clădirea de pe strada Dornei nr. 14 are trecuți în cartea funciară, ca proprietari inițiali, pe soții Hügel Michael și Hügel Karolina. Este înregistrată ca și casă de piatră, având 1 etaj și curte, cu o suprafață de 99 stânjani pătrați (356 mp). În anul 1889 devin proprietari ai imobilului soții Albrich Godofried și Albrich Maria, născută Wolf. În iulie 1909, imobilul este cumpărat de către Kessler Carol, curelar din Bistrița, pentru suma de 12.000 Koroane. În iunie 1933 se întabulează dreptul de proprietate asupra imobilului, prin moștenire, în favoarea lui Kessler Ernest.

1.5. Analiza stilistică a clădirii de pe strada Dornei nr. 12

Imobilul de pe strada Dornei nr. 12 este în regim de înălțime P+1. Planul clădirii are forma literei U. La parter, în mijlocul fațadei, se găsește gangul de acces. Poarta de intrare este de formă semicirculară. Simetric, de fiecare parte a porții, se află câte două ferestre, încadrate cu chenare late din tencuială, având colțurile evazate. Registrul parterului este delimitat de registrul etajului printr-un brâu de tencuială. La etaj se găsesc 6 ferestre, identice ca formă cu cele de la parter; la fel ca și ferestrele de la parter, și cele de la etaj sunt încadrate cu chenare late realizate din tencuială. Deasupra ferestrelor etajului se găsește un brâu de tencuială, asemănător celui dintre parter și etaj. Aceste brâie de tencuială accentuează orizontalitatea frontului stradal al imobilului.

Gangul de acces are tavanul boltit pe 2/3 din lungime, în partea către stradă, iar restul este drept. În partea boltită, tavanul are forma unei bolți semicilindrice cu penetrații și arce dublouri pentru descărcare.

Camerele clădirii sunt dispuse în jurul gangului de acces și al curții interioare; unele dintre ele au acces de la parter, iar pentru cele de la etaj există scări de acces. Tavanul camerelor este drept, fiind vizibile grinzile de sprijin. Tâmplăria a fost schimbată în termopan; ferestrele de la stradă au 8 ochiuri, cele dinspre curte au suprafața realizată dintr-o singură placă de sticlă.

Acoperișul clădirii este în două ape, și are coama paralelă cu fațada. Învelitoarea acoperișului este realizată din țiglă trasă.

Clădirea a fost supusă unor ample lucrări de reabilitare între anii 1997–1998. Cu ocazia acestor lucrări s-au realizat subzidiri la fațadă, planșeele din lemn au fost înlocuite cu podele de beton. În interior nu s-au efectuat compartimentări, dar s-a înlocuit materialul zidurilor interioare în proporție de 70% cu cărămidă nouă. Tot cu această ocazie s-a construit anexa din spatele clădirii, în care funcționează cabinetul stomatologic.

Clădirea prezintă degradări cauzate de igrasie la parter și etaj, fiind necesară găsirea unei soluții tehnice pentru eliminarea acestei probleme. Unele

burlane ale clădirii deversează apa pluvială la mică distanță de pereții acesteia, ceea ce favorizează infiltrarea ei în pereți; considerăm că trebuie găsită o soluție tehnică pentru deversarea apei pluviale în rețeaua de canalizare a orașului.

Aspectul gangului de acces are de suferit datorită prezenței contoarelor de gaz metan și curent electric, a unor cabluri și conducte. Propun mutarea acestora în zone mai puțin vizibile, pentru reducerea impactului lor vizual asupra clădirii.

Aspectul curții interioare are de suferit din cauza copertinei ce acoperă scara de acces la etaj, a cărei învelitoare este realizată din material plastic, care contrastează cu învelitoarea de țiglă a acoperișului. Propun refacerea învelitorii acestei copertine cu un material care să fie mai puțin contrastant cu țigla acoperișului.

Bibliografie

- Baldescu, 2005 – Baldescu, Irina – *Transilvania medievală. Le città fondate di Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj*. Bonsignori Editore, Roma, 2005.
- Dahinten, 1988 – Dahinten, Otto – *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, Böhlau Verlag, Köln Wien, 1988.
- Gündisch, 1976, – Gündisch, Konrad. G. – *Patriciatul orașenesc medieval al Bistriței până la începutul secolului al XVI-lea în File de istorie*, IV, 1976, Bistrița.
- Niedermeier, 1974 – Niedermeier, Paul – *Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvănene din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea în volumul Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, editura Politică, București, 1974.
- Niedermeier, 1994 – Niedermeier, Paul – *Dinamica evoluției orașului Bistrița în contextul căilor de comunicație în Revista Bistriței*, VIII, 1994.
- Pascu, 1979 – Pascu, Ștefan – *Voievodatul Transilvaniei*, editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.

HISTORICAL STUDY ABOUT THE BUILDING ON DORNEI STREET 12 BISTRIȚA

– Abstract –

The paper presents a brief history of Bistrița and of topographical evolution of the city's historical center.

The building studied is located in the historical center of the city. From the late XIX-th century until 1950 was private property and served as housing and commercial space.

In 1950 it was transferred to the property of the Romanian state. Currently it serves as headquarters for a service of Bistrița City Hall.

Due to its location in the historical center, it was classified as a historical monument of category B.

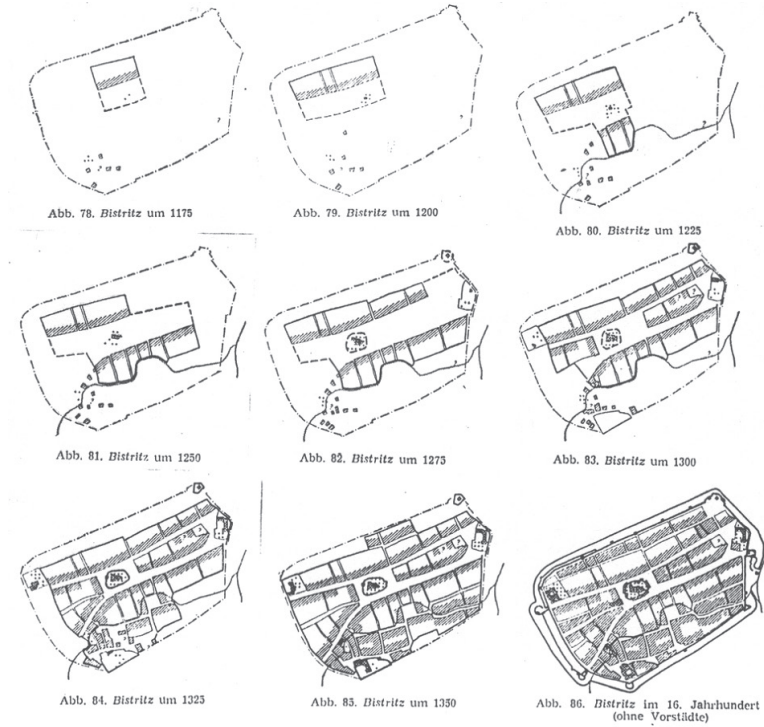

Fig. 1. Etapele de evoluție ale orașului Bistrița (după Paul Niedermeier)

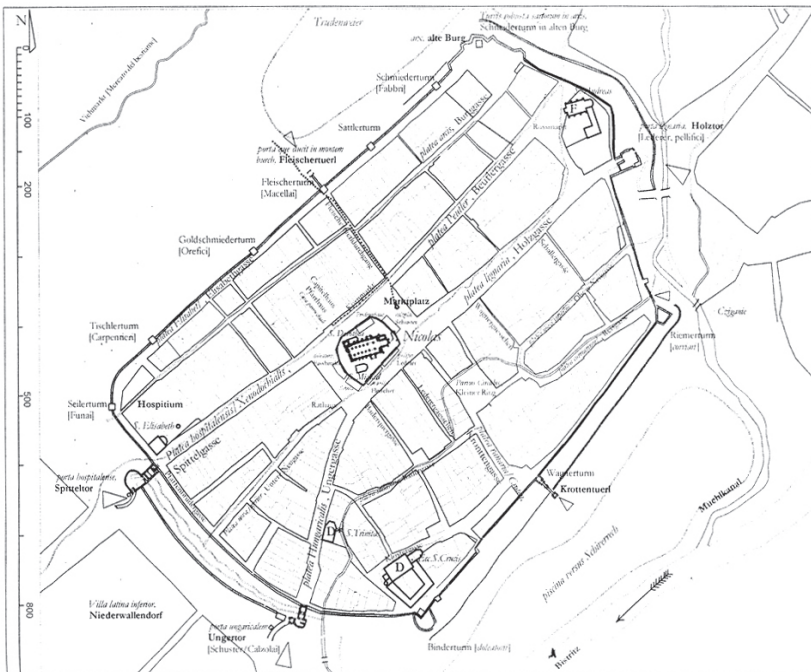

Fig. 2. Planul orașului Bistrița la mijlocul secolului al XVI-lea (după Irina Baldescu)

Fig. 3. Strada Dornei în jurul anului 1900 (imagine de arhivă)

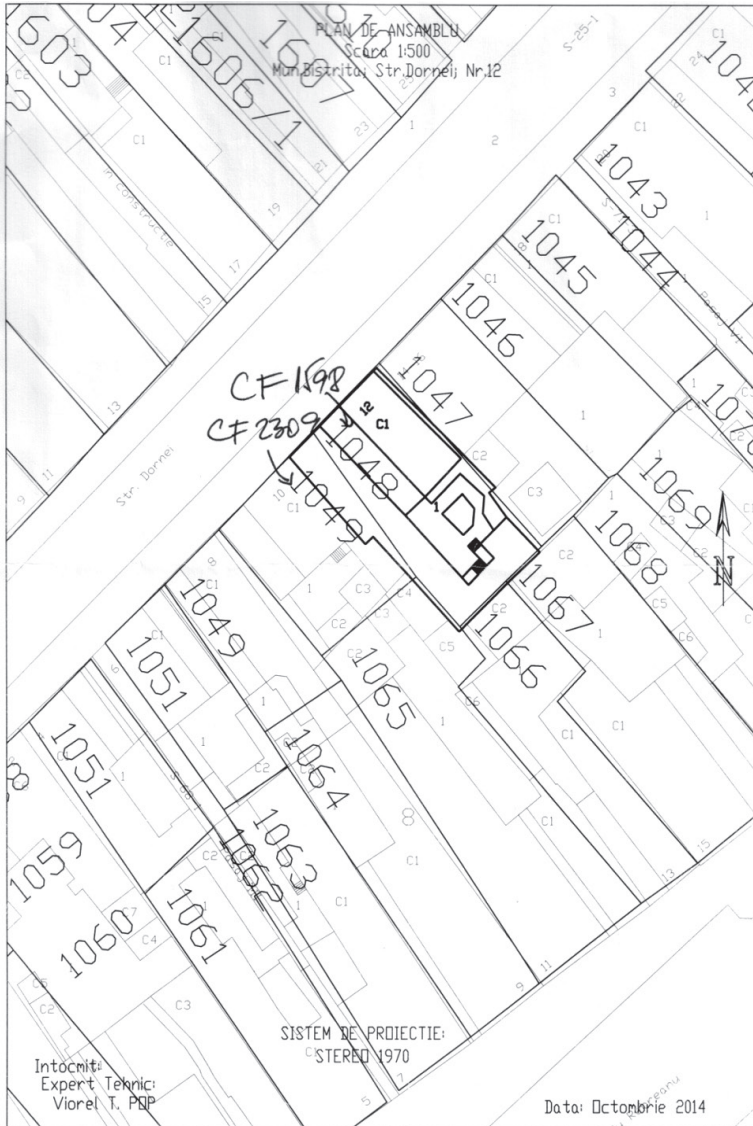

Fig. 4. Plan de ansamblu scara 1:500

Fig. 5. Fațada clădirii de pe strada Dornei nr. 12

Fig. 6. Gangul de acces (vedere dinspre curtea interioară)

CONTRIBUȚII PRIVIND CUNOAȘTEREA UNOR FOTOGRAFII CU VALOARE DOCUMENTARĂ

Dan Lucian VAIDA

În volumul „Pagini despre Coșbuc”, reprezentând debutul editorial al istoricului și criticului literar Gavril Scridon, autorul a reprodus, printre altele, o fotografie făcută în anul 1909 la Bistrița, în care poetul apare alături de doi foști colegi de școală¹, anume George Matheiu, la acea vreme proprietarul „Tipografiei Naționale” din oraș² și George Linul, „prim-jurist consult” la Prefectura județului³. Credem însă că nu sunt foarte mulți cei care cunosc faptul că în urma întâlnirii celor enumerați, la momentul respectiv, au rezultat nu mai puțin de trei variante de fotografie, care, deși asemănătoare, sunt diferite în detalii. Dacă două dintre acestea existau deja în colecția de fotografii a Muzeului Grăniceresc Năsăudean, cea de a treia a ajuns la noi recent, prin amabilitatea d-nei Delia Velescu din București, nimeni alta decât nepoata de fiică a lui George Matheiu⁴.

¹ Gavril Scridon, „Pagini despre Coșbuc”, București, 1957, p. 181.

² George Matheiu (1863–1937) – n. Salva; primul tipograf român din Bistrița. A urmat Gimnaziul superior românesc din Năsăud până în clasa a IV-a, fiind coleg de clasă cu George Coșbuc. De aici pleacă la Bistrița pentru a învăța meseria de tipograf, intrând ucenic la o tipografie săsească. Ulterior se specializează în centre și orașe europene importante pentru această profesie, din Austria, Germania sau Franța. Întors în țară, cumpără la Bistrița tipografia preotului Ioan Baciș din Șoimuș (1904), înființându-se astfel „Tipografia George Matheiu”, pe care a condus-o până în 1928, când munca de editor va fi preluată de fiul său, George Matheiu jr. Totodată, a fost unul din fondatorii „Reuniunii meseriașilor români” din acest oraș și președintele ei vreme de 15 ani (George Matheiu jr., *Memorii*, lucrare în manuscris în Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean; Teodor Tanco, *Memorabilul George Matheiu*, în „Virtus Romana Rediviva”, vol. II, Bistrița, 1974, pp. 289–291).

³ George Linul (1864–1949) – n. Rebrîșoara. Clasele liceale le-a urmat la Gimnaziul din Năsăud fiind, de asemenea, pe toată durata studiilor (1876–1884), coleg cu George Coșbuc. A urmat Facultatea de Drept din Cluj (1884–1888), unde și-a luat și doctoratul, după care își începe stagiul de avocat la dr. Demeteriu Ciuta din Bistrița. A profesat mai întâi ca avocat pledant, iar apoi ca jurist consult la Prefectura maghiară a județului, până în 1918, dar și după Unire, până la pensionare (Teodor Tanco, *George Linul – colegul de clasă al lui Coșbuc*, în „Virtus Romana Rediviva”, vol. IV, Bistrița, 1981, pp. 252–253).

⁴ Mulțumim și pe această cale d-nei Delia Velescu pentru obiectele și materialele cu valoare documentară dăruite Muzeului Grăniceresc Năsăudean. Totodată, suntem recunoscători cercetătorului Constantin Catalano, la acest moment unul dintre cei mai buni cunosători ai biografiei lui George Coșbuc, pentru informațiile oferite cu generozitate.

Prezentăm în continuare imaginile, schematic, păstrând ordinea după care presupunem că au fost realizate. Astfel, în prima fotografie, la fel și în următoarele, personajele se află la masă: George Linul pe partea stângă, șezând pe scaun; George Matheiu la mijloc, în picioare; iar George Coșbuc în dreapta, de asemenea, așezat. În acest caz, toți stau cu fața la fotograf, lui George Matheiu revenindu-i sarcina de a turna în pahare (foto 1).

A doua imagine îi înfățișează pe cei trei închinând paharele. Dacă George Linul și George Matheiu au fost pozați din față, figura lui George Coșbuc este luată din profil (foto 2). Pentru ultima situație, protagoniștii se află iarăși toți cu fața la aparatul de fotografiat, în timp ce paharele, din care pare că s-a băut, sunt lăsate pe masă, pe a cărei margine și-a așezat și Coșbuc antebrațele (foto 3).

Despre existența celor trei variante o primă înștiințare a fost făcută în urmă cu 50 de ani, într-un articol tipărit în ziarul „Drapelul Roșu” din Timișoara, semnat de lect. univ. Ion Iliescu⁵. Informația i-a fost furnizată de către George Matheiu jr., fiul tipografului, care după „naționalizare” (1949) a părăsit Bistrița și a activat la Intreprinderea Poligrafică Timișoara (1949–1968)⁶. În articolul menționat, autorul reproduce doar ultima imagine din ordinea propusă de noi, catalogând-o, din necunoaștere, drept inedită, cu toate că a fost publicată cel puțin din anul 1926, când a apărut în revista bistrițeană „Zări Senine”, într-un număr dedicat lui George Coșbuc, la împlinirea a șase decenii de la naștere⁷. În acel an avea loc și dezvelirea bustului poetului în fața liceului din Năsăud, manifestări la care au participat, alături de numeroase personalități, și George Linul și George Matheiu⁸. Pentru perioada următoare, bibliografia avută la dispoziție nu oferă și alte materiale scrise menite să atingă subiectul propus.

După cum era de așteptat, realizarea fotografiilor s-a făcut în atelierul vestitului Alexandru Roșu din Bistrița⁹. Ideea de a se poza foștii colegi se pare că a aparținut „bardului de la Hordou”. Tot el a stabilit și ordinea în care sunt așezați la masă, astfel ca, privind prin ochii celor imortalizați, începând din stânga, să corespundă poziționării geografice a comunelor de origine: Coșbuc (Hordou), Matheiu (Salva) și Linul (Rebrișoara)¹⁰.

Insistând asupra relației de prietenie dintre cei trei, reamintim că aceștia au fost colegi la Gimnaziul din Năsăud, pe parcursul claselor I-III și parțial într-a IV-a, fapt confirmat de matricolele și anuarele școlare ale vremii. Cât au fost împreună, s-au situat unul după altul în catalog. Spre finele clasei

⁵ Ion Iliescu, *Fotografii inedite*, în „Drapelul Roșu”, Timișoara, 18 septembrie 1966. Pentru a nu se confunda cu un celebru personaj din viața politică românească, menționăm că autorul studiului la care facem referire, prof. univ. dr. Ion Iliescu (n. 1929), este un renumit filolog și bibliofil timișorean

⁶ George Matheiu jr., *op. cit.*, pp. 119–120.

⁷ *Trei foști conșcolari la revedere după 25 ani de la data absolvirii liceului de către G. Coșbuc*, în „Zări Senine”, revistă de cultură, Bistrița, 1926, anul II, nr. 1–2, p. 5.

⁸ „Omagiu lui George Coșbuc cu ocazia dezvelirii bustului în Năsăud”, Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1926, p. 10.

⁹ Teodor Tanco, *Memorabilul George Matheiu*, p. 289; Ion Iliescu, *op. cit.*

¹⁰ *Trei foști conșcolari la revedere după 25 ani...*

a IV-a, George Matheiu s-a despărțit de colegii săi, fiind trimis ca ucenic la o tipografie săsească din Bistrița, urmând să învețe meseria care ulterior îl va consacra¹¹. În matricola (catalogul clasei) pe anul școlar 1879/80, la poziția rezervată lui George Matheiu, în josul paginii, stă consemnat: „*A parasitu insitutului în decursulu semestrului alu doilea, aplicându-se la tipografia*”¹², în vreme ce anuarul gimnaziului pe acel an redă o exprimare care astăzi poate părea amuzantă, și anume: „*a desertatu*”¹³ (foto 4).

George Coșbuc și George Linul au rămas pe mai departe colegi, până la absolvirea liceului. Plecarea lui George Matheiu explică și lipsa acestuia în fotografiile făcute în fața gimnaziului din Năsăud, la data de 10 august 1909, cu ocazia întâlnirii de 25 de ani de la absolvire, imagini în care ceilalți doi sunt prezenți, alături de foștii colegi și profesori.

În ce privește legătura dintre George Coșbuc și George Matheiu, chiar dacă ultimul a plecat mai devreme din Năsăud, perioada în care au fost colegi a fost suficientă pentru strânsa lor prietenie de mai târziu, care s-a sudat, cu siguranță, și în afara orelor de curs. În memoriile lui George Matheiu jr., printre altele, se relatează: „*din povestirile tatălui meu rețin împrejurările grele în care a frecventat cursurile din Năsăud, făcând drumul până la școală și înapoi pe jos, însoțindu-se cu unii conșcolari, între care și fiul popii din Hordou, viitorul poet George Coșbuc*”¹⁴. Podul acoperit din Salva, peste Sălăuța, era luna dimineața locul de întâlnire dintre Coșbuc și Matheiu, pentru a continua împreună drumul spre Năsăud¹⁵. Este ușor să ne închipuim glumele, micile pozne și ghidușii, ori destăinuirile reciproce ce vor fi însoțit acele deplasări și care au făcut ca distanțele să pară mai scurte.

Revenind la fotografiile care fac obiectul rândurilor de față, este necesar a se face câteva scurte precizări legate de data la care au fost realizate. Sub imaginea reprodușă în 1926 în revista „Zări Senine” se află mențiunea: „*1 Septembrie 1909 – trei foști conșcolari la revedere după 25 ani de la absolvirea liceului de către G. Coșbuc*”. Deși explicația poate părea clară, iar în ce ne privește nu avem motive de îndoială¹⁶, au existat de-a lungul timpului și opinii diferite.

Astfel, dacă în volumul „Pagini despre Coșbuc”, Gavril Scridon este de acord cu anul 1909¹⁷, la fel și în „George Coșbuc în locurile anilor de ucenicie”¹⁸,

¹¹ George Matheiu jr., *op. cit.*, p. 20; Teodor Tanco, *Memorabilul George Matheiu*, pp. 289–291.

¹² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, fond *Gimnaziul Năsăudean*, Informațiunea pre 1879/80, fila 70. Mulțumim cercetătorului Adrian Onofreiu pentru sprijinul oferit în identificarea documentelor.

¹³ *Anuarul gimnaziului din Năsăud pe anul școlar 1879/80*. Notarea elevilor se făcea de la 1 la 5 – corespunzând în catalog următoarelor calificative: 1 = *eminente*; 2 = *foarte bine*; 3 = *bine*; 4 = *destulitoriu*; 5 = *nedestulitoriu*.

¹⁴ George Matheiu jr., *op. cit.*, p. 20.

¹⁵ *Ibidem*; Teodor Tanco, *Memorabilul George Matheiu*, pp. 289–291.

¹⁶ Trebuie avut în vedere că publicația „Zări Senine” a văzut lumina tiparului la Bistrița, unde în 1926 încă trăiau atât George Matheiu cât și George Linul, cei mai în măsură să ofere, la nevoie, informații corecte legate de momentul executării fotografiilor.

¹⁷ Gavril Scridon, „Pagini despre Coșbuc”, p. 181.

¹⁸ Gavril Scridon, „George Coșbuc în locurile anilor de ucenicie”, Baia Mare, 1975, p. 53.

mai târziu, în cartea „Viața lui George Coșbuc”, plasează momentul în vara anului precedent, când poetul a petrecut, de asemenea, câteva zile la Bistrița și, se pare, chiar s-a întâlnit cu ceilalți doi, dar și cu alți intelectuali români¹⁹.

Bineînțeles, se pot face speculații și cu privire la locul exact unde au fost făcute fotografiile. Bistrițeanul George Vasile Rațiu ne spune că George Coșbuc, atunci când venea în oraș, obișnuia să se întâlnească cu prietenii la localul „Paulini”, imobil situat astăzi pe strada Liviu Rebreanu, la nr. 27. De aici s-ar fi trimis și o celebră invitație în versuri, semnată de George Coșbuc și George Linul, adresată protopopului ortodox Grigore Pletosu, fostul lor profesor și diriginte de la gimnaziul din Năsăud, pentru a petrece alături de ei²⁰. Din păcate, relatările privind „vizitele” poetului la „Paulini” sunt destul de confuze, încât, chiar dacă George Vasile Rațiu pare a lăsa să se înțeleagă, este greu să stabilim vreo legătură certă cu împrejurarea de care ne ocupăm.

În încheiere, reamintim cititorilor că în urma întâlnirii de la Bistrița, din 1909, se mai cunoaște o fotografie, în care apar George Coșbuc și George Linul, în picioare, de această dată alături de soțiile lor, care sunt așezate pe scaune, în vreme ce poetul ține elegant între degete o țigară (foto 5). Prin comparație, afirmația că a fost realizată deodată cu celelalte este susținută, în primul rând, de îmbrăcămintea bărbaților și de obiectele prezente în cadru, care sunt peste tot aceleași.

La rândul ei, a fost reprodusă de mai multe ori, în diferite lucrări, uneori ajustată, fie pe orizontală, prin eliminarea unei părți din jumătatea inferioară²¹, fie pe verticală, în dorința de a se reda doar figura poetului și a soției sale²².

Credem că la această imagine a făcut referire și Lucian Valea, un alt împătimit cercetător al vieții lui Coșbuc, când a folosit următoarea exprimare pentru descinderea de la Bistrița, din 1909: „*Popas eternizat într-o fotografie, unde, alături de soțiile lor, cei trei Ge – George Coșbuc, George Linul și George Mathei – au atitudini de soți foarte sobri și foarte serioși*”²³. După cum se poate vedea, informația este corectă numai până la un punct, întrucât în cadru apar doar primii doi; sau dacă cumva se face referire la una din cele trei variante discutate anterior, acolo nu sunt reprezentate și doamnele. Există și posibilitatea, deși puțin probabilă, ca autorul să facă trimitere la o altă fotografie, necunoscută nouă, care să-i cuprindă, alături de perechile Coșbuc și Linul, și pe George Matheiu cu soția.

¹⁹ Gavril Scridon, „Viața lui George Coșbuc”, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, p. 229.

²⁰ George Vasile Rațiu, „Univers Coșbucian la Bistrița”, Ed. Mesagerul, Bistrița, 2010, pp. 14-15.

²¹ Gavril Scridon, „Pagini despre George Coșbuc”, p. 179.

²² Idem, „Viața lui George Coșbuc”.

²³ Lucian Valea, *Pe urmele lui George Coșbuc*, București, 1986, p. 250.

**DES CONTRIBUTIONS À LA PROMOTION DE QUELQUES
PHOTOGRAPHIES DOCUMENTAIRES**

- Résumé -

Les présentes pages offrent aux lecteurs de nouvelles données sur la réalisation de quelques photographies documentaires d'intérêt local et national. Les images présentent, sous trois hypostases, le poète George Coșbuc et deux anciens camarades de Gymnase de Năsăud, respectivement Matheiu George et Linul George. Les photos ont été immortalisées en 1909, à Bistrița, par le photographe Alexandru Roșu.

Foto 1. George Linul, George Matheiu și George Coșbuc
(Bistrița, 1 septembrie 1909) - varianta 1.

Foto 2. George Linul, George Matheiu și George Coșbuc
(Bistrița, 1 septembrie 1909) – varianta 2.

Foto 3. George Linul, George Matheiu și George Coșbuc
(1 septembrie 1909, Bistrița) – varianta 3.

Numele și religiunea școlarilor		Portarea morale	Religiunea					Limb'a					Istori'a și geograf'ia	Matematec'a	Fisic'a	Desemna liberu	Desemnu constr.	Caligraf'ia	Cantu și music'a
			Religiunea					Limb'a											
			latina	greca	romana	germana	magiara	latina	greca	romana	germana	magiara							
5	Emil. Popescu, g.-or.	es.	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	
	Em. Stefanutiu, g.-c.	b.	4	4	4	3	3	4	4	4	4	1	2	2	2				
	Georgiu Cosbucu, g.-c.	c. l.	1	3	4	3	3	4	2	3	2	3	4	4					
	Georgiu Linulu, g.-c.	b.	3	3	3	4	3	4	4	4	4	4	3	3					
	Georg. Siandoru, g.-o.	b.	3	4	4	4	1	3	4	4	4	4	3	4	3				
10	Greg. Ciuntereiu, g.-c.	c. l.	3	3	3	4	3	4	4	4	4	4	4	3					
	Iacobu Popu, g.-cat.	l.	1	4	4	4	4	4	3	4	3	4	4	1					
	Ioanu Bota, g.-cat. .	l.	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4					
	Ioanu Marte, g.-cat. .	b.	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	1					
	Ioanu Popescu, g.-or.	es.	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2					
15	Ioanu Timocu, g.-cat	c. l.	1	1	2	4	3	4	1	3	2	3	4	3					
	Octaviu Popu, g.-cat.	b.	3	3	3	4	2	4	2	2	4	4	4	1					
	Sigism. Pokay, r.-cat.	b.	3	4	4	4	1	3	4	2	4	2	2	2	2				
	T. Muresianu, g.-cat.	es.	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3					
	Zach. Bulbucu, g.-cat.	b.	3	4	4	5	4	4	4	4	4	3	3	3					

A desertatu: Georgiu Mateiu.

Foto 4. Anuarul gimnaziului din Năsăud pe anul școlar 1879/80 – situația clasei a IV-a.

Foto 5. George Goşbuc și George Linul cu soțiile (Bistrița, 1 septembrie 1909).

BALADA LUI TÂNASE TODORAN CA FORMĂ DE TRANSMITERE A MEMORIEI ȘI MESAJULUI UNUI EVENIMENT ISTORIC PRIN FOLCLOR

Iuliu-Marius MORARIU

Folclorul a avut dintotdeauna, între alte roluri, și unul didactic, el constituind adesea portalul prin care cei care cântau anumite piese erau inițiați cu privire la anumite ritualuri sau aflau informații cu privire la unele evenimente.

În societatea românească din Evul Mediu și din prima parte a modernității, unde populația românească era preponderent analfabetă, folclorul a constituit frecvent mijlocul de transmitere peste ani a faptelor unor personalități istorice de mare valoare, cu un rol comparabil cu al cronicelor, la care nu avea acces însă decât o parte restrânsă a populației.

O dovadă în acest sens o reprezintă și piesa folclorică a cărei sorginte poate fi identificată undeva în cea de-a doua parte a secolului al XVIII-lea, care descrie viața unui erou local din nordul Transilvaniei, centuagenarul Tănase Todoran¹. Ea s-a transmis în două variante, foarte asemănătoare, atât din perspectiva conținutului, cât și dintr-a mesajului², ce au fost culese și publicate de către celebra interpretă de muzică populară din zona Năsăudului, Valeria Peter Predescu. Cea din urmă, al cărei text autoarea l-a și înregistrat în variantă cântată, a suferit, între altele, și o intervenție a unui specialist, fiind prelucrată, după cum mărturisește antologa, de către profesorul Teohar Mihadaș³, devenind astfel, după canoane, o baladă cultă.

Modificarea întreprinsă de către profesorul năsăudean a avut drept consecință eliminarea unor arhaisme ieșite din uzul limbii și stilizarea din punct de vedere ritmic și prozodic a lucrării, însă nu a atins din punct de vedere al mesajului și al acuității informației, textul inițial. Dovadă în

¹ Iuliu-Marius Morariu, *Balada populară ca formă de perpetuare a memoriei: cazul martirului Tănase Todoran*, în rev. „Lucefărul” nr. 2 (38), Februarie, Botoșani, 2012, p. 34.

² Valeria Peter Predescu, „Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu”, Tipografia Popa’s Art, Timișoara, 2002, pp. 138-139; Idem, *Eroi ai neamului în lirica populară*, în revista „Zestrea”, nr. 2, Bistrița, 1998, pp. 16-17.

³ Personalitate marcantă a zonei Năsăudului în secolul trecut, atât datorită activității literare desfășurate, cât și datorită suferințelor îndurate din partea comuniștilor pentru refuzul de a colabora cu regimul. Cu privire la viața și activitatea sa, a se vedea: Ioan Seni, coord., „Dicționarul culturii și al civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud, vol. I Țara Năsăudului”, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010, s. v. Teohar Mihadaș; Teohar Mihadaș, „Pe muntele Ebal”, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1990.

acest sens este celălalt text al baladei, unde, prin comparație, găsim multe elemente comune⁴.

Prin strădania lui, dar și a celor care au cântat-o și perpetuat-o de-a lungul vremii, *Balada lui Todoran* a devenit un mijloc de transmitere a unor informații istorice și a unui mesaj profund, acela al răscoalei desfășurate în 10 mai 1763 la Salva, de la care se împlinesc două secole și jumătate, unde, grănicerii, care trebuiau să depună jurământul de înrolare în cel de-al doilea regiment grăniceresc⁵, în urma cuvântării bătrânului Tănase Todoran, în vârstă de 104 ani, care le-a demonstrat celor prezenți că autoritățile nu s-au ținut de cuvânt și recruții nu vor primi drepturile promise, s-au răscolat și i-au alungat pe baronul Adolf von Bukov și pe episcopul unit Petru Pavel Aron, refuzând înrolarea. Drept urmare, șase luni mai târziu, instigatorul a fost martirizat prin frângere cu roata, iar cei care i-au fost cei mai apropiați au fost unii spânzurați, iar alții bătuți și apoi exilați⁶.

Pe lângă documentele oficiale ale timpului, care fac referire la eveniment, în zona Năsăudului avem de-a face cu o memorie vie a eroului, materializată, la scurt timp după martiriu, în această baladă. Localnicii au păstrat figura eroului ca exemplu de demnitate, au păstrat chintesența evenimentului istoric și i-au creionat și o mică biografie, pe alocuri hiperbolizată. Astfel, amintirea lui Todoran a supraviețuit nealterată în conștiința colectivă de-a lungul a mai bine de două secole.

Faptul că balada a păstrat un adevăr istoric real și nealterat de mituri fantasmașice a dovedit-o publicarea, în anul 1938, de către istoricul local Virgil Șotropa, devenit apoi membru al Academiei Române⁷, a unui material privitor la înființarea graniței militare năsăudene, începută în anul 1762 și finalizată în anul următor. În studiul său, acesta pune la dispoziție și câteva documente importante, cu valoare de izvor, descoperite în Arhivele Bistriței⁸. Lipsa unor citări corespunzătoare, sau, mai precis, lipsa aparatului critic, constituie o mare lacună a cercetării. Personalitatea celui care a scris însă articolul, devenit membru al celei mai prestigioase instituții de cultură din România, dar și lipsa unor documente din arhivele vieneze, care să confirme sau să infirme cele publicate de el (poate se vor descoperi cândva), au făcut din lucrarea lui singurul material care oferă documente privitoare la răscoala de la Salva și, deci, o operă de o valoare incontestabilă.

⁴ Valeria Peter Predescu, „Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu”, pp. 138–139.

⁵ Dorel Man, *Pilda unei jertfe pentru neam și credința strămoșească*, în „Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea”, coord. Dorel Man și Flore Pop, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 201.

⁶ George Barițiu, „Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu”, tipărită la Romer și Kamner, Brasiouu, 1874 p. 103; Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, în revista „Arhiva Someșană”, nr. 24, Năsăud, 1938, p. 79.

⁷ *Ibidem*, pp. 1–102.

⁸ Nu se știe în ce împrejurări, probabil în timpul ocupației maghiare a Ardealului de Nord, între 1940–1944, aceste documente s-au volatilizat de-a dreptul, astăzi nemaifiind parte a arhivelor bistrițene (n. n.).

Cert este însă că, analizând comparativ informațiile oferite de Virgil Șotropa în paginile lucrării și cele oferite în baladă, datele coincid aproape întru totul. Ba mai mult, în cazul celor care nu coincid, istoriografia dă dreptate baladei și nu sentinței de condamnare a lui Tănase Todoran, publicată de autorul amintit. De exemplu, în sentință se menționează faptul că Todoran era în vârstă de 124 de ani⁹, în vreme ce balada susține doar că suta de ani fusese depășită de către eroul local¹⁰. Pornind de la această afirmație, și de la hrisovul de eliberare din armata moldoveană, unde a slujit zece ani, document ce se păstrează încă¹¹, istoricii au ajuns la concluzia potrivit căreia cei care au redactat sentința erau dezinformați și că, de fapt, bătrânul nostru avea doar o sută și patru ani în momentul răscoalei, fapt ce tinde să dea dreptate mai degrabă baladei decât sentinței emise de către curtea vieneză.

Recunoscând valoarea baladei, atât ca mijloc de perpetuare a memoriei martirului Todoran, cât și ca element de transmitere a unor informații istorice de o veridicitate incontestabilă, istoriografii care s-au oprit asupra temei folosesc informațiile din cadrul ei fără a le pune la îndoială, conferindu-le un statut similar celui de izvor istoric. De exemplu, secretarul Fondurilor Grănicerești Năsăudene din partea finală a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, Nestor Șimon, atunci când se referă la dimensiunea confesională a baladei arată că, atunci când îl trăgeau pe roată, Todoran striga: „Nu vă dați unirei!”¹², afirmație care putea fi fie speculată din sentință, unde se spune, între altele, că „a reținut pe oameni de la unire și de la înrolarea în regimentele grănicerești”¹³, fie din baladă, unde Todoran spune clar: „În mormânt de m-or băga/ Nu mă las de legea mea!”¹⁴.

Credem că cea de-a doua variantă a stat la baza afirmației istoricului năsăudean, fapt susținut și de precizarea „se spune”¹⁵, care, după cum reiese din context, duce mai degrabă spre tradiția populară, decât spre cercetarea istoriografică. În sprijinul afirmației noastre vom invoca și credința în faptul că acest cercetător, unul bine documentat, ce lucra în mod profesionist, nu s-ar fi abținut să nu citeze în subsidiar sentința, dacă ar fi avut acces la ea¹⁶.

⁹ *Ibidem*, p. 79.

¹⁰ Valeria Peter Predescu, „Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu”, p. 138.

¹¹ Teodor Tanco, „Lumea Transilvană a lui Ion Creangă”, Editura Virtus Romana Redidiva, Cluj-Napoca, 1999, p. 68.

¹² Dorel Man, *Fapta lui Tănase Todoran din anul 1763 în conștiința urmașilor: o scrisoare document din anul 1887 privind revolta de la Salva*, în rev. „Studia Universitatis Babeș Bolyai - Theologia Ortodoxa”, Cluj-Napoca, nr. 1/2006, p. 187.

¹³ Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, p. 79; George Barițiu, „Istoria regimentului alu II românesc granitaru transilvanu”, p. 103.

¹⁴ Iuliu-Marius Morariu, *Sfinții martiri năsăudeni, credința mai presus decât viața însăși*, în rev. „Atitudini”, anul 4, nr. 23, Petru Vodă, 2012, p. 50.

¹⁵ Dorel Man, *op. cit.*, p. 187.

¹⁶ Sau, ar fi publicat-o ulterior, într-un material, și astfel am fi avut-o înainte cu câteva decenii de materialul lui Șotropa, or acest lucru nu s-a întâmplat, fapt ce ne face să susținem această ipoteză ca fiind cea mai plauzibilă (n. n.).

Un alt exemplu l-ar putea constitui lucrarea maghiarului George Rettegi¹⁷, publicată la începutul secolului trecut, în care acesta face o serie de afirmații, unele nu tocmai exacte, pe care le-a preluat cel mai probabil din tradiția populară, deci din baladă.

Acestora li se alătură cercetări istoriografice mai vechi sau mai noi¹⁸, în care se face adesea referire la textul baladei, accentuându-se valoarea ei de izvor istoric, datorată atât transmițerii cu acuratețe a unor informații, cât și rolului ei de perpetuare a memoriei unui martir.

Observăm așadar felul în care, printr-o baladă, populația transilvăneană a reușit să transmită generațiilor viitoare imaginea unui erou și să o conștientizeze cu privire la importanța jertfei lui, asumându-și totodată rolul de izvor istoric pentru o societate preponderent analfabetă, cum a fost cea a românilor năsăudeni din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

¹⁷ Ștefan Meteș, „Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 161; Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, „Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte”, Editura Răsunsetul, Bistrița, 2001, p. 125.

¹⁸ Iată câteva dintre cele mai reprezentative: Teodor Tanco, „Virtus Romana Redidiva – însemnări și portrete”, volum editat de Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1973, p. 183; Constantin Cojocaru, *Dovezi de statornicie în credința ortodoxă în satele grănicerești din Transilvania între anii 1762–1781*, în rev. „Studii Teologice”, seria a III-a, anul XXX, nr. 3-4/1978, pp. 243–254; Nicolae Feier, „Sfinți români Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Telciu, Grigore din Zagra, Vasile din Mocod”, Ediția a II-a, Editura Karuna, Bistrița, 2008; Ana Filip, *Revolta grănicerilor năsăudeni de pe platoul Mocirla din Salva din 10 mai 1763*, în rev. „Plaiuri Năsăudene”, nr. 13, Mai, Năsăud, 1993, p. 3; Ioan Pop, „Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud”, Seria „Historica”, Editura Ardealul, Cluj-Napoca, 1999; Vasile Tutula, *Tănase Todoran, eroul și martirul de la Salva (10 mai 1763 – 12 noiembrie 1763)*, în rev. „Cetea Bihariei”, nr. 2, Oradea, 2006, pp. 1–18; Ioan Alexandru Mizgan, „Ofensiva uniatismului în Țara Năsăudului în secolul al XVIII-lea. Martiriul lui Tănase Todoran”, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008; Macarie Marius Dan Drăgoi, *Mărturisitorul Atanasie Todoran din Bichigiul Năsăudului*, în rev. „Renașterea”, anul XVII, nr. 5 (193), Mai, Cluj-Napoca, 2006; Carol Gollner, „Regimentele grănicerești din Transilvania 1764–1851”, Editura Militară, București, 1973; Ana Filip, *Todoran Tănasa a lui Dănilă din Bichigiu*, în „Dicționarul culturii și al civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud, vol. I Țara Năsăudului”, coord. Ioan Seni, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010, pp. 383–384; Măricuța Codrea, Vasilica Augusta Puica, „Salva, schiță monografică”, col. „Monografica”, nr. 6, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2003; Macarie Motogna, „Monahismul Ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea”, Editura Mănăstirii Rohia, Rohia, 2009; Idem, „Virtus Romana Redidiva, vol. VI, Memoria viitorului”, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1987, pp. 166–187; Idem, „Virtus Romana Redidiva, vol. II, Urme peste veacuri”, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1974, p. 203, p. 206; Idem, „Virtus Romana Redidiva, vol. V, Memoria istoriei”, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1981; Paul Ersilian Roșca, „Tănase Todoran, martir al neamului și al Bisericii noastre”, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008; Gheorghe Vasilescu, *Proclamarea canonizării Sfinților Martiri Năsăudeni*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, anul CXXVI, nr. 3–6, martie-iulie, București, 2008, pp. 265–275.

**Anexă: Balada lui Todoran (varianta prelucrată
de către prof. Teohar Mihadaș)**

Sub un deal cu stejăriș,
Lângă Salva pe-un podis,
Într-o zi de primavară
Grănicerii se-adunară,
Ca să puie jurământ.
Zori di la guvernământ
Generalu-mpărătesc
Ți-un vlădică românesc
După slujbă i-o oprit
Și pe toți i-o sfătuit
Jurământul să-l depună
C-apoi tăte-or merge strună
Stegul când s-o aplecat,
Un bătrân a-nacălecat,
Moș Tănase Todoran,
Nenfricatul veteran
iesă-n fața lor călare
Și rostește-o cuvântare:
„Nu primim al vostru sfat,
Ne-ați mințit, ne-ați înșelat,
Ca și-atunci când am intrat
Grăniceri la împărat.
Pă minciuni împărătești
Nu dăm brațe voinicești.
Moș Tănase Todoran,
Nenfricatul ardelean,
Ani el număra o sută
Și-aceea de mult trecută;
Către-a lui se întorcea
Și din gură așa grăia:
„Steagu-aiesta-i mincinos
Slobozâți puștile jos
Apăi să le ridicăți
Și spre domni să le-ndreptați”.
Grănicerii-l ascultau
Puștile le aruncau
Și în loc de jurământ
Le trântiră la pământ.
Apoi iar le rădicară
Și spre domni le îndreptară.
Domnii rău s-o spăimântat,
La asta nu s-o-așteptat.

De la-nalta-mpărăție
O venit o comnișâie,
Și pe mulți îi judecară
Feștecare cum să piară.
Unii-n temniță băgați,
Opt să fie spânzurați
Numa moșu Todoran,
Nenfricatu Bichigean,
El s-o sfârșit tras pe roată,
Plâns și azi de lumea toată;
Mândru câmp bătut de rouă
Îi jălesc fecioare nouă
Și nouă feciori voinici
Pă cei omorâți aici
Lângă Salva pe „moceră”
Și codru-i plânge de milă.
Pă vârful Țăbleșului
Cântă puiu cucului
Ș-așa cântă de cu jăle
Gânești că Țăbleșu pceră¹⁹.

**TĂNASE TODORAN'S BALLAD - THE MEMORY AND THE MESSAGE
OF AN HISTORICAL EVENT TRANSMITTED THROUGH FOLKLORE**

- Summary -

The article presents *Todoran's Ballad*, a folkloric ballad adapted by the teacher Teohar Mihadaș and performed by the singer Valeria Peter Predescu. The ballad describes the martyrdom of Orthodox Saint Atanasie Todoran from Bichigiu. Using the historiography and the literature as reference points, the author affirms that the traditional song had an important role because it helped to perpetuate the memory of a hero in an illiterate society.

Key words: orthodoxy, faith, folklore, hero, perpetuating the memory.

---

¹⁹ Valeria Peter Predescu, „Cântări născute culese și alese de Valeria Peter Predescu”, pp. 138-139; Idem, *Eroi ai neamului în lirica populară*, pp. 16-17.

DUMITRU NISTOR - POEZII ÎNCHINATE MUZEULUI GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN

Carmen RONTEA

Dumitru Nistor¹ s-a născut în anul 1893 în Năsăud într-o familie de „români curați și agricultori” după cum spune chiar el. Străbunicul dinspre mamă, Ioan Iovu Moldovan a fost stegar al Regimentului II valah de grăniceri, veteran al luptelor din 1848-1849. Dumitru Nistor intră la școală și absolvă doar șase clase.

În 1912, la vârsta de 19 ani, într-o toamnă ploioasă, rupt de oboseală de la munca câmpului, Dumitru îi spune tatălui că vrea să se prezinte la „număraș” (recrutare) el dorind să fie primit în marina austro-ungară. După ce primește încuviințarea părinților, împreună cu consăteanul Funor Iștvan Dumitru se prezintă la Bistrița, la sediul Regimentului 63 de linie, unde se oferă voluntar pentru marina imperială. Este acceptat, iar la 4 decembrie, însoțit de mama sa Firona, de tatăl Niculae și de camaradul Iștvan pornește cu căruța spre Bistrița. I se face vizita medicală, este lăsat apoi în oraș unde își cumpără cufărul de cătană, apoi primește 7 coroane de la cazarmă, bani pentru mâncare și ia drumul spre Pola (în Croația), principalul port militar al Austro-Ungariei.

Proaspătul recrutar călătorește cu trenul pe ruta Bistrița-Cluj-Budapesta-Zagreb-Pola. Aici urmează cursurile școlii de recruți, instruindu-se ca „prim îndreptător de tun”. De ce a ales Dumitru să servească în marină și nu în trupele terestre reiese clar din „procuvântarea” unui volum de poezie semnat de el:

„1. Pentru că nu am voit să fiu tot subt comanda ungurească;

2. Ca să folosesc timpul serviciului cu experiențe etnografice; știind bine că la marină servesc feciori de toate națiunile ce se află în „Monarchie” (Imperiul Austro-Ungar);

3. Ca să fac călătorii prin țări străine; ca să mă conving despre acelea ce am învățat ca copil la școală în orele geografiei”.

După terminarea școlii de marină, după o călătorie la Viena este imbarcat în 1913 pe crucișătorul austriac „Regina Elisabeta” ca Geschützvormeister (primul îndreptător de tun). Este trimis să lupte cu acest crucișător în Orientul îndepărtat. Aici este impresionat de ținuturile exotice întâlnite, de tradițiile și obiceiurile băștinașilor, pe care și le notează

¹ Informațiile privind biografia lui Dumitru Nistor au fost preluate din arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean și de pe site-ul www.revistasinteza.ro

și istorisește în jurnalul său. Echipajul pierde bătlăile, iar Dumitru Nistor împreună cu colegii de pe crucișător este luat prizonier de către japonezi. Timp de 10 luni va fi prizonier într-o mănăstire budistă din Himeji, apoi mutat într-un lagăr special construit pentru prizonierii germani și austrieci, la Aonogahara, unde va rămâne până în 1919.

Se întoarce în țară în 1920-1921, unde își găsește părinții decedați. Viața continuă, își întemeiază o familie și reia muncile câmpului. În timpul liber continuă să scrie și să picteze, colecționează ziare și reviste. Îl vizitau oameni de cultură, scriitori și este cunoscut și în cercurile lui Octavian Goga, asta datorită poeziilor sale pe care le-a compus în tot timpul prizonieratului. În perioada interbelică Dumitru Nistor organizează expoziții locale de pictură, iar în anii înaintați ai vieții ține diferite conferințe la diverse manifestări culturale.

S-a stins din viață în anul 1970, a prins două războaie mondiale și a văzut întreaga lume.

În anul 1967 la dezvelirea bustului lui Vasile Nașcu de la Muzeul Regional (actualul Muzeu Grăniceresc Năsăudean) Dumitru Nistor dedica personalității celui omagiat o vibrantă poezie, iar o alta clădirii muzeului (fosta „Șvarda”). Aceste poezii se păstrează în manuscris în arhiva Muzeului Năsăudean, și le oferim cu drag cititorilor publicației noastre.

„Lui Vasile Nașcu

odă închinare și omagiu de subsemnatul

În fine:

A sosit și ceasul, să te văd în bronz turnat și eu
 Și bustul tău fixat pe soclu, aici, în față la muzeu;
 Și-n veșmînt de sărbătoare, adunată lumea-n jurul tău...
 Deci, iată-mă Vasile Nașcu, c-am sosit și eu;

Și-n această zi solemnă să vorbesc în locul tău,
 S-arăt lumii ce-ai făcut, lupta și trecutul tău,
 Ca să-nțeleagă cei ce nu știu cum te-ai luptat și insistat
 Pe lîngă „Curtea din Viena”, de unde-ai fost și expulzat;

Și cum nu te-ai dat învins, pînă-cînd n-ai exoperat
 Averi și școale, la români, de la al Vienei Împărat...
 Tu i-ai pretins un drept al nostru și din Viena n-ai plecat
 Pîn-nu ți-a dat „Documentul”, cu dreptul nostru cîștigat.

Deci, ăsta-i fost Vasile Nașcu, tu dascăle neînfricat...
 Tu multe drumuri ai făcut, înspre Viena, la împărat,
 Și cu juristul Mureșan, ați luptat neîncetat
 Și numai datorită vouă: averi și școale am cîștigat;

Iar azi cînd bustu-ți desvelim, în zi solemnă de serbare,
Eu, ca bard plugar și grănicer, îți cînt din liră o cîntare:
Tu n-ai nevoie de discursuri, tilcuite rău sau bine,
Căci „Școalele Năsăudene” vor vorbi mereu de tine.

Năsăud 8 octombrie 1967
Cîntat din liră:
de Grănicerul Dumitru Nic. Nistor
Năsăudeanul”.

*

„Muzeul Raional – Năsăud

Clădire veche, cu arcade, fostă temniță pe vremuri...
Bătrînii îți ziceau „La Șvardă”, și-și aminteau de negre vremuri...
Pe coridorul principal, mai stă pavajul de lemn tare
Și între arcade stă și bara, unde sta garda, la intrare.

Cînd mă gîndesc azi, că-s bătrîn, la cîte-au fost și-am auzit:
Căți robi aici, zăcînd în lanțuri și chinuiți au mai pierit;
Aici a fost și Todoran, cel răzvrătit cu a lui gloată,
Și dus legat în lanț la Salva, pe „Mocirle” a fost tras pe roată.

Azi, ești o tristă amintire, a timpurilor ce-au trecut,
Iar noi suntem azi ferm convinși că ce-a trecut, e bun trecut;
De-aceea „Șvardă” blăstămată, azi în muzeu te-am transformat,
Și, scormonind din lut trecutul, multe piese am adunat;

Și-am pus în fruntea Instituției oameni pricepuți, cinstiți...
De nu mă credeți ce vă spun... N-aveți decît să veniți.
Și vi-ți convinge și-ți vedea, ce-am adunat noi „La Șvardă”
Iar cine trage la-ndoială, îl rog să vie și să vadă.

Năsăud MCMLXVII
Cîntat din liră:
de Grănicerul Dumitru Nic. Nistor
Năsăudeanul”.

**DUMITRU NISTOR - DES POÈMES POUR LE
MUSÉE GRĂNICERESC DE NĂĂĂUD**

- Résumé -

L'article présente des informations sur la vie de Dumitru Nistor (1893-1970), descendant des gardes-frontières de NĂĂĂud, et deux poèmes écrits par lui-m me. Les poèmes sont d di s   Vasile Naşcu, à l'occasion du dévoilement de son buste dans le parc du Musée Gr niceresc de NĂĂĂud, et à l'institution déjà mentionnée. Ils ont été écrits en 1967 et ils sont gardés dans les archives du Musée Gr niceresc de NĂĂĂud.

Foto 1. Dumitru Nistor – artilerist în marina austro-ungară
(arhiva foto a Muzeului Grăniceresc Năsăudean).

Foto 2. „O plăcută amintire dintr-o convorbire amicală avută cu poetul Octavian Goga” (arhiva foto a Muzeului Grăniceresc Năsăudean).

Foto 3. Dumitru Nistor în 1936, la vârsta de 43 de ani (arhiva foto a Muzeului Grăniceresc Năsăudean).

FRAGMENTE DIN ISTORIA CATEHEZEI ÎN EPISCOPIA CLUJULUI ÎNTRE ANII 1950–1958*

Călin Emilian CIRA

În perioada regimului comunist s-a încercat o diminuare a rolului preotului și Bisericii. Acest lucru s-a reușit doar parțial, deoarece majoritatea populației, mai ales din sate, era apropiată de biserica parohială. Chiar dacă mulți preoți au fost intimidați, iar unii dintre ei arestați de autoritățile politice, iar activitatea pastorală îngrădită, am putea spune că Biserica, prin slujitorii și credincioșii săi, a reușit să păstreze credința și să se adapteze noilor condiții, care nu au fost ușoare. A existat din partea forurilor superioare bisericești o preocupare pentru pregătirea clerului în a-și desfășura misiunea încredințată în noile condiții politice și sociale defavorabile credinței. S-au propus diferite metode de pastorație și de misiune deoarece, precum scria părintele Ion Bria în studiul *Biserica Ortodoxă și mărturia creștină*, publicat în anul 1981, în revista *Biserica Ortodoxă Română*, „parohia desfășoară o întreită activitate: de hrănire sau pastorală, de mărturie sau misionară, de slujire sau diaconală”¹. De asemenea, viața de credință nu se reduce doar la ziua de Duminică ci trebuie să fie o lucrare continuă. Astfel preotul și credincioșii, care în fapt formează parohia, sunt obligați să se supună poruncii Mântuitorului de a propovădui (Matei 28, 19): „[...] Parohia se hrănește spiritual nu numai Duminica, la Cina Domnului, la care sînt invitați toți: «Beți dintru acesta toți», - ci permanent. Pastorația, care înseamnă lucrarea de hrănire duhovnicească, nu poate fi redusă la cultul de Duminică. Parohia este un organism viu, o comunitate vie, în continuă «zidire» și înnoire. Orizontul vieții parohiale nu este limitat la adunarea liturgică și la membrii acesteia. Parohia este un organism în creștere și extindere continuă, o obște care sporește zilnic (Fapte 2, 47), care iradiază dincolo de limitele ei. Preotul și fiecare credincios în parte sînt confrunțați cu porunca misionară a Evangheliei (Matei 28, 19), deoarece «Vestea cea bună» nu este proprietatea exclusivă a Bisericii, ci este un mesaj universal, ce aparține

* Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit de Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/159/1.5/S/132400, cu titlul „Tineri cercetători de succes – dezvoltare profesională în context interdisciplinar și internațional”.

¹ Ion Bria, *Biserica Ortodoxă și mărturia creștină*, în „Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române”, Anul XCIX, Nr. 1–2, ianuarie-februarie 1981, p. 60.

tuturor (II Tes. 3,1)². Astfel, preoții au folosit după puteri atât mijloacele de pastorație colectivă, „adică acelea prin care urmărim și realizăm pastorația sau conducerea sufletească a tuturor enoriașilor din parohie, sau a marii lor majorități, indiferent de vîrstă, sex, nivelul moral sau intelectual ori profesiunea și îndeletnicirilor lor ș.a.m.d.; cele mai des folosite dintre acestea sînt: cultul divin (slujbele săvîrșite în biserici), predica și cateheza, la care se adaugă cuvîntul tipărit, sub diferitele lui forme (carte sau volum, revistă, ziar, album, foaie volantă etc.)³ precum și metodele pastorației individuale prin contactul cu credinciosul, realizat prin intermediul vizitelor pastorale, săvîrșirea anumitor ierurgii și mai ales prin Taina Spovedaniei⁴.

Aceste mijloace au fost utilizate și de către preoții ardeleni, în funcție de posibilități și de particularitățile parohiei. Cultul bisericesc, predicile, catehezele au fost utilizate de către preoți pentru întărirea credinței. În următoarele rînduri ne vom opri asupra câtorva aspecte legate de modul în care s-a desfășurat lucrarea catehetică în cadrul Episcopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului în timpul comunismului și vom insista asupra celor petrecute în anul 1958, când au fost arestați preoții Liviu Galaction Munteanu și Ioan Bunea pentru că au întocmit o programă de cateheză la inițiativa episcopului Teofil Herineanu.

În anii '50 Patriarhia s-a preocupat de această problemă și a elaborat o programă de cateheză, care apoi a fost transmisă în teritoriu prin intermediul episcopilor, fapt ce rezultă și din circulara Nr. 4901/1951, emisă de Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului: „Vă trimitem programa cu subiectele catehezelor fixate de Sfânta Patriarhie. În proxima conferință lunară, P.C. Voastră o veți dicta preoților, iar aceștia își vor lua însemnări, din punct în punct. În catehizație se vor călăuzi după această programă și, în măsura posibilităților, vor căuta să satisfacă aceste îndatoriri [...]”⁵.

În contextul vremii, când religia a fost eliminată din școală și ateismul era promovat ca doctrină de stat, Biserica a fost interesată de o bună desfășurare a activității catehetice. La nivel episcopal se cereau informații despre aceasta. Astfel, în anul 1952, cu prilejul Conferinței protopopilor, desfășurată la 10 ianuarie, s-a specificat importanța datoriei de a transmite învățătura de credință credincioșilor de către preoți prin intermediul catehezei: „[...] 1/Atragem preoțimii noastre luarea aminte asupra îndatoririi de a catehiza. Fiecare dintre CC. preoți va face raport oficialului protopopesesc în termen de cel mult cinci zile de la data prezentei circulare, menționând ziua și ora când face catehizarea. P.C. Protopopi vor întocmi un tablou cuprinzând parohiile și filiile din raion, și îl vor înainta Consiliului Eparhial cel mai târziu în proxima zi după conferința

² *Ibidem.*

³ Ene Braniște, *Mijloace și metode de lucru în activitatea pastorală și misionară a preoțimii de azi*, în „Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române”, Anul XCIX, Nr. 1-2, ianuarie-februarie 1981, p. 47.

⁴ *Ibidem.*

⁵ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1951, *Episcopia Ortodoxa Romana Cluj*, Nr. 4901/1951, fila 151.

preoțească din Ianuarie a.c.[...]”⁶. Și în anul 1955 oficiile protopopești de pe raza Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului trebuiau să înainteze un raport despre ziua și ora în care se desfășoară catehezele: „Vă invităm să ne înaintați un raport asupra catehezei, din toate parohiile aparținătoare tractului protopopesec. Tabloul va cuprinde ziua și ora când preotul din parohia respectivă face catehizația. Raportul va fi înaintat imediat după proxima conferință preoțească de orientare, inclusiv ziua de 10 octombrie a.c. [...]”⁷.

În general catehizarea credincioșilor se făcea Duminică și în sărbători, după Vecernie, precum rezultă din rapoartele întocmite de preoții parohi. În parohia Maieru „catehizația pruncilor școlari se face în fiecare Duminică după Vecernie (ora 3 d.a.)”⁸, „catehizarea în parohia Rodna, preotul din postul II, o face în zilele de Duminică și sărbători la vecernie, ora 14 p.m.”⁹. Preotul Hanțiu Dumitru din parohia Romuli în „Raportul de activitate pe luna ianuarie 1955” arată: „am ținut cateheza liturgică regulat”¹⁰. Într-un alt raport înaintat de parohia Maieru se arată: „Cu onoare raportez că pentru pruncii școlari se face cateheza regulată în fiecare Duminică la ora 2,1/2 d.a., după vecernie. Frecvențează circa 100 copii. Cei cari locuiesc la depărtare mai mare vin neregulat. În lunile de primăvară frecvența e mai bună. Celor adulți li se țin predici catehetice de serie, în fiecare Duminică, regulat li se explică Catehismul cel mare. În anul 1955 am început explicarea Catehismului p. I (Credința), în a.c. am tratat partea a II-a (Poruncile) urmând ca în viitor 1957 să tratez p. III (Sf. Taine)”¹¹. În anul 1956 preotul Liviu Rusu din parohia Mocod arată că „ora de cateheză e ținută după vecernie în Duminici și Sărbători”¹². Preocuparea preoților în această lucrare era atentă și constantă: „Am ținut cateheză liturgică regulat la adulți, iar elevii din clasa I – al VI-lea în fiecare Duminică după masă dela 2–3 țin religie cu dâșii despre rugăciuni, cântări religioase și Mica Biblie (Vechiul Testament și Noul Testament). Frecvența la religie au fost între 37 și 55 elevi, iar la biserică credincioși au fost între 85–200 suflete”¹³.

În unele parohii catehizarea era identificată cu predica și cu diverse cuvântări ținute cu prilejul săvârșirii anumitor Sfinte Taine sau ierurgii. Acest lucru se petrecea în parohia Ilva Mică: „se face catehizația elevilor în cadrul

⁶ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1952, *Episcopia Ortodoxa Română Cluj*, Nr. 117/1952, filă nenumărată.

⁷ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1955, *Episcopia Ortodoxa Română Cluj*, Nr. 5362/1955, filă nenumărată.

⁸ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1955, *Parohia ort. rom Maieru*, Nr. 235/1955, fila 203.

⁹ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1955, *Rodna*, la 5.X.1955, fila 202.

¹⁰ ¹⁰ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar corespondență 1955, *Oficiul paroh. ort. Romuli*, Nr. 44/1955, fila 139.

¹¹ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1956, *Oficiul parohial ort. român Maieru*, Nr. 251/1956, filă nenumărată.

¹² Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1956, *Oficiul parohial ort. Mocod*, Nr. 20/1956, fila 101.

¹³ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1956, *Raport de activitate pastorală pe luna Nov. 1956, Romuli*, fila 85.

posibilităților în fiecare sărbătoare între orele 11–12 a.m., cu ocazia predicii de la Sf. Liturghie. Se mai face cu orice ocaziune și convenire cu elevii la diferite funcțiuni în parohie, la înmormântări, cununii și altele”¹⁴. La 26 august 1958 Episcopia Ortodoxă din Cluj trimite către protopopiatele din subordine adresa cu numărul 5932/1958, prin care solicită protopopului ca „la conferința administrativă din luna octombrie să dezbată cu preoții mai multe probleme” și să fie luate „hotărâri în sensul concluziilor dela Conferința cu Protoiereii, ținută în Centrul Eparhial la 20 august.”¹⁵ La capitolul II, pct. 10 se scrie: „Catehizarea copiilor:

- a. conscrierea și gruparea
- b. ciclul I: cl. I-II
- c. ciclul II: cl. III-IV
- d. ciclul III: cl. V-VII

Povestioare morale religioase, rugăciuni, Sf. Scriptură, Catehism. Până la 15 septembrie a.c. va fi trimis dela Centrul Eparhial programa analitică și toate îndrumările necesare asupra materialului didactic. [...]. La pct. 11: Catehizarea adulților. La acatistele de miercuri seara și vecerniile de Duminică 20 minute «Cuvînt de învățătură». Se va trimite programa analitică cu schița temelor pentru întregul an bisericesc, sept. 1958-sept. 1959”¹⁶. Când s-au scris acestea nimeni nu se aștepta la ceea ce se va întâmpla nu peste multă vreme, când cei care au întocmit această programă analitică, preoții Liviu Galaction Munteanu și Ioan Bunea au fost arestați tocmai pentru această lucrare. În anul 1958 episcopul Teofil Herineanu a numit ca vicar pe părintele Liviu Galaction Munteanu, care împreună cu părintele Ioan Bunea, au primit sarcina de a elabora o programă de cateheză pentru anul 1958–1959.

Realizarea acesteia s-a făcut cu acordul Departamentului Cultelor, însă, după ce s-a difuzat către protopopiate și parohii, s-a cerut retragerea grabnică și restituirea până la ultimul exemplar centrului eparhial, iar Liviu Galaction Munteanu și Ioan Bunea au fost arestați.

Părintele Liviu Galaction Munteanu s-a născut în localitatea Cristian, la 16 mai 1898. A studiat la liceul „Andrei Țașaga” din Brașov, la Institutul Teologic-pedagogic din Sibiu și la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde a devenit doctor în Studiul Noului Testament. A fost hirotonit preot de către episcopul Nicolae Ivan, a fost profesor la Academia Teologică din Cluj și rector al acesteia între anii 1940–1945 și apoi al Institutului Teologic din 1948 până în anul 1952, când acesta a fost desființat¹⁷. A murit în anul 1961 în închisoarea din Aiud.

Ioan Bunea s-a născut la 16 septembrie 1906 în Lunca Arieșului. A urmat cursurile Liceului din Turda, iar apoi a studiat la Facultatea de Litere

¹⁴ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1955, *Dela oficiul parochial ort. rom. Iva Mică*, № 48/1955, fila 204.

¹⁵ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Episcopia Ortodoxă Română Cluj*, Nr. 5932/1958, filă nenumărată.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, Ed. Enciclopedică, București, 2002, p. 321.

și Filosofie a Universității din Cluj și la Academia Teologică din același oraș. Și-a luat licența în Filosofie în anul 1931, iar în Teologie în 1936 la Chișinău. După finalizarea studiilor a fost profesor de Religie la Liceul din Năsăud și preot în Năsăud și Sângeorz-Băi. Între 1939–1940 și 1945–1948 a îndeplinit funcția de profesor la Seminarul Pedagogic Universitar din Cluj, iar între 1940–1945 a predat și la Liceul din Turda. Din 1948 a fost lector de limba greacă la Institutul Teologic Universitar din Cluj, funcție îndeplinită până în 1952 când institutul a fost desființat. Între 1952–1959 a predat la Școala de cântăreți și la Seminarul Teologic clujean. După eliberarea din închisoare, a slujit la Someșeni și la biserica „Schimbarea la Față” din Cluj și a fost profesor la Seminarul Teologic din aceeași localitate, între anii 1972–1981. La 6 iulie 1990 părintele Ioan Bunea s-a mutat la cele veșnice¹⁸. Ambii preoți au fost arestați deoarece au întocmit programa analitică de cateheză, fapt ce rezultă din Ordonanța privind pornirea procesului penal: „Eu, anchetator penal de securitate din Serviciul de Anchete Penale al Direcției Regionale M.A.I. Cluj, Locot. MURARETU CONSTANTIN, analizând materialul privind pe numitul MUNTEANU GALATION LIVIU, născut la 16 mai 1898 în comuna Cristian, raionul Codlea, regiunea Stalin, naționalitatea română, cetățean al R.P.R., fără partid, vicar la episcopia ortodoxă română din Cluj, domiciliat în Cluj P-ța Malinovski Nr. 18;

CONSTAT

Susnumitul în luna august 1958, a luat măsuri și a elaborat o programă analitică privind catehizarea elevilor din învățământul elementar pe anul școlar 1958/1959.

Această programă a multiplicat-o la mașină și-a trimis-o cu instrucțiuni celor 12 protopopiate din subordine, pentru ca aceștia rîndul lor să o multiplice și să o trimită fiecărui preot în parte în vederea aplicării ei.

Unul din preoții care au primit această programă a mers la învățătorul din comună și a cerut elevii de la școală pentru a ține lecții de religie cu ei, în baza programei analitice, trimisă de către vicarul MUNTEANU LIVIU.

Avînd în vedere că aceste fapte constituie înfracțiunea prev. și ped. de art. 209 pct. 2 al ultim. din C.P. al R.P.R., în baza celor de mai sus și în conformitate cu art. 195, 196 și 198 din C. pr.P.

DISPUN

Să se pornească procesul penal pentru înfracțiunea prev. și ped. de art. 209 pct. 2 alin. ultim din C.P. săvîrșită de numitul MUNTEANU GALATION LIVIU.

Urmărirea penală va fi efectuată de către anchetatorul penal de la această Unitate¹⁹.

Un alt aspect care a agravat situația părintelui Munteanu a fost găsirea unor extrase din articolele pe care acesta le-a publicat, și care au fost considerate ca avînd un conținut fascist și anticomunist, fapt ce rezultă din *ORDONANȚA*

¹⁸ *Ibidem*, p. 73.

¹⁹ ACNSAS, Dosar Arhiva. Fond 250, vol. I, Dosarul de anchetă nr. 507, fila 5.

de atașarea probelor materiale la dosarul de anchetă penală datată 9 aprilie 1959: „Cu ocazia percheziției efectuate asupra numitului MUNTEANU GALACTION LIVIU au fost găsite și ridicate «Programa analitică a lecțiilor catehetice de la cursul primar pe anul școlar 1958-1959» și «Programa analitică pentru catehizarea adulților pe anul bisericesc 1 sept. 1958-1 sept. 1959».

De asemenea au fost găsite în arhiva dos. nr. 1517 extrase din articolele intitulate «Creștinismul ca temelie a vieții sociale», «A murit mareșalul Averescu», «Problema jidovească în România», «Lupta împotriva duhului vremii noastre», «Întâmpinarea Domnului», «Temelia legii noastre, credința în învierea Domnului», «8 iunie sărbătoarea străjerilor» și «Poetul erou», articole care au fost scrise și publicate de către MUNTEANU GALACTION LIVIU în diferite reviste, în perioada 1937-1944. Aceste articole au un puternic conținut anticomunist și fascist.

Avînd în vedere că publicațiile menționate mai sus au importanță pentru cazul respectiv, în calitate de probă materială și în conformitate cu art. 179, și 205 din C. Pr. P.

DISPUN

Anexarea celor două programe analitice menționate mai sus și a copiilor extras de pe articolele respective la dosarul de anchetă, ca probe materiale²⁰.

În ancheta desfășurată la 21 nov. 1958 la Cluj, între orele 21.30 și finalizată la 1 și 30 de minute, condusă de locotenentul Muraretu Constantin, părintele Galaction a fost întrebat despre programa de catehizare. Acesta a menționat în cadrul anchetei că aceasta s-a elaborat cu acordul episcopului și al Departamentului Cultelor: „În legătură cu elaborarea programei analitice privind catehizarea credincioșilor declar următoarele:

În prima jumătate a lunii august 1958, nu pot preciza ziua, «permanența Consiliului eparhial», formată din: episcopul HERINEANU TEOFIL, vicarul MUNTEANU GALACTION-LIVIU (subsemnatul), consilierii GOȘESCU IULIU și POP IOAN, secretarul BUIU IOAN și inspectorul eparhial SIMU (nu-i cunosc celălalt nume), într-una din ședințele săptămânale a hotărât convocarea într-o conferință la centrul eparhial a tuturor protopopilor din episcopie.

S-a fixat pentru această conferință următoarea ordine de zi:

1. Sudarea unirii celor două biserici;
2. Combaterea sectelor religioase;
3. Organizarea parohiilor.

Cu ocazia ședinței săptămânale a «permanenței Consiliului eparhial», despre care am declarat mai sus, s-a stabilit data la care să fie convocată conferința cu protopopii, dată pe care nu mi-o reamintesc.

Pe baza celor stabilite, la data respectivă au fost convocați, prin ordin scris, protopopii din episcopie.

Ordinea de zi a fost discutată înainte de convocarea protopopilor cu împuternicitul Departamentului Cultelor - ENEA AUGUSTIN, care a fost de acord cu ordinea de zi.

²⁰ *Ibidem*, filele 23-24.

La data stabilită au fost prezenți la conferință 10 protopopi și un secretar protopopesc (de la protopopiatul Câmpeni). A fost ales protopopul de la Năsăud.

La conferință a luat parte întreg Consistoriul eparhial precum și inspectorul ministerial NENCIU și împuternicitul departamentului ENEA AUGUSTIN.

Conferința a fost prezidată de către episcopul HERINEANU TEOFIL²¹. În cadrul acestei întâlniri s-a hotărât că preoții pot continua catehizarea credincioșilor. Aceasta se putea face sâmbăta de la ora 14, până duminica la aceeași oră. La sfârșitul conferinței s-a cerut de către mai mulți protopopi ca tot ce s-a discutat și hotărât la conferință să fie trimis fiecărui preot. De asemenea, în aceeași anchetă părintele Munteanu declara că el a cerut lui Ioan Bunea să realizeze programa analitică:

„După terminarea conferinței, mai mulți protopopi, printre care CĂIAN de la Turda, PURDEA de la Dej și BULEA de la Beclean (nu le cunosc celălalt nume) mi-au cerut ca toate concluziile trase la conferință și materialul indicat pentru catehizare să le fie bătute la mașină și trimise lor spre a le prelucra cu preoții.

Pe baza acestei cereri, în prima ședință săptămânală a permanenței consiliului eparhial am ridicat problema ca tot ceea ce s-a discutat la conferință să fie bătut la mașină și trimis tuturor protopopilor.

Recunosc faptul că, fără să am o altă aprobare și din propria inițiativă eu l-am chemat pe profesorul de la Seminarul Teologic Cluj – BUNEA IOAN, care a întocmit și mi-a prezentat o programă analitică pe trei cicluri pentru catehizarea copiilor și peste o săptămână de zile mi-a prezentat și o programă pentru catehizarea adulților.

După ce am avut deja cele două programe analitice și hotărârile conferinței bătute la mașină, le-am adus în ședința permanenței consiliului eparhial. Această ședință a avut loc pe la sfârșitul luni august. Nu pot preciza ziua²². Programele au fost prezentate în cadrul permanenței consiliului eparhial iar episcopul Teofil a hotărât transmiterea lor către protopopiate: „Cu ocazia ședinței «permanenței consiliului eparhial», eu am început să dau citire programei analitice a lecțiilor catehetice de la cursul primar, pe anul școlar 1958–1959, însă am fost întrerupt de episcopul HERINEANU TEOFIL ca să nu mai citesc, să le multiplic la mașină și să fie expediate protopopiatelor.

Precizez că nu s-au purtat nici un fel de discuții în cadrul acestei ședințe cu privire la programele analitice «de catehizare de la cursul primar pe anul școlar 1958/1959» și de catehizare a adulților în anul bisericesc 1 septembrie 1958 – 1 septembrie 1959²³. Programa s-a trimis la cele 12 protopopiate ale eparhiei, iar două exemplare au fost păstrate de către Liviu Galaction Munteanu. Protopopiatele, la rândul, lor aveau datoria de a transmite mai departe programa către parohii: „Recunosc faptul că programa analitică a

---

²¹ *Ibidem*, fila 26.

²² *Ibidem*, fila 27.

²³ *Ibidem*.

lecțiilor catehetice de la cursul primar pe anul școlar 1958/1959 am trimis-o cu adresă protopopiatelor în ziua de 3 sept. 1958. În adresă le făceam cunoscut că le trimitem «Programa analitică» a lecțiilor catehetice la cursul primar pe anul școlar 1958/1959 și le ordonam să multiplice și să difuzeze pentru toți preoții din protopopiat de urgență această programă pentru ca învățământul catehetic să se poată organiza și funcționa unitar în toate parohiile noastre. Preoții să fie îndrumați a-și face schița la toate lecțiile ținute. Lecțiile să se țină sîmbăta după masă ori duminica înainte de liturghie, la latitudinea preoților.

Programa analitică privind catehizarea adulților în anul bisericesc 1958–1959 (1 sept.) am expediat-o la protopopiate în ziua de 4 septembrie 1958 cu adresă separată.

În adresă dădeam ordin ca această programă să fie multiplicată și difuzată la parohii, iar cu prima ocazie la prima conferință a parohiei să fie pusă în discuție organizarea și modalitățile înfăptuirii catehizării²⁴.

La nivel parohial au avut loc câteva incidente legate de modul în care s-a realizat catehizarea. Astfel, în satul Tăure preotul Briciu Cornel a mers la școală și a cerut ca să țină lecții de cateheză. A reușit acest lucru și a ținut cateheza într-o grădină. Preotul Hanțiu Dumitru din comuna Romuli s-a dus cu programa analitică la Sfatul Popular cu dorința de a o aplica, însă i-a fost confiscată²⁵.

Liviu Galaction Munteanu a fost interogat și în legătură cu ce s-a discutat după expedierea programelor, concluzia discuțiilor fiind că ar putea exista anumite neplăceri: „Recunosc faptul că după expedierea programelor de catehizare la protopopiate a venit la mine consilierul administrativ GOȘESCU IULIU și mi-a spus că în lege nu se vorbește de catehizarea copiilor, și că s-ar putea ca să avem neplăceri din cauza programelor privind catehizarea elevilor. La acestea eu i-am răspuns că: «am făcut-o și nu mai avem ce face».

De asemenea, după ce au fost sesizate autoritățile de stat, a venit la mine episcopul HERINEANU TEOFIL și mi-a spus că o să avem neplăceri din cauza felului cum s-au aplicat programele de catehizare și că va trebui să le retragem.

Alte probleme nu știu să se mai fi discutat²⁶.

Interogatoriul a continuat și în ziua de 22 noiembrie 1958 de la ora 1.30 până la 7.30. În cadrul acestuia Liviu Galaction Munteanu a declarat că s-a pus problema lipsei de manuale pentru cateheză: „La confruntarea care s-a ținut cu protopopii (așa cum am declarat anterior), discutându-se despre posibilitățile de catehizare, protopopul POP de la Huedin a ridicat problema lipsei de manual.

La această discuție, episcopul HERINEANU TEOFIL a spus: «avem omul cu știința care să ne pună la dispoziție materialul necesar» arătînd cu mîna spre mine.

²⁴ *Ibidem*, fila 28.

²⁵ *Ibidem*, fila 29.

²⁶ *Ibidem*.

Unul dintre protopopi, al cărui nume nu-l rețin, a obiectat asupra legalității acțiunii de catehizare a cetățenilor, la care episcopul HERINEANU a răspuns categoric: «precum alte culte au dreptul să facă catehizație și noi avem dreptul acesta»²⁷.

În același interogatoriu Liviu Galaction Munteanu a fost întrebat cine a stabilit titulatura programelor de catehizare. Răspunsul a fost că el a dat denumirea acestora, însă cu aprobarea episcopului Teofil: „Titlul programelor analitice respectiv: «Programa analitică» a lecțiilor catehetice de la cursul primar pe anul școlar 1958–1959 și «Programa analitică» pentru catehizarea adulților a fost dat de mine personal și tot eu am luat inițiativa redactării lor.

Precizez că la această acțiune și-a adus aportul și episcopul Herineanu Teofil prin faptul că la conferința cu protopopii m-a indicat pe mine, ca fiind omul competent să stabilesc materialul necesar catehizării»²⁸.

Implicarea părintelui Ioan Bunea a reprezentat un interes deosebit pentru anchetator, fapt ce reiese din *Proces-verbal de interogatoriu* din 26 decembrie 1958, când Liviu Galaction a fost pus să prezinte acest aspect: „În luna august 1958, după conferința cu Protopopii, l-am chemat în biroul meu – biroul secretariatului – pe profesorul Bunea Ioan, rugându-l ca în calitate de catehet specialist, orientându-se după «cartea de învățătură și catehismul» din Sibiu, să extragă materialul pentru catehizarea copiilor din școli elementare, între vârsta de 7–14 ani, apoi pe trei cicluri: Ciclul I să cuprindă elevii din clasa I și II, Ciclul II să cuprindă lecțiile pentru elevii din clasele III și IV sau ciclul III să cuprindă materialul pentru catehizarea elevilor din clasele V–VI și VIII»²⁹.

Părintele Ioan Bunea a acceptat realizarea programelor, prezentându-le lui Liviu Galaction Munteanu pe o ciornă: „Bunea Ioan mi-a prezentat ambele programe sub formă de ciornă, scrise cu cerneală pe foi de caiet. Pentru catehizarea elevilor mi-a întocmit pe cicluri lista titlurilor pe materii, în ordinea cronologică în care urmează să fie predată elevilor. La fel pentru adulți mi-a întocmit o listă cu titlul lecțiilor în ordinea cronologică de predare. Bunea Ioan prezentându-mi aceste programe mi-a spus că le-a întocmit după îndrumările și cărțile indicate de mine și ținând cont de regulile pedagogice și crede că sînt corespunzătoare»³⁰.

La fel ca în cazul lui Liviu Galaction Munteanu și pentru arestarea părintelui Ioan Bunea s-a folosit ca motiv atât realizarea programei de cateheză, dar și faptul că deținea materiale anticomuniste. Astfel, în ORDONANȚĂ de punere sub învinuire, datată 18 februarie 1959, anchetatorul Constantin Muraretu constata: „Materialele de anchetă îl demască pe BUNEA IOAN, că în luna august 1958, la cererea numitului MUNTEANU GALACTION LIVIU a redactat o programă analitică, pentru a se trece pe baza ei la catehizarea elevilor de la cursul elementar, pe anul școlar 1958–1959. Această programă a fost apoi multiplicată și difuzată preoților de pe raza regiunii Cluj, pentru a se aplica.

²⁷ *Ibidem*, fila 30.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, fila 36.

³⁰ *Ibidem*, filele 36–37.

De asemenea, BUNEA IOAN, nutrind sentimente anticomuniste, fasciste și legionare, a colecționat și deținut la locuința sa, pînă în februarie 1959, cînd a fost arestat, materiale propagandistice cu caracter anticomuniste, legionare și naționaliste, cum ar fi revista «Gîndirea» și «Viața ilustrată», broșuri, articole decupate din ziare, etc.

Față de cele expuse mai sus și văzînd și dispozițiunile art. 248¹, 248⁶, 248⁷ și 248⁸ din C. Pr. P

DISPUN

Punerea sub învinuire a numitului BUNEA IOAN, pentru săvârșirea infracțiunii de uneltire contra ordinii sociale, sub forma agitației contrarevoluționare, prev. și ped. de art. 209 pct.2 lit. a comb. cu lit. b al. II și a infracțiunii de deținere de publicații interzise, prev. și ped. de art. 325 lit. c din C.P. al R.P.R. Conținutul prezentei ordonanțe se va aduce la cunoștința numitului BUNEA IOAN sub semnătură [...]”³¹.

Conform Procesului-verbal de interogatoriu din 3 februarie 1959, părintele Ioan Bunea specifică faptul că a întocmit programa analitică la indicațiile părintelui Munteanu și a înmănat-o acestuia după două, trei zile: „După ce am primit indicațiile de la Munteanu Liviu, am redactat o lucrare pe cicluri și clase, așa cum am declarat mai sus că am primit indicații de la Munteanu Liviu.

Programa analitică pe care eu am întocmit-o cuprindea trei cicluri respectiv:

- ciclul I → care cuprindea clasele 1 și 2 elementare
- ciclul II → care cuprindea clasele 3 și 4 elementare
- ciclul III → care cuprindea clasele 5-7 elementare.

Pentru fiecare ciclu erau indicate titlurile lecțiilor pe care eu le consideram potrivite vârstei, probleme care erau aranjate în lucrarea respectivă, fiind numerotate cu cifre.

Programa redactată de către mine, scrisă cu cerneală, am prezentat-o vicarului Munteanu Liviu după circa 2-3 zile de cînd ni-a dat indicația să o redactez.

Forma definitivă a lucrării nu am văzut-o”³².

Legat de cei doi, locotenentul Muraretu Constantin în *Concluzii de Înviniuire Nr. 277* din 13 aprilie 1959 scria: „Locot. MURARETU CONSTANTIN, anchetator penal din Serviciul de anchete penale al Direcției Regionale M.A.I. Cluj, examinînd actele dosarului de anchetă penală nr. 507 privind pe:

1. MUNTEANU GALACTION LIVIU, învinuit de săvîrșirea infracțiunii prev. și ped. de art. 209 pct. 2 lit. a comb. cu lit. b alin. II. C.P. și
2. BUNEA IOAN, învinuit de săvîrșirea infracțiunilor prev. și ped. de art. 209 pct. 2 lit. a comb. cu lit. b alin II și 325 lit. c. C.P. al R.P.R.

Urmărirea penală a fost pornită din oficiu:

Din actele și lucrările dosarului de anchetă penală,

³¹ *Ibidem*, filele 80-81.

³² *Ibidem*, fila 85.

CONSTAT URMĂTOARELE

În fapt:

1. MUNTEANU GALACTION LIVIU, înainte de 23 August 1944 a fost un adept al ideilor legionare și anticomuniste, fiind de acord cu acțiunile întreprinse de către organizația legionară și fascismul german. El își manifestă sentimentele și ideile anticomuniste și își exprimă bucuria pentru succesele vremelnice obținute de către armatele fasciste antonesciene împotriva URSS.

Învinuitul MUNTEANU GALACTION LIVIU își manifestă sentimentele de ostilitate față de comuniști și față de U.R.S.S., atît prin discuțiile pe care le poartă cu diferite elemente cît și în scris prin articolele pe care le-a publicat la diferitele reviste, printre care: «Viața Ilustrată», «Gîndirea», «Renașterea» și altele.

În aceste reviste, învinuitul MUNTEANU GALACTION LIVIU publică diferite articole, în care atacă în mod grosolan doctrina materialistă-marxistă, socialismul și comunismul în general, precum și orînduirea de stat sovietică, declarîndu-se în mod fățiș un dușman al acestora³³. [...] Aceeași acuzație de anticomunism este adusă și părintelui Ioan Bunea: „2. BUNEA IOAN. Se dovedește a fi un adept al curentelor politice de extremă dreaptă.

În luna august 1958, învinuitul BUNEA IOAN fiind solicitat de către învinuitul MUNTEANU GALACTION LIVIU să redacteze o programă analitică pentru catehizarea elevilor de la cursul elementar și una pentru catehizarea adulților, a fost de acord cu propunerea făcută primind invitația de a întocmi aceste programe [...].

Activitatea subversivă desfășurată de către învinuitul BUNEA IOAN nu se limitează numai la elaborarea, împreună cu MUNTEANU GALACTION LIVIU, a programei analitice menită să ducă la instigarea cetățenilor împotriva legilor R.P.R și la introducerea învățămîntului religios în școli.

Iată-l pe învinuitul BUNEA IOAN că prin lunile ianuarie-februarie 1958 recită în cancelaria profesorală de la Seminarul teologic ortodox din Cluj, față de mai mulți profesori, o poezie care avea un conținut dușmănos și în care era ponegriată și batjocorită situația prezentă a muncitorilor din țara noastră, fila 94–95³⁴. În urma acestor acuzații, cei doi preoți au fost condamnați la închisoare, Liviu Galaction Munteanu la 17 ani temniță grea și 8 ani degradare civică, iar Ioan Bunea la 12 ani muncă silnică și 7 ani degradare civică. Primul a decedat în anul 1961 în închisoarea din Aiud, iar părintele Bunea a fost eliberat în ziua de 31 ianuarie a anului 1964³⁵ „[...] Se urmărea un scop bine definit: prin întemnițarea noastră catehizarea tineretului era desființată, nici un preot nu mai avea cutezanță s-o facă³⁶.

Cu toate acestea, într-un raport de activitate pe perioada 16–31 octombrie 1958, trimis de parohul din localitatea Maieru, se specifică faptul că a

³³ *Ibidem*, filele 123–124.

³⁴ *Ibidem*, filele 127–128 vezi și Ioan Bunea, *Memorial*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, pp. 126–155.

³⁵ Ioan Bunea, *Memorial*, p. 149

³⁶ *Ibidem*, pp. 129–130.

catehizat credincioșii: „Sîmbăta și Duminica d.m. am catehizat pruncii școlari”³⁷. Și preotul din Mocod arată: „În toate Duminicile și în Sărbători s-a celebrat Sf. Liturghie, predicile zilei-utrenie și vecernie-cu cetiri din Sf. Scriptură T.V. – cu explicațiile cuvenite, iar după vecernie s-a făcut cateheza cu copiii de școală”³⁸. Și alți preoți au continuat predarea învățăturilor creștine: „Am avut 2 ore de cateheză cu elevii de la școală, în fiecare sîmbătă după masă”³⁹. Și preotul din Lușca scrie în raportul său înaintat protopopiatului: „Pe lîngă predicile ocazionale și Duminica și în Sărbători, după Sf. Liturghie, cu cei prezenți am ținut catechizație [...]”⁴⁰. Interesant este raportul înaintat de preotul Ciurdărean Emil din Nimigea de Jos, întocmit la 24 octombrie 1958, în care scrie: „Serviciul divin, cateheza precum și serviciile cerute de credincioși le-am îndeplinit întocmai [...] P.S. Restitui programa analitică”⁴¹. Aici surprinde acest post-scriptum, prin care preotul arată că se supune ordinelor primite, dar acestea nu-l împiedică să fie pe mai departe catehet în lucrare.

Am observat că și alți preoți nu s-au depărtat de cateheză și catehizare, gîndindu-se că au trebuit ca să restituie programa analitică, pentru a fi reanalizată și îmbunătățită, sau pur și simplu nu au cunoscut adevăratul motiv pentru care această programă a fost retrasă.

De altfel, parohia Feldru a trimis copiile programelor analitice doar în luna noiembrie 1958. Protopopiatul o înaintează eparhiei, specificînd faptul că toate programele analitice au fost astfel predate: „Cu supunere înaintăm ultima copie a ord. Sf. Episcopii Nr. 6164 și Nr. 6181/1958 privind programele analitice pentru catehizare dela parohia Feldru. Menționăm că nu mai avem în protopopiat nici un exemplar din sus menționatele ordine”⁴².

După acest moment, despre cateheză vorbesc doar unii preoți în rapoartele lor, deoarece aceasta nu se mai desfășura după un program coordonat de centrul eparhial. Apoi s-a considerat că predica duminicală sau cuvîntările la anumite prilejuri (botez, înmormîntare etc.) o poate înlocui. Totuși, problema catehezei va fi tratată în unele conferințe preoțești și prezentată ca un mijloc important de transmitere a învățăturii de credință, precum în conferința preoțească desfășurată în luna septembrie a anului 1978, cu tema „Locul și rolul preotului în activitatea bisericească și social obștească în societatea contemporană”, în cadrul căreia predica și cateheza sunt menționate ca mijloace necesare

³⁷ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Parohia ort. rom. Maieru*, Nr. 244/1958, filă nenumărată.

³⁸ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Of. parohial ort. rom. Mocod*, Nr. 57/1958, *Raport de activitate din 15–31 octombrie a.c.*, filă nenumărată.

³⁹ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Of. parohial ort. Romuli*, Nr. 87/1958, *Raport de activitate pe luna oct. 1–20, 1958*, filă nenumărată.

⁴⁰ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Raport de activitate Năsăud III Lușca*, 16.X.1958, filă nenumărată.

⁴¹ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Raport de activitate. Nimigea de Jos, 24 octombrie 1958*, filă nenumărată.

⁴² Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Năsăud, Dosar Corespondență 1958, *Of. Protopopesc Ort. Rom. Năsăud*, Nr. 789/1958, filă nenumărată.

întăririi credinței creștinilor, care deseori erau asaltați de credincioși aparținători diferitelor confesiuni creștine.

Astfel, din cel menționate vedem o preocupare față de transmiterea învățaturii de credință și prin intermediul catezei, într-o perioadă în care valorile au fost răsturnate, iar ideologia comunistă trebuia impusă prin orice mijloace, de la delațiune și minciună la tortură și închisoare.

Bibliografie:

Articole și cărți

Braniște, Ene, *Mijloace și metode de lucru în activitatea pastorală și misionară a preoșimii de azi*, în „Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române”, Anul XCIX, Nr. 1–2, ianuarie-februarie 1981, pp. 47–58.

Bria, Ion, *Biserica Ortodoxă și mărturia creștină*, în „Biserica Ortodoxă Română. Buletinul Oficial al Patriarhiei Române”, Anul XCIX, Nr. 1–2, ianuarie-februarie 1981, pp. 59–66.

Bunea, Ioan, *Memorial*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2015.

Păcurariu, Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Enciclopedică, București, 2002.

Documente de Arhivă:

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Dosar Arhiva, Fond 250, vol. I, Dosarul de anchetă nr. 507.

Arhiva Protopopiatului Ortodox Năsăud.

Episcopia Ortodoxă Română Cluj, nr. 4901/1951, în „Dosar Corespondență 1951”.

Episcopia Ortodoxă Română Cluj, nr. 117/1952, în „Dosar Corespondență 1952”.

Episcopia Ortodoxă Română Cluj, nr. 5362/1955, în „Dosar Corespondență 1955”.

Parohia Ortodoxă Română Maieru, No 235/1955, în „Dosar Corespondență 1955”.

Rodna, la 5.X.1955, în „Dosar Corespondență 1955”.

Oficiul parohial ortodox Romuli, Nr. 44/1955, în „Dosar Corespondență 1955”.

Oficiul parohial ortodox român Maieru, Nr. 251/1956, în „Dosar Corespondență 1956”.

Oficiul parohial ortodox Mocod, Nr. 20/1956, în „Dosar Corespondență 1956”.

Raport de activitate pastorală socială pe luna Nov. 1956, Romuli, în „Dosar Corespondență 1956”.

Dela oficiul parohial ort. Rom. Ilva Mică, No 48/1955, în „Dosar Corespondență 1955”.

Episcopia Ortodoxă Română Cluj, nr. 5932/1958, în „Dosar Corespondență 1958”.

Parohia ort. rom. Maieru, No 244/1958, în *Episcopia Ortodoxă Română Cluj*, nr. 4901/1958, în „Dosar Corespondență 1958”.

Of. parohial ort. rom Mocod, Nr. 57/1958, *Raport de activitate din 15–31 octombrie a.c.*, în „Dosar Corespondență 1958”.

Of. parohial ort. Romuli, Nr. 87/1958, *Raport de activitate pe luna oct. 1–20*, în „Dosar Corespondență 1958”.

Raport de activitate Năsăud III Lușca, 16.X.1958, în „Dosar Corespondență 1958”.

Raport de activitate Nimigea de Jos, octombrie 1958, în „Dosar Corespondență 1958”.

Of. Protopopesic Ort. Rom. Năsăud, Nr. 789/1958, în „Dosar Corespondență 1958”.

**ASPECTS FROM THE HISTORY OF CATECHESIS IN
THE DIOCESE OF CLUJ BETWEEN 1950-1958**

- Summary -

The study presents some aspects from the history of catechesis in the diocese of Cluj between 1950-1958.

ASTRA NĂSĂUDEANĂ REDIVIVA A ÎMPLINIT UN SFERT DE VEAC (1990-2015) - FAPTE, ÎMPLINIRI, DEZAMĂGIRI, SPERANȚE...

Ioan SENI

Ideea unei ASTRE NĂSĂUDENE REDIVIVA era vehiculată în ținutul năsăudean încă din lunile ianuarie-februarie 1990, la nivelul intelectualității din Năsăud și din zonă: Grigore Găzdac - fostul director al Liceului „George Coșbuc”, redutabilul profesor Octavean Ruleanu, pr. protopop Ioan Dâmbu, Ioan Seni, Grigore Marțian, Ioan Lăpușneanu, Traian Pavelea, Adriana Lupoiaie, etc., Vica Istrate, Dumitru Nistor, pr. Dumitru Tomi, pr. Leon Pop, Vasile Cleja, Ioan Radu Nistor, Nechifor Someșan, Viorel Pălăgeș, Ștefan Ghioc, Raus Pompei, Romulus Berceni, Ioan Mititean, Sever Ursa din Maieru, Pavel Berengea din Ilva Mare, Virgil Ureche din Poiana Ilvei, Ana Filip din Salva etc., dar și în întâlnirile cu diferite personalități cu origini pe aceste meleaguri, precum Gavril Istrate și Alexandru Husar (Iași), Gavril Scridon, Dumitru Protase, Teodor Tanco, Ironim Marțian (Cluj-Napoca) ș.a.m.d.

După mai multe întruniri în Sala profesorală a Liceului năsăudean, s-a alcătuit o listă de membri, completată cu Procesul verbal al ședinței de constituire, însoțit de Statutul și Proiectul de program pe care ni l-am propus, iar în continuare am demarat acțiunea de obținere a personalității juridice, statut pe care l-am obținut în septembrie 1990. În conducerea Despărțământului și-au păstrat funcțiile obținute în primii ani de activitate, până astăzi sau până au trecut la cele veșnice, prof. Ioan Seni ca președinte, etc., Vica Istrate ca secretar financiar, pr. protopop Ioan Dâmbu, familia Ioan și Lucreția Mititean, familia Romulus și Valeria Berceni, familia Grigore și Florica Marțian, Vasile Cleja, Ioan Lăpușneanu, Gh. Pleș, Sever Ursa, Ana Filip, Pavel Berengea, Leon Catarig.

Cele mai obișnuite și mai frecvente acțiuni astriste, consemnate și-n presa năsăudeană, județeană sau națională au fost nenumăratele sesiuni de comunicări locale, naționale sau internaționale, dezvoltate în jurul unor personalități năsăudene consacrate, momente însoțite de dezveliri de plăci comemorative sau busturi: Zagra (1994) - placa Nicolae Drăganu; Ilva Mare și Măgura

Ilvei (1995) – placa cu efigie de bronz Liviu Rebreanu; Năsăud – plăci dedicate lui Iuliu Moisiil, Virgil Șotropa, Iulian Marțian la (prin președ. Desp. Astra I. Seni; la dezvelirea lor a participat și Ministrul Învățământului – prof. univ. dr. Liviu Maior și academicianul Dumitru Protase); Rebrîșoara (1997) – plăcile în memoria Gl. Onișor Cârțu, Anton Precup, Ignațiu Seni, Iacob și Ioachim Mureșanu, Șt. Lupu (prin Nicolae Trifoiu, Leon Catarig, fam Ioan și Onișor Cârțu, primar Nicolae Bodiu); Sângeorz-Băi (1996) – bustul lui Solomon Haliță (prin Traian Ciociu – președinte Astra locală); Coșbuc (1998) – plăcile: Iuliu Bugnariu Sălăuțeanu și George Coșbuc (prin C-tin Catalano – președinte Astra locală); Feldru (2000) – placa dedicată Anghelinei, sora lui Coșbuc (prin prof. Ioan Nechiti); Năsăud (1998) – placă în memoria Grănicerilor năsăudeni (la Muzeul Grăniceresc); Năsăud (2001) – placa Desp. Astra la 120 ani, amplasată pe peretele estic al Jandarmeriei; Năsăud (2011) – placă dedicată lui Emil Catarig, amplasată pe peretele nordic al casei în care a locuit (plăcile au fost susținute financiar de prof. Ioan Seni prin efortul binevoitor al câtorva sponsori cu respect pentru cultura și istoria noastră).

În aceeași idee se înscriu și donațiile medicului Gh. Tr. Dascăl (peste 32 busturi și monumente) onorate de festivități astriste: la Cristești Ciceului – busturile *Mihai Eminescu*, *Ion Creangă*, *George Coșbuc*, *Torma Karoly*, *Andrei Mureșanu*, *Traian*, *Petru Rareș*, *Monumentul Eroilor*, *Crucea Bisericii vechi*, *Crucea Eroilor Unirii*, *Crucea Întâlnirii fiilor satului* (înalță de circa 20 m); Monumentul „Lupa Capitolina”: la Dej, Năsăud, Maieru, Leșu, Gherla, Cristești Ciceului (ultima flancată de busturile lui Decebal și Traian); bustul poetului Mihai Eminescu – Năsăud (2), Chiești (Cluj), Lechința (2011); bustul regelui dac Decebal la Rebrîșoara și Coșbuc; bustul regelui Ferdinand la Beclean; statuia regelui Ferdinand la Năsăud (în mărime naturală); bustul episcopului Iuliu Hossu la Dej; bustul lui Ianoș Bolyai la Nușeni; bustul poetului Iustin Ilieșiu la Maieru și Anieș (2006); bustul romancierului Liviu Rebreanu la Năsăud, Ilva Mare, Maieru, Beclean (două). Busturile donate de medicul Gh. Traian Dascăl au fost realizate de sculptorul Vlad Prună, absolvent al Institutului de Arhitectura din Cluj Napoca. Alte monumente dedicate unor personalități cu implicare Astra: Salva (2005) – bustul academicianului Tiberiu Moraru; Mintiu – bustul academicianului năsăudean Iulian Marțian (donație a familiei Ironim Marțian din Cluj-Napoca, Grigore și Radu Marțian din Năsăud); bustul lui Avram Iancu (donație senator Ioan Rus); Năsăud (2002) – bustul poetei Veronica Micle (Consiliul Local Năsăud, primar ing. D-tru Mureșan și sculptor Aurel Contraș din București). Serbările astriste prilejuite de aceste evenimente s-au bucurat de prezența onorabilă a multor delegați Astra din țară (Sibiu, Blaj, Cluj-Napoca, Gherla, Dej, Baia Mare, Brașov-Săcele, Iași...), a numeroși profesori universitari, academicieni, scriitori (Dumitru Protase, Horia Colan, D-tru Acu, Gheorghe Pop, Ironim Marțian, Aurel Podaru, Cornel Cotuțiu, Sever Ursa, Icu Crăciun, Iacob Naroș, Mircea Daroși, Ioan Mititean), dar și oaspeți de peste Prut. În plinătatea lor evenimentele astriste erau completate cu vernisări de expoziții diverse (pictură, carte, artizanat, desene, filatelie, etnografie etc.)

Astriștii năsăudeni nu au lipsit de la aniversarea unor evenimente naționale sau locale (Ziua Națională, Ziua Eroilor, Ziua Unirii, Ziua Europei, zilele Eminescu, Coșbuc, Rebreanu, zilele Școlilor, zilele localităților, alte evenimente istorice etc.), fie în calitate de organizatori sau prin implicare directă.

În cei 25 de ani ai Astei Rediviva, Desp. Năsăud al Astei a activat peste 30 de Cercuri în oraș sau în zonă: cercul Colegiului Național „George Coșbuc” Năsăud – 70 membri; Năsăud oraș – 200 membri; Protopopiatul Năsăud – 136; comuna Maieru – 55; comuna Salva – 80; Școala Generală „Mihai Eminescu” Năsăud – 17; comuna Parva – 19; comuna Rebrîșoara – 34; Sângeorz-Băi – 64; comuna Ilva Mare – 33; comuna Poiana Ilvei – 17; comuna Rebra – 22; comuna Feldru – 18; Zagra – 42; Monor – 24; Leșu – 21; Măgura Ilvei – 15; comuna Coșbuc – 16; Lunca Ilvei – 12; Ilva Mică – 19; Nepos – 6; Cristeștii Ciceului – 27; Beclean – 14; Poșta Năsăud – 22; Valea Bârgăului – 25; Colegiul Economic Năsăud – 12; comuna Dumitra – 10; Mititei – 7; Romuli – 17; Telciu – 10; Rodna – 40; Lechința – 13; Colegiul Tehnic „Grigore Moisil” Bistrița – 27; Liceul cu Program Sportiv Bistrița – 45; Posmuș (Șieu) – 1 febr. 2015 cu 15 membri.

Din totalul de peste 1100 membri ai ASTREI NĂSĂUDENE, câțiva sunt pe viață, achitând anual pe lângă cotizația de membru activ și suma de 150 lei. Membrii de Onoare ai Despărțământului ASTRA Năsăud în perioada 1990-1999 au fost: acad. Șt. Pascu; prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate (Iași); scriitor Teodor Tanco; prof. univ. dr. Al. Husar (Iași); prof. univ. dr. D-tru Acu (Sibiu, președintele Asociațiunii ASTRA); prof. Mircea Prahase (Bistrița); prof. univ. dr. Ironim Marțian (Cluj-Napoca); prof. dr. Dorel Cosma (Bistrița); jurnalist Valentina Butnaru (președinta Societății „Limba Noastră cea Română” Chișinău); Valeria Peter Predescu (Bistrița); acad. Dumitru Protase (Cluj-Napoca); prof. univ. dr. Victor Grecu (Sibiu, vicepreședinte Astra Centrală); prof. univ. dr. ing. Octavean Bologa (Sibiu, președinte al Desp. Central Astra); prof. Leonida Ștefănescu (Bistrița, Insp. g-ral ISJ BN); prof. Anton Buta (Bistrița, insp. g-ral ISJ BN); prof. C-tin Totir (Bistrița, insp. g-ral ISJ BN); prof. dr. Lazăr Ureche (insp. șc. ISJ BN), ec. drd. Nicolae Trifoiu (Cluj-Napoca); prof. univ. dr. Gheorghe Pop (Baia Mare, președinte al Desp. Astra Maramureș); prof. Silvia Pop (Blaj, președinte al Desp. Astra); prof. Areta Moșu (prim vicepreședinte al Astei Centrale, președinte al Desp. Astra Iași); prof. Petre Istrate (Brașov, secretar al Desp. Astra); prof. Sever Ursa (Maieru); col. dr. Vasile Tutula (Cluj-Napoca).

La data de 7 febr. 2015, cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani ai ASTREI NĂSĂUDENE REDIVIVA, au mai obținut această calitate și următorii: prof. dr. Teodor Ardelean (dir. Bibl. Jud. „P. Dulfu” Baia Mare, dir. și redactor șef al revistei „Familia română”); prof. univ. dr. ing. Barbu Bălan (red. șef „Pro Memoria 1940-1945”); prof. dr. Valeria Bilț (insp. șc. de specialitate, președinte al Desp. Astra Tg. Lăpuș); prof. dr. Luminița Cornea (președinte al Desp. Astra Harghita-Covasna); lector univ. dr. Denisa Manea (UBB, filiala Năsăud); lector superior Maria Barbă (Univ. B.P. Hașdeu, Cahul); ec. dr. Radu Gavrilă (președinte al Desp. Astra Dej); jr. Ștefan Mihuț (vicepreșed. Desp. Astra Dej); Alexandru Pugna (artist de muzică populară, mesager al folclorului din jud. BN la nivel național și internațional, vicepreședinte al CJ BN); pr. Ioan Pinte

(dir. Bibl. Jud. „G. Coșbuc” BN); dr. Gavril Țărmure (dir. CJC BN); Al. Gavrilaş (dir. Complexului Muzeal Jud. BN); dr. Adrian Onofreiu (cercetător și publicist, Serv. Jud. BN al Arhivelor Naționale); Menuț Maximinian (dir. Cotidianul „Răsunetul” Bistrița). Suntem încrezători în efortul lor pentru susținerea Despărțământului Astra Năsăud în demersul său educativ.

Festivalul ilvean de colinde, desfășurat sub sigla Astei și girat de aștriiștii ilveni, a depășit 19 ediții, găzduite alternativ de cele șase localități ilvene, în care primarii, directorii de școli, numeroase cadre didactice, preoți, instructori de formații artistice s-au întrecut în fiecare ediție în a fi gazde bune. Festivalul a fost găzduit de fiecare localitate ilveană după cum urmează: Poiana Ilvei – 1994, 1996, 2000, 2007, 2013; Leșu Ilvei – 1995, 2005, 2012; Lunca Ilvei – 1997, 2008, 2009; Ilva Mare – 1998; 2003, 2010; Ilva Mică – 1999, 2004, 2011; Măgura Ilvei – 2006, 2014; a XX-a ediție a fost găzduită de localitatea Ilva Mare (președinte Astra – prof. Pavel Berengea). Fiecare localitate ilveană și-a impresionat oaspeții veniți din alte localități prin numeroasele surprize: cadouri de Moș Crăciun, formații invitate din alte județe, rezența unor artiști consacrați din județ (Valeria Peter Predescu, Alexandru Pugna, Cornelia Ardelean, Emilia Popdeac, etc.), din țară sau de peste Prut. Întotdeauna primarul gazdă a oferit un suvenir specific fiecărei localități, iar Despărțământul Astra Năsăud a oferit diplome pentru cei implicați.

Ed. a XVI-a Ilva Mică, 2011. În fața coloanei: dir. Ilie Mare, primar Aurel Horia, președ. Ilva Mică, președinte Desp. Astra Năsăud Ioan Seni.

Poiana Ilvei – 2013: Ioan Seni, pr. Leon Pop, Nicolae Lupșan.

Tabăra internațională „Acasă la noi” ajunsă la ediția a XVIII-a, cu elevi și studenți din Republica Moldova găzduiți în primele 15 ediții de aștrăștii și cercurile aștrăștine nășăudene, iar următoarele 3 ediții de Consiliul Județean Bistrița-Nășăud. Astfel, copiii oaspeți au fost cazați la aștrăștii din Nășăud, la Telciu, la Coșbuc, Romuli, Salva, Rebrășoara, Rebra, Nepos, Feldru, Ilva Mică, Poiana Ilvei, Ilva Mare, Leșu, Sângeorz-Băi, Maieru, Rodna, Dumitra, iar Cons. Jud. Le-a oferit cazare la Școala „Sf. Maria” din Bistrița (dir. Doina Tat) și la Complexul Ortodox „Sf. Pahomie” din Gledin (preot Ioan Titieni).

Numeroasele donații de carte și suveniruri au fost asigurate de Cercurile Astra unde erau cazați copiii, de Inspectoratul Școlar Județean Bistrița-Nășăud, de primarii localităților implicate: Vasile Moldovan și Ovidiu Crețu (Bistrița); D-tru Mureșan și Mircea Romocea (Nășăud); Sever Mureșan (Telciu); Nicolae Moldovan (Beclean); Vasile Borș (Maieru); Ioan Szabo (Șanț); Alexandru Nășcan (Rodna); Aurel Horea (Ilva Mică); Al. Anca (Ilva Mare); Flaviu Lupșan (Lunca Ilvei); Anchidim Pavelea (Runcu Salvei); Nicolae Bodiu și Clapău Viorel (Rebrășoara); de Complexul Muzeul Bistrița-Nășăud (Mircea Prahase, Alexandru Gavrilas; Muzeul Grăniceresc – dr. Lucian Vaida); omul de afaceri Emil Iugan și alți donatori cu suflet mare: Irina Orza (Bistrița); Floarea Pleș, Vica Istrate, pr. Leon Pop, Tuca Urăte, Zita Bodea (Nășăud) etc. *Programul* Taberei a fost proiectat de președintele Aștrăștine nășăudene – prof. Ioan Seni, care a și valorificat cu oportunitate realitățile comunităților locale care au găzduit copiii oaspeți, și ale județului nostru, oaspeții având parte de o atenție specială: întâlniri cu autoritățile locale, cu personalitățile județului – președinți, vicepreședinți, prefecți sau subprefecți, profesori, preoți, manageri. S-au organizat excursii și drumeții, valorificându-se turismul istoric și unitatea de limbă.

La CJ BN cu președintele Radu Moldovan, pr. Ioan Titieni, prof. Claudia Nestor, Alexandru Pugna – vicepreședinte, prof. Ioan Seni și Doina Sărbu.

La Bistrița copiii s-au bucurat de atenția autorităților sau reprezentanților unor instituții marcante: Emil Radu Moldovan (președintele Consiliului Județean Bistrița-Năsăud); Alexandru Pugna (vicepreședintele Consiliului Județean Bistrița-Năsăud); pr. Ioan Titieni; prof. Ioan Neagoș; dr. Gavril Țărmure (dir. Centrul Județean de Cultură Bistrița-Năsăud); Ioan Pinteș (dir. Biblioteca Județeană Bistrița-Năsăud); dir. Marcel Avram, Florin și Cornelia Ardelean; Florin Săsărman, Vasile Duda; Alexandru Gavrițaș (dir. Complexul Muzeul Bistrița-Năsăud); reprezentanții Inspectoratului Școlar Județean Bistrița-Năsăud.

La Biblioteca Jud. cu dir. Ioan Pinteș, Claudia Nestor, Alexandru Pugna, Ioan Seni

Concursul interdisciplinar județean „Dr. Paul Tanco” (1996–2012) a numărat 16 ediții care au fost organizate de președintele Secțiunii științifico-pedagogice, prof. dr. Gheorghe Pleș. Concursul poartă numele lui Paul Tanco, fost elev, profesor și director al școlilor năsăudene, bursier al Fondurilor Școlare Grănicerești și absolvent al Facultății de Științe a Universității din Viena, doctorand la Universitatea din Graz (Austria), unde în decembrie 1872 a fost declarat doctor în A.A.L.L. și filozofie, director al Gimnaziului Grăniceresc Năsăud (1874–1880), președinte ale Despărțământului Astra Năsăud (1901–1905). Anul 1995 a consemnat declanșarea acestui proiect, care avea să atragă pe durata continuității sale sute de profesori și mii de elevi. A fost conceput ca o competiție școlară de tip itinerant, desfășurată anual, organizată pe bază de voluntariat, la început într-una din unitățile școlare de pe raza Despărțământului năsăudean al Astrei. Participanții trebuiau să rezolve două subiecte cu caracter interdisciplinar pe parcursul a două ore. Pe baza sumei celor două punctaje s-a realizat ordinea valorică, acordându-se cel puțin 5 premii și mențiuni pe clasă.

S-au acordat și premii speciale: „Marele Premiu la Limba Română” și „Marele Premiu la Matematică” (pentru elevul de gimnaziu cu cea mai mare notă la proba respectivă din întregul concurs) și „Premiul de excelență Dr.

Paul Tanco”, elevilor cu cea mai mare medie dintre câștigătorii premiilor I pe clasele ciclului primar/gimnazial. Iată-i pe organizatorii celor 16 ediții: 1995 – Colegiul Național „George Coșbuc” Năsăud; 1997 – Șc. Gen. Lunca Ilvei și Șc. Gen. „Ion Creangă” Ilva Mare; 1998 – Șc. Gen. „Paul Tanco” Monor; 1999 – Șc. Gen. „Liviu Rebreanu” Maieru și Șc. Gen. „Justin Ilieșiu” Anieș; 2000 – Șc. Gen. „Nicolae Drăganu” Zagra; 2001 – Șc. Gen. „Grigore Silași” Beclean; 2002 – Șc. Gen. „Mihai Eminescu” Năsăud; 2003 – Șc. Gen. „A P Alexi” Sângeorz-Băi; 2004 – Șc. Gen. Nr. 1 Bistrița; 2005 – Șc. Gen. „Liviu Rebreanu” Beclean; 2007 – Grup Șc. Lechința; 2008 – Șc. Gen. „Ștefan Cel Mare” Bistrița; 2009 – Șc. Gen. „Florian Porcius” Rodna; 2010 – Șc. Gen. „Enea Grapini” Șanț; 2011 – Șc. Gen. „Bistrița Bârgăului”; 2012 – Grup Șc. Telciu.

Concursul a fost susținut de Inspectoratul Școlar Județean Bistrița-Năsăud, Societatea de Științe Matematice din România – Filiala BN, Societatea de Științe Filologice „Ioana Petrescu” din România – Filiala BN, Asociația Învățătorilor AMMA din jud. BN, Consiliul Jud. BN, C.J.C BN, Consiliile Locale și Primarii din localitățile școlilor organizatoare, Protopopiatul Ortodox al Năsăudului, Uniunea Comunelor Grănicerești Năsăudene, Directorii Societăților comerciale care au acordat sponsorizări, prin relația cu școlile organizatoare, ale celor 16 ediții. De ce nu mai funcționează astăzi acest concurs este o întrebare la care fiecare dintre noi putem da un răspuns. Este suficient să observăm dezamăgirea generală sau ceea ce se petrece în jurul nostru, și cât de oportun și susținut este voluntariatul oamenilor de bine și mai ales de unde vine deznădejdea și răul care ne amenință, inclusiv pe termen lung, și care rămâne în mare parte nepedepsit. Așa cum este crescută și educată generația de astăzi, așa va fi societatea românească de mâine.

Premiile anuale ale Despărțământului Astra Năsăud: Din anul 1995, prin efortul președintelui Ioan Seni au fost acordate **premiile anuale** elevilor din Școlile năsăudene (Colegiul Național „George Coșbuc”, Colegiul Economic, Colegiul Silvic „Transilvania” și Școala Generală „Mihai Eminescu”), elevi care au obținut *media anuală cea mai mare pe profil* – matematică-informatică, filologie, pedagogic, științele naturii, economic, silvic, gimnaziu, fiind sprijinit de sponsorii: Intex Năsăud – dir. ing. Dorel Sima, Miss Grup Anieș – Emil Iugan și procentul de 2% din impozitul anual donat Astei de numeroși salariați, din școli, din alte instituții bugetare sau unități economice. La fel de utilă și oportună a fost în acest sens cotizația membrilor Astei năsăudene. Tuturor le mulțumim și-i îndemnăm să rămână la fel de generoși și pe viitor. În anul 2015 se împlinesc 20 de ediții de când președintele Ioan Seni oferă aceste premii ale Astei.

Simpozioanele ASTREI cu românii din afara țării.

Astriștii năsăudeni s-au integrat admirabil în acțiunea promovată de Despărțământul „Mihail Kogălniceanu” Iași – președinte prof. Areta Moșu, primvicepreședinte al Astei Centrale, fie ca participanți activi, fie ca autori și susținători de materiale documentare. Iată-i prezenți la Iași, Chișinău sau

Cernăuți, Herța, Edineț și în alte orașe basarabene, audiind pe cei mai buni istorici, lingviști, academicieni, profesori universitari, sociologi, politologi, atât din țară cât și din Germania, SUA, Israel, Republica Moldova. La aceste simpozioane (2001–2014) au fost prezenți de regulă: Ioan Seni, George Vasile Rațiu, Sever Ursa, Pavel Berengea, Romulus Berceni, pr. Leon Pop, Ana Filip, Ligia Dănilă, Candale Ștefan, Ioan Mititean, Leon Catarig, Emil Nistor, Iuliu Marius Morariu, Teodor Tanco, Irina Orza, Tamara Moise, Cornel Cotuțiu, Floarea Pleș. Și câți prieteni nu ne-am făcut în timpul acestor manifestări, și câți distinși intelectuali n-am admirat. Iată, în câteva rânduri, etalat efortul astriștilor voluntari ieșeni, având-o ca lider pe distinsa profesoară Areta Moșu, care a făcut în fiecare an pentru românii din afara granițelor mai mult decât un secretar de stat, plătit și care a dispus de fonduri destinate diasporei române. Acest voluntariat specific D-nei Areta nu cred să mai fie repetat vreodată de altcineva, după ce Domnia sa nu va mai putea s-o facă. Să-ți fie binecuvântat efortul și munca dezinteresată în numele unității neamului românesc! Astriștii năsăudeni vă asigură de respectul și recunoștința lor!

Deniile eminesciene au împlinit 20 de ediții (1995–2014), la care au participat de regulă: Ioan Seni (Năsăud), Dumitru Mureșan (Năsăud), pr. Dumitru Tomi, (Năsăud), Floarea Pleș, Emil Nistor, Valeria și Romulus Berceni, Ioan Lăpușneanu, Ioan Radu Nistor, Ioan și Lucreția Mititean, dr. Gheorghe Traian Dascăl, Mihai și Ioana Cucuș, (Năsăud), Nicolae Cârnu (Năsăud), Virgil Ureche (Poiana Ilvei), Pavel și Olimpia Berengea (Ilva Mare), Ilie și Reghina Mare (Ilva Mică), Leon Catarig (Rebrișoara), Sever Ursa (Maieru), Ana Filip, Luminița Cuceu, Iulius Marius Morariu (Salva), Constantin Catalano (Coșbuc), Lazăr Ureche, Gavril Moldovan, Alexandru Dumitru Bar, Rodica Moldovan Fercana (Bistrița), pr. Leon Pop și Livia (Poiana Ilvei), Mircea și Rodica Daroși (Nepos), Ioana și Mihai Cucuș, Veturia Guzu, Ligia Dănilă (Beclean). Principalele momente ale manifestărilor s-au concretizat în spectacole omagiale, depuneri de coroane și jerbe de flori la bustul Eminescu, donații de carte pentru românii de peste Prut, vizitarea Mănăstirilor și Bibliotecilor din Moldova și Basarabia. Despărțământul Năsăud a onorat cu generozitate fiecare ediție, adăugând și tradiționalele simboluri – colacul, prosopul și vasul de lut, împodobite cu tricolor și oferite de regulă de prof. Ana Filip, președinta Cercului Astra Salva. La Năsăud s-au dezvelit cu acest prilej busturile lui Mihai Eminescu și Veronica Micle – 2002, în prezența președintelui Dumitru Acu (Sibiu), Petre Istrate (Brașov), Areta Moșu (Iași) – amfitrionul *deniilor*, Silvia Pop (Blaj), acad. Dumitru Protase, dr. Ironim Marțian, col. Vasile Tutula (Cluj-Napoca), Emil Lazăr (Dej), Nicolae Moldovan (Beclean), dr. Lazăr Ureche, Anton Buta, Nicu Gălățan, Ion Moise, Gavril Moldovan, dr. Alexandru Bar, Adrian Mănarcă (Bistrița), familia Leon Cârdu (Sângeorz-Băi) și marea majoritate a astriștilor năsăudeni din oraș și din cercurile de pe Valea Someșului, Sălăuței, Ilvei etc. Prin aceste *Denii* am cunoscut Basarabia de la Nord la Sud și de la Est la Vest. Relații de parteneriat am încheiat cu astriștii de la Univ. de Stat din Cahul și cu membrii Societății „Limba Noastră cea Română” din Chișinău.

Mai adăugăm la activitățile astriste Adunările anuale ale Despărțământului, care erau găzduite de Cercurile înființate: 1990 – Năsăud, la Colegiul „George Coșbuc” (dir. Adriana Lupoai, Viorel Pălăgeș – președinte cerc); 1991 – Maieru (Sever Ursa – fondatorul Astei locale); 1992 – Sângeorz-Băi (Traian Ciociu – directorul Liceului „Solomon Haliță”, președinte al Astei locale); 1993 – Salva (Ana Filip – fondatorul Cercului local Astra); 1994 – Zagra (pr. protopop Ioan Dâmbu și Gavrilă Rus – lideri ai Astei locale); 1995 – Ilva Mare și Măgura Ilvei (Pavel Berengea – lider al Astei Ilvene); 1996 – Sângeorz-Băi (Traian Ciociu și Ioan Costea – lideri locali); 1997 – Rebrîșoara (Leon Catarig, pr. Ioan Pop, dir. Macedon Ilovan și primarul Nicolae Bodi); 1998 – Coșbuc (Constantin Catalano – fondatorul Astei locale); 1999 – Năsăud (pr. Dumitru Tomi – lider local); 2000 – Feldru (Simion Palagi, Ioan Nechiti – lideri locali și prof. univ. dr. Gavril Scridon); 2001 – Năsăud (pr. Dumitru Tomi – președinte); 2002 – Beclean (Ligia Dănilă și primar Nicolae Moldovan – fondatori ai Astei Locale, cu transformarea Cercului în Despărțământ); 2003 și 2004 – Cristeștii Ciceului (Ana Tătar, Cornel Urian, primarul Gh. Oprea, cu inaugurarea monumentelor donate de dr. Gh. Traian Dascăl); 2005 – Salva (Ana Filip); 2006 – Maieru (Sever Ursa); 2007 – Rebrîșoara (Leon Catarig, pr. Nicolae Hoha, Leon Muti); 2008 și 2009 – Năsăud (Colegiul „George Coșbuc” – dir. Alexandru Dorel Coc, Emil Nistor – președinte); 2010 – Rodna (Iacob Gușă – președinte, Liviu Păiuș – vicepreședinte, dr. Alexandru Nășcan – primar, Lucian Creoștean – dir. Școlii); 2011 – Năsăud (pr. Dumitru Tomi); 2012, 2013, 2014, 2015 – Năsăud – (Muzeul Grăniceresc – Floarea Pleș – președinte, dr. Lucian Vaida – gazda Adunării). Fiecare Adunare anuală a fost gândită, proiectată și realizată prin implicarea nemijlocită a președintelui Ioan Seni. Năsăudul a găzduit exemplar și două Adunări anuale ale Asociațiunii ASTRA la nivel național – 1991 și 2010, cu ecou benefic în tot arealul astrist năsăudean, transilvan și nu numai. Rapoartele anuale au deschis perspective noi pentru Programele anilor următori, în care se integrau membrii Despărțământului, la nivelul cercurilor și secțiunilor, fiecare după gradul lui de voință și conștiință, unii dintre ei meritând cele mai înalte note de admirație.

Participarea atriștilor năsăudeni la adunările generale anuale ale Asociațiunii ASTRA, după cum urmează: 1990 – Sibiu (Ioan Seni, Sever Ursa, Virgil Ureche); 1991 – Năsăud (Ioan Seni, Adriana Lupoai, pr. prot. Ioan Dâmbu, Vica Istrate, Ioan Lăpușneanu, Grigore Marțian, Traian Pavelea, Ioan Radu Nistor, Eusebiu Moga, Gheorghe Galasiu, Gheorghe. Ursu, Ina Șuteu, Steluța Someșan, Simona Costea, Ana Vaida, pr. Dumitru Tomi, pr. Leon Pop, Sever Ursa, Ana Filip, Pavel Berengea, Cornel Burduhos, Ștefan Roș, Ștefan Bachiș, Mircea Daroși, Constantin Catalano, Ion Poenaru, Ioan Costea, Ani Iucu, Viorel Pălăgeșiu, Vasile Cleja); 1992 – Dej (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Virgil Ureche, Ana Filip); 1993 – Orăștie (Ioan Seni, Sever Ursa, Virgil Ureche, Pavel Berengea, Ana Filip); 1994 – Arad (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Virgil Ureche, Ana Filip, Luminița Cuceu); 1995 – Sibiu (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Virgil Ureche, Ioan Mititean, Leon Catarig); 1996

- Iași (Ioan Seni, Sever Ursa, Ioan Mititean, Pavel Berengea, Ana Filip, Leon Catarig); 1997 - Sf. Gheorghe (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Ana Filip, Virgil Ureche, Leon Catarig, Valer Petrehuș); 1998 - Blaj (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Ana Filip, Luminița Girigan, Leon Catarig, Radu Băeș, Ioan Mititean); 1999 - Șomcuta Mare (Ioan și Lucreția Mititean, Pavel Berengea, Ana Filip, Leon Catarig, Valer Petrehuș); 2000 - Făgăraș (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Virgil Ureche, Ana Filip, Valer Petrehuș); 2001 - Constanța (Ioan Seni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Ana Filip, Ioan Mititean, Emil Nistor); 2002 - Brașov (Ioan Seni, Sever Ursa, Ioan Lăpușneanu, Gheorghe. Pleș, Valer Petrehuș, Ana Filip, Emil Nistor, dr. Lazăr Ureche, Nicolae Sanda - ISJ BN); 2003 - Sângeorgiu de Pădure (Ioan Seni, Gheorghe. Dascăl, Valer Petrehuș, Sever Ursa, Pavel Berengea, Larisa Kovacs, Lucreția și Ioan Mititean, Emil Nistor); 2004 - Dej (Ioan Seni, Gheorghe Traian Dascăl, Sever Ursa, Olimpia și Pavel Berengea, Lucreția și Ioan Mititean, Livia Gavrilăș, Olga Lucuța, Emil Nistor, Ana Filip, Leon Catarig); 2005 - Sibiu (Ioan Seni, Ioan Mititean, Sever Ursa, Pavel Berengea, Emilia Someșan, Ana Filip, Leon Catarig, Emil Nistor, Livia Gavrilăș); 2006 - Sibiu (Ioan Seni, Romulus Berceni, Sever Ursa, Pavel Berengea, Ioan Mititean, Leon Catarig, Emil Nistor); 2007 - Lipova (Ioan Seni, Valeria și Romulus Berceni, Valer Petrehuș, Ioan și Lucreția Mititean, Pavel și Olimpia Berengea, Emil Nistor, Leon Catarig); 2008 - Sibiu (Ioan Seni, Pavel Berengea, Ana Filip, Livia Gavrilăș, Ioan Mititean, Emil Nistor, Leon Catarig); 2009 - Șomcuta Mare (Ioan Seni, Olimpia și Pavel Berengea, Ioan și Lucreția Mititean, Valeria și Romulus Berceni, Emil Nistor, Mare Reghina și Ilie, Leon Catarig); 2010 - Năsăud (Ioan Seni, fam. Ioan și Lucreția Mititean, Emil Nistor, pr. dr. George Celsie, pr. Lucian Greab, fam. Valeria și Romulus Berceni, fam. Doina și Sever Ursa, fam. Pavel și Olimpia Berengea, Ana Filip, Luminița Cuceu, Floarea Pleș, Livia Gavrilăș, Gheorghe Traian Dascăl, fam. Iacob și Augustina Gușă, Liviu Păiuș, Leon Catarig, Reghina și Ilie Mare, Daniela Șușcă, Ioan Coruțiu, Gabi Herța, Leon Catarig, alți membri ai Astrei din județ și din țară - Sibiu, Iași, Brașov, Săcele, București, Blaj, Dej, Cluj-Napoca, Gherla, Reghin, Baia Mare, Șomcuta Mare, Bistrița, Orăștie, Sfântu Gheorghe, Arad, Aiud, Abrud-Câmpeni, Piatra Craiului Zărnești, Constanța, Bacău, Sângeorgiu de Pădure, Oțelu Roșu, Alba Iulia, Tg. Mureș, Târnăveni, Stremț-Teiuș, Dumbrăveni, Beclean, Vișeu de Sus, Lugoj, Valea Bârgăului - Mihai Beltag, Gheorghe Mureșan); 2011 - Sibiu (Ioan Seni, Ioan Mititean, Leon Catarig, Liviu Păiuș, Ana Filip, Gabriela Herța, Romulus Berceni, Emil Nistor); 2012 - Sângeorgiu de Pădure (Ioan Seni - președinte Desp., Floarea Pleș - președinta Cercului Astra oraș Năsăud, ec. Vica Istrate - secretarul financiar al Despărțământului și medicul Gheorghe Traian Dascăl - vicepreședinte Desp.); 2013 - Orăștie (Ioan Seni, Floarea Pleș, Vica Istrate, Gabriela Herța); 2014 - Reghin (Ioan Seni, Floarea Pleș, Vica Istrate, Ioan Mititean, Romulus Berceni, Sabina Gălan, Mircea Daroși); 2015 - Câmpeni (Ioan Seni, Floarea Pleș, Vica Istrate, Pavel Berengea - Valea Ilvei, Gabriela Herța - Valea Sălăuței).

Astriștii năsăudeni au participat activ la adunările anuale ale despărțământelor Astrei, care i-au solicitat și implicat în manifestările lor: la Blaj, Iași,

Dej, Sibiu, Tg. Lăpuș, Vișeu făcând cunoscute împlinirile năsăudenilor pe plan astrist, atât la nivel local, cât și la nivel național sau internațional. De asemenea, au participat și la edițiile sesiunilor internaționale de comunicări ale *Românilor de pretutindeni*, găzduite de aștristii din Iași, Blaj, Chișinău, Alba Iulia, Sibiu, Cahul. Printre cei mai activi și care au susținut lucrări sau materiale documentare au fost aștristii Ioan Seni, Sever Ursa, Ana Filip, Ioan și Lucreția Mititean, Pavel și Olimpia Berengea, Romulus și Valerica Berceni, Leon Catarig, Emil Nistor, Floarea Pleș, Liviu Păiuș, Iacob Gușă, Gabriela Herța. Au fost schimburi de experiență deosebit de valoroase și încurajatoare.

Rapoartele anuale ale celor 25 de ani au consemnat și lucruri neplăcute:

- Scăderea drastică a numărului de membri prin plecarea tinerilor din țară, greutățile cotidiene, pauperizare, minciună, stres, la care se poate adăuga marginalizarea Aștrei (nu i s-au restituit proprietățile așa cum s-au restituit Forumului German, UDMR-ului, evreilor; nu este subvenționată cum sunt subvenționate alte uniuni, societăți, fundații);

- Biserica de astăzi este departe de jertfa exemplară a Mitropolitului Andrei Șaguna sau Șterca Șuluțiu, care se confruntau cu un Stat ostil, nu ca astăzi, când se susțin reciproc cu Statul și mai ales avantajos. Biserica ortodoxă menține totuși unitatea de neam și jertfa pentru țară, față de celelalte culte dominate de elemente centrifugale ce se leapădă de valorile tradiționale românești și abandonează interesul național. Biserica ortodoxă mai găsește soluții pentru tineri, pentru orfani, pentru săraci, pentru oamenii de vârstă a treia, de aceea o comuniune cu ASTRA este atât de posibilă, oportună și benefică.

- Școala de astăzi pregătește viitorul de mâine. Copiii nu învață o meserie! Nu găsesc de lucru în țară și pleacă la munca de jos în UE. Tinerii performanți neplătiți în țară pleacă și ei. Prin *programa* emanată de Minister la istorie, română și alte obiecte de învățământ îi îndepărtează pe români de dreptul de a-și cunoaște, iubi și apăra țara, patria, valorile tradiționale. Dascălul de altădată era considerat apostolul satului său și proiecta acțiuni educative în direcția iubirii de țară și neam. Astăzi, majoritatea dintre ei devin cosmopoliți.. iar educația patriotică se face la TV, într-un mod suspect și demn de orice pedeapsă! Peste 150 de ani, dascălii și preoții au susținut Astra, astăzi?

- Instituțiile de cultură gestionează banii publici și promovează acțiunile ce li se comandă de șefii lor. Casa de Cultură-i închisă (pentru reparații!), Căminele Culturale sunt bune doar pentru nunți. Instituțiile județene te ajută doar atunci când au oameni potriviți în fruntea lor. Doar Casele memoriale și muzeele mai păstrează și valorifică patrimoniul cultural local și național, constituindu-se în puncte de sprijin în educația patriotică ce promovează interesul național.

- Mass-media servilă aduce avantaje mai tot timpul guvernanților.., deși în județul nostru, prin calitatea de membri ai Aștrei a unor jurnaliști, situația-i mult mai bună.

- Oamenii de afaceri au probleme cu fiscul, cu noianul de legi, dar și cu susținerea campaniei electorale.., încât pentru ASTRA e greu să mai găsească soluții, doar acei dintre ei care înțeleg rostul culturii și educației.

- Românii din diaspora ne-au demonstrat că pot trăi cu demnitate în statele de care aparțin și ai căror cetățeni loiali sunt, dar suferă din cauza nerespectării drepturilor internaționale referitoare la minoritari, și pentru faptul că Statul român se implică prea puțin în susținerea lor. Prin filialele Astrei pe care le-a creat în jurul României, D-na Areta Moșu – președinta Astrei din Iași, a aprins speranța acestora într-un viitor mai bun în cadrul UE. Prin Astra îi cunoaștem și noi, respectându-i pentru virtuțile și meritele lor.

- Românii din țară au șanse de progres doar dacă-și aleg modele de succes, dacă renunță la minciună, lașitate și trădare, dacă renunță la furtul și jaful resurselor țării, dacă renunță la comisioanele asasinilor economici străini, dacă renunță la compromiterea viitorului tineretului român. Nu mai dorim români slabi, săraci, înapoiți, lași, pasivi, trădători și mincinoși. Dorim români stăpâni pe munca și avutul lor, protejați de Statul Român, dorim români implicați în sistemul civic și democratic din țară, luând ca model democrația de succes din țările europene nord-apusene, dorim cetățeni demni și mândri de succesele și rezultatele muncii și implicării lor. Dorim ca românii înstrăinați să revină acasă, să lucreze pentru țara și viitorul lor, pentru un peisaj românesc nou, demn de imaginea unui popor civilizată.

Personal, am îmbătrânit împreună cu ASTRA 25 de ani. Ea rămâne tânără și cu noi oportunități de afirmare în interesul națiunii române, iar noi, îmbătrâniții, avem doar dreptul la un bilanț pe care ni-l dorim cât mai favorabil. În ce privește gestul de recunoștință pe care-l merităm pentru cele împlinite, acesta rămâne la aprecierea evaluatorului local sau național. După 25 de ani nu vom renunța la voluntariatul de a ne sluji țara prin ASTRA, necazul e că sunt tot mai puțini cei ce văd lucrurile așa cum le vedem noi, au alte înclinații, alte aplecări, alte preocupări, legate mai mult de interese personale sau de altă natură. Lumea se schimbă, își urmează cursul sau destinul, cu sau fără noi... Nu contează câți ani trăim, pot fi cât de mulți, contează cu ce i-am împodobit slujind interesul național. De aceea se cuvin mulțumiri și felicitări celor care n-au abandonat voluntariatul astrist, dimpotrivă, au rămas să-și cinstească neamul și țara prin ASTRA, fiind convingși că „*Răul biruie acolo unde cei buni nu fac nimic*”. Aducem firește, scuze tuturor celor care s-au simțit lezați în vreun fel din cauza noastră, pentru că deseori am lucrat sub presiunea crizei de timp, sub presiunea propriilor greșeli sau sub teroarea bârfei din jurul nostru „*Luptătorii pot fi învinși, dar numai luptătorii pot fi învingători*” (George Călinescu).

...În final, un omagiu profesorului nășăudean Grigore Marțian – secretar și ulterior președinte al Comisiei de cenzori a Despărțământului ASTRA Nășăud care ne-a lăsat în anul 2013 (cu un an înainte de a pleca pe drumul fără întoarcere) o frumoasă poezie dedicată Astrei Nășăudene, intitulată: *Dacă ASTRA nu ar fi*: Dacă ASTRA nu era/Cine oare ne-apăra/ Limba noastră cea română/Datina noastră străbună?//Dacă ASTRA nu ar fi,/Ne-am mai putea întâlni/La Sibiu, la Blaj, la Cluj, la Oradea, la Beiuș?//Dacă ASTRA nu ar fi/Am mai putea noi vorbi/Despre Șotropa Virgil,/De Marțian și Moșil,/De Tanco sau de Drăgan,/De biologul Prodan?//Care sunt pentru prezent/Frumoase

modele vii/Pentru cei ce vor veni/ Să ducă pe mai departe/ Dragostea noastră de carte../ Cât ASTRA va exista.../Și-n Năsăud vom avea/Evocări de nume mari/Șefi de școli și cărturari../De un veac și jumătate/Tot de ASTRA avem parte.. Fie viața cât de proastă/ASTRA e iubirea noastră../ASTRA zic, ASTRA suspin/Tot cu ASTRA mă mai țin./ASTRA noastră să trăiască/Tot mai mult să înflorească/Și cei buni s-o păstorească/Cât în lume-o să trăiască./

**ASTRA NĂSĂUDEANĂ REDIVIVA CÈLÈBRE UN QUART DE SIÈCLE
(1990-2015) - FAITS, RÉALISATIONS, DÉCEPTIONS, ESPOIRS...**

- Résumé -

Les présentes pages exposent un résumé de principales actions et activités culturelles développées par ASTRA de Năsăud pendant les 25 années qui se sont écoulées depuis son rétablissement (1990) et jusqu'à présent.

IV. RECENZII

Alexandru Dărăban (ed.), *Solomon Haliță - Om al epocii sale*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015

Personalitatea sângeorzanului pripășit pe plaiuri regățene înainte de Marea Unire, Solomon Haliță, este insuficient cunoscută istoriografiei locale și celei naționale. Din acest motiv, ampla monografie dedicată lui, apărută de curând la editura clujeană *Mega*, îngrijită de către dl. Alexandru Dărăban, fiu al urbei de origine a lui Haliță și autor al mai multor monografii dedicate unor personalități locale, precum ieromonahii *Ioachim și Antonie Bâznog*¹, este una așteptată și binevenită în spațiul istoriografic contemporan.

Prefața lucrării poartă semnătura doamnei dr. Mirela Popa-Andrei, cercetător al Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca. În cadrul acesteia, dânsa arată că personajul făcea parte dintr-o dinastie culturală² și salută inițiativa antologului, arătând că este binevenită readucerea în atenție a unui personaj ce se poate constitui într-un exemplu, într-o societate ce trece printr-o criză de modele:

„Într-o societate în care sistemul de valori este răsturnat, în care modelele autentice, menite a inspira tânăra generație, lipsesc, o apariție editorială precum cea de față, este nu doar salutară, ci și dezirabilă. Aceasta cu atât mai mult cu cât multe personalități marcante ale culturii românești din Transilvania și nu doar, așteaptă răbdătoare să fie așezate la locul convenit în Panteonul figurilor ilustre ale istoriei naționale. Despre unele dintre acestea s-a scris prea puțin, despre altele există unele mărturii scrise, însă parcimonioase în raport cu măsura rolului pe care acești oameni l-au jucat în devenirea istorică a nației noastre. În această categorie putem încadra și cazul lui Solomon Haliță, despre care cel mai consistent studiu până în prezent îi aparține lui Sandu Manoliu, care i-a închinat o documentată schiță biografică intitulată „Un om și o energie” în binecunoscuta lucrare *Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, apărută la Năsăud în anul 1930”³.

Inspirat de către autorul pomenit anterior, cercetătorul năsăudean își structurează în șapte capitole amplul studiu bio-bibliografic dedicat fostului prefect al Iașilor și al Bistriței, principalele momente care i-au marcat copilăria și apoi adolescența, oferind cititorului un tablou amplu cu privire la perioada

¹ Alexandru Dărăban, *Ieromonahul Ioachim Bâznog din Sângeorz-Băi: vrednic urmaș al sfinților martiri năsăudeni, luptător pentru renașterea ortodoxiei în prima jumătate a sec. al XX-lea*, Editura Charmides, Bistrița, 2009; Idem, *Ieromonahii Antonie și Ioachim Bâznog din Sângeorz-Băi*, Editura Sfântul Ierarh Nicolae, Brăila, 2013. De asemenea, Alexandru Dărăban este și fondator și redactor al periodicului cultural *Pisanii Sângeorzene* de la Sângeorz-Băi, cu apariție lunară, și colaborator al unor prestigioase periodice de la Cluj sau Bistrița.

² „Solomon Haliță a făcut parte dintr-o adevărată «dinastie culturală» românească transilvană, pe care o putem numi, fără rezerve, «dinastia Haliță», dacă avem în vedere atât înaintașii, cât și descendenții acesteia”. Mirela Popa-Andrei, „Prefață” în Alexandru Dărăban (ed.), *Solomon Haliță - Om al epocii sale*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 7.

studiilor vieneze, la activitatea lui ca profesor în Regat, ca publicist, sau la cea din timpul Primului Război Mondial, din timpul și de după Marea Unire. De asemenea, el nu uită să vorbească despre felul în care se perpetuează memoria lui în localitatea sa natală.

Lucrarea conține de asemenea și o amplă anexă, cuprinzând materiale semnate de autori precum Grigore Pletosu⁴, I. C. Frunză⁵ sau Grigore Silași⁶ cu privire la anumite aspecte din viața personajului investigat, dar și articolele publicate de către cărturarul năsăudean în revista *Gheorghe Lazăr* de la Bârlad, al cărei fondator a fost, sau cuvântările rostite de către diferite personalități locale sau naționale precum Alexandru Gagea, pe atunci primar al Sângeorzului, Octavian Domide, prelat papal, Iustin Sohorca, director al școlii primare din localitate, importantul dar prea-puțin cunoscutul conducător al Gărzilor Naționale din Năsăud, devenit între timp primar al urbei, Dr. Gheorghe Linul etc., la înmormântarea fostului prefect și cărturar⁷.

Antologul valorifică în paginile monografiei pomenite un vast material, edit sau inedit, adesea într-o manieră anastatică, oferindu-i prin aceasta o bogată valoare documentară. De asemenea, acuratețea cu care este întocmit aparatul critic și ampla bibliografie de la final confirmă afirmațiile privitoare la calitatea materialului oferit. Chiar dacă în ceea ce privește interpretarea surselor sau metodele de cercetare ar mai fi unele aspecte ce s-ar putea îmbunătăți, lucrarea se constituie totuși într-o operă valoroasă ce restituie cercetării un personaj important al zonei.

În plus, trebuie remarcată deschiderea antologului care, deși format în două școli de teologie ortodoxă, la Alba-Iulia și Cluj-Napoca, reușește să se detașeze de anumite clișee adesea caracteristice tagmei și să vorbească cu realism și obiectivitate despre un personaj greco-catolic care a adus un aport important în propășirea culturală a românilor ardeleni.

Având în vedere toate aceste aspecte, nu putem decât să ne exprimăm bucuria că o personalitate de prim rang a culturii române din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului trecut, un patriot adevărat și un militant pentru cultura română, originar din zona Năsăudului, trece printr-un proces de restituire istorică. Să felicităm inițiativa domnului Alexandru Dărăban și să sperăm că lucrarea își va găsi locul în circuitul istoriografic și se va număra între antologiile des întrebuițate atât de către cercetătorii locului cât și de către cei interesați de istoria Transilvaniei sau a României din acea perioadă.

Iuliu-Marius Morariu

⁴ Grigore Pletosu, *Moarte prin pușcă*, în „Telegraful Român”, anul XXVII, Sibiu, 1879, p. 359.

⁵ I. C. Frunză, Ședința literară festivă în onoarea «Junimii» din Iași și a organului său «Convorbiri literare», în „Convorbiri literare”, anul XVI, Iași, 1882, pp. 159-160.

⁶ Grigore Silași, *Domnul Slavici și serbarea «României June»* întru onoarea „Convorbirilor literare”, în „Familia”, nr. 35, Oradea, 1882, pp. 422-423.

⁷ Cuvântările sunt extrase din revista „Gazeta Bistriței”, care i-a dedicat un număr întreg cu prilejul înmormântării. Cf. „Gazeta Bistriței”, Anul VI, nr. 24, 15 Decembrie, Bistrița 1926.

Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, Editura Univers, București, 1989

Alexandru Duțu (1928–1999) este un renumit istoric român, cercetător al istoriei sud-estului Europei, îndeosebi al secolelor XVI–XIX, al istoriei ideilor și mentalităților, specialist în literatura comparată, dar și teolog ortodox. Este unul din fondatorii școlii românești a istoriei mentalităților și ideilor. A fost membru al Asociației Internaționale de Literatură Comparată, al Societății Franceze, Spaniole, Austriece pentru studiul secolului al XVIII-lea. În întreaga sa carieră a scris numeroase cărți, cum ar fi: „Coordonate ale culturii române în secolul 18” (Editura pentru Literatură, București, 1968); „Explorari în istoria literaturii române” (Editura pentru Literatură, București, 1969); „Cărți pentru înțelepciune în cultura românească” și altele, dar și diferite studii și articole, rapoarte de cercetare etc., pe teme de literatură comparată și de istorie a mentalităților.

Cartea „Literatura comparată și istoria mentalităților” apare la București în 1982 și în ea autorul analizează evoluția istoriei mentalităților în decursul epocilor istorice, mentalități ilustrate în diferite opere literare care sunt apoi supuse comparației.

Tema prezentată în această carte o mai întâlnim în expunerile lui Lucien Febvre „Histoire et psychologie”, „Comment reconstituer la vie affective d’autrefois? La sensibilité et l’histoire”, dar și la Georges Duby „L’histoire des mentalités in L’histoire et ses methodes”, Robert Mandru „L’histoire des mentalités in Encyclopaedia universalis”, la Jacques Le Goff „Les mentalités. Une histoire ambiguë in Faire de l’histoire” etc., de asemenea într-o serie de articole apărute în țara noastră cum ar fi: Lucian Boia „Istoria mentalităților. Cu privire specială asupra școlii de la Annales”; Robert Mandrou „Cultures ou niveaux culturels dans les sociétés d’Ancien Régime”; Louis Trenard „Histoire et sémantique”; Robert Muchembled „Famille et histoire des mentalités (XVI–XVIII-e siècle), toate apărute în Revista de Istorie, dar și în studiul lui Jean Delumeau „La peur en mer dans la civilisation préindustrielle”.

Pentru a putea să pătrundem mai bine în ideile și universul acestei cărți, scriitorul analizează, descrie, compară și explică mentalitățile, cu toate straturile și structurile sale, cu climatul, imaginarul și imaginația existente în aceste mentalități, în diferitele opere analizate.

Cartea de față cuprinde patru capitole: 1 – Introducere: istorici și comparațiști; 2 – Opera literară și mentalul colectiv, divizat în cinci subcapitole; 3 – Forme de universalitate și modele naționale, și acesta cuprinzând două subcapitole; 4 – recapitularea expunerilor teoretice privitoare la istoria mentalităților. Sfârșitul cărții conține un rezumat al cărții în limba franceză. Fiecare capitol are la final note.

Primul capitol, după ce autorul analizează de unde a apărut istoria mentalităților, este deschis de o traducere a studiului lui Jacques de Goff

„Mentalitățile o istorie ambiguă”, încercă să clarifice relațiile care există între explorarea mentalităților și compararea literară. Autorul susține că: „nu putem face istoria mentalităților fără să o legăm puternic de istoria sistemelor culturale, a sistemelor de credințe, de valori, de echipamentul mental unde au fost elaborate, au trăit și au evoluat”⁸.

După ce autorul trece în revistă texte teoretice ale lui Lucian Febvre, George Duby, Robert Mandrou, Philippe Aries, Alphonse Dupront, se oprește asupra obiectiilor făcute acestui tip de istorie de partizanii modelelor consacrate sau de adepții altor abordări teoretice. Dacă Lucien Febvre fixa câteva jaloane ale cercetării interdisciplinare⁹, Alphonse Dupront recomanda reconsiderarea locului deținut de oralitate în viața oamenilor și recăpătarea sensului evenimentelor extraordinare¹⁰.

Cea mai recentă prezentare a istoriei mentalităților o datorăm lui Philippe Aries care evocă nașterea și dezvoltarea „noii istorii” și care încurajează surprinderea varietății regionale și a diferențierilor sociale; istoria mentalităților contribuie direct la o mai bună cunoaștere a culturilor și relațiilor dintre ele¹¹. Apoi autorul decelează în manualele recente de literatură comparată deschideri spre istoria „nouă”, care a acordat prioritate problemelor comunicării, a urmărit căile de circulație a bunurilor, lăsând uneori deoparte aspecte legate de producția lor, toate acestea fiind supravegheate de Hestia, zeița vetrei¹².

Autorul apreciază că orice comparație literară trebuie să țină cont de contextul cultural al operelor supuse comparării, el considerând că două achiziții fundamentale ale istoricilor mentalităților vor fi reținute de comparatiști și anume dialogul scrisului cu oralitatea și raportul dintre inovațiile artistice și transmiterea formulelor consacrate.

Trecutul a dezvăluit că literatura scrisă nu a ocupat întotdeauna locul pe care îl știm noi. Literatura orală s-a asociat tot timpul vizualului, de aceea au fost momente în care oamenii găseau simbolurile și imaginile care le ofereau înțelesurile lumii nu în carte ci în frescă sau vitraliu. Apoi manuscrisul lipsit de miniaturi a fost de neconceput, așa cum în mentalitatea colectivă o carte fără ilustrații a putut părea o lume opacă¹³.

Reconstituirea trecutului cultural pe făgașul comparării duc la descoperirea unor constante umane dar și a unor centre care au favorizat schimburi de valori; specialiștii din marile culturi descoperă în însăși cultura lor o alteritate, o altă lume decât cea strict legată de expansiunea scrisului¹⁴. Bazându-se pe această idee și analizând culturile balcanice și Centrul Europei, autorul compară orizonturile deschise de civilizația bizantină și modul cum această

⁸ Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, 1982, ed. Univers, p. 12.

⁹ *Ibidem*, p. 14.

¹⁰ *Ibidem*, p. 22.

¹¹ *Ibidem*, p. 23.

¹² *Ibidem*, p. 38.

¹³ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁴ *Ibidem*, p. 39.

civilizație și-a lăsat amprenta asupra modului de a judeca al cărturarilor români, care au plămădit o cultură originală întemeiată pe un fond ancestral ținut mereu viu.

Compararea literară trebuie să acorde atenție jocului nivelelor culturale și temporale, modului cum se desfășoară discursul mental, dar și conceptele și imaginile dominante care ne conduc mai departe la construcții mai ample – structurile mentale care își lasă amprenta asupra operei dar și a modelelor culturale, modelele identificându-se în forme de universalitate.

Capitolul al doilea cuprinde cinci subcapitole. Primul subcapitol numit „Jocul nivelelor oralitate/scriis, eveniment/durată lungă”, ne prezintă problematica istoriei mentalităților văzută prin prisma „noii istorii”, când specialistul nu se cantonează în studiul câte unei singure opere, ci acordă egală atenție monografiilor și reconstituirii unor ample curente culturale. În această idee se înscriu și istoricii literaturii române care au pus accent pe o dublă articulare, „aceea dintre literatura veche dezvoltată până în secolul 18 și cea modernă impulsionată de romantism, precum și aceea dintre literatura română și celelalte literaturi romanice cu forme artistice diferite în secolele anterioare apariției romantismului¹⁵. Istoricii literari români au reliefat caracterul popular al culturii române dar și atașamentul ei față de alte culturi ale Europei. Pentru Lucien Febvre ca și pentru alți istorici literatura este cu precădere un document care vine în ajutorul reconstituirii istorice¹⁶.

După cum remarca Jacques Le Goff, istoria mentalităților nu se definește numai prin contactul ei cu alte științe umane, ea se situează la punctul de întâlnire al individualului cu colectivul, al timpului lung cu cotidianul, al inconștientului cu intenționalul, al marginalului cu generalul¹⁷.

Jocul nivelelor culturale și temporale nu trebuie să iasă din atenția comparatistului, care va constata că în operele literare scrise în medii culturale diverse raportul dintre oralitate și cultura scrisă, precum și relațiile dintre exigențele și mentalitățile transmise de lungă durată și-au pus amprente într-o manieră diferită. Autorul precizează că oralitatea a dominat până târziu activitatea culturală din societățile europene și că trecerea de la istoria orală la cea scrisă urmărește etapele trecerii de la memorizare la documentele scrise¹⁸. În privința raportului carte-oralitate Le Roy Ladurie a constatat mai multe nivele, în funcție de nivelul de erudiție; de la cel capabil să citească texte în limba latină și limba vorbită, o elită care cunoaște vag limba latină, apoi cel al laicilor care erau capabili să citească un text, dar nu în limba latină și oamenii simpli, care nu știau să citească, de unde și importanța memoriei vizuale și auditive. Raportul dintre cuvântul rostit și cel scris se transformă în raport între dominați și dominanți, de aici rezultând și raportul dintre nivelele culturale¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*, p. 53.

¹⁶ *Ibidem*, p. 56.

¹⁷ *Ibidem*, p. 57.

¹⁸ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 60.

¹⁹ *Ibidem*, p. 68.

Un alt punct atins de autor este cel al timpului, care nu este unitar. Există un timp care are mai multe nivele; pe de o parte avem o epocă în care timpul s-a scurs lent și o alta în care mișcarea a devenit dinamică²⁰. Aplicate la viața literară, operele elaborate s-au adresat unui public care trăia și vedea lumea altfel decât noi. În dialectica evenimentului pe durată lungă scriitorul poate desfășura narațiunea sa în secvențe, care să aducă pe același plan trecutul și prezentul, oferind un prilej excelent de comparație. Existența mai multor paliere ale timpului este prezentată de Henri Focillon, care afirma că o epocă, o societate nu e constituită dintr-o bucată, ea implica mai multe etaje de umanitate²¹ deci orice comparare trebuie să țină seama de ceea ce aduce la lumină raportul dintre nivelele temporale.

Analiza genurilor literare de lungă durată – romanul care descinde din cartea populară, cărțile de înțelepciune, literatura dramatică sau căutarea tematică vor ști să strapungă aspectele formale și să regăsească atitudinile mentale, reprezentările și sistemul de valori care susține edificiul artistic, autorul făcând aluzii la Don Juan, Prometeu, Oedip.

Ținând cont mereu de realitățile culturale trăite, compararea literară se va îndrepta spre studiul umanității, spre aprofundarea realităților dintr-o colectivitate unde va redescoperi permanențele umane, observând cum se formează modele culturale care se înscriu în forme de universalitate²².

În al doilea subcapitol – Discursul mental, autorul precizează că acesta poate fi surprins pornind de la mijloacele de expresie utilizate, dar și de la genul adoptat. Primordial trebuie să precizăm locul pe care genul îl ocupă în cultura scrisă și mai ales în expresia culturală a momentului respectiv. În studiul expresiei culturale primordiale sunt schimbarea raportului tradiție-inovație dar și relația dintre discurs public și discurs intim, care își lasă amprenta asupra limbajului folosit în opera literară și asupra materialelor utilizate în funcție de care au apărut preferințele față de un gen literar sau altul²³. În acest sens, autorul face referiri la „Divina Comedie”, la tragedia „Richard al II-lea” de Shakespeare, dar și la „Exemplu despre om” al lui Alexander Pope. Analiza acestor exemple ne fac să înțelegem că atât cercetarea marilor probleme ale vieții cât și problemele privind relațiile omului cu ceilalți se înscriu în sfere de activitate mentală dobândite atât prin cunoașterea esențelor cât și prin investigarea manifestărilor exterioare.

Autorul specifică faptul că în genurile care permit o mai liberă afirmare a scriitorului discursul mental are șansa de a ieși la suprafață cu mai mare autenticitate decât în genurile convenționale, precum tratatele științifice²⁴. Dând expresie artistică unei mentalități colective, scriitorii și artiștii se exprimă în același timp pe sine de multe ori, acesta apare ca un purtător de cuvânt

²⁰ *Ibidem*, p. 69.

²¹ *Ibidem*, p. 70.

²² *Ibidem*, p. 77.

²³ Alexandru Dușu, *op. cit.*, p. 87.

²⁴ *Ibidem*, p. 97.

al contemporanilor sau ca un deschizător de drumuri²⁵. Autorul precizează că mentalitatea este organizată pe structuri, cu valori ce variază de la o epocă la alta și cu imagini și concepte dominante care ne vor ajuta să recreem utilajul mental al oamenilor din trecut sau al oamenilor de care ne apropiem.

În cel de-al treilea subcapitol, intitulat „Structurile”, autorul prin analiză ne indică faptul că istoria mentalităților nu poate progresa fără concursul lexicologilor, faptul că există o legătură puternică între cele două domenii. El analizează și compară două cuvinte care ne introduc în climatul mental al secolelor 18–20 și anume – civilizație și patrie. Autorul prezintă evoluția cuvântului civilizație, cercetat de Lucien Febvre care l-a găsit în operele lui Boulanger, apoi în opera „L'amie des hommes” a lui Mirabeau dar și în cultura română la cumpăna secolelor 17–18 în operele lui Antim Ivireanu, I. Budai Deleanu, Gh. Asachi, Heliade Rădulescu, Costache Negruzzi „Păcatele tineretilor”²⁶, dar și a cuvântului patrie care prezintă definiția lui în „Enciclopedia” franceză, în „Dictionaire de Trevoux” din 1743, dar și în conceptual lui Noica. Cele două concepte analizate sunt puternic reflectate în lumea nouă din Epoca Luminilor, care în relații de reciprocitate ne pot dezvălui raporturile stabilite în cadrul unor opere sau unor curente culturale.

Structura mentală în curente artistice și în perioade culturale formează structura mentală barocă, romantică sau bizantină, acestea fiind puse în lumină de atitudini mentale fundamentale precum atitudinea față de moarte, de dragoste, de muncă, de frică, de speranță²⁷. Sunt comparate operele lui Shakespeare, Dante, Cervantes, unde întâlnim raportarea cotidianului la atitudini fundamentale care dau profunzime versului sau întâmplării narate de dramaturg²⁸. Comparatistul are rolul de a se întreba dacă acea operă a perpetuat un ansamblu de semne sau dacă din acest ansamblu a rămas doar esența. Tot în acest capitol autorul face elogiul marelui Voltaire, a spiritului său critic fără de care nu am putea înțelege secolul 18 și Epoca Luminilor. Destinul unei opere la fel ca și căutarea tematologică ne ajută să înțelegem cum au rezistat și s-au modificat de-a lungul secolelor structurile mentale, dar și variația lor la un moment dat.

Structurile avansează spre climatul mental prezentat în al patrulea subcapitol. Climatul mental este acela care favorizează comunicarea între medii diverse, încurajând descoperirea alterității, a elementelor străine, culturile comunicând între ele. De aici și rolul comparatiștilor care nu este acela de a juxtapune sau de a acumula citate, ci de a pune în relație două texte, două literaturi, două culturi²⁹. Atunci când descoperirea alterității o întâlnim în mai multe colectivități, atunci se pot forma stiluri și curente³⁰.

Tot în această parte a cărții este evocată și prezentată apariția barocului în secolul 17, când acest stil de civilizație și-a început progresul în Europa.

²⁵ *Ibidem*, p. 98.

²⁶ *Ibidem*, p. 101.

²⁷ Alexandru Dușu, *op.cit.*, p. 109.

²⁸ *Ibidem*, p. 115.

²⁹ *Ibidem*, p. 119.

³⁰ *Ibidem*, p. 133.

Specialiștii vorbesc despre baroc ca de un tip de cultură ce revine periodic în conștiința umanității³¹.

Analizat în raport cu Renașterea, cu Iluminismul, cu Manierismul, Barocul este surprins în analiză de către Alexandru Ciorănescu în cartea sa despre baroc. El susține că suportul mental în baroc pornește de la exterior spre interior, el fiind considerat ca o aventură a secolului 17³². Autorul analizează și compară poziția unor scriitori ca Erwin Pamofsky, Pierre Francastel, August Buck, Jean Delumeanu față de baroc, de curentele apărute în epocă, cum ar fi vânătoarea de vrăjitoare, marea amenințare musulmană din secolul 16, manifestațiile îndreptate împotriva evreilor. Odată ce se surprinde suportul mental al manifestărilor umane dintr-un anumit timp, climatul mental dobândește un surplus de înțeleș și o altă profunzime.

Climatul mental ne explică mecanismul asimilărilor de operă dintr-o societate sau refuzul opus unor opere care astăzi sunt considerate adevărate capodopere³³. Ilustrativ este faptul că în opere ale scriitorilor din Polonia, Franța, Spania dar și în opere ale scriitorilor români din Moldova, cum ar fi Miron Costin, Dimitrie Cantemir sau Stolnicul Nicolae Cantacuzino se stabilesc adevărate alianțe ideologice. Comparatiștii au menirea de a analiza imagini, concepte dominante care converg spre atitudini și stări de spirit pentru a reconstitui un climat în care operele să apară cu personalitatea lor, formând curente și impulsionând mișcări culturale³⁴.

Explorarea suportului mental al operelor explică natura contactelor între culturi, literaturi și nivele pe care le putem stabili în întâlniri, schimburi, similitudini. Acestea se regăsesc în diferite scrieri, almanahuri, calendare populare, cărți de înțelepciune. Autorul subliniază faptul că climatul mental favorizează intensificarea relațiilor, dar el nu transformă structuri mentale într-o asemenea măsură încât nici o urmă din vechile structuri să nu mai supraviețuiască; dar într-un climat mental ce îmbrățișează mai multe culturi, comunicarea intelectuală și cea artistică se intensifică³⁵.

Cu scopul de a înțelege mai bine contactele, istoricul literar trebuie să se adreseze imaginarului, un domeniu privilegiat al comparării în ultimul subcapitol din capitolul doi. Autorul va încerca să descopere atitudinile colective raportate la momentul imediat, pentru a observa ce activități au prioritate. Tot aici autorul observă că istoricul și criticul literar cercetează suportul mental și constată pe ce registru al exprimării se distinge ansamblul reprezentărilor mentale care formează imaginarul. Domeniul imaginarului este constituit din ansamblul reprezentărilor ce se află dincolo de limită, fixate de constantele experienței³⁶, este felul de a spune că fiecare cultură și fiecare societate are imaginarul său, iar limita dintre real și imaginar este variabilă. Critica

³¹ *Ibidem*, p. 137.

³² *Ibidem*, p. 139.

³³ Alexandru Dușu, *op. cit.*, p. 148.

³⁴ *Ibidem*, p. 150.

³⁵ *Ibidem*, p. 161.

³⁶ *Ibidem*, p. 167.

și istoria literară trebuie să analizeze imaginarul din epoca veche, medievală, modernă deoarece imaginarul se ocupă de ficțiune, de metaforă, de reprezentările mentale care alcatuiesc materia operei de artă și care sunt diferite de la o epoca la alta. Mai târziu, scriitorul încearcă să vadă cum au fost utilizate simbolurile și alegoriile care reprezintă registrul de semne ale imaginarului și în sfârșit să surprindă funcționarea imaginației în elaborarea imaginarului. Imaginația este considerată o aptitudine care asociază și nu „creează”³⁷, sau poate fi privită și ca o facultate psihică aliată care nu aparține memoriei, inteligenței sau simțurilor.

Memoria este prezentată prin analiza făcută de Frances A. Yates în cartea „The Art of Memory”, în care se prezintă evoluția memoriei din Antichitate și până în secolul 17, ea poate fi urmărită pe planul culturii scrise, al artei culte dar și în planul culturii orale.

O suită de reflecții despre funcția asumată de imaginație în operele antice, în civilizația bizantină, în Renaștere și în epoca Luminilor formează substanța din această parte a cărții. În antichitate imaginația a fost o noțiune complexă, dar niciodată nu a dobândit sensul de imaginație creatoare³⁸. În Evul Mediu imaginația a fost dependentă de inteligență, de minte³⁹, pe când în arta bizantină imaginația a fost privită ca o putere sufletească cu acțiune provizorie, întreaga ei producție fiind necesară pe o anumită treaptă a desăvârșirii umane⁴⁰. Renașterea avea să adâncească deosebirea dintre intuiție și rațiune, pentru a o favoriza pe aceasta din urmă⁴¹.

Imaginarul din Epoca Luminilor a fost constituit pe o alianță a rațiunii cu imaginația⁴². Istoria mentalităților presupune prin analiza imaginarului și a funcției jucate de imaginație o reconstituire mai bogată și mai nuanțată a literaturii universale, a celei române care se integrează în literatura europeană.

Ultimul capitol al cărții conține două subcapitole, primul – De la formă la model: cultura postbizantină și cultivarea naturii umane. Aici autorul vorbește despre formele universalității și modele naționale. Fiecare operă se înscrie într-un model cultural, iar fiecare model aparține unei forme care îmbrățișează la un moment dat mai multe culturi. Apoi avem analiza făcută de autor asupra operei lui Fayard (1977) „L’Europe absolutiste, Raison et Raison d’Etat”, unde profesorul francez urmărește modul în care au fost elaborate modelele francez și englez, în răstimpul 1649–1700, modul în care au fost receptate în Europa sec. 18 aceste modele punând în lumină „rezistența tradițională”. Aceste modele, nu au fost adoptate integral de celelalte culturi europene, dar Robert Mandrou sugerează că cele două modele s-au difuzat până la urmă într-un climat mental care a favorizat pe cel francez⁴³.

³⁷ *Ibidem*, p. 173.

³⁸ Alexandru Duțu, *op. cit.*, p. 178.

³⁹ *Ibidem*, p. 178.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 179.

⁴¹ *Ibidem*, p. 180.

⁴² *Ibidem*, p. 192.

⁴³ *Ibidem*, p. 196.

Pentru a preciza raporturile dintre formă și modele, autorul descrie transformarea civilizației postbizantine în modele culturale sud-est europene. Autorul compară operele lui Robert Browning, Cyril Mango și Donald M. Nicolae, în care este analizată reconstituirea atentă a civilizației bizantine. Fiecare model propune un tip de umanitate tuturor celor care trăiesc în același mediu cultural, personalitatea omului fiind așezată în centrul activității intelectuale. Sistemele de valori au avut în centrul lor personalitatea umană, pe care popoarele care au adoptat forma bizantină aveau să o mențină în centrul preocupărilor culturale⁴⁴. Cultura bizantină este o cultură de tip tradițional care a încurajat comunicarea pe calea – a vedea – a face, a auzi – a spune – de unde și ponderea considerabilă acordată oralității și artelor vizuale, scrisul slujind mai mult conservării⁴⁵. Vitalitatea principiilor formulate în Bizanț a determinat o formă de cultură universală care s-a destrămat, provocând o transformare a sistemului de valori; apariția unor noi structuri mentale determinate de trecerea dintr-un imperiu în societăți culturale, spre o colectivitate de popoare în plin proces de afirmare națională⁴⁶. Dar cultura și civilizația bizantină – susține Dimitri Obelensky – similită de popoare s-a impus datorită caracterului universal pe care îl avea⁴⁷. Forma bizantină s-a transmis în țările bulgar și sârb, dar în transformarea formei bizantine în modele naționale întâlnim trei aspecte: universalitatea formei transmise, evoluția tradiției în perioada modernă și rolul curților princiere române în acest proces.

În cazul românesc procesul naționalizării a fost accelerat de pătrunderea timpurie a limbii vorbite în cult și de prezența curților princiere în societatea românească. Curțile princiere au oferit românilor dar și sârbilor condiții de educație superioară. Un rol deosebit în evoluția conștiinței naționale l-a avut și imaginea trecutului, dar și limba vorbită, literatura beletristică chemată în slujba afirmării naționale.

Una dintre cele mai mai fascinante probleme din istoria mentalităților este transformarea formei universale bizantine în modele naționale⁴⁸. Pentru a evidenția acest fenomen, autorul analizează difuzarea cărții tipărite în regiunea balcanică, oralitatea prin înțelepciunea bătrânilor, dar și apariția școlilor, bibliotecilor și apariția a unui nou tip de cărturar, a dascălilor. Sensul înnoitor este dat de interesul pentru problemele vieții; gândirea tradițională asimilează tot mai multe date oferite de „înțelepciunea dinafară”⁴⁹. Ca exemplu avem apariția literaturii culte din cultura română, aici putem aminti pe Dosoftei, Miron Costin, Udriște Năsturel, Grigore Ureche, Vasile Lupu.

Climatul cultural a înlesnit și intensificat comunicarea culturii sud-est europene cu celelalte culturi ale continentului prin unghiul interculturalității. Specialistul, comparatistul trebuie să pună în vedetă influențe ale unei literaturi

⁴⁴ Alexandru Dușu, *op. cit.*, p. 201.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 202.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 203.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 209.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 221.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 223.

asupra celorlalte⁵⁰. O lucrare care a oferit o privire generală asupra mai multor culturi este cea a lui Nicolae Iorga, „Bizanț după Bizanț”. În ritmuri diverse, culturile sud-est europene s-au încadrat în universalitatea culturilor naționale, prin perpetuarea vechii forme de universalitate și la apariția noii forme prin investigarea naturii umane⁵¹.

În ultimul subcapitol, *Cultivarea naturii umane*, autorul descoperă ideea și imaginea omului ideal, care au hrănit opera literară și arta, domenii care sunt prin excelență ale afirmării personalității. Istoria mentalităților împreună cu literatura comparată constată că orice operă literară aparută în orice răstimp și în orice parte a lumii are un suport mental și că în miezul acestui suport se află ideea de personalitate umană⁵². În fiecare exemplu întâlnim structuri mentale ce se lasă surprinse în concepte și imagini dominante, mecanisme, procese intelectuale, emoții înrădăcinate în imaginea omului ideal. Cu ajutorul elementelor selectate din natura umană se construiește o viziune despre existența umană, care variază de la o epocă la alta. Aici autorul realizează o comparație între experiențele intelectuale ale bizantinismului cu cele de origine franceză sau engleză, cu scopul de a surprinde mai bine permanențele și inovațiile, dialogul între scris și oralitate, ansamblul reprezentărilor ce se ivesc din diferite modele culturale.

Cercetând opera literară, chipul omului și imaginea lui, istoricul compară, abstractizează, generalizează, pe această cale ajunge la arhetipuri. Cu cât pătrundem mai mult în cultura tradițională cu atât ne apropiem de sustratul general uman. Acesta este stratul care dă unitate civilizației umane și continuitate căutărilor și realizărilor artistice⁵³.

Substratul general uman este cel care alcătuiește baza comparațiilor. Acest substrat în care întâlnim caractere permanente ale firii umane și aspirațiile fundamentale ale omului a dat viață formelor universale⁵⁴.

Istoria mentalităților oferă studiilor de literatură comparată șansa de a pune în centrul comparărilor producerea și difuzarea reprezentărilor artistice, începând de la poemele Antichității până azi ale personalității umane, scoțând în același timp la lumină faptul că personalitatea umană se reflectă în artă. Conjugarea istoriei mentalităților cu literatura comparată ne oferă șansa de a avea o mai bună cunoaștere a naturii umane ce se împlinește în personalitate⁵⁵.

În opera analizată în paginile anterioare scriitorul împletește deopotrivă istoria, istoria mentalităților, cu literatura și filozofia, realizând o operă unitară. Îmbinând toate aceste domenii ale culturii, reușește cu deosebită finețe să surprindă mentalitățile cu structurile, formele sale. El surprinde diferitele epoci istorice cu caracteristicile lor mentale, în care mentalitățile evoluează și uneori se întrepătrund, dând naștere unor noi curente care se regăsesc în artă

⁵⁰ *Ibidem*, p. 229.

⁵¹ Alexandru Dușu, *op. cit.*, p. 238.

⁵² *Ibidem*, p. 250.

⁵³ *Ibidem*, p. 256.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 257.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 259.

și opere literare. Autorul compară și analizează diferite opere literare, cum ar fi Divina Comedie, operele lui Shakspeare, ale cărturarilor români, pentru a ne face să înțelegem importanța și rolul mentalităților în societate, societate în care omul ideal este personajul principal.

Carmen Rontea